MICHAEL K. JONES

STALINGRAD

CUM A TRIUMFAT ARMATA ROŞIE

MICHAEL K. JONES
Stalingrad
Cum a triumfat Armata Roşie
Traducere de Alfred Neagu Cuvânt-înainte de Adrian Cioroianu
CORINT

MICHAEL K. JONES este specialist în istoria medievală a Angliei. Printre lucrările sale se numără: *King's Mother*: *Lady Margaret Beaufort* şi *Countess of Richmond and Derby*. În calitate de coautor, împreună cu John Gillingham, a semnat volumul *Richard III*: *A Medieval Kingship*.

Redactor: Elena Leu
Tehnoredactare computerizată: Cristina Aprodu, Mihaela Ciufu Referent: Antoaneta Olteanu

Michael K. Jones, *Stalingrad*: *How the Red Army Triumphed* Copyright: e Michael K. Jones 2007 All rights reserved.
Toate drepturile asupra ediţiei în limba română aparţin GRUPULUI EDITORIAL CORINT.

ISBN 978 – 606 – 8623 – 25 – 2
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României JONES, MICHAEL
Stalingrad: cum a triumfat Armata Roşie/Michael K. Jones; cuvânt-înainte: Adrian Cioroianu; trad.: Alfred Neagu.
— Bucureşti: Corint Books, 2014
ISBN 978 – 606 – 8623 – 25 – 2
I. Neagu, Alfred (trad.)
II. Cioroianu, Adrian (pref.)
94 (47 Stalingrad) " 1943".
94 (100) " 1943".
CUPRINS

Cuvânt-înainte 11
Prefaţă la ediţia în limba engleză 17
Prefaţa autorului 23
Notă asupra ilustraţiilor 29
Hărţi şi documente 29
Momentele bătăliei 36
INTRODUCERE: Ultimii mohicani 43
Mărturiile veteranilor 44
Bătălia Stalingradului văzută de alţii 49
Stalingrad: scurtă prezentare de ansamblu 51
Inovaţii tactice 54
Dimensiunea psihologică 56
Anatoli Mereşko – martorul principal 58
Comanda – factorul vital 60
Moralul şi motivaţia 62
Un adversar de spaimă 64
CAPITOLUL ÎNTÂI: *Niciun pas înapoi*! 66
Planul german 67
Experienţa ruşilor 71
Bătălia de pe Don 77
Profesionalismul 81
Logistica 84
Comunicaţiile 86
Unitatea armatei 88
Amintirile de război 90
Comandă ineficientă, povestea cu ursul 91
Ordinul Niciun pas înapoi! 95
CAPITOLUL DOI: Oraşul lui Stalin 100
Linia ferată a lui Stalin 102
Vulnerabilitatea oraşului 105
Liniile de apărare 107
„Apărarea interioară” 109
Raidul aerian al terorii 114
Panica în masă 119
Promontoriul Orlovka 121
Grupul nord al lui Gorohov 123
CAPITOLUL TREI: Leul de pe Volga 125

Timpul înseamnă sânge 127
Comanda Armatei a 62-a 129
O confruntare crucială 133
Un fiu al secolului: cariera militară a lui Vasili Ciuikov 136
Călcâiul lui Ahile 152
Fermitatea 153
Dispreţul pentru tipare 155
„În gândurile mele, cel mai aproape mi-e soldatul de rând” 159
Conducerea operaţiunilor de pe linia frontului… 162
Ciuikov şi Krîlov: un parteneriat vital 164
Comandanţii rivali: Ciuikov şi Paulus 166
CAPITOLUL PATRU: Prima criză 169
Aleksandr Rodimţev: importanţa comandamentului diviziei 172
Armata a 62-a şi NKVD 176
Pătrunderea germană 179
Divizia 13 Gardă a lui Rodimţev – ce s-a întâmplat cu adevărat 182
Cursa pentru locul de debarcare 187
Pregătirea trupelor 189
Traversarea 190
CAPITOLUL CINCI: Curaj născut din disperare.
Luptele din septembrie 195
Silozul de cereale 196
Gara centrală 202
Asaltul asupra Kurganului lui Mamai 209
Instantanee de septembrie 215
Ziua morţii 220
Atacul de noapte al germanilor 231
CAPITOLUL ŞASE: Casa Pavlov 235
Înfiinţarea grupelor de asalt 336
Comandantul 245
Cele 58 de zile 245
Garnizoana 246
Numele casei 246

Punctele întărite 250
Viaţa de zi cu zi 254
Cântând în cor 255
Povestea celor doi Pavlov 256
CAPITOLUL ŞAPTE: Mihail Panikaha.
Anatomia unei fapte eroice 258
Situaţia bătăliei 259
Spaima de tancuri 264
Un lanţ de comandă frânt 266
Impactul sistemului de comandă al lui Smehotvorov 270
Ultimele ceasuri ale lui Mihail Panikaha 272
Model de inspiraţie 274
CAPITOLUL OPT: Apariţia lunetiştilor 276
„Primele mele zece trofee” 278
Scrisori pentru cei de-acasă 280
Răbojul răzbunării 281
Decizia lui Ciuikov 283
La vânătoare de inamici 285
Versiunea comunistă a bătăliei 286
Duelul lui Zaiţev 288
CAPITOLUL NOUĂ: Punctul de cotitură 291
Apărarea promontoriului Orlovka 292
Echilibrul forţelor 299
Reduta lui Joludev 302
Atacul sălbatic 308
Consiliul de război 318
Ziua hotărâtoare 326
Dincolo de Volga nu mai avem ce căuta 332
CAPITOLUL ZECE: O armată a eroismului 337
În linia întâi a atacului 337
Camaraderie 343
Ritualuri 349
Un sat pe Volga 352
Pierderea punctului de traversare al Armatei a 62-a 354
Aşa se călеşte oţelul 355

CAPITOLUL UNSPREZECE: Parada victoriei 359
Insula lui Liudnikov 361
Batiuk antiglonţ 363
Capitularea nemţilor 365
ÎNCHEIERE: Kurganul lui Mamai 367
Ceţuri peste Volga 370
Ordinea de bătălie a Armatei a 62-a 371
Lista veteranilor 372
Alte mărturii ale Veteranilor 379
Arhiva Ministerului Apărării, Podolsk 380
Material german 380
Note 381
Bibliografie 387
Index 389

CUVÂNT-ÎNAINTE Fascinaţia unei bătălii nepereche

Cel de-al Doilea Război Mondial continuă să-i fascineze pe istorici – şi nu numai pe ei, ci pe toţi cei cărora o carte de istorie le mai este prilej de curiozitate şi de meditaţie. De mult aveam impresia că ştim totul despre această conflagraţie fără precedent – şi totuşi istoriografia subiectului merge mai departe, cu mereu noi titluri care vin să aprofundeze drama şi trama celui mai mare conflict din istoria omenirii.

Înainte de a fi un capitol de istorie, bătălia de la Stalingrad este mai ales una dintre rănile memoriei româneşti. Să recapitulăm împreună câteva detalii preliminare ale acestui episod – mai bine zis, perspectiva noastră asupra lui. În anul 1942 – cel în care începe povestea adevărată a cărţii de faţă –, România era de partea greşită a Istoriei; era acolo, împinsă de o realitate geopolitică dură şi fără alternative. Intrată în război contra Uniunii Sovietice pentru recuperarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord – ambele pierdute în vara lui 1940 –, armata română se afla, în prima parte a anului 1942, într-o alianţă care încă avea toate şansele de a câştiga războiul din est. La 11 februarie 1942, la Rastenburg, mareşalul Ion Antonescu se întâlnea cu Adolf Hitler şi discutau situaţia

de pe front, precum şi ofensiva preconizată pentru vara acelui an. După eşecul încercării de a cuceri Moscova, Hitler era decis să lovească într-un punct cu valoare strategică şi, deopotrivă, simbolică: Stalingrad, *oraşul lui Stalin* (numit astfel în aprilie 1925) de pe malul de vest al fluviului Volga. La începutul lunii iulie a aceluiaşi an, trupele germane şi române încheiau cucerirea Peninsulei Crimeea, drept care toate forţele Germaniei – şi ale aliaţilor – de pe Frontul de Est erau îndreptate spre Stalingrad. La 17 iulie începea bătălia Stalingradului – iar înaintarea iniţială a Armatei a 6-a germane părea de neoprit, ruşii fiind împinşi până la fluviul Don. Spre sfârşitul acelei luni, Stalin dădea *Ordinul pe armată nr. 227* – scurt şi fără echivoc, mesajul lui era *Niciun pas înapoi*! Dar printre cei aflaţi pe front, în tabăra opusă Armatei Roşii, acest mesaj a fost atunci doar unul drintre altele – şi, oricum, părea mai curând o fanfaronadă a unui conducător perdant decât un mesaj în stare să întoarcă roata istoriei.

La începutul lunii august 1942, trupele germane aproape încheiaseră încercuirea celei mai mari părţi din Armata a 62-a sovietică. La 23 august, nemţii ajungeau pe malul Volgăi, la nord de Stalingrad, izolând total Armata a 62-a. Încercările sovietice de rezistenţă păreau sortite eşecului. Populaţia civilă din Stalingrad fugea în masă, lăsând la faţa locului trupe sovietice prinse între două orizonturi fără ieşire: pe de o parte, avansul aparent de neoprit al Wehrmachtului, iar pe de altă parte, încăpăţânarea lui Stalin de a nu permite niciun pas înapoi. La 14 septembrie, drama părea jucată: forţele germane pătrundeau în oraşul Stalingrad şi cucereau, în primele ore ale dimineţii, un dâmb de pământ cu oarecare valoare strategică – numit Kurganul lui Mamai –, iar mai apoi gara centrală a oraşului. Era abia începutul unui calvar pentru toţi cei implicaţi. A doua zi, gara va fi recucerită de soldaţii roşii, iar Kurganul lui Mamai îşi va schimba, în următoarele luni, de opt ori ocupanţii – sovieticii vor reveni

asupra lui frenetic, la fel şi germanii, totul într-un carusel marţial incredibil. Armata lui Stalin, pur şi simplu, ajungea periodic cenuşă – şi tot din cenuşă renăştea atunci când părea mai greu de crezut.

Începând cu lima septembrie, Armata a 3-a şi Armata a 4-a române ocupau poziţii aparent solide la Cotul Donului, respectiv în stepa calmucă. În tot acest timp, în oraşul Stalingrad se lupta pentru fiecare stradă şi pentru fiecare perete încă aflat în picioare. La 17 octombrie, generalul german von Paulus arunca în bătălia pentru oraş ultima sa divizie de rezervă. Peste trei săptămâni, la 11 noiembrie, încerca ultima sa ofensivă de mari proporţii. În acel moment, 90% din suprafaţa oraşului se afla sub controlul armatei germane. Incredibila rezistenţă sovietică era strânsă în două pungi a căror dezactivare, aparent, era doar o simplă problemă de timp.

Şi apoi a urmat o mişcare cu nume mitologic şi care la rându-i va intra în istoria majoră a celui de-al Doilea Război Mondial: Operaţiunea sovietică *Uranus*. Armata Roşie începea la 19 noiembrie ofensiva la Cotul Donului, atacând forţele române de acolo. Într-un răstimp de câteva ore (a doua zi), un alt grup al forţelor sovietice îi loveau pe românii din stepa calmucă. După trei zile de lupte, sovieticii făceau joncţiunea, încercuind Armata a 6-a germană. Feldmareşalul Erich von Manstein va acuza trupele române că sunt direct responsabile pentru înfrângerea de la Stalingrad. Mareşalul român Antonescu va lupta din greu să înlăture această acuză – şi nu vom putea spune niciodată că a reuşit pe deplin. În orice eşec trebuie să existe un ţap ispăşitor. Pe seama acelor bătălii s-au scris şi se vor mai scrie, probabil, zeci de tomuri. Nicio înfrângere nu este uşor de analizat. Gloria aparţine, de regulă, învingătorilor.

Bătălia pentru Stalingrad este, în istoria ultimei conflagraţii, un capitol de epopee. Eforturile germanilor şi ale românilor au fost peste ceea ce ei puteau garanta în condiţii normale. Eroismul sovieticilor a fost dincolo de

cuvinte. Bilanţul acestui măcel de neimaginat – până la începutul lui februarie 1943, când von Paulus va depune armele (spre disperarea lui Hitler) – ajunge la cifra incredibilă (doar aproximată!) de 1, 5 milioane de oameni, de ambele părţi ale baricadelor improvizate. În luptele de la Cotul Donului, Stalingrad şi stepa calmucă, armata română a contribuit cu ceea ce pare a fi a zecea parte din pierderi: 155.000 de morţi şi dispăruţi (între care şase generali, făcuţi prizonieri sau daţi dispăruţi în urma luptelor). Stalingradul a fost cea mai sângeroasă bătălie a celui de-al Doilea Război Mondial. A fost *bătălia bătăliilor* de pe Frontul de Est. A fost, probabil, încleştarea al cărei deznodământ a trasat istoria continentului european pentru deceniile viitoare. Nimic din ce era înainte de Stalingrad nu a mai rămas aidoma după. Martoră, la scara redusă a unui stat, este chiar istoria României – în care anul 1943 reprezintă, din perspectiva a ceea ce avea să urmeze, un moment mai important decât suntem îndeobşte pregătiţi a accepta.

Lucrarea lui Michael K. Jones are precizia narativă a unei analize de maximă calitate. Ideal ar fi ca acela care citeşte să poată rămâne distant în raport cu drama acestui fragment de istorie. Spun aceasta, fiind în acelaşi timp conştient de cât de greu poate fi atinsă această distanţare. Pentru ruşii de azi, Stalingrad rămâne numele unei bătălii eroice, al unui *catharsis* (cum spune Jones) care a salvat orgoliul zdrenţuit al unei întregi naţiuni – chiar dacă oraşul, între timp (graţie lui Nikita Hruşciov), a revenit la numele de Volgograd. Pentru români, se înţelege, încărcătura memorială este cu totul alta. Dar în faţa unei lucrări bune de istorie partizanatele de acest gen nu-şi au rostul. Armata Roşie apăra un pământ (atunci) sovietic A făcut-o cu o încrâncenare supraumană şi cu pierderi pe măsură. A făcut-o cu disperare, dar aceasta nu neagă eroismul. Restul simt detalii.

De regulă, o prefaţă vorbeşte de bine cartea pe care o deschide. Dar, dincolo de această constatare

conjuncturală, nu am nicio reţinere în a spune că *Stalingradul* lui Michael K. Jones este una dintre cele mai bune cărţi despre cel de-al Doilea Război Mondial cu care cititorul român a avut şansa de a se întâlni în ultimele decenii. Deopotrivă cu toţi cei care au acest volum în faţa ochilor, indiferent de limba traducătorilor, românii dornici să ştie vor primi între aceste coperte un fascinant documentar. Bine scrisă, povestea care urmează ne va prinde cum puţine altele o fac.

Luaţi-vă aproape o hartă bună a Rusiei (ca să mergeţi, eventual, dincolo de hărţile din carte, oricum lămuritoare) şi pregătiţi-vă pentru un spectacol de calibru epic. Citind, vom fi noi înşine parte în *bătălia bătăliilor*, cea fără de pereche.

Adrian Cioroianu, octombrie 2013

PREFAŢĂ

LA EDIŢIA ÎN LIMBA ENGLEZĂ

Numele de Stalingrad – oraşul lui Stalin, de pe Volga – evocă imagini deosebit de vii în minţile ruşilor şi occidentalilor în aceeaşi măsură. Stalingrad înseamnă confruntarea armată cea mai brutală din cel mai groaznic război al secolului al XX-lea. Şi ruşii, şi multe dintre celelalte popoare ale fostei Uniuni Sovietice, au văzut în victoria Armatei Roşii un fel de catharsis care a salvat oraşul lui Stalin şi mândria mototolită a unei naţiuni întregi. Groaza, lipsurile şi chinurile primelor 18 luni catastrofale ale războiului au fost oarecum îndulcite, în fine, iar armata a pornit pe un drum care a dus spre victoria finală asupra Germaniei. Occidentalii, care acum nu prea ştiu mare lucru despre războiul sovieto-german, catadicsesc, cam bombănind, să recunoască oarecum contribuţia Armatei Roşii la victoria aliaţilor asupra lui Hitler. Iar Stalingradul a fost momentul crucial al acestei confruntări titanice.

În ultimii 60 de ani, o mulţime de istorici sovietici, germani şi de alte naţii din Occident, precum şi comandanţi de rang înalt care au luptat la Stalingrad au

scris sute de cărţi, memorii, articole despre această bătălie: indiciu limpede al imensităţii şi complexităţii subiectului. Bineînţeles că scriitorii sovietici, extrem de mândri de succesele Armatei Roşii, au fost în frunte. Cele mai remarcabile dintre aceste lucrări includ istoria magistrală *Stalingradskaia Bitva* (Victoria de la Stalingrad), scrisă în 1960 de A.M. Samsonov, decanul istoricilor militari sovietici, memoriile fascinante şi adesea surprinzător de naive*, începutul drumului*, *Stalingrad* şi *Linia Stalingrad* scrise în 1959, 1961 şi 1979 de generalii V.I. Ciuikov, comandantul Armatei a 62-a, N.I. Krîlov, şeful Statului-Major al Armatei a 62-a şi A.I. Eriomenko, comandant al Frontului Stalingrad, în timpul acestei bătălii. În 1965 a apărut şi studiul militar bine construit al acestei bătălii, *Marea Victorie de pe Volga*, a generalului K.K. Rokossovski, care a fost comandant al Frontului de pe Don, în cursul celor mai decisive momente ale luptelor.

Deşi lucrările sunt deosebit de impresionante, mai ales în ceea ce priveşte performanţele Armatei Roşii şi victoriile sale, aceşti autori sovietici prezintă o versiune propagandistică a luptelor. Pentru noi, cei din Occident, este important să înţelegem că lucrările n-ar fi apărut deloc dacă nu s-ar fi conformat cerinţelor propagandei comuniste şi autorii lor au ştiut aceasta. Din motive politice şi ideologice, ei au exagerat adesea puterea şi mărimea forţelor nemţeşti cu care s-au confruntat ruşii, pentru a amplifica faptele de arme ale Armatei Roşii. Pentru a da doar un exemplu concret, în toate aceste cărţi se include, în ordinul de luptă al nemţilor, în atacul de la Stalingrad, şi Diviziile Infanterie 76 şi 44, când de fapt niciuna dintre aceste unităţi nu a participat la luptele din oraş. În mod curent, autorii sovietici amplifică performanţele unor divizii ale Armatei Roşii la Stalingrad, pentru că erau ruseşti, minimalizând înfăptuirile altor divizii compuse din etnici neruşi ai altor republici sovietice. În acest fel, Divizia 13 Puşcaşi a lui Rodimţev este pomenită ca „unitate de elită”, trecându-se cu vederea

rolul Diviziei 284 a lui Batiuk, formată din recruţi din regiunea Sumi a Ucrainei, în fapt, ambele divizii şi-au pierdut majoritatea soldaţilor în luptele de la mijlocul şi sfârşitul lunii iulie 1942, iar când au ajuns la Stalingrad, la începutul lui septembrie, fuseseră completate în mare parte cu rezerviști şi recruţi neinstruiţi, toţi prost echipaţi. Cum traducerea cărţii lui Ciuikov a constituit o sursă principală pentru cei mai mulţi istorici occidentali ai acestei bătălii, erorile au continuat să persiste.

Deşi moartea sau captivitatea multor comandanţi importanţi ai Wehrmachtului i-a împiedicat să-şi consemneze propriile memorii, alţi autori au completat omisiunile, prezentând aceste momente şi din punctul de vedere al perspectivei germane. Între cele mai importante lucrări de acest fel se numără cartea concisă a ziaristului Heinz Schroter, *Stalingrad*, apărută în 1965; un studiu superb despre comanda armatei, *Paulus şi Stalingrad*, scris de remarcabilul istoric militar Walter Goerlitz, în 1963; un punct de vedere asupra bătăliei, al unui simplu soldat, *Stalingrad*: *înfrângerea Armatei a 6-a germane*, consemnat de Paul Carell, în 1993, cu ajutorul mai multor veterani nemţi, în care aceştia joacă rolul scriitorului fantomă. Până de foarte curând, deoarece jurnalele de luptă ale multor unităţi nemţeşti care au luptat la Stalingrad au fost fie distruse în război, fie capturate de Armata Roşie, toate aceste relatări au fost lipsite de o bază importantă de informaţii.

Istoricii occidentali au început să se aplece asupra bătăliei Stalingradului, la începutul anilor 1970, sintetizând documente din izvoarele sovietice şi germane. În fruntea acestora s-a plasat inspirata lucrare *Enemy at the Gates*, scrisă de William Craig în 1973, şi *The Road to Stalingrad*, o istorie exhaustivă a primei jumătăţi a războiului, a lui John Erickson, din 1975. Au urmat succesiv sintezele istorice asupra conflictului: *Stalingrad*, compilaţie de V.E. Tarrant, în 1992*; Stalingrad 1942 – 1943*, *The Infernal Cauldron*, a lui Stephen Walsh, în 2000;

Victory at Stalingrad de Geoffrey Roberts, în 2002, şi *Stalingrad*: *The Fateful Siege*, *1942 – 1943*, de Antony Beevor, în 1998, cea mai bine vândută lucrare de istorie, cea mai popularizată şi mai atrăgătoare. În ciuda succesului de care s-au bucurat aceste lucrări, ele suferă de aceeaşi boală care a afectat şi lucrările predecesorilor lor – în mod deosebit lipsa unor noi surse de documentare şi sprijinirea abuzivă pe memoriile nesigure ale lui Ciuikov. Ele au perpetuat, de fapt, vechea tradiţie istorică, repetând multe dintre aceleaşi detalii şi aceleaşi greşeli din lucrarea lui Ciuikov.

Aşa cum o dovedeşte această nouă carte, situaţia s-a modificat substanţial în bine. În ultimii câţiva ani, guvernul Rusiei a îngăduit accesul la principalele izvoare documentare legate de bătălia Stalingradului, şi anume la jurnalul zilnic al sintezei operaţiunilor Armatei Roşii de la Marele Stat-Major, jurnalele de luptă ale Armatei a 62-a şi diviziilor şi brigăzilor din componenţa sa, toate în formă autentică, necenzurată. În acelaşi timp, istorici ruşi, precum Aleksei Isaev şi V.V. Beşanov, au creionat relatări istorice detaliate şi sincere ale luptelor din acea perioadă, bazându-se tocmai pe aceste noi surse documentare. Iar în cele din urmă, mulţumită muncii neobosite a istoricului australian Joson Mark, care a „excavat” izvoarele germane la dimensiuni fără precedent, reuşind să prezinte nişte studii amănunţite asupra operaţiunilor Wehrmachtului la Stalingrad, acum beneficiem de tabloul luptelor din tranşeele germane, în comparaţie cu perspectiva sovietică asupra aceloraşi lupte.

Lucrarea lui Michael Jones – *Stalingrad*. *Cum a învins Armata Roşie* – reprezintă o piatră de hotar în abordarea acestui conflict. Ca şi în cartea lui Beevor, lucrare foarte bine primită, încearcă să îi umanizeze pe cei care au participat la lupte, în acest caz concentrându-şi atenţia asupra principalelor personaje din vârful ierarhiei militare, ca şi asupra soldaţilor de rând din Armata a 62-a. Dar într-o mai mare măsură decât Beevor, Jones reuşeşte

să se aplece asupra stării psihice a combatanţilor din Armata Roşie şi să scoată la iveală, mai pregnant, exact ce anume i-a motivat să lupte şi să îndure toate lipsurile în acele condiţii extreme. Dar, spre deosebire de lucrarea lui Beevor, care a izbutit să construiască un dibaci mozaic, emanând tradiţiile istoriografice ale anilor 1970, Jones, folosindu-se de arhivele militare pentru a sprijini dramaticele mărturii ale veteranilor războiului, a reuşit să corecteze numeroasele greşeli care au persistat în consemnările operaţionale ale bătăliei Stalingradului. Concentrându-se asupra Armatei a 62-a şi a soldaţilor ei şi creionând elocvente tablouri ale luptelor purtate în oraş, de la mijlocul lui septembrie până la mijlocul lui noiembrie 1942, a reuşit să redea o perspectivă mult mai vie a Stalingradului, sinteze care reflectă esenţa bătăliilor.

Iar rezultatul acestor eforturi este foarte captivant şi deosebit de eficient. Lucrările precedente nu au reuşit niciodată să surprindă disperata ferocitate a luptelor. Acum le trăim în toată oroarea lor şi înţelegem mai bine curajul apărătorilor Stalingradului. Este cea mai reuşită lucrare de până acum.

David M. Glantz

Pământul se clătină aruncând lavă roşie fierbinte Un vulcan vărsând foc şi metal învăluind în cenuşă oraşul în flăcări.

Ca o otravă.

Iar pe cei ce s-au târât cu ghearele şi dinţii Din iadul acesta

Şi s-au obişnuit cu albul orbitor al dogorii, în visele lor de oameni bătrâni, îi orbeşte cenuşa neagră a Stalingradului.

Aleksandr Râtov

PREFAŢA AUTORULUI

La 27 septembrie 1942, un proaspăt sosit la Stalingrad, un soldat rus pe nume Iosif Furman, îi scria familiei sale din Irkutk, Siberia: „Aceasta este cea de-a doua zi pe care o petrec pe linia frontului unde are loc cea

mai mare bătălie din istoria omenirii”. Toţi soldaţii trăiau un ameţitor amestec de exaltare şi groază, atunci când se izbeau de realitatea cumplită a teatrului de război. Dar Furman a surprins un mare adevăr despre imensa confruntare dintre armatele Germaniei şi Uniunii Sovietice, care a constituit unul dintre momentele definitorii ale celui de-al Doilea Război Mondial. Bătălia Stalingradului ne va fascina întotdeauna.

În această carte ne-am concentrat asupra apărătorilor oraşului – ruşii din Armata a 62-a. Lucrarea încearcă să reînvie spiritul cu adevărat remarcabil al unor luptători. Aceşti soldaţi aveau şansa de a supravieţui chiar şi mai puţin de două zile: „Nu trece o secundă fără să se audă o salvă de artilerie, şuieratul proiectilelor, răpăitul mitralierelor, continuă Furman. Cadavrele sunt împrăştiate peste tot. Nu ştiu ce se va întâmpla peste un ceas”. Dar cei care au supravieţuit acestor groaznice momente de iniţiere au dobândit un instinct şi o voinţă de a supravieţui extraordinare. Veteranii Armatei Roşii cred că tocmai acest spirit, călit în cele mai cumplite condiţii, i-a ajutat să facă faţă ofensivei devastatoare a inamicului.

Întrucât Stalingrad a însemnat o înfrângere catastrofală a nemţilor, istoria acestei faimoase confruntări a fost, de obicei, relatată ca un şir de greşeli strategice ale lui Hitler şi înaltului Comandament German. Dar şi Stalin şi comandanţii săi au făcut mari greşeli. Nu s-au gândit niciodată să-i lase pe apărătorii oraşului cu totul izolaţi atât de multă vreme, dar în septembrie 1942, din cauza unei planificări defectuoase, s-a ajuns ca eforturile de despresurare ale apărătorilor să eşueze unul după altul, forţând Armata a 62-a să reziste singură în faţa forţei copleşitoare a nemţilor. Cum a reuşit asta îi nedumereşte încă şi acum pe veteranii sovietici care au supravieţuit acestei confruntări. La 11 noiembrie 1942, când nemţii au lansat ultimul asalt masiv asupra Stalingradului, în jurnalul de luptă al Armatei a 62-a, se consemna că unele dintre diviziile-cheie pierduseră atât de mulţi oameni, încât acum

numărau doar câteva sute de soldaţi. Puţinii rămaşi, epuizaţi în lupte, se agăţaseră de o fâşie îngustă de teren, de-a lungul Volgăi, în vreme ce sloiurile care curgeau pe fluviu împiedicau sosirea întăririlor atât de necesare. În jurnalul de front se consemna cu amărăciune: „Armata se află într-o situaţie foarte dificilă. Numai eroismul extraordinar şi devotamentul nemărginit ne-au îngăduit să ne menţinem poziţiile şi să continuăm să rezistăm în faţa forţelor copleşitor de superioare ale inamicului”.

Doresc să prezint părerile apărătorilor faţă de incredibilul lor triumf. Este un punct de vedere care s-a impus doar de curând, în urma colapsului statului sovietic. Anatoli Kozlov, preşedintele Asociaţiei Veteranilor din Volgograd, mi-a destăinuit remarcabila decizie spontană a bătrânilor luptători, la o adunare ţinută cu ocazia celei de-a 50-a aniversări a acelei bătălii: „Am hotărât să spunem adevărul despre Stalingrad, să prezentăm o relatare simplă, directă a luptelor şi să evităm toată retorica şi platitudinile debitate”. Anatoli mi-a fost o călăuză şi un izvor de informaţii deosebit de valoroase.

În ultimii cinci ani, am întreprins un adevărat periplu al luptelor de la Stalingrad, împreună cu veteranii acelor bătălii. Îi sunt deosebit de recunoscător lui Alan Rooney, de la firma Midas şi Holts Battlefield Tours, precum şi lui Oleg Aleksandrov, de la compania rusească de turism, asociată celei dintâi, care m-a ajutat în acest pelerinaj. Oleg a fost cel care a organizat întâlnirile frecvente cu cei din Consiliul veteranilor de război din Moscova, iar ospitalitatea şi bunăvoinţa lor mi-au aprins interesul faţă de bătălia Stalingradului. În oraşul de astăzi, numit Volgograd, din perioada Hruşciov, mai există unele urme ale luptelor, dar numai mărturiile veteranilor sunt cele care pot da viaţă acestor ruine. Am avut numeroase interviuri cu supravieţuitori ai Armatei a 62-a, la Moscova şi Volgograd. Pentru şansa întâlnirilor de la Moscova sunt îndatorat în mod deosebit Mariei Faustova, secretară a Consiliului Veteranilor Armatei a 62-a, pentru cele de la

Volgograd – Svetlanei Orgastreva, director adjunct la Muzeului Apărării din Volgograd.

Sunt un psiholog al bătăliilor, interesat deci de puterea moralului combatanţilor, motivaţia lor şi exemplul unei conduceri care-i inspiră şi, pentru aceste motive, a fost vital pentru mine să pătrund gândirea celor care i-au condus pe apărătorii Stalingradului. Am discutat cu mulţi veterani despre aceasta, dar mărturiile lui Anatoli Grigorievici Mereşko constituie miezul relatării mele. După război, general-colonelul Anatoli Mereşko a devenit adjunct al comandantului Pactului de la Varşovia. Şi-a consacrat săptămâni întregi pentru a mă ajuta în acest proiect şi s-a plimbat alături de mine prin locurile principale ale bătăliei. Fără sprijinul său generos şi colaborarea sa, această carte n-ar fi văzut niciodată lumina tiparului.

Mereşko a făcut parte din Statul-Major al Armatei a 62-a, ofiţer însărcinat cu misiuni speciale, care raporta direct comandantului armatei, generalului Vasili Ciuikov. Mărturiile sale fără reţineri au fost întărite de ajutorul considerabil al lui Aleksandr Ciuikov care mi-a împărtăşit amintirile acelor momente de luptă ale tatălui său şi mi-a îngăduit accesul la arhiva de consemnări personale şi fotografii. Acelaşi lucru l-a făcut şi Natalia Rodimţeva, când a fost vorba de tatăl său, Aleksandr Rodimţev, comandantul Diviziei 13 Gardă. În septembrie 1942, Ciuikov l-a cooptat pe Rodimţev în conducerea armatei şi împreună au creat un stil diferit de conducere şi tactici de luptă care le-au îngăduit să înfrunte ofensiva devastatoare germană.

Ciuikov şi Rodimţev au condus operaţiunile din inima frontului şi astfel au reuşit să creeze un alt fel de încredere în rândul apărătorilor ruşi. Divizia lui Rodimţev a fost măcelărită în cursul înaintării germanilor în Donbas, în iulie 1942, iar când a ajuns la Stalingrad, nu mai avea decât o mână de veterani: majoritatea armatei era formată din recruţi şi oameni de strânsură, după doar câteva

săptămâni de instrucţie, trimişi în oraşul care ardea continuu. De asemenea, şi Divizia 284 a lui Batiuk, care a ajuns pe frontul din Stalingrad, în septembrie, suferise pierderi serioase în acea vară, în confruntările de la nord-vest de Voronej, şi fusese recreată în grabă în regiunea Ural, în august 1942. După cum sublinia David Glantz: „Este remarcabil că ambele divizii s-au comportat atât de bine în luptele din acel oraş”.

Batiuk, la fel ca şi Rodimţev, a înfruntat aceleaşi primejdii ca şi soldaţii de rând şi în acest fel şi-a câştigat respectul şi devotamentul neprecupeţit al acestora. Regulamentele militare stipulează ca întotdeauna comandantul să se afle la oarecare distanţă de linia întâi. Dar, în vâltoarea luptelor din Stalingrad, toate aceste reguli nu mai aveau aceeaşi valoare. Batiuk îi scria soţiei sale, pe un ton foarte banal, pe 11 octombrie 1942: „Azi am avut mare noroc. Un proiectil a aterizat la un metru în faţa mea, dar nu a explodat. Este a treia oară când mi se întâmplă una ca asta”.

Istoricul Jason Mark, care a scris despre Stalingrad, m-a ajutat foarte mult, m-a încurajat să-mi duc proiectul la capăt şi mi-a oferit numeroase sfaturi binevenite. Cartea lui Jason, *Island of Fire*, a apărut exact când această lucrare intra la tipar. În aceasta există un pasaj care, din punctul meu de vedere, a surprins esenţa apărării ruşilor. Colonelul Ivan Liudnikov, comandantul Diviziei 138, venise în control la cartierul general al unui regiment. Comandantul, maiorul Guniaga, s-a arătat foarte stânjenit că se afla atât de aproape de liniile nemţeşti: „Ca să pot lucra eficient, am nevoie de condiţii normale şi nu le am”, s-a plâns acesta. „Ştiu, l-a compătimit Liudnikov. Aici nimic nu este normal în privinţa regulilor de război. Noi înşine am încălcat aceste reguli. Şi l-am forţat pe inamic să lupte într-un mod în care nu-i convine. Suntem izolaţi de ai noştri şi trebuie să fim propriii noştri judecători... Soldatul vede că postul tău de comandă este lângă tranşeele de pe linia frontului, unde se află el. Aşa că ştie cât îţi vine de

greu, dar tu nu-l părăseşti. Şi datorită acestei atitudini, prin care tu, comandant de regiment, ai încredere în soldatul tău, nici el nu se va lăsa doborât. Iar pentru el nu există nimic mai sfânt în acest moment decât încrederea asta”. Adevărul acestor cuvinte a fost dovedit de nenumărate ori la Stalingrad.

David Glantz a avut amabilitatea să citească acest text şi să scrie prefaţa. El a realizat o relatare detaliată, de zi cu zi, a primei faze defensive a confruntării. Geoffrey Roberts a citit, de asemenea, manuscrisul, la final, iar Albert Axell mi-a oferit mai multe sugestii utile. Serghei Petrunin a găsit numeroase consemnări ale luptelor Armatei a 62-a şi mi le-a pus la dispoziţie, iar aceste materiale noi mi-au folosit pentru a sprijini mărturiile veteranilor. Evgheni Kulicenko m-a purtat prin diverse locuri unde au avut loc confruntări şi lupte, iar Russ Schalke mi-a permis să citez din scrisoarea lui Furman, aflată în propria sa colecţie, şi mi-a furnizat amănunte cu privire la aspectele topografice ale câmpului de luptă. Toate acestea au contribuit la îmbogăţirea lucrării.

Am urmat practica recentă de a adopta numele de Rusia, în această lucrare, în afara unor rare ocazii când avea mai multă relevanţă să pomenesc de Uniunea Sovietică. Dar este important să subliniem că armata Stalingradului provenea din toate republicile sovietice. Am avut acces la lucrările ruseşti, în traducere engleză, iar Piotr Mejiritki m-a consiliat cu amabilitate în privinţa celor mai nimerite forme de adaptare a scrierii numelor slave. Jason Mark mi-a trimis extrase din lucrările fundamentale de ultimă oră ale cercetătorilor ruşi cu privire la Stalingrad; în mod deosebit m-a ajutat lucrarea lui V. Beşanov, *Anul 1942*, unde se regăseşte cererea lui Ciuikov de evacuare a cartierului general al armatei pe malul estic al Volgăi, în momentele de mare criză ale bătăliei din 14 – 15 octombrie.

Laurence Rees şi producătorul său, Martina Balazova, m-au sprijinit în cursul interviurilor mele

numeroase cu veteranii şi mi-au permis să văd şi materialele lor adunate pentru serialul de la BBC – *War of the Century*. Aduc mulţumiri Irinei Ceremuşnikova, care mi-a servit drept translator la Volgograd şi Lenei Iakovlena, pentru acelaşi lucru, la Moscova. Am colaborat îndeaproape cu Lena, în trei călătorii separate în Rusia, şi am fost martor al abilităţii sale de a scoate la lumină adevărata istorie care zace în retorica inevitabilă a relatărilor veteranilor. Chinurile prin care au trecut apărătorii oraşului au fost cu mult mai cumplite decât relatările despre cele îndurate de soldaţi în alte bătălii. La Stalingrad, în două momente cruciale, pe 14 septembrie şi 14 octombrie 1942, Armata Roşie a fost pe marginea prăpastiei. Doar când reuşim să înţelegem cu adevărat această situaţie disperată, abia atunci pricepem mai bine şi eroismul soldaţilor. Am încercat să aduc un omagiu uimitorului lor curaj.

NOTĂ ASUPRA ILUSTRAŢIILOR

Am încercat să evit atât de bine cunoscutele imagini cu posturi adesea artificiale ale apărătorilor Stalingradului. Îi sunt îndeosebi îndatorat lui Aleksandr Ciuikov şi Nataliei Rodimţeva, care mi-au furnizat numeroase fotografii de familie, şi Svetlanei Orgaşteva, care mi-a îngăduit să folosesc valorosul material ilustrativ aflat în antologia *Un singur moment* (Volgograd, 2004), de la Muzeul din Volgograd.

HĂRŢI ŞI DOCUMENTE

Campania din stepă, august 1942.

Harta oraşului Stalingrad.

Linia frontului apărată de Armata a 62-a, înainte de ofensiva germană din 13 – 14 septembrie 1942.

Schiţa hărţii de luptă a Diviziei 37 Gardă, indicând poziţia coloniei muncitorilor de la fabrica de tractoare, în momentul în care Armata a 6-a germană a lansat puternicul atac din dimineaţa de 14 octombrie 1942.

Poziţiile punctelor puternic întărite, fortăreţe, din zona centrală a oraşului (schiţă furnizată prin amabilitatea

lui Evgheni Kulicenko).

Extras din jurnalul de luptă al Diviziei 13 Gardă, cu raportul lui Koleganov, expediat din fabrica de cuie la ora 11.30, pe data de 20 septembrie 1942. Replica din final este scrisă cu majuscule: „SĂ AJUNGEM EROI, APĂRÂND STALINGRADUL”.

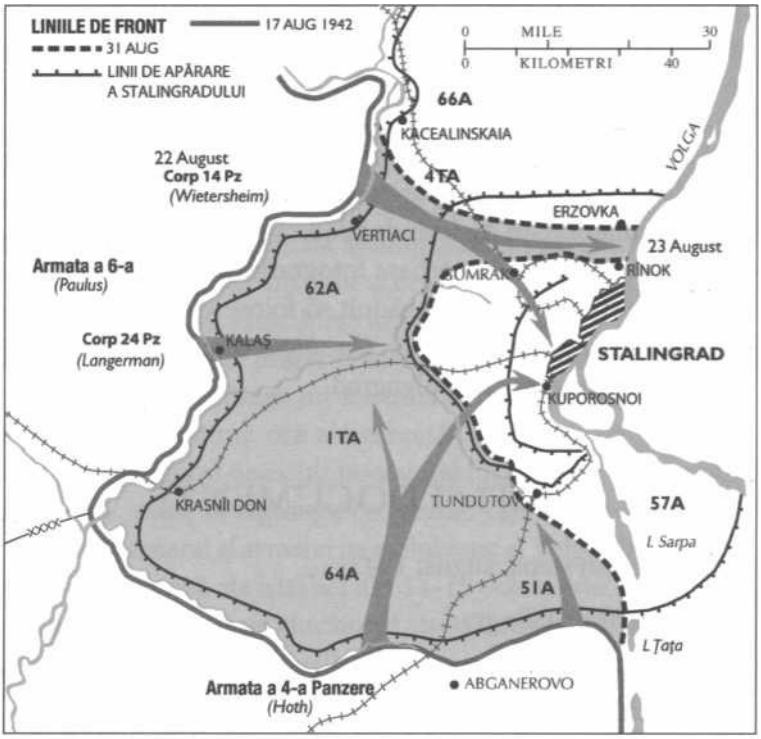

Campania din stepă, august 1942.

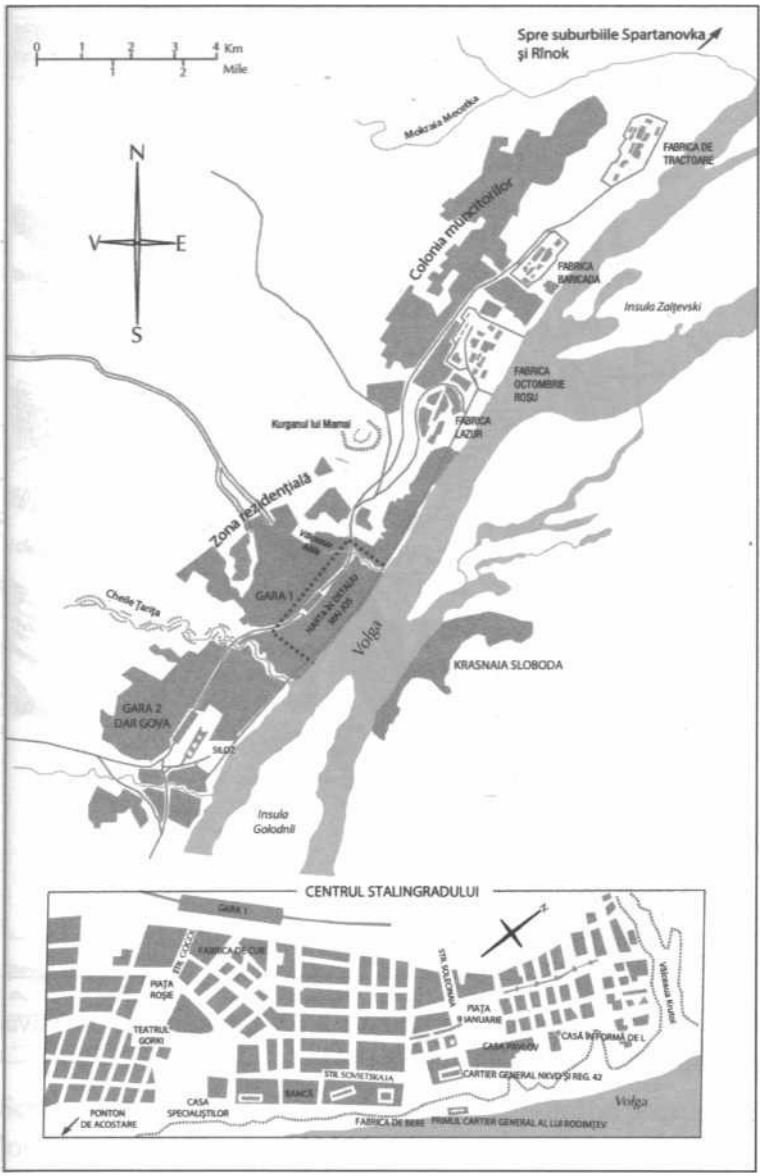

Harta oraşului Stalingrad.

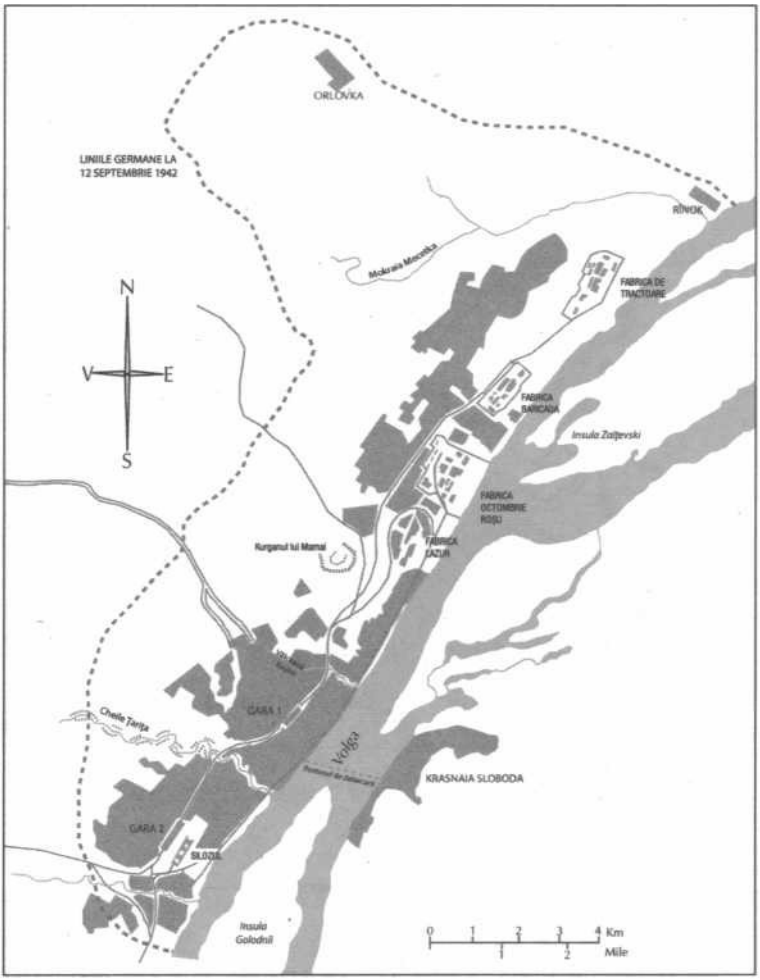

Linia frontului apărată de Armata a 62-a, înainte de ofensiva germană din 13-14 septembrie 1942.

Schiţa hărţii de luptă a Diviziei 37 Gardă, indicând poziţia coloniei muncitorilor de la fabrica de tractoare, în momentul în care Armata a 6-a germană a lansat puternicul atac din dimineaţa de 14 octombrie 1942.

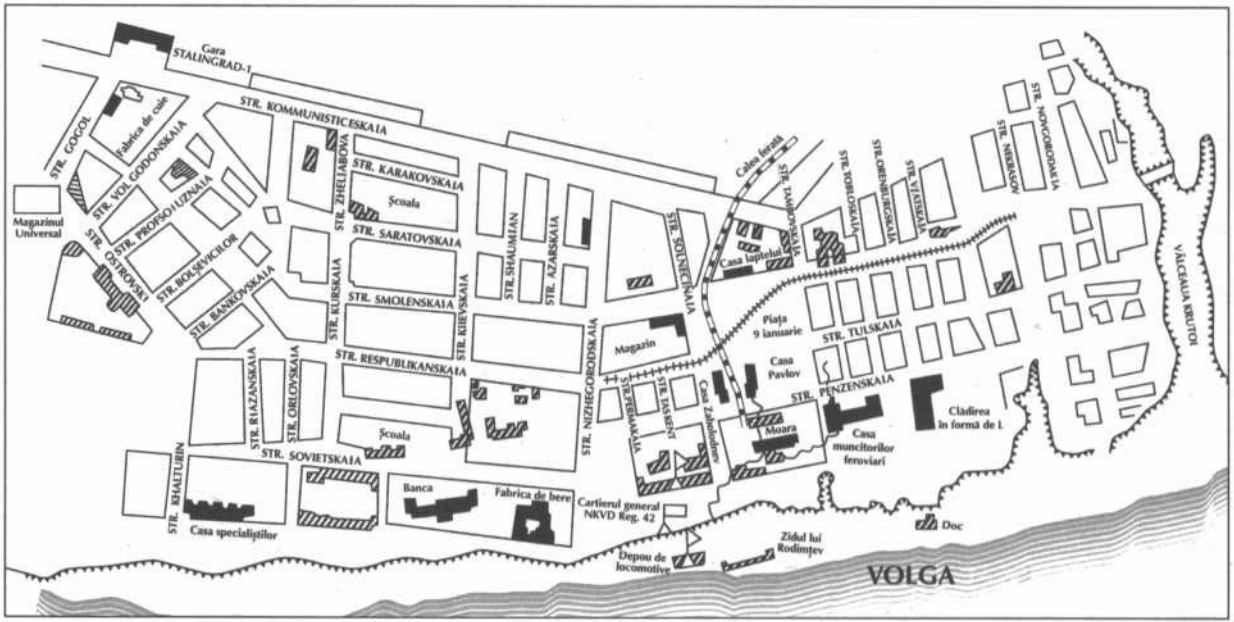

Poziţiile punctelor puternic întărite, fortăreţe, din zona centrală a oraşului (schiţă furnizată prin amabilitatea lui Evgheni Kulicenko).

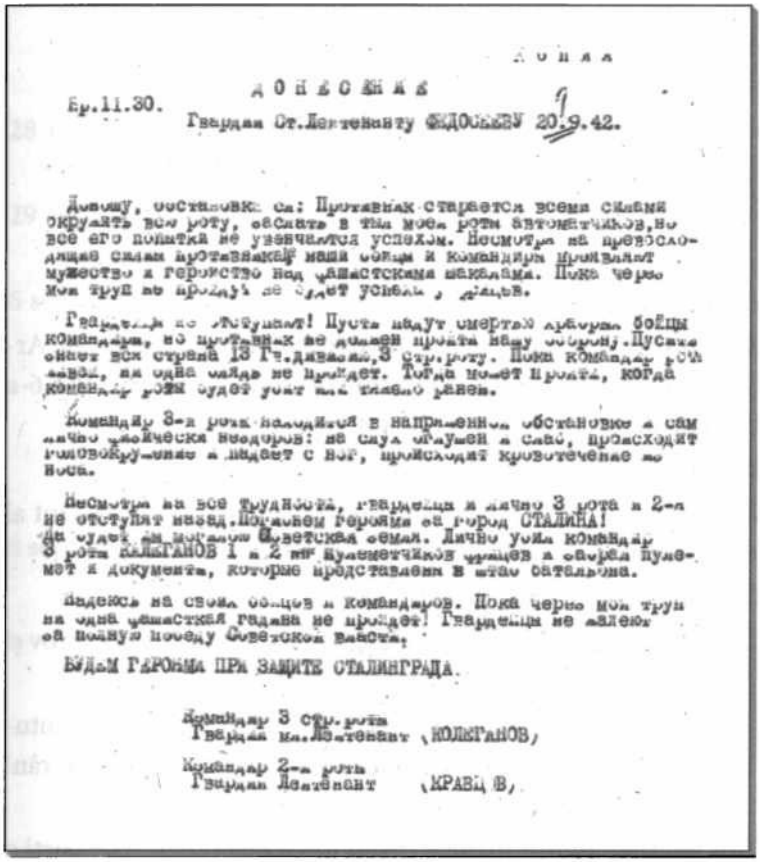

Extras din jurnalul de luptă al Diviziei 13 Gardă, cu raportul lui Koleganov, expediat din fabrica de cuie la ora 11.30, pe data de 20 septembrie 1942. Replica din final este scrisă cu majuscule: „SĂ AJUNGEM EROI, APĂRÂND STALINGRADUL”.

MOMENTELE BĂTĂLIEI

17 iulie 1942: începe bătălia Stalingradului, când unităţi ale Armatei a 62-a ruse se confruntă cu unităţi ale Armatei a 6-a germane, pe râul Cir, un afluent al Donului.

25 iulie: Armata a 62-a este împinsă înapoi până la Don.

27 iulie: este demis generalul Kolpakci, primul comandant al

Armatei a 62-a.

28 iulie: Stalin emite ordinul 227 – *Niciuti pas înapoi*!

29 iulie: sunt reinstituite Ordinele Aleksandr Nevski, Suvorov şi

Kutozov.

6 august: general-locotenent Ciuikov, adjunct al comandantului Armatei a 62-a, respinge înaintarea nemţilor pe râul Aksai, la sud-vest de Stalingrad.

7 – 8 august: nemţii încheie încercuirea celei mai mari părţi a Armatei a 62-a, pe malul de vest al Donului.

23 august: nemţii ajung la Volga, la nord de Stalingrad, la Rânok, izolând Armata a 62-a de forţele ruseşti de la nord-vest de Stalingrad. Repetatele încercări ale ruşilor de a străpunge acest *coridor terestru german* şi a face joncţiunea cu Armata a 62-a eşuează. Începe bombardamentul masiv de aviaţie al oraşului.

25 august: la Stalingrad se instituie legea marţială. Colonelul Saraev, comandant al Diviziei 10 a NKVD, preia comanda oraşului. Existând temerea unei iminente cuceriri, sunt minate toate instalaţiile-cheie şi fabricile, pentru a le împiedica să ajungă în mâna nemţilor.

28 august: fuga în masă a cetăţenilor din Stalingrad, eveniment trecut sub tăcere în relatările sovietice de după război.

29 august: Grupul Nord al lui Gorohov este format într-o încercare disperată de a stabiliza apărarea oraşului.

6 septembrie: în faţa înaintării conjugate a Armatei a 6-a germane şi a Armatelor Panzere, al doilea comandant al Armatei a 62-a, generalul Lopatin, îşi retrage Brigada 23 Tancuri de pe linia de apărare desemnată şi se îndreaptă spre oraş. Este arestat sub acuzaţia de a fi nesocotit Ordinul 227 şi a fi minţit înaltul Comandament.

8 septembrie: flancul stâng al Armatei a 62-a se dezintegrează, permiţând germanilor să atingă Volga, la Kuporosnoe, despărţind-o astfel de Armata a 64-a. Supravieţuitorii mult încercaţi ai Armatei a 62-a sunt acum total izolaţi de Grupurile Nord şi Sud ale frontului. Personalul Frontului Stalingrad este evacuat din oraş la un

nou cartier general, pe malul de est al Volgăi. Deciziile cu privire la strategia de apărare a Stalingradului urmează a se lua pe baza situaţiei de la o zi la alta.

12 septembrie: Vasili Ciuikov este numit comandant al Arma tei a 62-a.

13 septembrie: Paulus reia ofensiva germană. Aleksandr Voronin, şeful NKVD, îi cere lui Beria să-i comunice ce măsuri să ia în cazul în care Armata Roşie abandonează Stalingradul.

14 septembrie: forţele germane pătrund în Stalingrad. La ora 1.00 cuceresc Kurganul lui Mamai, principala gară este capturată şi mitraliorii germani înaintează spre portul central de traversare a fluviului. În aceeaşi după-amiază, unităţi ale Armatei a 62-a refuză să se supună ordinelor, socotind că oraşul este pierdut. Primele detaşamente ale Diviziei 13 Gardă a lui Rodimţev sunt silite să traverseze Volga la ora 5.00 după-amiaza, în plină lumină a zilei, pentru stabilizarea situaţiei. Mulţi ostaşi sunt omorâţi de bombardament, în timpul traversării, dar Moara, o fortăreaţă vitală de pe malul Volgăi, deoarece de acolo se poate supraveghea zona de traversare, este recapturată de la inamic. În aceeaşi noapte, alte mii de ostaşi de-ai lui Rodimţev pătrund în oraş.

15 septembrie: un batalion de recunoaştere cu întăriri al Regimentului 42, aparţinând Diviziei 13 Gardă, recuceresc principala gară, printr-un atac surprinzător declanşat la primele ore ale dimineţii. Un atac furibund al nemţilor îi forţează să se retragă în aceeaşi zi. Eroica rezistenţă a acestor forţe este amplificată de propagandă la cinci zile la început, apoi la zece zile.

16 septembrie: Regimentul 39 al Diviziei 13 Gardă recucereşte

Kurganul lui Mamai, ridicând deasupra turnului de apă, de pe culmea colinei, steagul roşu.

18 septembrie: în sudul Stalingradului începe un asediu de trei zile a silozului. Pentru prima dată este

folosită o grupă de asalt pentru cucerirea Băncii din zona centrală a oraşului, dar un contraatac german recâştigă clădirea după numai câteva ore.

19 septembrie: în primele ore ale dimineţii este adusă Divizia

95 a lui Gorişnîi.

22 septembrie: Ziua morţii – o ofensivă germană majoră împinge Divizia 13 Gardă până pe malul Volgăi, dar nu reuşeşte să rupă linia de apărare a ruşilor.

24 septembrie: Divizia 284 a lui Batiuk traversează fluviul şi ajunge în Stalingrad.

26 septembrie: Ciuikov încurajează folosirea grupelor de asalt în cadrul Armatei a 62-a.

27 septembrie: nemţii atacă zona de nord al fabricilor din Sta lingrad. În acea noapte, Divizia 193 a lui Smehotvorov traversează Volga. Sergentul Iakov Pavlov şi şase oameni dintr-o grupă de recunoaştere capturează Casa Pavlov.

1 octombrie: Mihail Panikaha, cu hainele aprinse de la un cocteil Molotov, se aruncă pe un tanc german. Brigada 115 a colonelului Andriuşenko continuă să lupte pe promontoriul Orlovka, deşi este încercuit. E respins un atac de noapte al nemţilor asupra poziţiilor Diviziei 13 Gardă a lui Rodimţev.

1 – 3 octombrie: Divizia 39 Gardă a lui Guriev ia poziţie în Fabrica Octombrie Roşu, Divizia 308 a lui Gurtiev – în Fabrica Baricada, şi Divizia 37 Gardă a lui Joludev – în fabrica de tractoare.

8 octombrie: primul atac de noapte al unor grupe de asalt încununat cu deplin succes – Divizia 37 Gardă capturează clădirea 1 din grupul hexagonal de clădiri din colonia muncitorilor de la fabrica de tractoare. Rezistenţa garnizoanei din clădirea 1 a fost imortalizată în cartea lui Vasili Grossman, *Viaţă şi destin*.

14 octombrie: un atac sălbatic al nemţilor străpunge apărarea ruşilor prin fabrica de tractoare şi ajunge la Volga, rupând Armata a 62-a în două. La ora 9.40, seara,

cere permisiunea Frontului Stalingrad să-şi mute cartierul general pe malul stâng al Volgăi.

15 octombrie: la ora 1.00 noaptea, Ciuikov este înlocuit cu Krîlov la comanda Armatei a 62-a, după cum arată Ordinul militar 205. Ciuikov este însă imediat reinstalat la comandă, probabil prin intervenţia directă a înaltului Comandament al lui Stalin, STAVKA. O a doua cerere a lui Ciuikov de evacuare a cartierului general este respinsă. Divizia 138 a lui Liudnikov este pusă la dispoziţia Armatei a 62-a, ca întărire. Ciuikov pregăteşte ordinul de distrugere a cartierului său general printr-un tir direct de artilerie, în eventualitatea că nemţii ajung acolo.

16 octombrie: Vasili Zaiţev pronunţă fraza care va fi vehicu lată de Ciuikov drept deviză: *Dincolo de Volga nu mai avem ce căuta*. A devenit jurământul sacru al apărătorilor Stalingradului.

16 – 17 octombrie: divizia lui Liudnikov completează linia defensivă a ruşilor.

17 octombrie: Paulus se pregăteşte să bage în luptele din Stalingrad ultima sa divizie de rezervă – Divizia 79 Infanterie –, dar este prea târziu. Ciuikov se temuse că va fi adusă cu câteva zile mai devreme, ceea ce ar fi avut consecinţe catastrofale pentru ruşi.

19 octombrie: forţele germane pătrunse în Fabrica Baricada sunt respinse, pentru scurtă vreme, printr-un contraatac-surpriză al Regimentului 339 al Diviziei 308 a lui Gurtiev.

23 octombrie: nemţii lansează un atac asupra Fabricii Octombrie Roşu.

26 octombrie: ultimul punct de traversare al Armatei a 62-a este supus unui foc susţinut al unităţilor armatei germane.

27 octombrie: mitraliori germani ajung la cartierul general al

Diviziei 39 Gardă a lui Guriev şi simt respinşi doar datorită unei unităţi de sprijin formată din staful personal al lui Ciuikov.

31 octombrie: Divizia 45 a lui Sokolov traversează Volga şi ajunge la Stalingrad, lansează un contraatac şi recucereşte câteva ateliere din Fabrica Octombrie Roşu.

11 noiembrie: ultima ofensivă majoră a lui Paulus. Nemţii ajung la Volga, în spatele Fabricii Baricada, încercuind Divizia 138, configurând insula lui Liudnikov şi rupând Armata a 62-a în trei grupuri, care fuseseră obligate să se retragă adesea şi până la mai puţin de 200 m de apa fluviului.

19 noiembrie: armatele sovietice lansează Operaţiunea Uranus, atacând forţele române pe Don, aflate la nord-vest de Armata a 6-a germană. Grupul Sud al forţelor sovietice lovesc forţele române, în stepa calmucă, două zile mai târziu.

23 noiembrie: cele două Armate Roşii fac joncţiunea lângă Kalaci, încercuind Armata a 6-a germană.

3 decembrie: grupe ruseşti de asalt cuceresc o serie de fortăreţe ocupate de nemţi de-a lungul falezei Volgăi, inclusiv Casa muncitorilor feroviari şi clădirea în formă de L.

18 decembrie: în încercarea de a ajunge la restul Armatei a 62-a, Liudnikov foloseşte o nouă formaţiune tactică de asalt cu grupe de consolidare şi rezervă. Această iniţiativă a devenit o practică standard în luptele grupelor de asalt.

24 decembrie: armata de sprijin a lui Manstein este obligată să se retragă, pecetluind soarta Armatei a 6-a germane.

31 decembrie: Divizia 138 a lui Liudnikov se alipeşte grupului principal al Armatei a 62-a.

10 ianuarie 1943: armatele sovietice ce înconjuraseră *pungile* şi *căldările* în care se mai aflau izolate forţe germane lansează Operaţiunea Cercul pentru a le anihila.

11 ianuarie: Divizia 284 a lui Batiuk recucereşte în întregime Kurganul lui Mamai; Divizia 45 a lui Sokolov recucereşte restul poziţiilor de la Fabrica Octombrie Roşu.

26 ianuarie: forţele sovietice aflate în înaintare fac

joncţiunea cu Divizia 13 Gardă şi Divizia 284 a Armatei a 62-a, punând astfel capăt celor cinci luni de izolare a acesteia din urmă.

31 ianuarie: Paulus se predă Armatei a 64-a a generalului Şumilov care înaintase dinspre sud spre centrul Stalingradului.

2 februarie: se predau şi forţele germane din partea de nord a Stalingradului, marcând sfârşitul acestei bătălii.

INTRODUCERE Ultimii mohicani

„Am rămas tot mai puţini, tot mai puţini”, îmi spunea Anatoli Mereşko, lăsând jos sticla de votcă. „Uneori mi se pare că suntem precum ultimii mohicani”. Mereşko a făcut parte din Armata a 62-a pe tot parcursul bătăliilor de la Stalingrad, iar apoi a continuat să lupte până a ajuns la Berlin şi la Reichstag, simbolul regimului lui Hitler. După război, a avansat la gradul de adjunct al comandantului Pactului de la Varşovia, încheindu-şi cariera ca profesor la Academia Militară. Dar amintirile bătăliilor de la Stalingrad au rămas neşterse: „Este foarte greu să înţelegi ce s-a întâmplat dacă nu ai fost acolo, pentru că atunci când te uitai la oraş, de pe malul opus, părea de necrezut cum putea cineva să supravieţuiască în acel infern. Dar în momentele cruciale, armata noastră s-a dovedit extraordinară. Chiar şi atunci când am fost împinşi până la aproape 200 m de apa Volgăi, ajunseserăm să credem că o să ne putem apăra poziţia. Trăiam un sentiment de necrezut. Chiar şi cei mai proaspeţi recruţi trăiau acelaşi sentiment – cei care au reuşit să supravieţuiască primelor câteva zile de lupte au devenit cu totul alţi oameni decât fuseseră înainte cu câteva zile”. Anatoli Grigorievici Mereşko este cu totul îndreptăţit să vorbească despre luptele de la Stalingrad, punct de cotitură în cel de-al Doilea Război Mondial, unul dintre cele mai decisive din istoria militară. S-a călit în luptele din cumplita vară a anului 1942, când armatele germane şi-au croit o breşă de 400 km în Frontul de Sud şi au început o cursă rapidă spre Caucaz, cu rezervele sale vitale de ţiţei şi spre Stalingrad,

un centru important al industriei de armament a Rusiei, punct nodal de comunicaţii şi comerţ. În cursul luptelor feroce din acest oraş, el a fost înaintat – deşi avea numai 20 de ani – în Statul-Major al Armatei a 62-a, forţa asediată ce apăra Stalingradul. Şi a luptat în punctele-cheie ale acestei confruntări, însuşindu-şi în acelaşi timp o viziune de excepţie asupra activităţii Statului-Major.

Mărturiile lui Mereşko, alături de ale altor veterani ai Armatei Roşii, precum şi noile documente vor îmbogăţi relatarea acestei faimoase bătălii. Expunerea mea se axează asupra Armatei a 62-a a Rusiei, cea care a ţinut piept germanilor, în acest oraş, şi se concentrează asupra conducerii acesteia, moralului şi motivaţiei componenţilor ei: cum au devenit solidari soldaţii acestei armate în cele mai disperate momente ale confruntării. A dăinuit un extraordinar sentiment de camaraderie între aceşti luptători. Tocmai acesta a fost liantul care i-a ajutat să ţină piept atât de multă vreme, în cele mai groaznice condiţii ale acestei bătălii.

Mărturiile veteranilor

Mulţi dintre veteranii acestei remarcabile armate au trecut în nefiinţă, alţii se sting repede, drumurile la medic sunt tot mai dese. Unul dintre aceştia este Suren Mirzoian, care a luptat pe străzile Stalingradului. A creat o veritabilă agitaţie când a apărut, pe neaşteptate, la Muzeul Apărării din Stalingrad, acum numit Volgograd, cu un ditamai geamantanul, căutând găzduire în oraşul de astăzi. El şi tânăra lui soţie şi-au părăsit casa confortabilă din Armenia, pentru că Suren voia să se întoarcă la Stalingrad, redenumit Volgograd, şi să se stabilească aici înainte de a muri. În mintea lui deja alesese un loc pe Kurganul lui Mamai, un deal unde au avut loc cele mai încrâncenate încleştări, şi acolo voia să fie înmormântat.

Multor occidentali li se va părea surprinzătoare puterea magnetică a oraşului şi a amintirilor cumplitelor lupte de atunci, pentru care nu va fi uitat niciodată. S-au obişnuit să se gândească la Stalingrad ca la iadul pe

pământ, unde ruşii şi germanii s-au măcelărit şi au suferit groaznic. Care om cu mintea întreagă ar vrea să se întoarcă acolo?

Dar chiar acest „cazan al iadului” a trezit un sentiment cu totul remarcabil de afecţiune, ce se vădeşte în relatările veteranilor, în mândria şi dragostea lor pentru oraşul unde au îndurat atât de multe suferinţe. Vladimir Turov era locotenent de infanterie, venit dintr-un sat de lângă Smolensk. Participase la luptele de la Tula şi Moscova, din 1941, şi a continuat să lupte până la sfârşitul războiului. Dar, cel mai adesea, amintirile lui se întorceau mereu la Stalingrad. A luptat pe poziţia avansată de pe promontoriul Orlovka, în partea de nord-vest a oraşului, în august şi septembrie 1942. Mai apoi, în iulie 1943, unitatea lui Turov a fost dislocată spre Ucraina, dar a avut câteva ore la dispoziţie, înainte de plecare, şi a pornit prin oraş, în cercetare. Oraşul era încă plin de urmele distrugerilor, avioane germane doborâte, echipamente militare împrăştiate peste tot. Părea un peisaj lunar, marcat de găuri de proiectile, tăiat de tranşee în toate direcţiile, săpate de apărătorii oraşului.

Turov şi tovarăşii săi s-au plimbat printre ruine, tulburaţi şi nedumeriţi de ceea ce vedeau. Una dintre gropile de proiectile era acoperită cu nişte cârpe, au ridicat un capăt şi au văzut, înăuntru, un grup de tinere: lucrau în Stalingrad, ajutând la refacerea oraşului şi deocamdată locuiau acolo. „Ce naiba faceţi aici?” le-a întrebat Turov, apoi şi-a dat seama că distrugerile provocate de război erau atât de întinse, încât nici nu aveau unde să se adăpostească. „Am încercat să ne acomodăm în vreun fuzelaj de avion doborât, dar toate au numai colţuri ascuţite de metal”, i-au răspuns ele amuzate. Deodată, Turov s-a simţit copleşit de emoţie şi de o dragoste extraordinară pentru oraşul care avusese atât de mult de suferit. „Atunci mi-am jurat că dacă voi avea şansa să scap cu viaţă restul războiului, am să mă întorc să locuiesc aici”, a mărturisit Turov. După ce a părăsit

armata, s-a întors la Stalingrad şi şi-a găsit de lucru într-una dintre fabrici. Iar de atunci n-a mai părăsit oraşul.

Este cu totul remarcabil sentimentul de adâncă identificare a veteranilor ruşi cu aceste locuri. Fiodor Şatravko a fost comandant al unei brigăzi de tancuri din Harkov. A participat la luptele pentru Moscova, în 1941, şi a ajuns la Stalingrad încă din aprilie 1942, unde a înfiinţat o şcoală de instrucţie pentru tanchişti. Şatravko a ajutat la apărarea oraşului încă de la primele atacuri ale naziştilor. La sfârşitul lui septembrie, el şi unitatea lui au fost prinşi într-o ambuscadă de către nemţi, în partea de nord a oraşului, în suburbia Spartanovka, când tancul în care se afla a explodat. Mai are şi acum amintire o frântură de oţel din tanc, sub piele, prea aproape de un nerv pentru a putea fi operată, aşa că o poartă cu el de atunci. Şatravko a fost scos din tancul în flăcări de doi dintre camarazii săi, amândoi ucişi mai apoi. Niciun alt soldat rus n-a supravieţuit luptelor.

Pe când se afla în spital, în convalescenţă, a aflat despre soarta oamenilor săi. A trăit sentimente de adâncă mâhnire şi remuşcare pentru că el supravieţuise şi ei nu. Se întreba, adesea, uimit, cum de ajunsese la punctul sanitar de pe Volga, de unde erau evacuaţi răniţii. I s-a spus că Armata Roşie avea o imitate specializată cu câini, pentru recuperarea răniţilor. Aceştia fuseseră dresaţi ca, după miros, să recunoască diferenţa dintre un mort şi un rănit încă în viaţă. Lucrau în grup, unii erau înhămaţi la un fel de sanie, alţii alergau înaintea lor în căutarea răniţilor. Cum nu mai era nimeni care să-l ajute în vreun fel, o echipă dotată cu astfel de câini puternici îl găsise pe Şatravko, îl urcase pe sanie şi-l dusese la malul Volgăi. Cu cât reflecta mai mult la această ingenioasă soluţie născută din disperare, cu atât se convingea mai mult că întâmplarea avea o semnificaţie mai adâncă. A înţeles că lupta pentru Stalingrad fusese cu totul diferită de orice altă experienţă pe care o avusese pe parcursul războiului.

La sfârşitul lui aprilie 1945, Şatravko îşi croia drum,

cu arma în mână, spre Berlin. El şi tovarăşii săi au ajuns la Reichstag, unde au găsit un grup compact de soldaţi ai Armatei Roşii care-şi scrijeleau numele pe zidurile în ruină ale clădirii. Se strânseseră atât de mulţi ostaşi, încât zona fusese închisă cu cordoane şi nou-sosiţii erau lăsaţi să pătrundă acolo doar în grupuri restrânse de opt-nouă inşi. În cele din urmă, a fost lăsat să treacă şi Şatravko. I s-a pus în mână un fel de unealtă şi a fost ridicat pe braţe spre o parte din zidul Reichstagului încă liberă. Dar ce să scrie? Mulţi scrijeliseră pe perete locurile lor de obârşie. Şatravko se născuse la Harkov, dar l-a cuprins un fel de instinct neaşteptat şi, dintr-o pornire spontană, a dăltuit în cărămidă: „Sunt din Stalingrad”.

Pentru mulţi dintre ruşii supravieţuitori, luptele au constituit o experienţă puternică, dar aceasta este o poveste care s-a luptat multă vreme să iasă la suprafaţă şi să respire. Armata Roşie era parte a regimului comunist care, în permanenţă, denatura şi reinventa realitatea războiului. Stalingradul a devenit o emblemă a acelui sistem, iar relatările despre eroismul şi puterea de îndurare a oraşului erau remodelate şi adesea schimonosite, devenind de nerecunoscut, pentru a reflecta gloria statului sovietic. Chiar şi comuniştii devotaţi din armată au fost lăsaţi cu cinism în umbră, pentru a se potrivi cu versiunile oficiale pe care toţi erau nevoiţi să le repete papagaliceşte.

Hamlet Dallakian era ofiţer în Statul-Major al lui Eriomenko şi Hruşciov, pe când aceştia încercau, la început, să organizeze apărarea Stalingradului, la sfârşitul verii lui 1942. El mărturisea: „Multă vreme n-am putut să deschidem gura şi să spunem cum a fost acolo cu adevărat). Ne era frică. Bineînţeles că în perioada de început a luptelor, n-am crezut nicio clipă că oraşul va rezista atât de mult. Aveam atât de puţine trupe călite şi trebuia să ne bazăm pe nişte recruţi slab instruiţi şi pe populaţia civilă. Ca să vorbim drept, nu prea aveam cu cine să apărăm oraşul. Dar era interzis să acceptăm că

oraşul va cădea, aş fi fost arestat imediat pentru una ca asta. Totuşi, o mulţime de oameni era de aceeaşi părere. Era doar propagandă curată faptul că în perioada defensivă a luptelor, soldaţii noştri nu şi-au pierdut niciodată credinţa că, în cele din urmă, victoria va fi a noastră. La vremea aceea, nimeni nu vorbea de victorie. Nu ne puteam gândi decât la un singur lucru: cum să ne menţinem poziţiile. Abia după ce i-am încercuit pe nemţi, s-a schimbat starea aceasta de spirit şi s-a schimbat foarte repede. Abia atunci, pentru prima dată, am început să trăim sentimentul că vom câştiga bătălia, că, în cele din urmă, vom câştiga războiul".

Dar, în particular, lucrurile stăteau cu totul altfel. „Onestitatea era regulă în rândul veteranilor" – mărturisea Aleksandr Ciuikov, pe când relata cum participase la o întâlnire a tatălui său, Vasili Ciuikov, comandant al Armatei a 62-a, cu soldaţii săi din Armata Roşie. „Poveştile pe care le-am auzit m-au făcut să mă cutremur, mai ales că nu se potriveau deloc cu ceea ce citisem eu în relatările oficiale". Toată lumea ştia că trebuia să urmeze cu mare grijă versiunea oficială în tot ceea ce spunea. Vasili Ciuikov aminteşte de o fotografie care a circulat în vremea acelor lupte, în care era prezentat un grup de ofiţeri şi soldaţi, pe malul Volgăi: oamenii erau foarte încântaţi şi râdeau – obiectul amuzamentului lor era un soldat tânăr care ţinea în mână o armă automată. Mesajul era foarte limpede: tânărul tocmai se întorsese dintr-o misiune de luptă în care reuşise să anihileze mai mulţi duşmani atât de urâţi. Cu toate acestea, realitatea fusese cu mult mai simplă şi mai emoţionantă: tânărul, de fapt, ţinea în braţe un căţel, care era mascota lui, iar cei din jur râdeau şi erau încântaţi pentru că fiinţa aceea reuşise să supravieţuiască luptelor din ziua aceea. Dar cenzorii sovietici socotiseră că imaginea iniţială era prea neserioasă şi deloc pe gustul lor: deci căţelul a fost şters frumos din poză şi în locul lui i-au pus tânărului soldat o puşcă-mitralieră.

Astfel de „corectări" ale realităţii au dominat câmpul

de bătălie şi încă mai dăinuie şi astăzi. În vremea comunismului, nu puteai să scrii niciun rând care să fi fost socotit negativ despre Stalingrad. Dar încercările de a înlătura ororile războiului şi îndoielile combatanţilor, doar pentru a încropi un tablou triumfalist, nu au însemnat vreun câştig, ci mai degrabă o pierdere.

Bătălia Stalingradului văzută de alţii

Stalingrad a reprezentat a înfrângere zdrobitoare pentru Germania nazistă şi un punct de cotitură în al Doilea Război Mondial. Nu exista precedent ca o întreagă armată germană să fie distrusă şi atât de mulţi nemţi să fie luaţi prizonieri. Nu este de mirare că ruşii s-au mândrit peste poate cu această izbândă, dar omagiul mareşalului Konstantin Rokossovski, scris cu ocazia celei de-a 25-a aniversări a bătăliei, întrece toate aşteptările: „S-au scris probabil sute de cărţi despre această bătălie. Şi cred că atâta timp cât va dăinui omenirea pe Pământ, oamenii îşi vor aduce aminte de ea. Şi nu este nicio surpriză, pentru că a fost cea mai mare bătălie din istoria militară, în care socialismul şi fascismul au stat faţă în faţă. Pentru noi, pe Volga a însemnat viaţă sau moarte. Şi viaţa a câştigat această bătălie”.

De cealaltă parte, generalul Hans Doerr a luptat şi el la Stalingrad şi, în consecinţă, a scris primul studiu german mai important al acestei bătălii. În viziunea acestuia, a fost „momentul de cotitură al celui de-al Doilea Război Mondial. Pentru Germania, bătălia de la Stalingrad a fost cea mai grea înfrângere din toată istoria ei, iar pentru Rusia – cea mai mare victorie”.

Acestea sunt aprecieri retrospective, dar au fost pe măsura interesului excepţional resimţit la acea vreme. La începutul lui octombrie 1942, note informative ale Comisariatului Afacerilor Externe britanic arătau că Stalingradul devenise „aproape o obsesie”, dominând întreaga atenţie a publicului pe care nu îl mai interesa niciun alt fel de ştiri de pe fronturile de luptă. Probabil cel mai interesant comentariu din acele momente a fost un

editorial al liderului comunist Mao Zedong din ziarul „Libertatea” din 12 octombrie 1942, exact când luptele ajunseseră la un punct culminant: „În aceste zile, veştile despre orice înfrângere sau victorie din acel oraş sunt o strângere de inimă pentru nenumărate milioane de oameni, când aducându-i în pragul deznădejdii, când în cel al fericirii”.

Cam în aceeaşi vreme, ziarul german „Berliner Borsenzeitung” scria: „Luptele de importanţă mondială care se desfăşoară acum la Stalingrad s-au transformat într-o bătălie enormă, decisivă. Cei care se confruntă în aceste lupte nu pot vedea decât amănuntele lor groaznice, fără a putea înţelege semnificaţia lor şi cu atât mai puţin sfârşitul lor... Cei care, după ce au trăit încordarea fiecărui muşchi şi nerv, vor reuşi să supravieţuiască, vor avea imprimat în minte un adevărat infern, ca şi cum acesta le-ar fi fost însemnat acolo cu fier înroşit... Abia mai târziu, vor putea fi scoase la iveală, aşa cum trebuie, toate amănuntele acestei bătălii fără precedent, cu toate conflictele sale stradă cu stradă. Niciodată în istoria războaielor nu a mai existat o astfel de concentrare de armamente, pe un spaţiu atât de restrâns şi pentru atât de îndelungă vreme. Niciodată nu s-a mai pomenit ca un oraş să lupte până s-a prăbuşit şi ultimul zid”.

Vladimir Turov a consemnat impactul atenţiei presei mondiale asupra soldatului de rând al Armatei Roşii: „În timpul luptelor de la Stalingrad am ajuns să simţim că lumea întreagă ne urmărea şi speram într-o eroică răsturnare de situaţie. Se vedea cu toată limpezimea că destinul fascismului şi al lumii întregi se decidea la Stalingrad, iar noi înţeleseserăm aceasta pe deplin”.

Nikolai Danilov, artilerist în Armata a 62-a, apăra zona fabricilor din Stalingrad. Şi el trăia acelaşi sentiment al destinului unic. La 12 octombrie 1942, exact în ziua în care Mao îşi publica editorialul în ziarul „Libertatea”, scria: „Partea aceasta a luptelor este mai cumplită decât toate celelalte. Dar aici se va hotărî soarta deplinei

înfrângeri a germanilor”.

Stalingrad: scurtă prezentare de ansamblu

Cum poate fi înţeleasă această bătălie? De obicei, este împărţită în trei faze:

Cea dintâi, denumită *faza defensivă*, a durat din 17 iulie până la 19 noiembrie 1942. În această perioadă, Armata a 6-a germană înainta către Stalingrad, mai întâi înfruntându-i pe adversarii ruşi, în regiunea stepelor, şi apoi repezindu-se într-o încleştare feroce asupra oraşului însuşi.

Cea de-a doua fază, *încercuirea*, a durat de la 19 noiembrie 1942 până la 10 ianuarie 1943, când au avut loc pregătiri secrete din partea sovietică, de contraatac, pe flancurile de nord şi sud ale poziţiilor Armatei a 6-a. Cele două vârfuri s-au unit în spatele trupelor germane de la Stalingrad, care s-au trezit prinse în capcană şi înconjurate complet. În decembrie, trupe proaspăt aduse pe acest front au încercat să rupă liniile ruseşti, să-şi scoată camarazii din încercuire, dar nu au reuşit.

În cele din urmă, în cea de-a treia fază, de la 10 ianuarie la 2 februarie 1943, forţele sovietice care înconjuraseră Stalingradul au pornit lupte de anihilare, reuşind să distrugă forţele germane şi române aliate acestora, din *buzunarele* şi *cazanele* Stalingradului, cum fuseseră poreclite poziţiile lor din interiorul oraşului. La 2 februarie 1943, resturile Armatei a 6-a germane, altă dată mândria Wehrmachtului, s-au predat în partea de nord a oraşului şi astfel bătălia Stalingradului s-a încheiat.

Prima fază defensivă este cea care dăinuie în inima oricărui veteran rus al acestei bătălii. În particular, Ciuikov spune pur şi simplu: „Istoria Armatei a 62-a este bătălia Stalingradului. Dacă germanii ne-ar fi anihilat şi ar fi traversat Volga, istoria ar fi fost cu totul alta: efectul psihologic al capturării Stalingradului ar fi fost enorm, iar contraofensiva nu ar fi reuşit”. Descrie Armata a 62-a drept armata bătăliei acestui oraş: „Nici măcar ostaşii sovietici care au luptat tot războiul până la Berlin nu-şi pot

imagina cumplitele orori ale Stalingradului. Eram rupţi de restul lumii printr-un zid de foc veşnic, era un adevărat iad, un iad de nedescris. Cei care n-au fost acolo n-au cum să înţeleagă prin ce am trecut. După evenimente, ne întrebam unii pe alţii: Eşti veteran al luptelor din oraş, de pe malul de vest?”

Când a fost întrebat cum au reuşit să ţină piept şi să nu cedeze, Ciuikov a fost foarte sincer: „Niciunul dintre noi nu înţelege cum”.

Stalingradul a fost, fără îndoială, un război de uzură şi nemţii au fost atraşi în luptele de stradă care au însemnat pierderi tot mai costisitoare printre ruinele oraşului. Aceste confruntări istovitoare i-au secătuit pe nemţi, pierzând oameni şi resurse şi oferindu-le ruşilor timp pentru a-şi aduna forţele şi a lovi în flancurile cele mai slabe ale inamicului. Wehrmachtul s-a împotmolit într-un tip de luptă care nu era pe măsura forţelor sale superioare, lucru remarcat şi de Basil Liddell Hart, care spune limpede: „Nemţii s-au implicat într-o tactică de asediu pas cu pas… Cu cât pătrundeau mai adânc în zona de construcţii dense a oraşului, cu atât înaintarea devenea mai înceată. În ultimele faze ale asediului, linia frontului avea mai puţin de 1 km pe malul vestic al Volgăi, dar la vremea aceea eforturile lor se epuizau repede din cauza pierderilor suferite. Fiecare pas costa tot mai mult şi câştigau tot mai puţin”.

Pentru ambele părţi beligerante, bătălia Stalingradului a însemnat o experienţă cu totul nouă. Generalul Hans Doerr a creionat exact natura diferită a luptelor din oraş: „Trecuse vremea operaţiunilor militare pe scară largă. Distanţele nu se mai măsurau în kilometri, ci în metri… Se dădeau lupte crâncene pentru fiecare casă, atelier, terasament de cale ferată, pentru fiecare bucată de zid, pivniţă, grămadă de ruine”.

Colonelul Herbert Selle, comandant al detaşamentului de genişti al Armatei a 6-a germane, îşi aminteşte cu groază genul acesta de lupte: „Atac şi

apărare, asalt şi contra asalt, totul arde în jur, se aud permanent urlete, bubuituri de mortiere şi artilerie, aruncătoare de flăcări: amintirile Stalingradului înseamnă imaginea vie a iadului. Dărâmăturile deveniseră fortăreţe, ruinele fabricilor erau periculoase din pricina lunetiştilor, în spatele fiecărui strung sau utilaj pândea moartea, din orice ungher sau crăpătură de zid putea izbucni foc de automate. Fiecare metru de teren trebuia smuls cu sacrificii din mâinile apărătorilor”.

Selle subliniază şi ferocitatea groaznică a luptelor: „În oraşul acela nu era clipă de linişte. Continuu izbucneau lupte crâncene. Câte un şir întreg de case dispărea într-o explozie de praf şi cenuşă, când proiectilele vuind cădeau asupra lor. Rafalele de arme răsunau continuu, formând un giulgiu de fum peste oraşul condamnat. Grinzi imense de construcţii zăceau rupte şi răsucite în forme dintre cele mai greu de închipuit. Viaţa nu mai dăinuia decât în pivniţe şi subsoluri. Iar acolo, soldaţii şi posturile de comandă se înghesuiau, de cele mai multe ori într-un aer asfixiant, în timp ce proiectilele ricoşau din zidul intrărilor, aruncând ploaie de resturi şi schije fierbinţi”.

Inovaţii tactice

Vasili Ciuikov şi-a dat seama că pentru a face faţă uriaşei ofensive germane la Stalingrad, trebuia să conceapă noi tactici pentru oamenii săi: „Luptele în oraş sunt confruntări cu totul diferite de cele obişnuite. Aici situaţia este decisă nu de putere, ci de abilitate, viteză de reacţie, imaginaţie. Construcţiile oraşului devin un fel de dig, rup formaţiunile inamicului şi obligă forţele sale să se înşire de-a lungul străzilor. Aşa că ne baricadam în clădirile mai zdravene, stabileam în ele mici garnizoane capabile să deschidă focul în toate direcţiile, dacă erau înconjurate… Când contraatacam, opream atacurile pe mici unităţi sau chiar pe fragmente de unităţi. Spre sfârşitul lui septembrie, în toate regimentele au apărut grupele de asalt, unităţi mici, dar puternice… Luptele se dădeau pentru câte o clădire, pentru o pivniţă, pentru o

încăpere”.

Ciuikov era foarte mândru de crearea grupelor sale de asalt – noi formaţiuni de luptă mobile care se aruncau asupra nemţilor dintre ruinele oraşului. Una dintre fotografiile sale favorite din timpul războiului prezintă câţiva tineri dintr-o grupă de asalt, în uniforme ponosite, sfâşiate de gloanţe, adunaţi printre ruinele fabricii de tractoare. Fotografia a fost făcută la începutul lui octombrie 1942. Pentru tactica grupelor de asalt era nevoie de timp şi de antrenament intens ca să devină eficiente şi avea să fie pe deplin desăvârşită abia câteva luni mai târziu, după ce forţele germane urmau să fie înconjurate şi obligate să treacă în defensivă. Dar acest mod de luptă nou i-a stimulat pe ostaşii Armatei Roşii încă de la început: ei bine, de acum nemţii nu vor mai lupta după cum au ei poftă! Anatoli Mereşko a explicat printr-o simplă metaforă, tipică pentru modul direct prin care Ciuikov ştia să comunice cu oamenii săi: „Imaginaţi-vă un val imens care vine din larg. Când ridici un dig, valul se sparge. Acelaşi lucru a fost valabil în cazul luptei în stepe. Acolo nemţii aveau întreaga putere a valului. Când au ajuns în oraş, valul lor s-a rupt în pâraie. Clădirile, mai ales cele din piatră, s-au transformat în obstacole. Şi cu cât germanii înaintau în oraş, cu atât mai multă rezistenţă întâmpinau din flancuri. Dar ei nu şi-au schimbat tactica. Aceeaşi tactică folosită în stepe au continuat s-o aplice şi în oraş. Acesta din urmă, însă, prezintă un teatru de luptă cu totul diferit, mai ales când este vorba şi de ruine. Noi ne-am împărţit în grupe mici şi am ocupat puncte întărite, ca să le risipim fluviul în pârâiaşe. Şi am reuşit cu succes”.

Dar Mereşko n-a încercat să explice bătălia doar prin elementele sale tactice. A insistat asupra unui cu totul alt aspect, ca un fel de ecou la comentariile particulare ale lui Ciuikov, prin care acesta spunea că rezultatul luptelor era dincolo de înţelegerea noastră a tuturor: „Apărarea Stalingradului este un paradox al ştiinţei militare. Încercuirea şi ofensiva noastră finală pot fi înţelese în

termenii acestei ştiinţe, dar apărarea în interiorul oraşului nu se poate explica prin niciun sistem raţional de analiză. Sorţii erau cu totul împotriva noastră, din octombrie şi noiembrie 1942 aproape că nu ne mai rămăsese nicio speranţă. Nemţii aveau superioritate numerică, raportul dintre atacatori şi apărători era atât de disproporţionat, încât nu veţi găsi vreun exemplu asemănător în toată istoria”.

Pentru a-şi susţine punctul de vedere, Mereşko a prezentat felul în care s-a diminuat numeric forţa Armatei a 62-a, care în decembrie 1942 mai avea doar vreo 6.000 de combatanţi, mai puţin decât efectivul complet al unei divizii: „Frontul nostru însemna o bucată de pământ între 100 şi 500 m de la apele Volgăi, dar într-un fel am reuşit să ne ţinem cu dinţii de bucata aia de pământ”.

Vladimir Turov a ţinut să insiste asupra acestui aspect: „Din punctul de vedere al ştiinţei militare, este un mister total cum am reuşit să ne menţinem pe poziţii la Stalingrad”. Mihail Serebriakov, ofiţer de recunoaştere al Armatei a 567-a ruse, care a pătruns prin lupte grele în Stalingrad, în ianuarie 1943, avertiza: „Multe dintre aşa-numitele strategii au fost elaborate abia după ce luptele au luat sfârşit. La vremea aceea, oamenii nu prea aveau timp să se gândească nici măcar la ceea ce se întâmpla atunci”.

Dimensiunea psihologică

Serebriakov sublinia faptul că psihologia bătăliei a fost de importanţă majoră: „A fost o bătălie de supravieţuire şi fiecare parte combatantă a învăţat una de la cealaltă pe parcurs. A coexistat un factor vital alături de cumplita extenuare produsă de lupta dusă faţă în faţă, la mică distanţă: în acea situaţie extremă, fiinţa umană a descoperit în sine resurse extraordinare. Am fost martor când o mamă a ridicat singură, dintr-o parte, un tanc german, pentru a-şi elibera copilul prins dedesubt. Am văzut nişte surori medicale târând spre tranşee paraşutişti răniţi care erau de două ori cât ele. Din punct de vedere fizic, astfel de lucruri par imposibile, dar oamenii aceia

trăiau nişte momente extraordinare, atât fiziologic, cât şi psihologic. Mulţi au cedat sub stresul luptelor, alţii au găsit resurse de putere. Unul dintre principiile călăuzitoare era să porţi grija altora. Am putea formula astfel: mai întâi ajută-ţi camaradul, abia apoi fă-ţi griji pentru propria supravieţuire. Era o atitudine care i-a ajutat într-adevăr pe ostaşii noştri".

Mulţi veterani au fost de acord cu acest punct de vedere. Ivan Burlakov, unul dintre apărătorii Fabricii Baricada din Stalingrad, spunea: „Ne aminteam spusele lui Suvorov (părintele armatei ruseşti de profesionişti în secolul al XVIII-lea): deşi s-ar putea să te coste viaţa, sari în ajutorul tovarăşului tău de arme!"

Pentru a înţelege, trebuie să recreăm moralul apărătorilor Stalingradului. Mereşko sintetiza astfel: „În timpul luptelor, s-a născut o stare de spirit deosebită în rândul trupelor noastre. Sub conducerea lui Ciuikov, deviza era curajul. Toţi erau mândri că fac parte din această armată, iar devotamentul lor îi împingea pe oamenii obişnuiţi la fapte cu totul neobişnuite. Nu erau împinşi la aceste gesturi de comisari sau de alţi comandanţi. Îndemnul venea din mândria lor".

Mereşko a adus în discuţie un detaliu anume: „În ciuda luptelor aprige, aproape toţi răniţii care ajungeau pe celălalt mal al Volgăi, după ce primeau îngrijiri medicale, cereau să se întoarcă pe poziţii cât mai curând posibil, deşi acolo şansele de supravieţuire erau incredibil de mici. Acesta a fost adevăratul spirit al Stalingradului: camaraderie şi unitate. Este foarte greu să înţelegem ce a însemnat Stalingradul. A fost un uragan de foc pe 50 km de-a lungul malului Volgăi: flăcări, fum, vuietul permanent al exploziilor, bubuitul bombelor imense lansate permanent asupra Kurganului lui Mamai, atacurile continue de artilerie. A fost groaznic. Nimeni n-a crezut că vom rezista. Dar când n-au mai rămas decât câteva sute de oameni dintr-o divizie întreagă, care înainte număra peste 7.000 de soldaţi, cei rămaşi au ţinut mai departe poziţiile în

numele prietenilor morţi”.

Mereşko aminteşte mereu şi atât de viu tocmai de strânsele legături de prietenie care se închegaseră între soldaţi, şi nu de elogiile fără de sfârşit ale sistemului comunist: „Vreau să vorbesc despre ceea ce am văzut cu ochii mei, despre ceea ce am trăit personal, în cuvinte simple, aşa cum era la Stalingrad. Îmi dau seama foarte bine că amintirile mele nu coincid cu istoria oficială”.

Anatoli Mereşko – martorul principal

Pe vremea când lupta la Stalingrad, Mereşko avea doar 20 de ani, era un locotenent tânăr cu foarte puţină experienţă. Atunci cum de s-a întâmplat avansarea sa rapidă în grad? în memoriile sale, mareşalul Krîlov, şeful Marelui Stat-Major al Armatei a 62-a, ale cărui strânse legături cu Ciuikov au constituit ingredientul principal care a creat condiţiile victoriei, îi aduce un omagiu lui Mereşko. La mulţi ani după terminarea războiului, s-a întors la Stalingrad şi s-a urcat pe Kurganul lui Mamai, dealul care domina câmpul de luptă şi pentru care s-au purtat atâtea încleştări crâncene: „Am stat multă vreme pe colina acoperită de iarbă, amintindu-mi de tovarăşii dragi, atât de cei morţi, cât şi de cei vii. Am fost bucuros că am avut şansa de a urma drumul de la Volga până la Berlin, că am avut norocul să am un comandant de armată ca Vasili Ivanovici Ciuikov, curajoşi comandanţi de divizii ca Liudnikov, Rodimţev, Smehotvorov, un comandant deosebit de tancuri ca Weinrub, un lunetist ca Zaiţev, care nu şi-a pierdut precizia tirului după ce a ajuns pe teritoriu german, asistenţi de Stat-Major precum Kaliakin, Velkin şi Mereşko, animaţi de spirit de sacrificiu”.

Krîlov şi-l aminteşte pe Mereşko care se prezentase la Statul-Major al Armatei a 62-a: „Într-una din zilele acelea grele, s-a prezentat la mine locotenentul Anatoli Mereşko, mic de stat, zvelt, cu o medalie pentru curaj prinsă de uniforma acoperită de noroi şi îmbibată de sudoare. O câştigase în timpul luptelor de pe Don, pe când comanda o companie de mitraliere a unui regiment de

cădeţi. Îl preluasem nu de multă vreme la Statul-Major (Nikolai Eliseev, comandant de brigadă, mi-l prezentase cam aşa: *N-are niciun fel de pregătire de Stat-Major, dar este bine instruit ca ofiţer de armată, un om inteligent, înzestrat*). Venise să-mi prezinte primul raport. Nu-mi mai amintesc în care zonă defensivă şi divizie îl trimisesem. Îmi amintesc doar fermitatea cu care-mi prezenta faptele, detaliile situaţiei".

Vorbim de o armată luptând în cele mai cumplite condiţii, unde avansările veneau repede şi pe merit, aşa cum a ţinut şi Krîlov să sublinieze: „Ne-am convins că acest locotenent de 20 de ani era gata să bage mâna în foc pentru precizia rapoartelor sale. Ştiam că era vital pentru noi să cunoaştem în fiecare zi, până în deliu, situaţia din aproape toate sectoarele şi să transmitem informaţiile culese la postul de comandă. Şi aproape imediat mi-am dat seama că ne puteam baza pe cel mai proaspăt şi mai tânăr ofiţer din secţia de operaţiuni şi, din acest motiv, se va descurca la fel de bine ca alţi ofiţeri cu experienţă. Dar pe atunci nu aveam vreme să ne manifestăm sentimentele. Aşa că nu l-am îmbrăţişat pe flăcău. I-am strâns pur şi simplu mâna, i-am turnat nişte votcă dintr-o sticlă pusă deoparte pentru ocazii deosebite şi i-am oferit un sandviş de la micul meu dejun. Apoi i-am zis: Refa-ţi forţele, apucă şi tu câteva ore de somn, s-ar putea să am nevoie de tine foarte repede. Mai apoi, Anatoli Grigorievici Mereşko a devenit unul dintre cei mai buni ofiţeri din Statul-Major. În mai puţin de un an, a devenit ofiţer de legătură pentru un întreg corp de puşcaşi, iar acum este înalt ofiţer de Stat-Major şi deja general de multă vreme".

Nu după multă vreme, Krîlov i-a găsit şi o poreclă tânărului ofiţer. Într-o zi, pe când Mereşko se întorcea să prezinte un raport de recunoaştere, lângă el a explodat o bombă, rănindu-l uşor şi rămânând năucit de la şocul exploziei. A dat buzna în postul de comandă, plin de sânge şi mizerie, pentru că vomase, a luat poziţie de drepţi şi a început să-şi prezinte raportul. Dar de fiecare dată când

începea să vorbească vocea i se spărgea într-un fel de şuierat, de nu se înţelegea nimic. De jur-împrejur, luptele erau în toi, situaţia militară era critică, dar Krîlov îi făcu semn să se oprească: „Locotenent, i-a spus el foarte sobru, am înţeles care-i problema. N-ar trebui să te mai chinuieşti să vorbeşti. Ar trebui să cânţi”. A urmat o pauză. Surprinşi, toţi cei din Statul-Major al Armatei a 62-a au tăcut, ca apoi să izbucnească în râs. „De atunci, îşi aminteşte Mereşko, mi-a rămas numele de Cântăreţul”.

Comanda – factorul vital

Condiţiile de la Stalingrad erau cu totul haotice şi unele dintre cele mai faimoase episoade au putut fi reconstruite abia ani mai târziu. Dar Mereşko se afla într-o poziţie din care vedea cum funcţiona comanda armatei, atât la nivelul Marelui Stat-Major, cât şi la nivelul diviziilor, şi cum afecta aceasta soldaţii şi mersul bătăliei. Şi-a dat seama că moralul apărătorilor sporea pe măsură ce bătălia evolua şi devenea tot mai mult forţa motrice din spatele unei victorii improbabile. Socotea că acest moral ridicat se născuse din curajul excepţional şi încrederea comandanţilor.

Nu există surse mai bune decât mărturiile apărătorilor Stalingradului. Reporterul de război Vasili Grossman este un comentator perspicace şi a fost în oraş mai toată perioada luptelor. Dar Grossman, tot mai dezamăgit de sistemul sovietic, a rupt oarecum soldaţii de comandanţii lor, socotind că aceştia îşi găsiseră tăria şi voinţa de a rezista doar în ei înşişi. Drept rezultat, n-a reuşit să înţeleagă unul dintre cele mai dramatice incidente ale luptelor când, la începutul lui octombrie 1942, nemţii ţintiseră depozitul de carburanţi care se afla deasupra cartierului general al lui Ciuikov. Ruşii crezuseră că tancurile de combustibil erau goale, dar se înşelaseră. Grossman recreează acele momente în cartea lui *Viaţă şi destin*: „Părea imposibil să scapi de focul acela lichid, de pâraiele de ţiţei care se scurgeau umplând toate gropile şi craterele de proiectile, prelingându-se în tranşeele de

comunicaţie… Monştrii care domniseră cu sute de ani înainte, monştri primitivi, ieşiseră din mormintele lor adânci, urlând şi vuind, călcând totul sub picioare, devorând totul în jur”.

Efectul unei astfel de relatări devine aproape hipnotic şi tabloul creionat de Grossman a influenţat în mare măsură felul în care au văzut occidentalii această bătălie. El s-a folosit de incendiul groaznic care a izbucnit deasupra cartierului general al Armatei a 62-a pentru a face din comandanţi nişte privitori neajutoraţi: Ciuikov şi Krîlov au fost scoşi din flăcări în stare de şoc şi năuciţi, după care ofiţerii de Stat-Major ai acestei armate au rămas încruntaţi pe un promontoriu până dimineaţa, când au fost evacuaţi în siguranţă. Scenariul acesta era pe măsura convingerilor lui Grossman, că soldaţii de rând şi nu comandanţii au fost adevăraţii eroi ai Stalingradului. Dar nu aşa s-au desfăşurat lucrurile.

Anatoli Mereşko se afla în acel moment în cartierul general, iar relatarea lui asupra celor întâmplate nu se potriveşte deloc cu versiunea lui Grossman: „Am fost salvaţi de calmul şi iniţiativa lui Krîlov. Când rezervoarele au explodat, aprinzându-se deasupra cartierului general, el a ieşit din adăpostul subteran şi ne-a strigat: *Rămâneţi pe loc*! O mulţime de oameni s-a întors în adăposturile lor şi asta i-a salvat. Era moarte sigură să ieşi afară, tranşeele s-au umplut repede cu ţiţei şi tocmai combustibilul acesta era pericolul mortal. Peste 30 de ofiţeri au fost ucişi pentru că nu au ascultat ordinul lui Krîlov de a rămâne în adăposturi. Când noi ceilalţi ne-am adunat în adăposturile neafectate, încă înconjuraţi de flăcări, arătam cu toţii foarte rău, dar eram în viaţă”.

Moralul şi motivaţia în astfel de condiţii înfricoşătoare, era un act uimitor şi excepţional de curajos să stai la adăpost. Curajul comandantului şi al ofiţerilor săi a avut un impact enorm asupra soldaţilor, pentru că în această bătălie groaznică oamenii erau judecaţi după acţiunile lor şi nu după vorbe. Serghei Koziakin, redactorul

unui jurnal de front al unei divizii, scria: „Războiul este ca o oglindă: reflectă întreaga natură a sufletului şi comportamentului uman. În viaţa de toate zilele, nu ne dăm seama de prea multe lucruri. Oamenii îşi văd de treburile lor. Dar la Stalingrad, luptele erau atât de cumplite, moartea pândea de pretutindeni, încât oamenii se schimbau sub privirile tale”.

Nimeni nu putea ghici dacă aceste schimbări vor fi în bine sau în rău. Mark Slavin, care a luptat în Divizia 45, îşi aminteşte un exemplu sfâşietor: „Eram la un punct de trecere peste Volga, ajutând la evacuarea răniţilor. A fost groaznic acolo, eram sub focul inamicului în permanenţă. Deodată l-am văzut pe tânărul meu comandant: avea capul bandajat şi-şi croia drum prin şirul de oameni, fără menajamente faţă de ceilalţi, ca să ajungă primul la barcă. Îmi aduc aminte ce ne predica el pe când eram ucenicii lui: plesnea de sentimente patriotice, de exemple înălţătoare cu privire la comportamentul uman. Ei bine, a ajuns în barcă. Acolo l-a întâmpinat o tânără infirmieră, Katia Şustova, o rusoaică obişnuită, cu un cojoc din blană de oaie pe ea, dar pricepută în practica medicală. S-a dus direct la el şi i-a ridicat bandajul de la cap: nu se vedea nicio rană. Şi-a dus mâna la cizmă, a scos un pistol şi l-a împuşcat mortal. Am fost martori cu toţii. M-am dus la barcă şi i-am spus Katiei: *ai făcut bine, ticălosul!*”.

Dar pentru fiecare act de egoism găseai altul plin de eroism adevărat. Koziakin îşi aduce aminte că scrisese un scurt articol despre un comisar tânăr pe nume Iakov Derganov. Era un bărbat liniştit şi rezervat, chiar prea rezervat. Nu fusese trimis niciodată să ţină vreo cuvântare; ca un ofiţer politic ce era, toată lumea simţea că era un orator neinspirat. Dar Derganov şi-a regăsit glasul în iadul luptelor de la Fabrica Octombrie Roşu. Şi nu în stilul oratoriei comuniste, ci cu nişte cuvinte adevărate, simţite adânc. Pe neaşteptate, tancurile germane au străpuns zidurile fabricii şi porniseră în viteză spre punctul de observaţie al regimentului, cu infanteria în urma lor.

Comandantul postului a urlat: „Porniţi mitraliera, foc asupra inamicului!”. Dar tânărul mitralior era năucit de atacul acela surpriză şi înţepenise de spaimă. Derganov a alergat la el, l-a zgâlţâit şi a întors mitralierea în poziţie de tragere. „Ce mai aştepţi?” i-a strigat el. Între rafalele mitralierei i-a tot repetat mitraliorului: „Să ţii minte asta toată viaţa ta. Aici, pe fâşia asta îngustă de pământ, aici este patria ta, chiar aici unde ne aflăm. Dincolo de Volga nu avem ce căuta”. În scurtul răstimp dintre atacuri, Derganov le-a vorbit din inimă, cu tărie: „Nu vă mai gândiţi la moarte. Vi se topeşte şi ultima picătură de încredere în voi. Vă secătuieşte puterile. Strângeţi toată voinţa voastră ca un pumn. Concentraţi-vă. Nu vă lăsaţi pradă temerilor şi coşmarurilor. Gândiţi-vă numai la inamic. Adunaţi-vă toată ura împotriva lui. Sunteţi mai puternici decât amărâţii ăştia. Vă aflaţi pe pământul patriei voastre”. O fi părut Derganov un ins retras de felul lui, dar Stalingradul a dezvăluit un spirit extraordinar de puternic. Când tancurile duşmanului au pătruns prin zid, era gata să-şi sacrifice viaţa pentru a salva situaţia. Iar tânărul mitralior a fost şi el inspirat de tenacitatea acestuia şi s-a străduit să fie pe măsura lui: şi-a recâştiga iute puterile şi capacitatea de iniţiativă. „Aşa, omule, aşa, este bine aşa”, îl încuraja Derganov. Alţi mitraliori i-au urmat exemplul şi atacul german a fost blocat. În aceeaşi noapte, a fost găsit în stare de inconştienţă lângă postul de observaţie: era sfârşit, dăduse tot ce avea mai bun în el. Tinerii recruţi l-au învelit într-o haină largă şi l-au dus la punctul medical. Şi ei erau acum alţi oameni. Au urmat trei zile de atacuri continue ale nemţilor, dar nu au cedat o palmă de teren.

Un adversar de spaimă

Aşa arată puterea unui stil de comandă autentic. Astfel de acte de curaj erau vitale pentru Armata Roşie, dacă voia să reziste la Stalingrad, pentru că, aşa cum se recunoştea oficial, se confruntau cu un duşman îngrozitor. Mihail Borisov a luptat contra nemţilor în trei etape de retragere, în 1942: în Crimeea, la Harkov şi pe Don. „Cred

că armata germană, la acea vreme, era cea mai grozavă din lume, mărturisea el. Oricine ar fi avut mari probleme dacă i-ar fi stat împotrivă”.

Anatoli Mereşko recunoaşte şi el: „I-am apreciat cu adevărat pe soldaţii germani. Bineînţeles că nu am fi recunoscut public, dar soldaţii noştri se convinseseră că adversarii nu aveau vulnerabilităţi majore. Chiar şi atunci când au fost încercuiţi, lăsaţi fără îmbrăcăminte adecvată, mâncare şi muniţie, au continuat să lupte cu îndârjire, destul de multă vreme”.

Vasili Ciuikov a evaluat cu brutală simplitate forţa duşmanului pe care-l aveau în faţă, la Stalingrad: „Nemţii erau pricepuţi, duri, erau mulţi”. În faţa lor se aflau forţe ruseşti care abia se constituiseră. Armata a 62-a era una dintre cele mai proaspăt înfiinţate. În vara lui 1942, era prea puţin instruită, prost echipată şi foarte demoralizată. Pe când se apropia de Stalingrad, fusese rău tăvălită de nemţi, multe dintre diviziile sale erau făcute bucăţi. Cu toate acestea, în ruinele oraşului, supravieţuitorii căliţi de acum au găsit voinţa şi curajul să-şi înfrunte asediatorii şi să răstoarne situaţia frontului.

La Stalingrad s-a întâmplat ceva cu totul remarcabil. La începutul bătăliei, nemţii aveau toate avantajele din punct de vedere militar. Dar, aşa cum scria un ziar britanic, *Daily Telegraph*, în septembrie 1942: „La Stalingrad se petrec unele lucruri care depăşesc mecanismele obişnuite ale războiului şi care nu au legătură cu condiţiile materiale propriu-zise ale acestuia. Imensul factor moral, atât de insesizabil, a fost cel care a transformat această operaţiune de apărare, marcată de atâtea handicapuri, dintr-o operaţiune defensivă ce părea să se fi epuizat, în ceva uimitor care este limpede că a năucit comandamentul german”.

Povestea apărătorilor Stalingradului a trecut dincolo de timp şi spaţiu, este povestea uimitoare a rezistenţei şi triumfului, în faţa unei copleşitoare sorţi potrivnice. Moralul şi motivaţia au transformat Armata a 62-a într-o

forţă de luptă uluitoare. În discuţiile particulare, Vasili Ciuikov se scutura de retorica comunistă şi exprima nişte adevăruri pe care le înţelegea orice soldat de la Stalingrad: „Când omul este împins la capătul puterilor sale şi când înţelege că nu mai există cale de scăpare, ei bine, atunci începe să lupte”.

CAPITOLUL ÎNTÂI Niciun pas înapoi!

Vara anului 1942, Armata a 6-a germană era în plină mişcare: o armată de elită, niciodată înfrântă, cucerise Belgia şi Franţa în vara lui 1940, apoi Iugoslavia, Grecia, sudul Rusiei şi Ucraina în vara lui 1941. Acum reuşise să anihileze contraofensiva rusă de la Harkov şi mergea în marş grăbit spre oraşul Stalingrad, de pe fluviul Volga, pentru a împiedica aprovizionarea cu grâne şi petrol a ţării şi a distruge o parte semnificativă a producţiei sale industriale.

Frontul de Sud al ruşilor fusese cu totul dat peste cap. Încercuirea armatelor ruseşti la Harkov făcuse o breşă imensă în sistemul de apărare al ţării şi prin aceasta nemţii înaintau într-un ritm alarmant, de 40 – 50 km pe zi. Trupele aruncate în luptă pentru a le face faţă erau formate din armate de rezervişti constituite în mare grabă, slab instruite, prost echipate şi coordonate. Era o confruntare cu totul inegală. Germanii i-au copleşit şi umilit pe adversarii lor care erau disperaţi.

Ofensiva din vara anului 1942, cu numele de cod Operaţiunea Albastru, avea două obiective majore. Mai întâi trebuia să ajungă la Stalingrad şi la Volga, împiedicând transportul vital de materii prime pe fluviul Volga. După împlinirea acestui obiectiv, al doilea era să se îndrepte spre sud, spre Caucaz, şi să cucerească terenurile petrolifere de acolo. În spatele strategiei lui Hitler se aflau raţiuni economice, iar cucerirea deplină a Stalingradului nu fusese cuprinsă în directivele operaţionale iniţiale. Se socotise că era destul dacă se distrugea capacitatea industrială a oraşului şi se bloca traficul naval pe Volga. Urmau evenimente teribile.

Strategia oficială era limpede: Stalingradul nu trebuia cedat, indiferent de puterea inamicului. Aşa cum a recunoscut cu sinceritate Anatoli Mereşko, dacă ordinul iniţial al Operaţiunii Albastru ar fi fost menţinut, situaţia Stalingradului ar fi fost foarte repede fără speranţe. Dar colapsul rapid al armatelor ruseşti la Harkov i-a stârnit ambiţiile lui Hitler şi a comis o greşeală fatală, insistând ca şi Caucazul şi Stalingradul să fie cucerite în acelaşi timp. Pe 23 iulie, celor două grupuri de armate de pe Frontul de Sud, Grupul şi Grupul B, li s-a dat ordin să pornească în acelaşi timp: Grupul A urmând să cucerească repede Caucazul, Grupul B să înainteze spre Stalingrad.

Planul german

Directiva lui Hitler din 23 iulie 1942 contura planul campaniei din Stalingrad. Situaţia este descrisă de Herbert Selle, comandantul secţiei de genişti a Armatei a 6-a germane: „Pe 30 iunie 1942, Armata a 6-a a părăsit punctul de lansare, la est de Belgorod, şi a început ofensiva. După două zile de defensivă disperată, rezistenţa ruşilor s-a prăbuşit şi forţele germane au pornit în urmărirea acestora... La 23 iulie, corpul principal al Armatei a 6-a era instalat pe ambele maluri, pe cursul superior al râului Cir”.

Acesta a fost momentul crucial. Selle continuă: „Planul german original al operaţiunii prevedea cucerirea sudului Rusiei în mai multe faze cronologice. Mai întâi, Grupul de Armate B, cu Armata a 6-a şi Armatele 1 şi 4 Panzere, urmau să cucerească Stalingradul şi să stabilească un front defensiv între Volga şi Don. După aceea, Grupul de Armate B urma să avanseze spre Caucaz, mult spre sud. Era cert că aceste obiective ale planului puteau fi atinse înainte de venirea iernii. Dar, având în vedere înaintarea plină de succes a Armatei a 6-a, Hitler şi înaltul Comandament au hotărât că sovieticii erau atât de zdrobiţi încât doar o parte dintre aceste forţe erau acum necesare pentru a produce spargerea frontului Volga-Don. În baza acestei gândiri optimiste, încheie Selle, planul

operaţional iniţial a fost dat deoparte şi a fost emisă o nouă directivă care trasa Grupului de Armate B obiectivul Volga-Don, în acelaşi timp Grupul de Armate B avea misiunea de a cuceri Caucazul. Prin dispersarea forţelor se elimina ideea unui vârf de efort maxim”.

Fără îndoială că aceasta a dus la slăbirea forţei ofensive germane, pentru că una dintre cele mai mobile şi mai puternice formaţiuni care urma să atace la Stalingrad fusese reorientată spre sud. Herbert Selle continuă cu un puternic sentiment de frustrare: „Având în vedere modul în care decurseseră operaţiunile noastre până în acel moment, cu toate forţele care ne stăteau la dispoziţie, părea logic, în iulie 1942, să credem că Armata a 6-a va cuceri oraşul Kalaci, din marele cot al Donului, în doar câteva zile. Numai că multe dintre unităţile noastre rapide, bine antrenate şi o mare parte dintre mijloacele de transport fuseseră transferate Grupului de Armate A, odată cu schimbarea planurilor de operaţii, exact în momentul în care totul depindea de rapiditatea acţiunilor şi necesita eforturi concentrate”.

Cu acest punct de vedere este de acord şi Anatoli Mereşko: „După dezastrul de la Harkov, frontul nostru avea o breşă de 300 km. Dar, ca să folosim un proverb de-al nostru, nemţii au vrut să prindă doi iepuri deodată. Hitler credea că Armata a 6-a era atât de puternică încât putea cuceri singură Stalingradul. Armata a 4-a Panzere, una dintre cele mai bune şi mai mobile formaţiuni ale lor, fusese la început în flancul stâng, în timpul înaintării, dar de data aceasta a fost direcţionată spre Rostov. Dacă ar fi fost păstrată în aceeaşi formulă iniţială, sprijinind un atac direct spre Stalingrad, cred că oraşul ar fi căzut în mâinile nemţilor încă din iulie 1942. Nu aveam resursele necesare să facem faţă unei atât de puternice concentraţii de forţe. Numai că unităţile de Panzere au fost împinse spre sud, trecând peste liniile de comunicaţii ale Armatei a 6-a şi stânjenindu-i înaintarea. Cea mai mare greşeală a lor a fost dislocarea Armatei a 4-a Panzere”.

Aşadar, victorioasa apărare a Stalingradului n-a fost ceva predestinat. Din perspectiva de acum, se vede limpede că nemţii ar fi trebuit să respecte planul iniţial, să-şi concentreze forţele pentru un atac rapid şi puternic asupra oraşului. Directiva lui Hitler din 23 iulie a avut şi o altă consecinţă asupra mersului campaniei. Planul strategic iniţial, Operaţiunea Albastru, afirma de fapt că germanii aveau suficiente forţe doar pentru o ofensivă pe un singur front, Frontul de Sud. Dar, deodată, Hitler a hotărât să redeschidă şi o ofensivă spre nord, prin atacarea Leningradului, cu numele de cod „Luminile Nordului”. După capturarea Sevastopolului, Armata a 11-a a lui Manstein putea fi ori desfăşurată în Caucaz, ori trimisă pentru a sprijini înaintarea Armatei a 6-a către Stalingrad. Dar, în loc de a i se încredinţa aceste misiuni, a fost retrasă de pe teatrul sudic de război şi transferată la periferia Leningradului, lipsind astfel ofensiva principală de rezerve esenţiale.

Manstein, unul dintre cei mai buni generali ai lui Hitler, critica pe bună dreptate această decizie: „Există oare vreo justificare pentru a lua Armata a II-a de pe aripa sudică a Frontului de Est, acum că avea drum deschis în Crimeea, şi a o utiliza într-o misiune care era mai puţin importantă, şi anume cucerirea Leningradului? La urma urmei, din punctul de vedere al Germaniei, rezultatele decisive ale campaniei din vara lui 1942 trebuiau finalizate în sud. Şi era o misiune pentru care niciodată nu eram destul de puternici, mai ales că era evidentă concepţia dualistă a obiectivelor lui Hitler – Stalingradul şi Caucazul – care avea să despartă ofensiva în două direcţii”.

Manstein socotea că strategia corectă era ca forţele sale să urmeze grupul de armate care porneau atacul, cu menirea de a fi o rezervă operaţională. Merită să menţionăm obiecţiile lui Manstein: „Pentru misiunea acestei ofensive, forţele noastre nu erau niciodată prea puternice”. Planul conceput pentru Grupul de armate B, de a ocupa linia Volga-Don, prezenta un risc strategic,

deoarece forţele germane nu erau destul de numeroase pentru a forma un front unitar de-a lungul Volgăi, în vreme ce frontul principal avea să fie împins sute de kilometri spre vest, de-a lungul Donului. Cotul acela larg al Donului avea să fie folosit ca punct de lansare pentru asaltul împotriva Stalingradului. Totul putea decurge foarte bine dacă Stalingradul cădea repede, dar dacă se prelungea, pericolul era evident. Germanii îşi băgau gâtul în laţ – după cum aveau să arate caricaturile ulterioare din ziarele ruseşti – şi aproape că invitau adversarul să contraatace prin flancuri. Dar, bineînţeles că mai întâi ruşii trebuiau să fie în stare să reziste la Stalingrad. Dacă reuşeau şi asediul se prelungea, poziţiile germane deveneau tot mai vulnerabile.

Iar pericolul creştea pe măsură ce tot mai multe trupe germane erau concentrate la Stalingrad. Armatele de pe flancuri, compuse mai ales din trupe ale aliaţilor, români, italieni, unguri, erau de o calitate îndoielnică. Constituiau o ţintă tentantă, era vital ca aceste armate să fie dublate de puternice rezerve germane.

Şi în fine, supărător pentru Manstein era şi faptul că armata lui avea armament greu, de asediu. Pe măsură ce rezistenţa rusă la Stalingrad sporea, acest armament ar fi avut un efect devastator asupra poziţiilor defensive din oraş. Numai că tot acest armament era trimis în nord, spre Leningrad.

Manstein sintetiza riscurile nemţilor pe termen lung. Încercarea de a dobândi controlul asupra Volgăi, prin cucerirea Stalingradului, era de conceput doar ca o strategie pe termen scurt, dacă asaltul asupra oraşului avea să fie încununat de succes imediat: „Să laşi corpul principal al grupului de armate la Stalingrad, săptămâni în şir, fără o apărare consistentă pe flancuri, a fost greşeala principală” spunea el. Dacă Stalingradul continua să reziste, cele mai experimentate formaţiuni ale Grupului de Armate B vor fi angajate în luptele din oraş, lăsând frontul de pe Don apărat doar de forţele destul de slabe ale

aliaţilor nemţilor.

Sigur, este uşor să fii deştept după ce evenimentele s-au desfăşurat. Dar trebuie precizat că optimismul nu era împărtăşit doar de Hitler, ci contaminase şi întregul înalt Comandament German. Nu credeau că ruşii mai aveau rezerve semnificative şi deci ar fi fost incapabili să reziste la Stalingrad sau să le pericliteze poziţiile cu o contraofensivă majoră. În concluzie, ambele părţi beligerante aveau să comită greşeli importante în acea vară.

Experienţa ruşilor

Experienţa trăită de ruşi a fost deosebit de traumatizantă. Forţa militară germană părea copleşitoare, iar poziţia ruşilor era disperată. Anatoli Kozlov descrie cam ce simţeau: „Ne era foarte greu să oprim înaintarea armatei germane, era ca şi cum am fi primit ordin să oprim un uragan. Speranţa noastră era ca aliaţii să deschidă un al doilea front, în vara lui 1942, şi am trăit un sentiment de disperare când am fost lăsaţi să facem faţă singuri naziştilor, în vreme ce ne mergea din ce în ce mai rău. Şi mai era şi retragerea aceea masivă a oamenilor, structura unor armate întregi se dezintegrase, încât era aproape imposibil să-ţi găseşti divizia. Când nemţii au ajuns la Caucaz, aproape toţi ne-am pierdut orice speranţă în vreo victorie”.

Hamlet Dallakian subliniază şi el sentimentul de disperare trăit de ruşi: „După ce am fost zdrobiţi la Harkov, secătuiţi cu totul şi siliţi să ne retragem pe Don, am crezut că războiul era pierdut şi că nu vom putea niciodată să facem faţă unui inamic atât de puternic. Părea că nu există nicio cale de a-i opri pe nemţi, îi simţeam cum ne suflă în ceafă tot timpul, pe când ne retrăgeam spre Don”.

Criza începuse la Harkov. Aici ambiţioasa ofensivă de vară a lui Timoşenko fusese distrusă printr-o clasică strategie germană de încercuire. Acest eşec şi consecinţele sale devastatoare au subminat chiar şi încrederea celor

mai înrăiţi bolşevici. Praskovia Grascenkova fusese avansată în conducerea diviziei uneia dintre noile armate formate. Ea recunoştea cu toată sinceritatea: „Retragerea de la Harkov a fost cea mai cumplită perioadă din viaţa mea. Eram într-o situaţie disperată. Nemţii erau foarte bine echipaţi, aveau divizii motorizate. Încercam să le ţinem piept în acele stepe, dar ne reperau din aer”. Vocea începu să-i tremure şi coborî privirea în pământ: „Am crezut că nu mai exista nicio speranţă. Da, eram o comunistă convinsă, dar, pentru prima dată în viaţa mea, am început să mă rog, strigând la Dumnezeu să ne ajute. Am fost nevoită să-mi aduc aminte de rugăciunile învăţate de la bunica”.

Sentimentele de adâncă disperare ale Grascenkovei erau împărtăşite de mulţi. Luptele din vara lui 1942 erau o inegală confruntare între armata germană, deosebit de instruită şi călită, bine echipată, cu un moral până la ceruri şi nişte forţe sovietice demoralizate, aruncate din disperare contra lor. Evgheni Europatov, care a luptat într-una dintre diviziile încropite în grabă, lămurea lucrurile: „Aveam nevoie disperată de materiale de război şi de oameni bine instruiţi. Comandantul putea să dea ordine, dar uneori treceau ore întregi până când acestea ajungeau şi la coada diviziei. Indicaţiile soseau la trupele noastre când era prea târziu ca să mai acţioneze. Şi făceam greşeli după greşeli”.

Mihail Borisov era singurul supravieţuitor a cinci echipaje de artilerie diferite, în timpul retragerii de la Harkov: „Printre neajunsurile noastre se numărau echipamentul militar de slabă calitate şi cronica lipsă de muniţie. Ne chinuiam cu un tun de batalion de 45 mm, care era în stare să străpungă blindajul unui tanc inamic doar de la mai puţin de 100 m. Nu prea aveam încredere într-o astfel de armă, pe care o denumiserăm la *revedere patrie dragă*. Şi nu ne ajuta mare lucru atunci când aveam la dispoziţie doar două proiectile pe zi”.

Iar situaţia frontului de deasupra nu arăta mai bine.

Borisov îşi amintea: „La un moment dat infanteria noastră se retrăgea formând un lung şir prin stepă. Deasupra noastră zburau vreo şase I-16 (avioane de vânătoare Polikarpov, cu un singur motor). Avioanele acestea erau nespus de greoaie, noi cei din infanterie le spuneam catâri. Deodată a apărut un singur Messeschmidt. Şi ne uitam şi noi la lupta aeriană care avea loc deasupra capetelor noastre, dar s-a dovedit a fi un spectacol de scurtă durată: avionul german le-a doborât repede pe toate, unul câte unul. Şi rămăseserăm cu toţii la mila aceluia, fiindcă nu aveam niciun copac sub care să ne adăpostim şi aşteptam, neajutoraţi, să-l vedem cum deschide foc cu mitralierele asupra noastră. După ce a trecut razant de câteva ori pe deasupra capetelor noastre, a clătinat din aripi a batjocură, ca un salut în băşcălie, şi dus a fost. Nimeni nu-şi poate imagina ce-am trăit noi atunci! Eram umiliţi până în adâncul fiinţei, cu inimile pline de deznădejde şi furie. Îmi amintesc că am ridicat pumnul amenințând avionul care dispărea la orizont şi mă gândeam în sinea mea: aşa nu se poate lupta”.

Inamicul se bucura de orice şansă de a-i umili pe soldaţii care se retrăgeau. Mereşko îşi aminteşte şi el: „Am luat nişe cai şi am pornit prin stepă să vedem unde erau nemţii. În cele din urmă, am dat de ei: infanteria mărşăluia rânduri-rânduri. Am pornit în goană mare înapoi, când au apărut două Messeschmidturi, unul dintre ele ne dădea târcoale, pe când celălalt trăgea cu mitralierele asupra noastră. Ne-ar fi putut rade cu uşurinţă, dar nu, ne-au hăituit aşa vreme de jumătate de ceas, doar pentru simpla lor plăcere. Eu urlam ordine celuilalt călăreţ care mă însoţea, în vreme ce hăţuiam caii când într-o parte, când în alta, încercând cu disperare să evităm gloanţele. Rafalele se apropiau tot mai mult de noi, când brusc, se pare că s-au plictisit de distracţia asta şi au dispărut”.

Un alt martor al acestei retrageri îngrozitoare a fost Victor Nekrasov care şi-a depănat amintirile în cartea *Linia Frontului Stalingrad*. El pomeneşte de căldura

năucitoare, soarele arzător, praful care pătrundea pretutindeni şi, în permanenţă, rapiditatea înaintării germane: „Aveam o stare de spirit groaznică. Germanii înaintau adânc în interiorul Rusiei, prăvălindu-se ca o avalanşă pe Don. Şi unde o fi fost frontul nostru? Mai exista frontul?”. Îşi aminteşte sentimentul de deznădejde pe care-l trăiau cu toţii: „Când civilii ne întrebau pe noi, trupe în retragere, încotro ne duceam, nu ne puteam uita în ochii lor”.

Frânturile de discuţii dintre soldaţi, pe care le consemnează Nekrasov, trădează fără îndoială sentimentele lor de inferioritate: „Ăştia călătoresc de la Berlin la Stalingrad cu maşina şi noi îi întâmpinăm cu puşcoace de la 1890… N-avem cum să ne revenim după ce-am pierdut atâta teritoriu. Fabricile pe care le-am evacuat nu mai au cum să lucreze. Ucraina şi Kubanul s-au dus, aşa că adio grâne. Donbasul s-a dus, adio cărbune… Când o să ne mai taie şi liniile de comunicaţie de pe Volga, nu mai avem nici petrolul din Baku… Chiar dacă ne batem până la ultimul om, numai cu eroismul nu facem mare lucru. Or să ne zdrobească prin organizarea lor grozavă şi cu mulţimea lor de tancuri. Numai o minune *ne mai salvează*” (*sublinierea noastră*). În astfel de vremuri de disperare au început să circule vorbe care, deşi mai din topor, aminteau de convingeri religioase. Nekrasov aminteşte: „Credinţa, asta ne-a mai rămas atunci, credinţa”.

Limbajul trupului afişat de armatele rivale spunea totul. Mereşko arată: „Nemţii erau foarte încrezători în ei înşişi, ceea ce este şi justificat: mărşăluiseră tot drumul de la Harkov la Don, fără probleme. Cine n-ar fi fost încrezător? înaintau plini de elan, pe căldura aceea, în pantaloni scurţi, cântând melodiile lor”.

Mereşko îşi aminteşte cum, în contrast dramatic, vedea retragerea armatei ruse şi se întreba dacă nu cumva oamenii lui mergeau ca nişte somnambuli. Grupuri de soldaţi treceau pe lângă el ca în transă: „Arătau ca nişte oameni cu adevărat disperaţi, năuciţi de extenuare,

amorţiţi, fără să mai fie în stare să reacţioneze în vreun fel. Ne-am dat seama că nu mai puteau fi folosiţi în niciun fel, aşa că am decis să le luăm armele”.

În schimb, retorica propagandistică nu s-a oprit. Într-o scrisoare de la soldatul Bogolubov, concentrat în Armata a 62-a, se spunea emfatic: „Suntem convinşi că inamicul nostru va suferi o amarnică înfrângere, aşa cum a păţit şi în bătălia pentru Moscova. Suntem gata să ne dăm viaţa şi este o onoare pentru noi. Nu vom îngădui inamicului să mai înainteze vreun pas”. Dar rapoarte recent declasificate de la NKVD arată o cu totul altă stare de spirit în rândul soldaţilor. La 20 iulie 1942, Kolesnikov, funcţionar de regiment, declara: „Armata germană este cu mult mai pricepută şi mai puternică decât a noastră. Uitaţi-vă la ce echipamente au. Iar noi ce avem? Câteva avioane antice şi de demult. Ziarele scriu că ţinem piept duşmanului, dar nu este aşa. Presa ne minte”.

Într-o scrisoare către soţia sa, soldatul Ivan Cecikov reia aceeaşi temă tristă: „Am pornit la asalt, dar inamicul ne-a înconjurat. A lansat paraşutişti înaintea poziţiilor noastre şi apoi au aruncat bombe peste noi. Ne-au omorât mulţi soldaţi, alţii s-au înecat încercând să treacă Donul înot. Iar cei care nu au ajuns la fluviu au fost capturaţi. Dar tot duşmanii ne spun că nu pe Don vom avea noi, ruşii, de suferit, ci pe Volga. Nemţii ne promit să ne înece pe toţi în Volga. Dragă Katia, dragii mei copii, este tare greu să ieşi viu de aici. Se pare că toţi suntem condamnaţi la moarte. Nu avem încotro ne duce: ori ne înecăm, ori murim, ori suntem luaţi prizonieri de către inamic. La Stalingrad o să fie măcel”.

Tamara Kalmîkova îşi aminteşte: „Trăiam o stare de panică groaznică. Toţi ne ieşiserăm din minţi. Comandanţii au fugit primii, ceilalţi i-au urmat”.

Bătălia Stalingradului a început la 17 iulie 1942, când unităţi ale nou-formatei armate, Armata a 62-a, s-au confruntat prima dată cu nemţii pe Cir, un afluent al Donului. Aceasta fusese încropită din rezervişti, cu câteva

zile înainte, şi a fost deplasată în regiunea Donului, ca să acopere zona centrală a frontului rusesc. Iar aici avea să se îndrepte grosul principal al atacului german. Armata aceasta ducea lipsă şi de oameni şi de armament, nu fusese încă suficient de bine legată ca armată unitară şi nu avea aproape niciun fel de experienţă în luptă. Avea să primească botezul războiului. Lucrurile au mers prost încă de la început. Noul ei comandant, general-maiorul Kolpakci, şi-a supraexpus forţele şi, în vreme ce soldaţi şi armamente erau coborâte din trenuri în spatele frontului, a pus cinci divizii în linia întâi şi doar o singură divizie în cea de-a doua. Nu a avut nici timp suficient ca să sape tranşee, iar pământul era tare ca piatra, copt de căldura verii. Curând şi-a făcut apariţia aviaţia germană: „Avioanele lor Junker 87 şi-au pus sirenele şi au bombardat până au fărâmat totul, îşi amintea Mereşko. Apoi tancurile nemţeşti şi infanteria au pornit la atac”.

Bătălia de pe Don

La începutul lui august 1942, nemţii împinseseră Armata a 62-a înapoi pe principala sa linie defensivă de pe Don şi acum venise şi momentul de a opera o clasică luptă de învăluire, distrugând principala forţă de apărare a ruşilor pe Don. Momentul este descris de Herbert Selle, din Armata a 6-a germană: „Acum am întrezărit o şansă decisivă, nu numai să-l înfrângem pe inamicul instalat în formă de semicerc, riscant de larg, la Kalaci, ci să-l şi anihilăm complet, printr-o acţiune de învăluire prin două vârfuri de atac de-a lungul Donului”.

Dacă era încununată de succes, această operaţiune avea să deschidă posibilitatea unui atac rapid asupra Stalingradului.

Aleksandr Fortov, comandant al unei unităţi de artilerie din Divizia 112, îşi aminteşte de acele cumplite zile din iulie, pe când erau împinşi mereu spre Don: „Nemţii ne bombardau în permanenţă şi în acele condiţii de haos, hrana n-a mai putut ajunge la noi, aşa că încercam să supravieţuim cu raţiile de urgenţă. Iar căldura

era copleşitoare: mi-era o sete groaznică, găsiserăm cele mai multe fântâni secate, treceam prin sate de semideşert şi arareori găseam nişte apă sălcie, amară, la fundul câte unei fântâni”.

Fortov şi camarazii săi trăiau într-o tensiune teribilă. Ştiau foarte bine că germanii erau pe cale să pornească atacul, pe când ei se retrăgeau pe malul de vest, mai înalt, al Donului. Paulus, comandantul Armatei a 6-a germane, îşi pregătise acţiunile cu mare atenţie, adoptând tactica obişnuită a nemţilor de a ataca flancurile, cu scopul de a înconjura şi distruge adversarii. Au fost create două grupuri, constând fiecare dintr-un corp de blindate şi două corpuri de armată: obiectivul lor era să pătrundă prin malul drept al Donului şi apoi să treacă prin spatele armatei ruseşti încercuite, să facă joncţiunea la Kalaci, distrugând Armata a 62-a.

După care atacul asupra Stalingradului putea decurge în cele mai avantajoase condiţii.

În dimineaţa de 24 iulie, germanii au lansat un atac masiv asupra flancului drept al Armatei a 62-a, cu puternic suport aerian, având foarte repede un succes devastator: au străpuns liniile de apărare ruseşti, au înconjurat două divizii de infanterie şi au ajuns curând la Don. Drept răspuns neaşteptat, comandantul cartierului general al Armatei a 62-a, colonelul Juravliov, a fost dus cu avionul în zona încercuită, pentru a prelua comanda trupelor. Dar această măsură pripită nu a avut niciun rezultat. La 25 iulie, nemţii au atacat în sud, lovind în flancul stâng al Armatei a 62-a.

În focul bătăliei, Kolpakci a fost destituit şi comanda luată de un reprezentant de la STAVKA, înaltul Comandament Sovietic. General-colonelul Vasilievski a lansat un contraatac cu blindate, cu forţele luate de la Armatele 1 şi 4 Tancuri, într-o încercare de a preîntâmpina distrugerea totală a acelei armate slab instruite. Dar nemţii au distrus majoritatea tancurile cu ajutorul aviaţiei şi apoi au înconjurat toate cele şase divizii ale Armatei a

62-a, pe malul drept al Donului. Era o strategie clasică de încercuire care crease acum condiţiile pentru un asalt victorios asupra Stalingradului.

Anatoli Kozlov era ofiţer de legătură al Armatei 1 Tancuri. El a comentat cu toată sinceritatea: „Se spune adesea că în cursul retragerii am renunţat la teren pentru a câştiga timp. Ei bine, dacă am câştigat foarte puţin timp cu acel contraatac scurt, aceasta ne-a costat enorm. Brigada mea a înaintat cu 75 de tancuri, n-au scăpat decât 3 şi acestea a trebuit să fie înecate în Don. În total am pierdut mai bine de 700 de tancuri: superioritatea aeriană germană ne-a făcut ţăndări. Nemţii erau foarte încrezuţi, unul dintre avioane a zburat atât de jos, că l-am doborât cu tunul unui tanc”.

Kozlov a criticat dur planul acelei campanii: „A fost o greşeală foarte mare decizia de a încerca să oprim înaintarea nemţilor spre Stalingrad, la o distanţă atât de mare – la 100 km de oraş. Puterea inamicului era copleşitoare.

Comentariile lui Kozlov se referă apoi la soarta diviziilor din Armata a 62-a. Divizia 192, care apăra flancul drept al armatei, a dispărut complet, cea mai mare parte a Diviziei 184 a pierit împreună cu comandantul ei cu tot, Divizia 181, în cele din urmă, a fost nevoită să se predea, iar Divizia 33 Gardă, una dintre cele mai bune ale armatei, a fost redusă la abia câteva sute de oameni. Divizia 196 şi-a croit drum, ieşind din încercuire, dar cu pierderi imense: „Acesta a fost momentul de răscruce, sublinia Kozlov, destinul ţării noastre, al patriei, depindea acum de evenimentele de la Stalingrad şi toată lumea ştia asta”.

Evgheni Europatov a luptat în Divizia 196 şi îşi aminteşte: „Comandant de divizie era Dmitri Averin. Îl respectam cu toţii: era militar cu experienţă, luptase în Războiul Civil, apoi luase parte la lupta pentru Kiev, în septembrie 1941. Era un bărbat înalt, serios: avea o mulţime de motive să fie serios. Eram înconjuraţi de nemţi, deveniserăm parte a Grupului Nord al lui Juravliov şi, la 7

august, inamicul lansase o ofensivă totală. A trecut cu multă uşurinţă de liniile apărării noastre, coloanele de tancuri ne-au străpuns poziţiile şi se îndreptau spre cartierul general”.

Ani în şir, Europatov s-a chinuit să-şi amintească ce s-a întâmplat atunci: „Am cercetat şi documentele Comisariatului Apărării, dar acolo se spunea doar că în dimineaţa de 7 august, Divizia 196 a încetat să mai existe. Apoi, în 1982, la cea de-a 40-a aniversare a bătăliei, m-am întâlnit cu ofiţerul nostru politic şi el mi-a relatat tragedia care a urmat. Tancurile inamicului au trecut agresiv prin liniile apărării şi un grup al acestora s-a îndreptat spre postul nostru de comandă. Acolo, Averin a dat ultima luptă: avea la îndemână doar armamentul său personal, câteva grenade, o mitralieră şi o gardă redusă de oameni. Atunci a dat ordin: *Salvaţi steagul unităţii*! Şi comisarul şi l-a înfăşurat în jurul trupului. Averin i-a dat cinci oameni să-l însoţească şi i-a ordonat să treacă Donul cu steagul. Atunci l-au văzut ultima dată pe comandantul nostru. Era un dezastru total, frontul se dezintegra, nu mai înţelegeam nimic din ce se întâmpla, mă simţeam atât de inutil, cu totul pierdut”.

Cu un fel de zâmbet de satisfacţie, Herbert Selle observa: „Ruşii fuseseră zdrobiţi într-o luptă de anihilare. Inamicul, în afară de faptul că suferise pierderi imense, îi fuseseră distruse 1.000 de tancuri şi 750 de tunuri. Peste 50.000 de oameni fuseseră luaţi prizonieri”. Selle îşi aminteşte de întâlnirea cu Paulus, comandantul Armatei a 6-a germane, curând după acest succes. Stalingradul părea să fie al lor: „Armata era plină de optimism… Am întâlnit privirea lui Paulus, întrebătoare, uimită. Voia să ştie: erau ruşii, în sfârşit, la capătul funiei?”

Retragerea disperată a ruşilor a conturat bătălia Stalingradului. Experienţele celor două forme de bătălie erau la poli diferiţi: războiul de mobilitate, cu spaţiul oferit de stepele ruseşti, război de viteză, atât de convenabil formaţiunilor motorizate ale nemţilor, era acum înlocuit de

unul care însemna luptă corp la corp, printre ruinele şi dărâmăturile Stalingradului. Dar nemţii se aşteptau să câştige şi acest război. Când un ofiţer de Stat-Major al Wehrmachtului a vizitat diviziile de pe linia frontului, la Stalingrad, în septembrie 1942, ofiţerii i-au spus că era un război de uzură, că aveau să captureze curând Stalingradul.

Amândouă taberele învăţaseră multe una despre cealaltă, prin stepele Rusiei, în acea vară. Nemţii deţineau cinci atuuri în bătălia Stalingradului.

Profesionalismul în 1942, Armata a 6-a germană atinsese un nivel excepţional de profesionalism, Armata Roşie de la Stalingrad nici nu putea spera la asta, ci trebuia să înveţe tactici pe măsura puterilor sale şi să nu intre în competiţie cu armata nemţilor. Germanii erau foarte bine instruiţi, aveau doi ani de experienţă solidă a războiului. Tamara Kalmîkova, ofiţer de comunicaţii a Armatei a 64-a, descrie nivelul de pregătire al celor trimişi în grabă să-i înfrunte pe nemţi: „Ce însemna o armată de rezervă în 1942 – armatele care erau aruncate cu disperare în luptă împotriva germanilor? Armata noastră regulată era deja angajată în lupte, mulţi oameni muriseră sau fuseseră luaţi prizonieri, iar armata de rezervişti era formată mai ales din voluntari: tineri comunişti şi bătrâni care nu fuseseră mobilizaţi de la începutul războiului. Aceştia nu însemnau armate sau divizii în sensul adevărat al cuvântului, habar nu aveau de instrucţie militară”.

Iar lipsa de armament sporea sentimentul acesta de incompetenţă. Kalmîkova continuă: „Cât timp va fi utilă o armă antitanc, dacă are doar şase lăzi de proiectile? Nu ai ce face cu ea împotriva a 200 – 300 de tancuri. De aceea mulţi tineri s-au aruncat cu grenadele sub şenile, din simplă disperare. Şi multe trupe nu aveau deloc armament propriu-zis, doar un cuţit şi o lopată”.

Diferenţa dintre cele două armate era zdrobitoare: „Trupele germane acţionau cu o eficienţă incredibilă, adăuga Kalmîkova. Rămâneam uimiţi când vedeam cum îşi

desfăşurau forţele. Trebuie să recunosc că ne-au arătat cum să luptăm. Am învăţat multe de la ei: coordonarea diferitelor unităţi, sistemul de comunicaţii, tactica de recunoaştere şi cartografiere. Am început să folosim tot ceea ce luam de la ei, trofeele pe care reuşeam să le capturăm, chiar şi hărţile lor!”

Anatoli Mereşko descrie profesionalismul adversarilor care aveau un program precis: „Nemţii făceau totul după un plan foarte exact. În zori apărea, de obicei, aviaţia de recunoaştere. După un scurt răgaz, veneau avioanele de bombardament, apoi începeau tunurile, după care urma atacul cu tancuri şi infanterie. Nu aveam nici puterea, nici sistemul organizatoric să le facem faţă. Nu aveam nici tancuri, nici suport de artilerie, niciun fel de suport, doar oamenii care erau lângă tine şi arma pe care o ţineai în mână. Păream atât de neputincioşi împotriva germanilor! Contraatacurile noastre erau lipsite de speranţă. De obicei, ni se spunea să pornim la atac după 15 minute de la loviturile aeriene şi pregătirea de artilerie, dar ai noştri nu făceau nicio pregătire de artilerie şi nu apărea niciun avion, indiferent cât de mult aşteptam. Vedeam racheta roşie urcând spre cer, semnal să pornim la atac, dar niciun fel de bombardament sau salve de tunuri şi poziţiile inamice erau intacte. Ne puneam baioneta la armă, alergam vreo 300 m, apoi nemţii deschideau focul cu tot armamentul, iar noi eram obligaţi să ne retragem pe poziţiile iniţiale. Trăiam sentimente cumplite de neputinţă şi furie, eram atât de prost organizaţi. Ne întrebam obsesiv de ce înaltul Comandament nu avea de gând să ne ajute odată să ne luptăm cu duşmanul!”

Rapoartele NKVD din iulie 1942 confirmă reproşurile lui Mereşko: „Unităţile de tancuri ale Brigăzii a 23-a au pornit la asalt fără să aibă niciun fel de informaţii cu privire la numărul inamicilor cu care se confruntau, fără niciun fel de coordonare cu infanteria, artileria şi aviaţia. Drept rezultat, tancurile noastre au căzut uşor în ambuscade şi au fost supuse tirului masiv de artilerie şi

atacurilor din aer. Formaţiunile noastre au fost total anihilate. Iar inamicul continuă să înainteze”.

Aceste sentimente de frustrare au fost şi mai copleşitoare la Stalingrad, în luptele corp la corp. Aleksandr Voronov, artilerist din Divizia 13 Gardă, spunea despre germani: „Când ne-am confruntat cu ei în luptele din oraş, disciplina şi organizarea de care dădeau dovadă ne-au năucit. Noi ne chinuiam să ne aducem proiectilele pe poziţie, treabă foarte obositoare şi dificilă pentru că erau grele, le făceam grămadă lângă tunuri, ceea ce era foarte periculos deoarece, dacă se loveau de acestea, proiectilele explodau şi ele. La nemţi însă, totul era bine organizat: proiectilele nu erau cărate pe braţe, ci transportate cu maşinile, aşa cum trebuia, pentru ca viaţa soldaţilor lor să fie mai uşoară, rezerva de muniţie era depozitată departe de tunuri, frumos rânduită, după calibre. Ne cruceam şi simţeam că ne apucă disperarea când ne uitam la ce făceam noi”.

Voronov subliniază efectul acestor diferenţe asupra moralului trupelor: „În septembrie 1942, având un altfel de sistem de aprovizionare, erau foarte siguri de victorie. Armata noastră se chinuia să funcţioneze cât de cât, simţeam în permanenţă lipsa de muniţie şi asta submina serios moralul soldaţilor noştri”.

Ruşii trebuiau să conceapă o tactică de luptă care să dea peste cap profesionalismul perfect funcţional al inamicului. Mereşko îşi aminteşte: „Pe când ne confruntam cu germanii prin stepă, băgasem de seamă unele vulnerabilităţi. Infanteriştilor nu le convenea lupta om la om şi păreau să nu le placă luptele de noapte. Aşa că la Stalingrad am pus în aplicare ambele metode, în încercarea de a deruta inamicul”.

De aceea a fost atât de importantă tactica luptelor de stradă: Armata Roşie a folosit un sistem cu totul diferit de al nemţilor şi, după ce l-au pus în aplicare, a recuperat acel *esprit de corps*. Şi s-a putut realiza bazându-se pe calităţile lor specifice: capacitatea de rezistenţă şi curaj a

ruşilor, în condiţii de privaţiuni greu de imaginat. Dar a fost nevoie de timp pentru ca aceste tactici să devină eficiente din punct de vedere militar. Însă chiar şi la începuturi, când efectul lor nu a fost încununat de succes, acest nou tip de lupte a constituit un izvor de mândrie pentru apărătorii Stalingradului. A condus la modificarea atmosferei psihologice a bătăliei, pe măsură ce soldaţii ruşi îşi recâştigau speranţa şi încrederea în forţele lor.

Logistica

Problema logisticii era de importanţă vitală la Stalingrad. În timpul luptelor din stepe, nemţii observaseră că ruşii se chinuiau să aprovizioneze trupele şi aceste observaţii au influenţat şi strategia de campanie. Ştiau că luptele în oraş necesită cantităţi mari de muniţie, iar aprovizionarea trebuia făcută trecând materialele peste Volga. Aşa că planul lor de operaţiuni era de o simplitate evidentă: trebuiau să reteze legăturile apărătorilor cu armatele lor din nord şi sud şi să supună trecerile peste fluviu unui constant foc de artilerie şi atacuri din aer. Îndată ce ruşii rămâneau fără muniţie n-ar mai fi fost în stare să susţină un sistem de apărare cât de cât viabil.

Teama permanentă a apărătorilor Stalingradului era să nu rămână complet fără muniţie, teama care a planat asupra lor toată perioada bătăliei ca un spectru groaznic. Un raport al NKVD arată că între 13 şi 15 septembrie, când nemţii au pătruns prima dată în oraş, a existat o lipsă catastrofală de muniţie. Armata a 62-a, care asigura apărarea oraşului, avea grenade şi proiectile de mortiere doar pentru o zi de luptă de stradă. Exista şi o lipsă groaznică de cartuşe, era nevoie disperată de 500.000 de cartuşe pentru mitralierele armatei. Traversările peste Volga erau prost organizate şi supuse permanent bombardamentului aviaţiei germane.

Fiodor Şatravko îşi aminteşte cum l-a întâlnit pe noul comandant al Armatei a 62-a, Vasili Ciuikov, la vremea aceea. El făcea parte din Grupul Nord, cu baza în cartierul Spartanovka al Stalingradului, şi l-a însoţit pe propriul său

comandant la cartierul general al lui Ciuikov, pe Kurganul lui Mamai, la 13 septembrie: „Ciuikov ne-a întrebat care era situaţia. Ei bine, am fost foarte cinstiţi cu el: moralul oamenilor era la pământ, din pricina lipsurilor dramatice de echipament şi muniţie. Atmosfera era cu adevărat sumbră”.

Anatoli Mereşko vorbea despre „imensele dificultăţi ale aprovizionării” care bântuiau permanent Armata a 62-a, pe care nu a reuşit niciodată să le depăşească total: „Indiferent cât de bine ne organizam noi treburile în cursul bătăliilor, exista în permanenţă o lipsă cronică de muniţie şi mâncare. Lucrurile au fost întotdeauna dificile acolo, dar pe la sfârşitul lui octombrie am atins momentul celei mai grele crize. Ştiam că Volga urma să fie curând parţial blocată de gheţuri, făcând transportul pe fluviu imposibil. Rapoartele de recunoaştere ne arătau că în Stalingrad intrau trupe naziste proaspete, iar nouă aveau să ni se închidă căile de aprovizionare cu muniţie şi rezerve militare. Ciuikov, comandantul nostru, făcuse un depozit de rezerve pentru situaţii de urgenţă, care să ne ajungă pentru doar câteva zile, dar situaţia generală era groaznică”.

Lipsa de provizii era un chinuitor handicap pentru Armata a 62-a. Pentru a contracara aceste lipsuri era nevoie de un nou stil de comandă, mai ales pentru a menţine moralul armatei. Şatravko îşi aminteşte de asigurările lui Ciuikov făcute personal pe pantele Kurganului lui Mamai: „Ne-a vorbit deschis, ca de la om la om. Ne spunea că situaţia aprovizionărilor era cu totul inacceptabilă şi ne promitea să facă tot ce-i stătea în putere ca să îmbunătăţească situaţia. Am crezut ce ne spunea şi pentru prima dată am simţit că aveam un comandant căruia îi păsa de soldaţii lui”.

Comunicaţiile

Se spune adesea că aceste comunicaţii sunt centrul nervos al unei armate. Sistemul de comunicaţii german era excelent, în vreme ce ruşii se luptau cu unul demodat şi

jalnic. Acest lucru a fost observat în timpul luptelor din stepă şi exploatat la Stalingrad.

Vasili Ciuikov, cel care a contribuit mai mult decât oricine la răsturnarea situaţiei de la Stalingrad, scria mai apoi: „Comunicaţiile au fost punctul nostru slab în cel de-al doilea an de război. Hitleriştii foloseau mijloace radio în toate unităţile, în vreme ce noi ne bazam pe comunicaţii prin cablu, iar acestea se defectau permanent. Trebuia să trimitem mereu ofiţerii să vadă ce se mai întâmpla şi asta complica mult conducerea trupelor. Şi foarte adesea, ordine care conţineau în ele cuvântul *imediat* ajungeau la detaşamentele armatei când poziţiile menţionate în ele fuseseră deja abandonate ori unităţile menite să îndeplinească acele ordine nu mai existau”.

În iulie 1942, general-colonelul Vasilievski mărturisea: „Experienţa de luptă ne arată că, oricum, conducerea trupelor Armatei Roşii se află la un nivel inacceptabil. Din nefericire, trebuie să observ că principalul nostru mijloc de comunicaţie în sânul armatei a rămas telefonul de campanie. Comandanţii pot coordona activitatea personalului atunci când cablul este intact, dar când se rupe, orice contact este pierdut”.

Anatoli Mereşko vorbeşte deschis despre problemele de comunicaţie cu care se confruntau apărătorii: „Germanii şi-au dat seama de slăbiciunile noastre în cursul confruntărilor din stepă. Toate tancurile lor aveau sisteme radio, în vreme ce la noi doar comandantul unităţii avea, iar restul tancurilor trebuiau să-l urmeze. Comunicaţiile se făceau prin semnale cu mâna sau cu steguleţe. Inamicul a exploatat imediat această slăbiciune şi, îndată ce comandantul unităţii de tancuri ieşea pe turelă pentru a le da ordine celorlalţi, devenea ţinta unui lunetist german”.

Nikolai Orlov era comandant al unei astfel de companii de tancuri. Batalionul său era desfăşurat la nord de Stalingrad, ca să împiedice pătrunderea nemţilor în oraş: „Inamicul atinsese Volga la Rânok şi ni se dăduse ordin să-l înlăturăm de acolo. Am lansat un contraatac şi

trebuia să semnalizez celorlalte tancuri pentru a coordona atacul, dar îndată ce am ridicat capul peste capacul turelei, un lunetist german m-a şi luat în cătarea lunetei, însă glonţul a lovit în căştile radioului, iar lovitura a fost atât de puternică încât m-am prăvălit. Am simţit de parcă m-ar fi lovit cineva cu un par. Am sărit în picioare, dar un al doilea glonţ mi-a nimerit centura, iar al treilea mi-a perforat plămânul. Nu ştiu cum am fost dus la un spital de campanie şi cred că a fost un miracol că am supravieţuit”.

Mereşko sublinia o altă problemă: „Comunicaţiile noastre radio erau foarte proaste, ofiţerii nu prea aveau tragere de inimă în a le folosi, pentru că nemţii ne interceptau semnalul. Aveau echipamente cu mult mai bune decât ale noastre. Puteau provoca interferenţe radio, ca să ne împiedice să comunicăm, iar uneori chiar interveneau în discuţiile noastre şi ne vorbeau direct, bătându-şi joc de noi cu tehnologiile lor avansate. Deodată îi auzeai – *Rus*, *acum* tacif.

Operatoarea radio, Maria Faustova, confirmă şi ea această situaţie descurajatoare: „Comunicam cu un batalion aflat pe malul Volgăi. Nemţii provocau interferenţe transmisiunilor noastre radio mai tot timpul. Puteau să intercepteze semnalele noastre destul de uşor, ceea ce ne crea mari probleme”.

Trebuie să-i recunoaştem meritele lui Paulus – chiar cel care a ajuns să fie ridiculizat pentru rolul său în bătălia Stalingradului –, pentru că el este cel care a format o unitate de interceptări radio impresionant de perfecţionată în cadrul Armatei a 6-a. În timpul încercuirii, aceasta a făcut adevărate minuni şi s-ar putea spune că nu s-a bucurat de atenţia cuvenită pentru importanţa pe care a avut-o în cursul ofensivei germane, mai ales în timpul asaltului general din 14 octombrie. Echipamentul ruşilor şi slaba pregătire tehnică în domeniu i-a obligat să se bazeze chiar prea mult pe telefonul de campanie, aşa cum arată foarte limpede Mereşko: „Principalul nostru mijloc de comunicaţii era telefonul de campanie. Acest sistem a fost

deosebit de vulnerabil în cursul luptelor de la Stalingrad. Am încercat să folosim şi mijloace subterane, uneori canalizările, dar de cele mai multe ori aceste căi nu erau practicabile. Aşa că eram nevoiţi să întindem cablurile pe pământ, numai că firele de la suprafaţă erau rupte foarte uşor".

Leonid Gurevici, ofiţer de comunicaţii al Diviziei 13 Gardă, de la Stalingrad, îşi aminteşte: „Căram cablurile şi telefoanele sute de metri pe un teren dezolant şi periculos, prin oraşul în ruine, dar trebuia să-i dăm bătaie pentru că infanteria noastră nu se descurca fără ele".

Adversarii lor au speculat în permanenţă vulnerabilitatea comunicaţiilor ruseşti la Stalingrad.

Unitatea armatei

Soldaţii Armatei a 6-a germane luptau împreună de doi ani de zile, în vreme ce adversarii lor fuseseră adunaţi laolaltă de doar câteva săptămâni, într-o situaţie de criză. Am folosit cuvântul *ruşi* ca un fel de prescurtare pentru apărătorii Stalingradului, dar de fapt Uniunea Sovietică, din care Rusia era doar partea cea mai mare, era constituită dintr-un amestec de naţionalităţi. Richard Overy, în *Russia's War*, lămureşte lucrurile astfel: „Bineînţeles că nu era vorba numai de im *război al Rusiei*. Imperiul Rus şi mai apoi Uniunea Sovietică era în fapt o complexitate etnică. În 1940, ruşii constituiau doar 58% din populaţie. Mai existau cel puţin alte 20 de naţii, printre care mai cu greutate erau ucrainenii, bieloruşii, pe teritoriile cărora, în vestul Uniunii Sovietice, se purtase cea mai mare parte a luptelor".

După cum subliniază Overy, Uniunea Sovietică se întindea pe toată partea de nord şi în centrul Asiei şi tocmai recruţi cu totul neinstruiţi din republicile din centrul Asiei erau mobilizaţi în grabă şi integraţi în serviciul militar, în cursul crizei din 1942. Anatoli Kovlov spunea direct: „Eram foarte îngrijoraţi de componenţa armatelor din timpul retragerii din vară. Aveam un fel de regulă: pentru ca o armată să fie eficientă din punct de

vedere militar, trebuia ca două treimi din efective să fie din Rusia, Bielorusia sau Ucraina. Numai că ne-am trezit că majoritatea trupelor noastre provenea din republicile Asiei Centrale, oameni aproape neinstruiţi, fără nicio motivaţie de a lupta, unii incapabili să înţeleagă măcar câteva cuvinte de bază din limba rusă. Mie mi s-a pus la dispoziţie un regiment de tătari abia recrutaţi: nu ştiau rusă, nu aveau arme, nici echipamente şi nici măcar nu ştiau să le folosească. Trebuia să-i învăţ cum să tragă cu o mitralieră. Ei bine, era o misiune dificilă”.

Mihail Borisov întăreşte spusele lui Kozlov: „Pe vremea retragerii spre Don, mi s-a pus în braţe o grămadă de uzbeci. S-au dovedit înceţi şi apatici, fără niciun fel de înclinaţie de a lupta”.

Diviziile cu care a fost consolidată Armata a 62-a în timpul bătăliei efective de la Stalingrad erau însă mult mai bine instruite şi înarmate, dar amestecul de etnii rămânea totuşi o problemă pentru apărători. Vladimir Kiseliov, comandant de companie în Divizia 13 Gardă, îşi amintea: „Aveam o mulţime de uzbeci, aproape că nu înţelegeau rusă. Îl întrebai pe unul: din ce companie faci parte? Şi primeai răspuns, într-o rusă greu de înţeles, cam aşa: N-avem pâine de trei zile”.

A fost un motiv de mare mândrie că apărătorii Casei Pavlov, una dintre redutele de la Stalingrad, proveneau din mai multe naţionalităţi, dar sentimentul acesta al unităţii armatei s-a călit în cele mai dificile condiţii.

Amintirile de război

Tactica de luptă a nemţilor includea şi un element psihologic: dorinţa de a-i teroriza pe adversari, de a le paraliza voinţa de luptă. Tacticile lor de încercuire erau menite să inspire frică şi nesiguranţă, groaza oamenilor atunci când se simt izolaţi, înconjuraţi şi pe cale de a fi raşi de pe faţa pământului. Armatele trăiau uneori un fel de *memorie colectivă*, iar pentru cei din Armata a 62-a, groaza încercată la Stalingrad era un ecou al înfrângerii traumatice de mai înainte, de pe Don, când cea mai mare

parte a efectivelor armatei fusese încercuită şi anihilată. Se temeau că istoria avea să se repete pe malurile Volgăi.

Aceste mişcări ale armatelor germane erau uşor de ghicit din punct de vedere tactic şi deci cu atât mai uşor au putut fi contracarate în cursul luptelor faţă în faţă de la Stalingrad. Dar în războiul psihologic al voinţelor dintre cele două armate opuse, germanii aveau un puternic ascendent. Mereşko aminteşte: „În timpul luptele din stepă, în vremea retragerii noastre, nemţii se jucau cu noi. Noaptea, trimiteau mitraliori pe motociclete, cu o grămadă de muniţie, ca să facă zgomot cât mai mult şi să ne convingă că eram încercuiţi. Pe aceştia îi numeam *actori de noapte*. Iar când vedeau rachete pe cer şi auzeau rafale de mitralieră în spatele liniilor lor, unele trupe de-ale noastre intrau în panică şi-şi abandonau poziţiile”.

Groaza faţă de duşman a persistat pe toată durata luptelor de la Stalingrad. Mereşko descria atmosfera din armată, la patru luni de la începerea bătăliei Stalingradului, la mijlocul lui noiembrie, în vreme ce supravieţuitorii se ţineau cu dinţii de Volga, pregătiţi pentru ultima bătălie îngrozitoare în oraşul încercuit şi ajuns o ruină: „Teama noastră cea mai mare era că atunci când fluviul avea să îngheţe bocnă, nemţii se vor strecura în spatele poziţiilor noastre şi vor încercui toate trupele aflate acolo. În această fază nu mai aveam decât vreo 7.000 de soldaţi. Ciuikov crease două posturi special întărite, pe două insule mai mari de pe Volga, Zaiţevski şi Golodnîi, dotate cu mitraliere grele, automate şi tunuri antitanc, ca să contracareze ameninţarea aceasta. Dar efectivele noastre erau atât de măcinate! Ne era teamă că nemţii vor cuceri punctele de sprijin, ne vor înconjura şi ne vor anihila pe toţi”.

Pentru a contracara avantajele uriaşe ale nemţilor, soldaţii ruşi sperau şi jinduiau să vadă că au o conducere care să le fie exemplu. Mereşko spunea: „Trebuie să ajungem să fim din nou mândri de armata noastră şi mândria asta nu poate fi inspirată decât de o comandă

adecvată”.

Comandă ineficientă, povestea cu ursul în perioada cumplită de retragere spre Stalingrad, mulţi s-au chinuit să întreţină vii măcar rămăşiţele speranţei pe care o aveau. Oamenii îşi căutau nişte comandanţi care să ştie ce este de făcut şi nu-i găseau cu niciun chip. Un tânăr soldat, pe nume Gudzovski, scria în vara aceea: „Cei mai mulţi dintre comandanţii noştri sunt nişte laşi. Bineînţeles că nu trebuia să fugim mereu, ar fi trebuit să ne apărăm poziţiile. La naiba cu toate retragerile acestea! Mi-e o scârbă de moarte să fiu nevoit să tot fug de pe pământul unde am crescut”. Când nişte generali au criticat prezentarea lui Nekrasov despre retragerea spre Don şi apoi spre Volga, acuzându-l că înfăţişase „o ceată jegoasă de bandiţi şi nu o armată sovietică eroică”, acesta le-a replicat: „N-aţi fost să vedeţi ce se întâmpla, pentru că fugiserăţi de mult spre est, cu maşinile voastre de teren”.

Stresul de pe câmpul de luptă atinsese dimensiuni alarmante. Aleksandr Fortov a simţit limpede cum capacitatea de a conduce şi organiza oamenii se dizolva repede: „Aveam la dispoziţie un tractor de la un colhoz din împrejurimi, pe care îl luasem ca să tragem tunul din dotare, dar acesta s-a stricat şi nu mai putea fi reparat. Aşa că am luat-o la picior, l-am găsit pe comandantul nostru, i-am prezentat situaţia în care ne aflam şi i-am cerut ajutorul. Colonelul m-a făcut mincinos, m-a acuzat că dezertez şi m-a ameninţat că mă împuşcă. Am rămas stană de piatră… în cele din urmă, mi-a cerut să mă duc înapoi şi să repar tractorul, ordin absolut inutil, pentru că acesta avea nevoie de reparaţii într-un atelier. M-am întors şi le-am spus oamenilor mei cum a decurs întâlnirea. Apoi, deodată, am auzit un zgomot de motor şi a apărut un camion. Şoferul a ieşit din cabină, a salutat şi mi-a spus: La o*rdinele dumneavoastră, să* t*răiţi! Se* pare că acel colonel îşi revenise”.

Se pare că experienţa trăită de Fortov nu a fost un fenomen izolat. Armata Roşie era într-un proces de

disoluţie, comandanţii săi nu mai erau în stare să facă faţă situaţiei. Un raport al NKVD constată: „S-au identificat probleme serioase la comanda Brigăzii 23 Tancuri, colonelul Kasin, care şi-a pierdut complet autoritatea din pricina unui comportament cu totul lipsit de respect faţă de ofiţeri, îi ameninţă în permanenţă că-i execută şi-i degradează. Are o influenţă foarte negativă. Pe ofiţerul său de Stat-Major al brigăzii, colonelul Volkoński, l-a adus în aşa hal de disperare, încât acesta este pe cale să-şi zboare singur creierii. Comandantul îi degradează pe oameni fără nicio noimă”.

Ciuikov îşi împărtăşeşte şi el primele impresi, în acea vară: „Pretutindeni pe front, am simţit o lipsă a hotărârii ferme de a rezista, o lipsă de tenacitate în luptă. Se părea că toată lumea, de la comandantul armatei în jos, abia aştepta să mai facă un pas înapoi”. Generalii pe care i-a întâlnit habar nu aveau de situaţia de pe teren şi dădeau ordine care adesea nu aveau nicio noimă. Kolpakci, primul comandant al Armatei a 62-a discuta foarte încântat despre o acţiune prin care să cerceteze poziţiile inamicului şi apoi să înainteze pe tot frontul. În acelaşi timp, prin stepă, oamenii lui umblau năuci, îşi terminaseră şi ultima fărâmă de raţii şi se chinuiau cumplit din pricina căldurii. Ciuikov i-a găsit pe ofiţerii de Stat-Major ai diviziilor căutând să afle unde era cartierul general al armatei. „Când i-am întrebat unde erau germanii, unde erau propriile noastre unităţi şi încotro o porniseră, n-au fost în stare să-mi dea un răspuns din care să înţeleg ceva”.

Ciuikov credea că, în acele momente, comandanţii Armatei Roşii pierduseră cu totul legătura cu desfăşurarea reală a războiului. Aveau doar cunoştinţe sumare despre mişcările inamicului, pierduseră contactul cu realitatea, încât ajunseseră să socotească evidentul eşec drept o mare victorie. Kolpakci a fost înlocuit de Lopatin. La 28 iulie 1942, a emis un ordin de luptă către trupe: „Armata a 62-a să încercuiască inamicul”, când de fapt toată iniţiativa fusese a germanilor care străpunseseră liniile ruseşti şi

ajunseseră la Don. Ciuikov a fost foarte dur: „Asta îmi aduce aminte de anecdota cu individul care a prins ursul. Adu-l aici, i-a spus cineva. Nu pot, i-a răspuns acesta, ia-l de pe mine, că-l omor!”

În astfel de situaţii, un singur gest de curaj lipsit de egoism poate păstra speranţa încă vie. Mihail Borcev aminteşte cum comandantul unităţii sale de artilerie a luat un nou tip de rachetă, numită Andriuşa, şi a trecut cu ea, pe o plută, peste Don: „Era o armă strict secretă şi era vital să nu cadă în mâinile inamicului. Comandantul făcuse doar câţiva metri de la mal, când au apărut nemţii cu un tanc şi infanterie după el. L-au luat repede în colimator şi i-au strigat să se întoarcă. Dar acesta a aruncat pluta în aer, distrugând şi racheta, preferând să moară decât să cadă arma în mâna lor. Pe când ne luptam printre ruinele Stalingradului, m-am gândit adesea la gestul acesta”.

Un alt act de sacrificiu, probabil cel mai remarcabil, a fost înfăptuit de o unitate de cădeţi. Ar fi trebuit să aibă parte de instrucţie şi de o conducere bună, dar au fost pur şi simplu aruncaţi în faţa maşinii de război germane. Mereşko avea în subordine o companie de-a lor: „Au repartizat vreo 20 de astfel de regimente luate din diferite oraşe şi le-au aruncat direct pe linia frontului. Mare parte dintre ei abia împliniseră 18 ani şi copiii aceştia fuseseră trecuţi în grabă printr-un curs rapid de instruire, mulţi dintre ei nici nu apucaseră să-l termine. Jumătate dintre cadeţii din compania noastră nu aveau nici măcar o puşcă, dispuneam de o singură mitralieră pentru toată compania, în loc de una la zece oameni. S-au arătat atât de curajoşi, niciunul nu a dat să fugă, niciunul nu a dat niciun semn de laşitate. Dar ar fi meritat o soartă mai bună. În mod normal, un regiment de cădeţi trebuia să aibă 2.500 de oameni, continuă Mereşko, dar la începutul lui septembrie, abia mai număra câteva sute. În acel cumplit august 1942, generalul Lopatin, comandantul Armatei a 62-a, spunea că aceşti băieţi au luptat cu adevărat eroic. Dar Lopatin nu mai era în stare să-şi conducă armata în mod eficient.

Mulţi dintre soldaţii şi ofiţerii care reuşiseră că scape din încercuirea germană de la Don erau cu totul disperaţi, nu ne mai puteam baza pe ei că ar fi putut face faţă inamicului, aşa că le-am luat armele şi le-am dat cadeţilor. I-am lăsat să ne acopere retragerea pe tot parcursul, până la Stalingrad”.

Anatoli Kozlov povesteşte cum 3.000 de cădeţi au fost trimişi de la colegiul Groznîi la Stalingrad, dintre care au supravieţuit doar 20: „Erau prea necopţi, abia aveau 18 ani şi niciun fel de experienţă militară. Au fost trimişi pe front ca militari de rând, nu avuseseră timp să dobândească vreun grad militar. Dar curajul de care au dat dovadă, acoperind retragerea celorlalţi, s-a dovedit extraordinar; şi, în vreme ce ei se jertfeau ca să oprească măcelul făcut de germani, comandanţii noştri fie dispăreau, fie stăteau departe de linia frontului, dând indicaţii care nu aveau nicio legătură cu realitatea”.

Ordinul Niciun pas înapoi!

În vreme ce înaintau spre Stalingrad, copleşitorul avantaj al germanilor i-a obligat pe adversarii lor ruşi să se bizuie doar pe cele mai adânci resurse ale fiinţei lor, pentru a rezista. Fiecare veteran al Stalingradului a făcut o lungă călătorie în lumea disperării, urmată de o redobândire a valorilor şi meritelor. Pentru cei mai mulţi dintre ei, călătoria aceasta a început cu remarcabilul ordin al lui Stalin, directiva numărul 227, botezată de soldaţi *Niciun pas înapoi*! Acest ordin marchează trasarea unei linii precise: decizia prin care retragerea era imposibilă, Armata Roşie care se refugia trebuia să se întoarcă şi să înfrunte inamicul.

Dar ce era de fapt acest Ordin 227? A fost emis la 28 iulie 1942, în timp ce bătălia Stalingradului abia începuse. Mai spre sud, se zvonea că unităţi ale Armatei Roşii intraseră în panică, în timpul atacului german asupra Rostovului, îşi abandonaseră poziţiile şi era evident că mare parte din Caucaz va fi pierdută. Ordinul 227, care a fost citit în faţa tuturor forţelor armate, arăta limpede

primejdia în faţa căreia se afla patria: „Fiecare comandant, soldat şi activist politic trebuie să înţeleagă că resursele noastre nu sunt nelimitate… Retragerea înseamnă distrugerea ţării şi a noastră. Fiecare palmă de pământ pe care o pierdem va întări semnificativ puterile inamicului şi va slăbi apărarea patriei”.

Îndemnul acestui ordin suna aşa: „*Niciun pas înapoi*! Aceasta trebuie să fie deviza noastră de acum înainte. Trebuie să apărăm până la ultima picătură de sânge fiecare poziţie, fiecare metru din teritoriul sovietic, să ne agăţăm de fiecare bucată de pământ şi să-l apărăm cu toată fiinţa noastră”.

Pentru a face acest ordin efectiv, în armată a fost introdusă o disciplină de fier, laşii şi cei care se lăsau pradă panicii nu mai erau îngăduiţi. Această nouă disciplină s-a materializat prin formarea unor unităţi în spatele liniei frontului, cunoscute sub numele de *detaşamente de stopare* care aveau dreptul să împuşte pe oricine care se retrăgea fără permisiune, dar şi prin înfiinţarea unor detaşamente disciplinare, de fapt companii penale pentru cei vinovaţi de laşitate sau indisciplină.

Din pricina acestor clauze, ordinul nu a fost făcut public în întregime la vremea respectivă, iar când a fost publicat în cele din urmă, în 1988, a devenit motiv de controverse aprige. Din acest ordin rezultă ideea că apărarea Stalingradului s-a realizat cu forţa, cu pistolul în coasta soldaţilor şi nu prin eroismul sincer al acestora.

Unele pasaje ale Ordinului 227 sunt cu adevărat şocante. Erau menite să reformeze Armata Roşie şi au fost puse în aplicare cu brutalitate. În vreme ce bătălia Stalingradului se înteţea, pe 13 septembrie 1942, comandantul şi comisarul unui regiment de documentare pe cale să se retragă au fost împuşcaţi pentru laşitate în faţa propriilor trupe, iar detaşamente de stopare au oprit mai bine de 1.000 de soldaţi „să se retragă fără permisiune” dincolo de Volga. Dar numai acţiunile de represiune nu ar fi întors roata războiului la Stalingrad.

Ordinul 227 făcea, de asemenea, apel la sentimentele de dragoste ale soldaţilor faţă de patrie: „aceasta este chemarea patriei noastre. Pentru a-i răspunde trebuie să aperi pământul, să o salvezi şi să distrugi inamicul atât de odios”. Acest apel la patriotismul ostaşilor, în vreme de criză, a început să facă minuni, transformând cu totul moralul armatei.

Vasili Ciuikov, apărătorul Stalingradului, prezintă situaţia: „La începutul verii lui 1942, armatele noastre se retrăgeau către Don şi apoi spre Volga, către Caucaz. Ţara pierduse Donbasul, industria tehnică, grânele de la Rostov şi Sevastopol şi multe altele. Pe la mijlocul verii, peste 40% din populaţia Uniunii Sovietice era în zona ocupată. Situaţia aceasta era motiv serios de alarmă. Fiecare nouă retragere a armatelor avea un efect devastator asupra moralului oamenilor noştri. Iar armata era în faţa celui mai mare pericol: să piardă încrederea naţiunii. În aceste condiţii s-a născut deviza *Niciun pas înapoi*!”

Anatoli Kozlov comenta pe marginea acestui ordin: „Era aspru, dar inevitabil. Sarcina noastră era să-i oprim pe nemţi. Era clar că ceea ce se întâmpla la Stalingrad era decisiv, soarta se hotăra aici. Altceva nu mai rămânea de făcut.

Praskovia Grascenkova spunea: „Din momentul în care am primit Ordinul 227, am înţeles că noi eram ultima linie de apărare. Evdokia Belitkaia, infirmieră în Armata a 64-a, spune şi ea: „Ştiam cu toţii că trăim o perioadă de mare criză şi simţeam chinurile oamenilor noştri. Nu ne rămăseseră decât două posibilităţi: apăram Stalingradul sau deveneam sclavi ai nemţilor”.

Tamara Kalmîkova amintea: „Toată lumea se retrăgea şi de aceea a fost atât de mare nevoie de ordinul *Niciun pas înapoi*! pentru că o mulţime de oameni, soldaţi şi comandanţi, socoteau că aveam atât de mult teritoriu, ţara era aşa de mare, încât puteam să ne permitem să ne retragem şi, cândva, în viitor, să începem să ne luptăm cum trebuie, când toată lumea va avea armament şi

instrucţie pe măsură. Numai că nu era chiar aşa, lăsam în urma noastră atât de multe: recoltele, fabricile, oamenii.

Nu ne puteam îngădui să ne tot retragem şi Stalin a înţeles aceasta, dovada fiind Ordinul 227. A fost vital pentru a instaura disciplina în armată, pentru a alina durerea oamenilor noştri".

În iulie 1942, părerile erau totuşi mult mai împărţite. Un raport al NKVD dezvăluia că în rândul armatei reacţiile erau mult mai critice: „Acest ordin nu va schimba nimic, a venit prea târziu. Puterea aeriană a inamicului este copleşitoare. Suntem deja înfrânţi. Oamenii puşi în detaşamentele de pedeapsă vor prefera să treacă la inamic, decât să înfrunte detaşamentele de stopare. Avem nevoie de pâine, nu de disciplină. Au pierit prea mulţi, n-au mai rămas destui ca să lupte. Nu cred în puterea acestui ordin. Anul trecut ne-am retras, anul acesta o să ne retragem din nou, dincolo de Volga".

Deşi unii îşi arătau îngrijorarea, alţii teama că Ordinul 227 venise prea târziu, totuşi, în rândul Armatei Roşii, au existat şi oameni care l-au sprijinit: *Un ordin foarte bun, venit la timpul potrivit*, se comenta frecvent.

Anatoli Kozlov arăta: „Mulţi dintre ostaşii noştri au susţinut ordinul, deşi unii s-au temut că a venit prea târziu. Cu toţii aşteptam o reacţie decisivă din partea înaltului Comandament, în timp ce ne retrăgeam spre Volga".

În ceea ce-l. priveşte pe Mereşko, ordinul a reprezentat primul moment crucial pentru însănătoşirea moralului ruşilor: „Ordinul *Niciun pas înapoi*! a creat o imagine cu totul negativă în Occident, dar chiar şi în presa noastră: trupele ruseşti forţate să atace, având mitraliera în spate. Fiecare armată are o unitate de pedeapsă pentru ofiţeri şi un batalion de pedeapsă pentru soldaţi, numai că în 1942 pierduserăm 70% din resursele economice. Unii ofiţeri şi soldaţi credeau că ne puteam retrage până la Munţii Ural, dar fiecare retragere de atunci încolo însemna pieirea patriei. Nu mai aveam unde să ne retragem. Ordinul 227 a jucat un rol vital în această bătălie. A

deschis ochii oamenilor şi pe ai armatei şi le-a arătat care era adevărata situaţie cu care se confrunta ţara. De aici s-a născut şi faimoasa lozincă de la Stalingrad: *dincolo de Volga nu avem ce căuta*. Nu ne mai luptam pentru un oraş. Ne-a inspirat să ne luptăm pentru fiecare metru de pământ, pentru fiecare tufiş şi pârâiaş, fiecare bucăţică de teren. Ordinul 227 a insuflat o dârzenie de necrezut”.

Mitraliorul Mihail Kalinnikov era pe Frontul de Sud de la Stalingrad. Şi el şi camarazii săi au simţit puterea Ordinului 227: „Ca să fiu cinstit cu dumneavoastră, ne încerca un sentiment puternic de nesiguranţă cu privire la soarta oraşului, ne îndoiam că-l vom putea apăra. Dar după Ordinul 227 am simţit că trebuie să apărăm Stalingradul, indiferent de incertitudinile noastre, trebuia să reuşim să ne păstrăm poziţiile acolo. Ştiţi, pământul acela ne era foarte scump şi voiam să apărăm fiecare metru. Acesta era jurământul nostru faţă de patrie”.

Veteranul Vladimir Turov a spus şi mai simplu: „Detaşamentele de stopare n-ar fi putut face Ordinul 227 să funcţioneze. Motivaţia trebuia să fie în noi”.

CAPITOLUL DOI Oraşul lui Stalin

Ordinul lui Stalin *Niciun pas înapoi*! a avut un efect imediat asupra eforturilor de război. A stimulat hotărârea apărătorilor şi le-a arătat soldaţilor de rând pericolele cu care se confrunta ţara. Dar nu avea şi puterea ca, numai prin sine, să schimbe şi moralul armatei. Ordinul 227 trebuia să ofere un obiectiv major, de importanţă vitală pentru trupele Armatei Roşii şi să permită comandanţilor să ridice moralul oamenilor. Valentina Krutova, locuitoare a oraşului, spunea foarte simplu: „Stalingradul reprezenta un simbol uriaş, la urma urmei purta numele lui Stalin şi ar fi însemnat o imensă pierdere de prestigiu dacă s-ar fi predat inamicului”.

Numele iniţial al Stalingradului era Ţariţîn. Fusese întemeiat la sfârşitul secolului al XVI-lea, ca fortăreaţă şi centru comercial la graniţa cea mai sudică a Rusiei. Aşezat pe malul occidental al fluviului Volga, domina drumul spre

Astrahan şi Marea Caspică în sud, iar apariţia căilor ferate la sfârşitul secolului al XIX-lea a condus la dezvoltarea sa industrială. În cursul Războiului Civil, ambele tabere au înţeles importanţa sa strategică şi s-au luptat cu îndârjire pentru acest oraş. Stalin însuşi a avut un rol în organizarea apărării oraşului de către bolşevici şi acesta a fost mai apoi botezat în onoarea sa. Drept urmare, a fost reconstruit în 1920 şi 1930, încât de la începutul celui de-al Doilea Război Mondial devenise un exemplu al dezvoltării sovietice, cu o populaţie de aproape jumătate de milion de locuitori.

Odată cu începerea războiului, noua fabrică de tractoare din Stalingrad a fost modificată pentru construcţia de tancuri. De asemenea, oraşul se putea lăuda cu cea mai veche fabrică de tunuri din Rusia, redenumită Baricada, în anii puterii sovietice. Dispunea de ateliere de siderurgie, fabrici chimice şi rafinării de petrol. Bineînţeles că Stalingradul devenea astfel o ţintă evidentă pentru Hitler, atât din punct de vedere economic, cât şi strategic. Capturarea lui avea să ducă la încetarea transportului de petrol şi alte resurse vitale din sud. Şi pentru că era botezat cu numele conducătorului Uniunii Sovietice şi strâns legat de numele său în propaganda lansată de regim, ar fi fost, de asemenea, o lovitură psihologică imensă dacă ajungea în mâinile inamicului. Prestigiul lui Stalin ar fi avut foarte mult de pierdut dacă armata lui s-ar fi retras din oraşul care-i purta numele.

Stepan Mikoian, fiul comisarului pentru comerţ, crescuse laolaltă cu copiii lui Stalin şi-l cunoştea foarte bine pe conducătorul sovietic. În vara lui 1942, era căpitan de aviaţie, păzind preţioasele câmpuri petroliere de la Baku, fiind folosit şi pentru misiuni secrete de supraveghere, pentru care-i raporta direct comisarului pentru afaceri străine, Molotov: „Ştiam cu toţii care erau mizele, dacă nu reuşeam să apărăm Stalingradul, menţiona el. Consecinţele erau de neconceput. Stalingradul era im simbol extrem de important, atât pentru ţara noastră, cât

şi pentru străinătate. Ştiam că armata turcă fusese mobilizată în august 1942, iar unele regimente ale ei executaseră misiuni de recunoaştere dincoace de graniţele noastre. Eu eram răspunzător de urmărirea mişcărilor lor, iar rapoartele mele mergeau direct la Stalin. Nu aveam nicio îndoială că, dacă avea să cadă Stalingradul, Turcia avea să încheie războiul ca aliat al Germaniei. Aşa că Stalin voia cu disperare să apere oraşul”.

Linia ferată a lui Stalin în cursul avansării lor spre Stalingrad, în vara anului 1942, nemţii au tăiat metodic legăturile de calea ferată. Stalin a prevăzut acest pericol şi, cu luni de zile înainte, a ordonat construirea unei căi ferate de salvare, de la Saratov, în sus, pe Volga, spre Leninsk, la vreo 20 km est de Stalingrad. În timpul luptelor de aici, pe această cale ferată au fost transportate muniţii, echipamente grele necesare pentru susţinerea apărătorilor şi tot pe aici au fost aduse rezervele. Această cale ferată secretă era vitală pentru succesul apărării oraşului.

A fost construită în mare grabă. Nu existau materialele necesare, aşa că au fost scoase părţi ale Transsiberianului şi aduse pe şantierul noii căi ferate. A fost terminată exact la timp, avea o singură linie, cu doar câteva porţiuni de linie dublă, pentru a permite unor trenuri să aştepte, în vreme ce altele treceau mai departe. Mereşko a călătorit şi el pe această cale ferată, ca să ducă nişte documente ale Armatei a 62-a la Saratov şi îşi aduce aminte de restricţiile de viteză, de 10 şi 20 km pe oră. Pentru că nu fusese timp suficient pentru consolidarea ei, calea ferată era pur şi simplu aşezată pe pământ, fără niciun fel de terasament. Nemţii o bombardau constant, iar ruşii o protejau cu trenuri blindate şi tunuri antiaeriene. „Calea asta ferată era atât de importantă pentru noi, spunea Mereşko, pentru că pe aici venea muniţia necesară liniei frontului, iar în luptele de stradă se consumau cantităţi uriaşe”. La Leninsk, camioane şi căruţe cărau muniţie pe malul de est al Volgăi, de unde era transportată cu vase peste fluviu, la Stalingrad. Construirea acestei căi

ferate secrete arată calităţile de conducător ale lui Stalin: capacitatea de a conduce economia, de a prevedea necesităţile, atenţia pe care o acorda detaliilor. Veteranii cred că Stalin a fost cel care, de departe, a condus bătălia de la Stalingrad. Încercările de a şterge contribuţia sa simt fără sens. Dar aprecierea meritelor reale este foarte greu de făcut, complicată de abordarea emotivă şi complexitatea lor, de relatările contradictorii asupra celor întâmplate, adesea alterate de ideologii politice, astfel că este tot mai dificil să avem o perspectivă clară.

Stalingradul era oraşul lui Stalin, el fusese cel care sprijinise reconstrucţia şi industrializarea şi înţelegea mai bine ca oricine semnificaţia sa economică şi politică, precum şi consecinţele în cazul în care ar fi căzut în mâinile inamicului. În vara lui 1942, înaintarea rapidă a nemţilor în Rusia şi Ucraina a lovit greu economia. Multe fabrici au fost evacuate dincolo de Urali, dar acestea abia acum ar fi început să producă din nou. Privaţiunile şi sărăcia erau groaznice mai peste tot, iar dezorganizarea slăbea rezistenţa ruşilor, pe când luptele se apropiau de Stalingrad. Dar, în timpul confruntărilor în oraş, tabloul a început să se modifice, pe măsură ce au fost mobilizate toate resursele economice.

Fortov spunea: „Stalin a ordonat construirea căii ferate secrete; oraşul însemna ceva mai important pentru noi – industrializarea atât de greu realizată a ţării noastre. Nemţii voiau să pună mâna pe oraş. Ştiam cu toţii ce însemna ca nemţii să captureze Baku şi terenurile noastre petrolifere. Eram doar locotenent, foarte departe de deciziile politice de seamă. Dar, fiind şi patriot, eram îngrijorat de faptul că nemţii puseseră mâna pe atât de mult teritoriu şi atât de multe resurse. Trebuia să înfruntăm inamicul şi să-l oprim, iar Stalingradul părea locul cel mai nimerit să facem aceasta”.

Anatoli Kozlov insista: „Stalin a făcut multe greşeli, dar avea şi un mare har: era în stare să anticipeze. Se apucase de lucrări de apărare în jurul Stalingradului încă

din decembrie 1941. Mă întreb uneori dacă Stalingradul îl obseda doar din simplu instinct, ca teatru final de luptă contra fascismului”.

În vara lui 1942, Stalin se străduia să oprească măcelul nemţilor. Numise o serie de generali care să preia conducerea Frontului de Sud, după dezastrul de la Harkov, când un sfert de milion de oameni din trupele ruseşti fuseseră încercuiţi şi anihilaţi. Timoşenko a fost înlocuit cu Gordov, iar când nemţii au ajuns în bazinul Donului, a apărut un alt comandant, Eriomenko. Responsabilităţile lor militare erau cam confuz stabilite, semn de criză în urma înaintării nemţilor. În privinţa aceasta, Kozlov face o precizare mai relevantă: „Cred cu tărie că adevăratul comandant al Frontului Stalingrad a fost chiar Sta-Hn, chiar dacă nu s-a deplasat din Moscova. Era oraşul lui, avea experienţa unor lupte acolo şi cunoştea regiunea foarte bine. Stalin a trimis mai mulţi oameni să constate şi să-i prezinte situaţia: Malenkov, Jukov, Vasilievski, Ustinov, fiindcă era foarte preocupat de rezultatele luptelor de acolo”.

Însă ar fi o dovadă de naivitate să credem că o astfel de convingere, dacă Stalin chiar ar fi avut o astfel de calitate, putea fi transmisă atât de uşor până la nivelul soldaţilor de rând. Când germanii au pornit atacul distrugător asupra oraşului, mulţi s-au temut că Stalingradul fie se va preda, fie va fi ras de pe faţa pământului. Exista şi un puternic curent potrivnic hotărârii lui Stalin de a apăra Stalingradul, stârnit de faptul că nu-i păsa dacă oamenii mureau şi nici de soarta populaţiei civile. Toţi erau aruncaţi în prima linie a bătăliei. Kozlov precizează: „În timp ce ne retrăgeam spre Volga, cu toţii ne aşteptam la unele hotărâri decisive”.

Stalingradul apăruse ca un avanpost de graniţă, apoi fusese un eroic teatru de luptă în timpul Războiului Civil. Oraşul era înconjurat de o aură mitologică de multă vreme: Kurganul lui Mamai, care domina oraşul, avea faima de a fi mormânt glorios tătărăsc, iar mărturiile documentare ale

luptelor prezintă un peisaj de ruine de necucerit, fiecare obstacol devenit o redută demnă de vremea tradiţiilor de luptă ale tătarilor. Numai că, de la începutul creării sale, aşezarea prezenta şi mari vulnerabilităţi. Oraşul se întindea pe malul vestic al fluviului Volga, cu cartierele sale mărginaşe cu tot, pe vreo 40 km, cu străzi şi bulevarde largi, invitându-i parcă pe germani să atace.

Vulnerabilitatea oraşului

Generalul Nikolai Krîlov, şeful Statului-Major al Armatei a 62-a, scria mai târziu: „Inamicul a pătruns în oraş după ce a cucerit colinele care despărţeau Stalingradul de zona de stepă şi de unde avea control asupra întregii zone. Oraşul se întindea la picioarele sale ca o fâşie îngustă de-a lungul malurilor Volgăi. Nu depăşea nicăieri 3 km în lăţime, iar în unele locuri era chiar cu mult mai îngust. Nu numai că era o ţintă uşoară pentru artilerie, dar avea şi nişte străzi largi, drepte care duceau direct spre malul fluviului. Pentru noi a fost o mare mirare că forţa uriaşă a nemţilor, trimisă să străpungă această fâşie îngustă prin 100 de locuri, s-a poticnit chiar aici”. În cele din urmă, factorul-cheie al succesului Armatei Roşii a fost crearea unei formidabile linii de apărare chiar printre ruinele oraşului.

Mereşko aminteşte şi el de vulnerabilităţile oraşului, la începutul ostilităţilor: „Terenul din jurul Stalingradului oferea atât de multe avantaje nemţilor. Zona dinspre vest era mai înaltă decât partea de est, aşa încât inamicul putea ţine sub observaţie linia noastră de apărare şi, de asemenea, ne putea vedea bine poziţiile. Afluenţii Volgăi coborau pe pante spre fluviu, oferind noi şanse adversarilor noştri, pentru că tancurile şi infanteria lor se puteau strecura foarte uşor, prin văile adânci şi pe cursul secat al acelor râuri”.

Când pe 23 august, forţele germane au străpuns frontul spre Rânok, îşi asiguraseră o poziţie dominantă pentru artileria care putea trage direct asupra oraşului. Mereşko descrie efectul acestei înaintări: „Sistemul de

telegraf fără fir al soldaţilor a funcţionat fără greş şi am aflat foarte repede că germanii au cucerit această înălţime de pe Volga şi i-au dat peste cap pe ai noştri care ţineau poziţia acolo. Am contraatacat de nenumărate ori, dar fără niciun rezultat. Nemţii au ţinut cu dinţii de bucata aceea de teren, până la sfârşitul ostilităţilor în zonă. Poziţiile noastre erau cu mult mai jos decât ale inamicului şi aceasta le permitea să tragă în noi ca la vânătoare de raţe”.

Herbert Selle aminteşte: „Când tancurile noastre au ocupat înălţimile din cartierul Rânok, care dominau malul vestic mai jos al Volgăi, toată armata era plină de speranţe. După victoria decisivă de pe Don, părea să existe motive serioase să credem că Stalingradul va cădea fără prea multă opoziţie, iar rezistenţa serioasă a ruşilor va începe doar la est de Volga”.

Importanţa atât strategică, cât şi psihologică a înălţimilor, la Stalingrad, este dovedită şi de lupta pentru Kurganul lui Mamai, colina din mijlocul oraşului. Pantele sale abrupte erau acoperite de parcuri, iar pe culme se aflau turnurile de apă ale oraşului. Ambele tabere s-au luptat cu o dârzenie de neînchipuit pentru a păstra dealul. Înălţimea aceea ajunsese să aibă o semnificaţie deosebită pentru ruşi: dacă o pierdeau, şi Stalingradul era pierdut. Luptele pentru acel deal s-au desfăşurat la vedere, iar nemţii au putut face uz de superioritatea lor aeriană la maximum. Bombardamentele erau atât de intense, încât, aşa cum aminteşte Mereşko: „dealul acela îşi schimba înfăţişarea de la un minut la altul, chiar sub ochii noştri”. Era o competiţie, sublinia Ciuikov, care, chiar şi pentru standardele Stalingradului, nu avea egal prin îndărătnicie şi brutalitate. Comandantul reitera ceea ce avea să devină un fel de jurământ sfânt pentru apărătorii oraşului: „Ne-am hotărât să apărăm Kurganul lui Mamai, indiferent ce se întâmpla”.

Liniile de apărare

Era cu totul neobişnuit ca luptele să se dea chiar în

interiorul unui important centru urban. Dar atunci cum s-a întâmplat una ca asta? Majoritatea oraşelor din Rusia erau în mod obişnuit protejate de linii de apărare semicirculare. Deşi Stalingradul avea patru astfel de linii, pe niciuna dintre ele nu se putea organiza un sistem de apărare satisfăcător.

Mereşko arăta: „STAVKA, deci cartierul general al lui Stalin, ordonase formarea a patru linii defensive pentru protejarea oraşului: una exterioară, cu o lungime de 400 km, una mijlocie, de 150 km, una interioară, de 70 km şi linia de apărare a oraşului propriu-zis. Acestea aveau să fie construite cu ajutorul inginerilor genişti şi a populaţiei locale. Dar, în momentul în care am intrat în contact cu inamicul, doar 30% dintre aceste fortificaţii erau terminate”.

Dar ruşii intraseră într-o competiţie pe care nici ei nu credeau că o vor câştiga. Anatoli Kozlov arăta: „Am încercat să ne folosim de fiecare pârâu, ravină, văgăună, unde să creăm o poziţie de apărare. Dar încă ne chinuiam cu săpatul, când germanii au venit peste noi. Nu apucaserăm să instalăm guri de foc, prea puţine tunuri grele sau altă artilerie”.

Tamara Kalmîkova, ofiţer de comunicaţii în Armata a 64-a, a avut ocazia să vadă cu ochii ei situaţia jalnică a lucrărilor de apărare: „Se spunea că există sisteme de fortificaţii puternice care să apere Stalingradul, dar, când nemţii au început înaintarea spre oraş, tranşeele noastre şi celelalte gropi de apărare nu erau terminate. Bătrânii şi chiar copiii trudiseră şi câte 18 ore pe zi, sub ameninţarea permanentă a bombelor, chinuindu-se într-o încercare disperată să le termine”.

Stalin ordonase construirea acestora cu multe luni înainte, încă din decembrie 1941, dar, în vara următoare, în vreme ce nemţii înaintau spre Don, o echipă de cercetare a Armatei Roşii a descoperit că lucrările defensive din jurul Stalingradului fuseseră distruse de inundaţiile din primăvară. S-au dat în grabă instrucţiuni

pentru refacerea lor, dar, în ciuda eforturilor extraordinare ale populaţiei civile, nu s-a reuşit. Krîlov mărturiseşte că sistemul ambiţios de fortificaţii ale oraşului, gândit în

1941, plasa perimetrul de apărare mult prea spre vest, drept urmare, întârziata reluare a reconstrucţiei fortificaţiilor, din iulie

1942, n-a avut ca rezultat stoparea germanilor.

Tamara Kuzneţova a fost printre cei care au ajutat la construirea tranşeelor şi buncărelor: „Mulţi socoteau că nu trebuie să lăsăm oraşul în mâinile nemţilor. Dar lucrările de apărare au început mult prea târziu şi i-a pus pe civili în mare pericol. La 25 august, am reuşit să încheiem lucrările de camuflaj ale punctelor de tragere, la două zile după ce nemţii au început bombardarea Stalingradului şi numai atunci ni s-a permis să ne întoarcem la casele noastre. Dar n-a fost organizat niciun fel de program de evacuare, aşa că am fost lăsaţi să fim prinşi în capcană în interiorul Stalingradului”.

Mereşko s-a dovedit foarte critic cu privire la întregul concept defensiv: „Nu era deloc fezabilă ideea construirii unei linii de apărare exterioară a oraşului, atât de departe înspre Don. Lucrările necesare pentru acesta nu fuseseră executate şi nici nu exista un sistem de apărare de care să ne folosim. În plus, nici n-a plouat în vara aceea, Donul a scăzut foarte mult, iar lăţimea lui nu depăşea acum mai mult de 200 m, aşa că nu reprezenta un obstacol prea dificil pentru inamicul care înainta. Iar îndată ce au ocupat malul vestic mai înalt, nemţii puteau vedea foarte bine cât de neterminate erau fortificaţiile noastre”.

Deşi existau şi unele puncte şi tranşee puternic întărite şi bine construite, care le-au produs nemţilor multe probleme, în general lucrările erau atât de vulnerabile, încât le-au permis să pătrundă adânc în sistemul defensiv. Suren Mirzoian lupta în Divizia 33 Gardă: „Din a doua jumătate a lui august, nemţii înaintau rapid spre oraş. Noi ocupam o poziţie în mijlocul liniilor defensive, dar ni s-a ordonat brusc să ne retragem din nou.

La noi au ajuns zvonuri că se dădeau deja lupte în oraş. Ne-am retras de pe poziţiile noastre, unde ne-am fi aşteptat să opunem rezistenţă serioasă, de teamă ca nu cumva nemţii să ne încercuiască şi să ne distrugă acolo, pe poziţia pe care o deţineam. Aşa că ne-am trezit din nou în Stalingrad, cu doar câteva baricade încropite în grabă drept protecţie”.

„Apărarea interioară”.

Stalingradul nu fusese pregătit pentru o bătălie de lungă durată şi cu atât mai puţin pentru un asediu. Nimeni nu şi-a imaginat vreodată cum ar fi putut fi apărat oraşul. Pentru a putea rezista ofensivei germanilor, apărătorii trebuiau să-şi schimbe mentalitatea. Ciuikov spunea: „Trebuia să ne convingem că orice casă în care aveam chiar şi numai un singur soldat, putea deveni o fortăreaţă care să ţină piept inamicului”.

Ordinul lui Stalin *Niciunpas înapoi*! a dat curaj apărării ruşilor, dar a dus şi la acţiuni dure ale detaşamentelor din ariergardă, acestea toate conducând la o rezistenţă mai înverşunată. De asemenea, acest ordin a creat un climat în care astfel de acţiuni erau considerate ca îndreptăţite şi demne de a fi cinstite. Pe 23 iulie 1942, Petea Boloto şi alţi trei militari însărcinaţi cu armele antitanc din Divizia 33 Gardă au rămas izolaţi de unitatea lor la sud de Kletk, oraş din apropierea Donului. În ciuda repetatelor atacuri ale inamicului, Boloto şi oamenii lui şi-au apărat poziţia şi au reuşit să distrugă 13 tancuri inamice, apoi şi-au croit drum cu armele, ieşind din încercuire şi s-au alăturat unităţii din care făceau parte. Mai târziu, isprăvile de arme ale lui Boloto s-au bucurat de multă publicitate şi a primit titlul de erou al Uniunii Sovietice. Faptele sale întruchipau tenacitatea şi spiritul de sacrificiu care se încetăţeneau în rândul apărătorilor oraşului. Dar, la vremea aceea, reacţia imediată a fost cu totul alta. Mereşko relatează şi el acelaşi episod: „După acţiunea lor de la Kletk, Boloto şi tovarăşii săi au reuşit să se strecoare printre liniile germane şi să ajungă la unitatea

din subordinea mea. Boloto a fost trecut în compania de mitraliori. Când a povestit cele întâmplate, nimeni nu l-a crezut, pentru că nu era posibil ca un grup atât de restrâns de soldaţi (doar patru oameni) să reuşească să iasă din încercuire. Reacţia tipică a celorlalţi era: chestii din astea nu se întâmplă în război. Dar apoi, prin august, în presă a apărut un articol descriind incidentul şi lucrurile au început să capete credibilitate, cinismul din rândul armatei s-a diminuat, iar isprăvilor celor patru n-au mai părut atât de imposibile. Boloto şi-a dovedit curajul în luptele de pe străzile Stalingradului, a absolvit *academia noastră de război* cu gradul de locotenent şi a primit Ordinul Lenin pentru curajul dovedit, în noiembrie, faptele sale de mai înainte au fost recunoscute şi a primit titlul de erou al Uniunii Sovietice".

Curajul lui Boloto născut din spirit de sacrificiu a devenit model tipic pentru eroismul militarilor Armatei Roşii la Stalingrad. Dar Ordinul 227 a fost sprijinit de o altă directivă a lui Stalin, emisă a doua zi, la 29 iulie 1942: a reînviat ordinele militare Aleksandr Nevski, Suvorov şi Kutuzov.

Aleksandr Nevski a fost un cneaz rus care i-a învins pe germanii din ordinul cavalerilor teutoni, într-o faimoasă bătălie din secolul al XIII-lea. Ekaterina I, împărăteasa Rusiei, a instituit Ordinul Aleksandr Nevski care a fost abolit de bolşevici în 1917, pe motiv că Nevski reprezenta trecutul ţarist corupt. În 1938, pe măsură ce expansiunea militară germană începuse să trezească un sentiment de teamă la nivel naţional, victoria lui

Nevski a fost revitalizată prin filmul lui Serghei Eisenstein. Iar acum, la 29 iulie 1942, Ordinul Nevski a fost reînfiinţat pentru a-i încuraja pe ofiţerii armatei să dea dovadă de acte excepţionale de curaj şi comandă.

Regimul stalinist recunoştea astfel că era nevoie de o reprezentare umană a curajului şi mândriei naţionale, aşa că a fost bătută o medalie, iar pentru a păstra o legătură directă cu filmul lui Eisenstein, figura lui Nevski de pe

medalie semăna cu actorul principal din film, Nikolai Cerkasov. Personajul Nevski, jucat de acesta, era un patriot înnăscut. Cuvintele lui de dispreţ faţă de teutoni şi dragostea nemărginită faţă de patrie li se adresa spectatorilor într-o perioadă de criză a războiului: „Mai bine mori pe pământul patriei tale, decât să-l părăseşti vreodată. Iar cel care vine împotriva noastră cu sabia, de sabie va pieri!” Nevski va deveni astfel un simbol remarcabil pentru militarii Armatei Roşii, evocând un mare exemplu de patriotism şi inspirând sacrificiul pentru apărarea patriei sfinte împotriva cumplitului invadator.

De asemenea, a fost evocat şi sentimentul de predestinare: Nevski i-a învins pe teutoni în 1242, iar bătălia Stalingradului avea loc exact la cea de-a 700-a aniversare. Mihail Borisov spunea: „În acea vară ne-am amintit de istoria noastră pentru că am înţeles că fără dragostea de patrie nu putem avea speranţa unei victorii. Iar hotărârea de a ne apăra patria, de a nu o trăda niciodată izvora dintr-un substrat cu mult mai însemnat decât ideologiile politice. Cuvintele lui Nevski – *Cel care vine împotriva noastră cu sabia, de sabie va pieri*! – au devenit o sursă de inspiraţie pentru noi. În mijlocul acelor orori, ele exprimau ceva adevărat, puternic, mândria noastră şi dragostea de patrie”.

Ivan Barîkin făcea parte din marină şi venise aici cu Brigada 154 Infanterie Marină. La începutul lui august 1942, unul dintre camarazii săi a fost cel dintâi decorat cu Ordinul Nevski, iar Barîkin ne spunea plin de mândrie: „Vă puteţi imagina ce sentimente puternice ne-a inspirat cinstea aceasta? Unul dintre ai noştri a ajuns numărul unu, cel dintâi care a primit o distincţie preţioasă. Făceam parte din Armata a 64-a care acoperea flancul de sud-vest al frontului spre Stalingrad şi unul dintre locotenenţii noştri, Ivan Ruban, cu doar 40 de oameni care îi mai rămăseseră în companie, i-a înfruntat cu curaj şi i-a respins pe nemţi”.

Barîkin relatează mai departe cum s-au întâmplat lucrurile: „Germanii au atacat cu infanteria şi tancurile, iar

Ruban a organizat o ambuscadă într-o vâlcea. Şi-a ascuns câţiva oameni pe versantul vâlcelei, cu cele câteva piese de artilerie care-i mai rămăseseră, iar celorlalţi le-a ordonat să se retragă în fundul acelei văi, ca momeală. Planul lui Ruban a funcţionat perfect: Nemţii s-au repezit încrezători drept în capcană, iar ai noştri i-au secerat pe infanterişti cu mitralierele şi foc concentrat de tunuri".

Infanteriştii marini făceau parte dintr-un grup al armatei care ocupase poziţii pe malurile râului Aksai. Şi au rezistat cu îndârjire, pe când alte poziţii au cedat din pricina soldaţilor cuprinşi de panică. Conducătorul armatei, omul care l-a propus pe Ivan Ruban pentru Ordinul Aleksandr Nevski, a fost Vasili Ciuikov.

Barîkin continuă: „Când Ciuikov l-a desemnat pe Ruban pentru noua decoraţie, lucrul acesta a avut o mare influenţă asupra noastră. Trebuia să ne apărăm continuu poziţiile, ca să acoperim retragerea trupelor spre Volga, iar starea noastră de spirit a început să se schimbe. Curând şi alţii i-au urmat exemplul lui Ruban. Îmi amintesc de un ostaş, Ilia Kaplanov care fusese cuprins de flăcări de la un cocteil Molotov ce i se aprinsese în mână. Aşa cum era, în situaţia aceea groaznică, s-a aruncat asupra unui tanc german".

Curajul disperat al lui Kaplanov a prefaţat una dintre faptele cele mai eroice care a devenit vestită la Stalingrad, când un alt infanterist marin, Mihail Panikaha, a distrus un tanc nemţesc în chip asemănător, printr-un gest de sacrificiu, în incinta Fabricii Octombrie Roşu.

La Stalingrad, Nevski a devenit un fel de talisman pentru trupele ruseşti. La începutul bătăliei, astfel de fapte de eroism erau destul de rare. Suren Mirzoian mărturiseşte că pe atunci dăinuia un sentiment de inferioritate faţă de inamic: „Fiecare bucată de teren pe care eram nevoiţi s-o cedăm însemna o experienţă traumatizantă pentru noi. Iar când la 23 august, nemţii au ajuns la Volga şi au început să bombardeze oraşul, se părea că Hitler îşi va vedea împlinite planurile de cucerire.

Îmi amintesc de starea de confuzie pe care o trăia comisarul nostru politic: ne spusese încontinuu că trebuia să ne întărim apărarea şi să-i alungăm pe germani de pe pământul nostru, când, deodată, am primit din nou ordin să ne retragem, deşi conform Ordinului 227 nu aveam voie. Aşa că ne-am întrebat dacă nu cumva înaltul Comandament socotise că eram prea slabi faţă de nemţi şi nu ne mai puteam apăra poziţiile la Stalingrad”.

Dar Mirzoian a simţit începutul unei schimbări: „Acum am început să luptăm mai cu râvnă decât înainte de Don. Unul dintre ai noştri spunea că chiar dacă avea să rămână fără nicio armă, o să se ţină de pământul nostru cu dinţii, n-o să-i lase nicio bucăţică inamicului. Oamenii au început să discute cât de important era pentru noi să nu cedăm Stalingradul, socotind că acum toată ţara depindea de noi”.

Aleksandr Fortov a simţit şi el chinurile retragerii de pe Volga: „Experienţa plecării noastre de la Don la Stalingrad ne-a frânt inimile, nu ne venea să credem că suntem iar nevoiţi să cedăm din pământul nostru. Şi toţi ostaşii mei simţeau la fel. Când germanii ne-au atacat şi din nord şi din sud, ne-a fost teamă că inamicul ne va prinde din nou în capcană. Aruncau mereu manifeste din avion, în care spuneau: *Predaţi-vă, zilele vă sunt numărate, nu aveţi cum să scăpaţi de aici. Înfigeţi-vă baionetele în pământ*. Noi îi înjuram, foloseam hârtia ca să ne răsucim câte o ţigară, dar ne tot retrăgeam, cu avioanele inamicului permanent deasupra capetelor noastre. Apoi a venit ordinul *înapoi la Stalingrad*! Şi am intrat în oraş sub ploaia lor de bombe: în jur totul era cuprins de flăcări. Niciodată în viaţa mea nu am trăit atâta spaimă”.

Dar Fortov a observat cu totul altceva: „Chiar şi în acele condiţii groaznice, oamenii încercau să nu se lase pradă spaimei şi gândurilor negre. Într-una din zile, încercam să rezistăm, când un soldat a venit la mine şi mi-a spus simplu: *Tovarăşe locotenent, eu tot cred că vom*

învinge. Totul se va hotărî la Stalingrad”.

Raidul aerian al terorii

Ruşii se retrăgeau spre un oraş care-şi continua viaţa de zi cu zi: din nenorocire, n-a fost posibilă evacuarea locuitorilor Stalingradului, înainte de începerea luptelor. În după-amiaza de 23 august 1942, nemţii au supus cartierele mărginaşe pline de construcţii rezidenţiale, unui bombardament de aviaţie devastator. În primul rând, era un raid menit să inducă o stare de groază, deoarece ţinta era populaţia civilă, să provoace cât mai multe victime, apoi să distrugă infrastructura oraşului şi să creeze o stare de panică şi disperare.

Viktor Nekrasov a fost martor al momentului îngrozitor când au apărut avioanele germane: „Stăteam cu toţii în balcon, ne uitam la cer şi nu ne puteam desprinde privirile de la spectacolul din faţa ochilor: din spatele gării, veneau avioane în flux continuu, ca la defilare. N-am văzut niciodată atât de multe. Zburau în formaţii strânse, la înălţimi diferite, negre, imperturbabile, respingătoare”.

Valentin Spiridonov răspundea de una dintre unităţile antiaeriene care apărau oraşul: „Până la 23 august, nemţii au făcut doar recunoaşteri aeriene, de obicei noaptea, la mare înălţime. Dar, în după-amiaza aceea, la orizont s-a arătat un tablou îngrozitor: parcă se stârniseră nori negri de praf – o mulţime de avioane inamice, o mulţime! Nu au început să bombardeze zona fabricilor, au trecut pe deasupra, îndreptându-se spre zona de locuinţe. Bateriile erau singura apărare împotriva acestui raid aerian masiv şi foarte repede am rămas fără proiectile. Făcurăm o greşeală catastrofală: ne concentrarăm toată muniţia într-un singur loc. Nemţii ştiau aceasta din recunoaşterile aeriene şi au ţintit depozitul de muniţii din prima lovitură. Am tras cu tot ce aveam şi apoi am rămas fără niciun proiectil. Erau vreo 100 de unităţi antiaeriene şi n-aveam cu ce să tragem. Rezerva de muniţie cea mai apropiată era la Saratov, la peste 150 km. Ca să le aducem aveam nevoie de un convoi de camioane şi şlepuri, ceea ce însemna că

aveam nevoie de câteva zile ca să organizăm transportul acesta. Iar în jurul nostru mii de oameni erau răniţi şi ucişi”.

Andrei Eriomenko, comandantul Frontului Stalingrad, a relatat mai apoi: „Până în momentele acelea trecuserăm printr-o mulţime de situaţii grele în cursul războiului, dar ceea ce am văzut la Stalingrad, pe 23 august, era cu totul diferit. Peste tot în jurul nostru explodau bombe, cerul era plin de flăcări şi fum… Asfaltul străzilor emana un fum înăbuşitor, stâlpii de telegraf ardeau ca nişte lumânări, pământul Stalingradului era răscolit şi negru. Oraşul arăta de parcă ar fi fost lovit de un uragan uriaş care l-ar fi aruncat în aer, lăsând apoi să cadă asupra lui o ploaie de sfărâmături şi resturi”.

Infernul prin care treceau mii de cetăţeni nevinovaţi a avut un efect groaznic. Eriomenko spune: „În acel haos auzeam limpede urletele şi blestemele celor care erau pe moarte, ţipetele şi chemările de ajutor ale femeilor şi copiilor”. S-a apreciat că în fiecare minut cădeau câte 40 de bombe asupra oraşului. Locuitorii mureau sub dărâmăturile clădirilor, erau arşi de vii în case şi pe străzi sau sufocaţi în adăposturile antiaeriene. Ludmila Silvanova care la vremea aceea avea cinci ani şi se afla cu familia la iarbă verde, relatează: „Nimeni nu ştia ce avea să se întâmple. Era sfârşit de săptămână, cei din oraş îşi vedeau de viaţa lor netulburaţi, se bucurau de o zi cu soare. Şi, deodată, totul s-a schimbat.

Hamlet Dallakian făcea parte din corpul de ofiţeri al cartierului general al Frontului Stalingrad şi se afla atunci într-un adăpost pe malul râului Ţariţa: „Cel puţin 40.000 de civili au murit atunci în acel atac aerian, toţi oameni care nu aveau nicio legătură cu războiul. Bineînţeles, războiul este război, dar a fost cel mai atroce act pe care l-am trăit din partea germanilor: au ales în mod deliberat ca ţintă civili, asupra cărora au executat un bombardament masiv. Nu se luptau cu soldaţi inamici, ci omorau femei şi copii fără apărare”.

Pe unii bombardamentul i-a determinat să nutrească o ură fără margini faţă de duşmani. Aleksandr Ţigankov, soldat din Divizia 181 Infanterie a Armatei a 62-a, îşi amintea cum, pe 24 august, a ajuns la Stalingrad şi a văzut oraşul în flăcări: „Am fost debarcaţi chiar pe malul Volgăi, unde, pe un petic de pământ, erau adunaţi mii de civili, pentru a fi evacuaţi de cealaltă parte a fluviului. Nu exista niciun obiectiv militar, nu era niciun soldat, printre refugiaţi, ci numai bătrâni, femei, copii, unii dintre ei fiind răniţi. Iar avioanele naziste au venit drept deasupra capetelor acestor oameni lipsiţi de apărare, au lansat bombe şi apoi s-au întors şi i-au secerat cu foc de mitraliere grele. Nu pot să descriu ura pe care am simţit-o faţă de aceşti sadici. Am jurat răzbunare pentru tot ce ni se întâmpla, pentru baia de sânge şi distrugerile provocate, pentru că au distrus în doar două zile aproape tot oraşul”.

În timp, această mânie disperată a devenit un izvor de putere pentru apărători. Dar la cartierul general al Frontului Stalingrad, în acel august 1942, dăinuia o atmosferă de resemnare. Hamlet Dallakian îşi aminteşte că toţi încercau să se agaţe de fiecare zi, dar chiar şi în aceste condiţii îngrozitoare, umorul, care este o formă de rezistenţă a sufletului omenesc, a avut şi el un rol: „Şi atunci ne-am refugiat în umor, încercând să facem faţă acelei situaţii disperate. Ţineam la comandantul frontului nostru, Eriomenko, suflet de soldat adevărat care avea întotdeauna timp şi pentru noi. Venea în adăpostul de pe Ţariţa şi sporovăia cu noi. Dar şeful comisarilor politici, Hruşciov, parcă nici nu ne vedea când se uita la noi, de parcă nici nu eram acolo. După ce participam la şedinţe, eram nevoiţi să străbatem o curticică pentru a ajunge la un closet. Şi, de obicei, când Eriomenko se îndrepta spre closet – dar, fiind rănit la un picior, mergea mai încet, – Hruşciov trecea pe lângă el şi intra primul. Noi făceam bancuri: ce este mai groaznic decât să fii în stepă şi să-i simţi pe nemţi cum vin peste tine? Să te uşurezi în latrină

şi să ştii că Nikita Hruşciov vine peste tine”.

Bineînţeles că Hruşciov a fost cel care, în 1963, a avut iniţiativa de a numi Stalingradul din nou Volgograd, ca parte a politicii sale de demolare a cultului lui Stalin. Este lesne de înţeles că mulţi veterani n-au agreat schimbarea numelui oraşului şi nici exagerarea rolului lui Hruşciov în apărarea acestuia.

În următoarele câteva zile, nemţii au continuat să bombardeze Stalingradul. Documente recent scoase la iveală arată cum administraţia oraşului se străduia să facă faţă situaţiei. Au ordonat minarea principalelor clădiri, fabrici şi instalaţii din oraş – măsuri speciale pentru cazul în care inamicul ocupa

Stalingradul. Pe 25 august, cum atacurile aeriene germane nu păreau să slăbească, a fost declarată starea de asediu, iar colonelul NKVD, Saraev, a fost numit comandant al garnizoanei oraşului, cu prerogative excepţionale, inclusiv aceea de a împuşca pe loc pe oricine era găsit vinovat de jaf asupra proprietăţii publice.

Un raport NKVD asupra bombardamentelor arăta că toată reţeaua de aprovizionare cu apă nu mai funcţiona, reţeaua electrică era la pământ, cea de telefonie distrusă, gara şi pontoanele pentru nave în flăcări. Existau temeri că vor lipsi alimentele – multe brutării fuseseră ţinta atacului nemţilor şi, pentru prima dată, a fost luată în discuţie o amplă strategie de evacuare. La 26 august, a fost lansată o proclamaţie disperată, dar emoţionantă, către locuitorii oraşului, evocând amintirile din vremea apărării Ţariţînului, din anul 1918: „Tovarăşi, locuitori ai Stalingradului! Grupe de inamici au ajuns la zidurile oraşului nostru natal. Din nou, ca şi acum 24 de ani, oraşul trăieşte zile grele…” Iar în declaraţia care urmează era ceva deosebit de spontan, dar aproape profetic: „Nu-i vom lăsa inamicului oraşul, casa ori pământul pe care ne-am născut. Vom bloca fiecare stradă cu baricade de netrecut. Vom face fortăreţe de necucerit din fiecare casă, din fiecare clădire şi din fiecare stradă”.

Această declaraţie sfidătoare conţinea sâmburele rezistenţei împotriva nemţilor, rezistenţă care se va dovedi biruitoare. Dar, deocamdată, sistemul de apărare al oraşului era cu totul nesatisfăcător. Ciuikov nota că baricadele puteau fi uşor înlăturate cu orice tanc. Iar lucrurile aveau să arate şi mai rău, cu mult mai rău, până când *Stalingradul de necucerit* să devină realitate. În aceeaşi zi în care se lansa proclamaţia, Aleksandr Voronin, şeful NKVD din Stalingrad, îi trimitea un raport lui Lavrenti Beria, în care arăta limpede că exista posibilitatea ca legea şi ordinea în oraş să fie nesocotite: „În ultimele două zile de bombardament, toate blocurile principale de locuinţe au fost distruse şi incendiate, cele mai multe fabrici nu mai pot lucra normal, multe ateliere au fost distruse… în oraş au loc jafuri. Cinci conducători de bande au fost împuşcaţi pe loc. Conducerea NKVD şi ofiţerii operativi se străduiesc să menţină ordinea în oraş”.

Panica în masă

La 28 august 1942, a avut loc un incident care a fost eliminat din toate relatările istorice sovietice de după război: fuga în masă din oraş. Serghei Zaharov a fost internat în Spitalul Lenin din acel oraş: „În ciuda bombardamentelor, au fost făcute eforturi imense pentru ca spitalul să rămână funcţional, apoi, pe 28 august, s-a petrecut un eveniment uluitor: când m-am trezit, nu mai era nimeni din personalul spitalului, nicio infirmieră, nimeni. Şeful spitalului a venit în salonul nostru şi ne-a zis: *îmi pare rău, dar tot personalul aplecat, au fugit cu toţii*. Am auzit un zgomot puternic de afară şi cei care se puteau mişca s-au repezit la ferestre. Am fost martorii unui haos de nedescris: parcă toată lumea îşi ieşise din minţi, înnebunită de panică, tot oraşul fusese cuprins de un fel de isterie colectivă: oamenii jefuiau magazinele şi clădirile. Toată lumea striga: *Nu a mai rămas nimeni în oraş, autorităţile civile au dispărut*! Ca apoi să auzim refrenul sinistru: *Vin nemţii*! Urmăream scenele care se petreceau jos, în oraş. Oamenii alergau înnebuniţi de colo-colo, urlau,

ţipau. Apoi parcă au fost cu toţii cuprinşi de un val de energie, au luat-o la goană, punând mâna pe primul mijloc de transport: îmi amintesc că am văzut o căruţă cu un singur cal, încărcată cu toată familia şi ce aveau prin casă, gonind în josul străzii. Toată lumea fugea din Stalingrad. Comandantul regimentului s-a întors spre mine şi mi-a spus: *Trebuie să ieşim de aici*, *oraşul este abandonat*. Ne-am adunat toţi care mai puteam sta în picioare. Vreo 100 ne-am strâns şi am părăsit spitalul. Am lua-o pe străzi, spre Volga. Deodată a apărut un grup de avioane germane, vreo 15 sau poate 20, au zburat drept spre spital şi au început să-l bombardeze fără oprire. Toţi pacienţii care rămăseseră acolo au fost cu siguranţă ucişi. Fugiserăm la timp. În schimb, în jur nu mişca nimic: era o senzaţie ciudată de pustiu, parcă plecaseră toţi. Ştiam că nu puteam trece Volga decât noaptea, aşa că Aleksei, comandantul nostru, ne-a spus: *Băieţi*, *hai să găsim nişte provizii*. Nu părea prea cinstit să ne apucăm să luăm mâncare din apartamentele şi casele abia abandonate, aşa că ne-am orientat spre magazine: aveau uşile sparte şi erau pline de alimente – dulciuri, miere, pâine, cârnaţi. După care ne-am strâns pe malul fluviului. În după-amiaza aceea, pe când eram în aşteptare, am auzit nişte veşti uimitoare: muncitorii de la fabrica de tractoare ţinuseră o adunare şi hotărâseră să nu părăsească Stalingradul; aveau să continue să producă tancuri, indiferent ce se întâmpla. Un grup de civili foarte hotărâţi nu fugiseră odată cu ceilalţi şi se refugiaseră în beciuri şi subsoluri. Starea de spirit se schimba: panica în masă se transformase în rezistenţă plină de mânie. Oraşul nu murea.

Valentina Krutova îşi aminteşte şi ea ziua aceea: „Magazinele au fost abandonate cu uşile deschise, când mii de oameni au luat-o la fugă încotro vedeau cu ochii. Dar unii au rămas. Speram, în ciuda evidenţei, că Stalingradul nu se va preda”.

Acel exod în masă fusese declanşat de brusca dispariţie a poliţiei şi a detaşamentelor de miliţie de pe

străzile Stalingradului. Acest lucru neaşteptat era explicat prin evenimentele de la poziţia avansată de pe promontoriul Orlovka, la nord-vest de Stalingrad, unde trupele ruseşti încercau cu disperare să spargă *coridorul terestru* al nemţilor spre Volga.

Promontoriul Orlovka

Vladimir Turov a luptat la postul de pe promontoriul Orlovka. Avansarea rapidă a nemţilor spre Volga, pe 23 august, l-a uimit şi năucit: „Am văzut pe cer o masă de avioane, toate îndreptându-se spre oraş. Apoi, pe neaşteptate, o maşină neagră, în mod sigur guvernamentală, a înaintat repede spre capul coloanei noastre aflate în marş. Din ea a coborât un bărbat pe care l-am recunoscut din jurnalele de film: era Gheorghi Malenkov, secretar al Comitetului Central, membru marcant al cabinetului lui Stalin. În calitate de comandant al batalionului nostru de infanterie, m-am îndreptat spre el, sperând să primesc un ordin decisiv – indicaţii limpezi, hotărâte, pentru a face faţă acţiunii nemţeşti în desfăşurare. Dar Malenkov m-a întrebat: *Unde-i inamicul*? Am rămas mut de uimire. Ce şanse aveam, dacă unul ca el habar nu avea ce se întâmpla?” Discuţia cu Malenkov, unul dintre oamenii de bază ai lui Stalin, a devenit apoi ridicolă. Mai întâi Malenkov a arătat spre cer, unde avioanele germane dispăreau la orizont: *Vezi tu avioanele acelea*, îi spunea el lui Turov care rămăsese cu gura căscată, *cred că asta înseamnă că inamicul a străpuns frontul nostru pe undeva*! Turov nu ştia ce să răspundă la vorbele acestea. Apoi Malenkov şi-a luat un ton autoritar şi arătând spre o bucată de teren fără vreun aspect strategic, a ordonat: *Să creaţi imediat o linie de apărare*. *Misiunea voastră este să nu lăsaţi inamicul să ajungă la Stalingrad*. *E limpede*? Şi a dispărut în mare viteză. Nici nu se putea mai dar”, comenta Turov. „M-am întors la camarazii mei şi am discutat despre acea vizită ciudată. Am fost cam toţi de acord că era un fel de glumă!”

În după-amiaza aceea, Turov şi oamenii lui habar nu

aveau ce era de făcut. Nu au urmat ordinul lipsit de sens al lui Malenkov, mai ales că la urechile lor ajunsese zvonul că nemţii avansau spre Volga, aşa că au început să se retragă spre Stalingrad. Apoi a apărut o altă maşină neagră îndreptându-se în viteză spre ei. De data aceasta era colonelul Saraev, comandantul celei de-a 10-a Divizii NKVD. „În acele momente de criză, Saraev a preluat controlul asupra situaţiei, a continuat Turov. Directivele lui erau limpezi şi hotărâte: ne-a ordonat să ne îndreptăm spre Orlovka, mai întâi să săpăm tranşee şi să ne adăpostim în ele şi apoi să încercăm să frângem coridorul german”.

La momentul respectiv, erau foarte puţini soldaţi ai Armatei Roşii în oraş. Cei mai mulţi se aflau încă în retragere dinspre Don, iar Stalingradul era apărat doar de detaşamente ale NKVD şi batalioane de muncitori proaspăt recrutaţi. Saraev era de fapt comandantul Stalingradului. L-a ajutat pe Turov, trimiţându-i o parte din puţinele forţe de care dispunea, restul desfăşurându-le ca o linie de apărare în jurul fabricii de tractoare.

Turov relatează mai departe: „Pe 24 august, grupul nostru a primit ordinul să izoleze forţele germane care ajunseseră la Volga. Dar inamicul a prevăzut această mişcare şi ne-a împiedicat, supunând infanteria noastră atacului aviaţiei. Era imposibil să-i scoatem din dispozitiv. Apoi, la 27 august, a sosit şi restul regimentului nostru şi Saraev ne-a trimis mai multe batalioane de muncitori şi trupe NKVD. Am atacat din nou inamicul şi de data aceasta, aproape că l-am înlăturat. Am cucerit o serie de înălţimi de unde puteam vedea obiectivele. De cealaltă parte a coridorului ocupat de nemţi, vedeam armate sovietice, la nici 1 km distanţă. Dar atunci a venit aviaţia germană în forţă asupra noastră. N-am reuşit să trecem prin acei câţiva metri, să spargem coridorul”.

Părea că o ultimă ofensivă va tăia coridorul şi trupele germane vor fi înconjurate pe Volga. La 28 august, Saraev a riscat şi a retras din Stalingrad ultimele unităţi ale NKVD

şi de miliţie şi le-a trimis să întărească forţele lui Turov de pe poziţiile avansate Orlovka. Această acţiune a fost greşit interpretată de cetăţenii speriaţi ai Stalingradului. Ei socotiseră că plecarea subită a forţelor NKVD însemna că oraşul va fi predat inamicului. Dallakian remarca: „Din fericire, nu toată lumea s-a lăsat cuprinsă de panică, dar străzile Stalingradului erau acum pustii”. Oraşul se mai ţinea doar cu unghiile de poziţie.

Cu toate că această dezertare în masă a populaţiei din oraş n-a fost niciodată recunoscută în documentele oficiale sovietice, a constituit un imbold pentru a oferi Stalingradului forţele militare de apărare de care avea nevoie. Pe 29 august, a fost trimisă urgent la Stalingrad o întreagă brigadă – Brigada 124, sub comanda lui Serghei Gorohov – pentru a forma o linie de apărare în jurul fabricii de tractoare şi a asigura protecţia în partea de nord a oraşului.

Grupul nord al lui Gorohov

Mereşko menţionează: „Serghei Gorohov a reuşit să stabilizeze o linie de apărare în nordul Stalingradului. A preluat comanda în zona fabricii de tractoare şi a poziţiei avansate de pe promontoriul Orlovka, dovedind calităţile necesare pentru a coordona trupele noastre şi a opri inamicul”.

Gorohov era un tip dur, dar corect, cu reputaţia unui militar curajos, iar trupele îi erau devotate. Evgheni Europatov a descris efectul imens al schimbării conducerii militare: „La începutul lui septembrie, am ajuns la Stalingrad. Misiunea mea era să procur provizii pentru divizia noastră şi dădeam raportul comandantului Vasili Ivanov. Acestea au fost primele sale cuvinte pe care mi le-a adresat: *Dacă din cauza ta eşuează vreo misiune de luptă, te împuşc cu mâna mea*. Aşa am făcut cunoştinţă cu el. Şi de unde oare puteam să fac rost de muniţie? Rezervele noastre fuseseră complet distruse de aviaţia germană. Eram într-o situaţie fără ieşire”.

Apoi tonul lui Europatov se modifică: „Când am fost

transferaţi la grupul lui Gorohov, totul s-a schimbat complet. Încă sufeream de lipsă de muniţie şi provizii. Dar Gorohov nu ne învinuia pe noi şi nici nu ne ameninţa, aşa cum făcea Ivanov. El ne conducea prin puterea exemplului personal, iar curajul incredibil de care dădea dovadă ni l-a insuflat şi nouă. Nu aveam niciun fel de sisteme puternice de apărare care să ne ajute, iar inamicul, instalat pe înălţimile de la Rânok, putea să observe toate poziţiile noastre, şi în lăţime, şi în adâncime. Dar Gorohov era de neclintit: din el radia convingerea să ne vom păstra poziţiile ori ce ar fi”.

Gorohov şi-a însufleţit oamenii, au contraatacat poziţiile inamice şi au recapturat mica suburbie Spartanovka, la nord, protejând astfel fabrica de tractoare. Căpitanul Ţibulin, comandant al Batalionului 1 al Brigăzii 124, a fost cel care a condus asaltul. Când Ciuikov a preluat comanda Stalingradului, a confirmat actele de curaj ale lui Ţibulin şi l-a recomandat pentru Ordinul Aleksandr Nevski, unul dintre primele ordine de acest fel conferite în cursul luptelor pentru oraş.

Europatov a ţinut să repete: „Convingerea că aveam să reuşim să apărăm oraşul contra inamicului a fost spiritul pe care avea să-l întruchipeze Ciuikov pentru toată Armata a 62-a. Acest spirit s-a născut odată cu Gorohov, în suburbiile din nordul Stalingradului.

CAPITOLUL TREI Leul de pe Volga

Comandantul Armatei a 62-a, Vasili Ciuikov, a împrumutat conducerii militare un stil absolut vital pentru apărarea Stalingradului. Adesea a fost privit foarte critic, uneori în Rusia, de cele mai multe ori în Occident, drept o figură brutală şi fără milă, care a sacrificat cu bună ştiinţă viaţa a mii de soldaţi, pentru a eroda forţa nemţilor. Dacă Ciuikov ar fi fost într-adevăr un astfel de comandant, armata sa n-ar fi reuşit să reziste la Stalingrad.

Anatoli Mereşko îşi aminteşte primele impresii de la întâlnirea cu Ciuikov: „Am văzut un bărbat destul de înalt, lat în umeri, păr des şi creţ şi o faţă exprimând putere şi

hotărâre. Ceva m-a impresionat la chipul lui, avea ceva deosebit, care mi-a amintit de înfăţişarea unui leu. Se simţea puterea. Era un om cu o voinţă de necrezut, foarte curajos, aproape disperat de curajos şi cred că dacă altcineva ar fi avut comanda, cineva cu un caracter cu totul diferit, nu am fi reuşit să rezistăm la Stalingrad. Avea o energie colosală, foarte contagioasă, care se transmitea comandanţilor din subordine".

Apoi Mereşko a repetat insistent: „Dacă Ciuikov ar fi avut un cu totul alt caracter, n-am fi rezistat la Stalingrad".

Însă alţii au folosit asemănarea sa cu aceea a unui leu, într-un mod care-l punea într-o lumină mai puţin favorabilă. Iată o altă descriere făcută de un rus: „Se ştia că împuşcase cu mâna lui ofiţeri. Oamenii se temeau de el, era un ofiţer dur, plin de cruzime, eroul îndârjit de la Stalingrad cu trăsăturile sale leonine, o gură spurcată, îl vedeai adesea cu un băţ cu care-i lovea pe subordonaţi peste umeri. Cei din Statul său Major se străduiau să nu se afle în preajma lui".

Stilul de conducere al lui Ciuikov a trezit reacţii contradictorii şi în rândul istoricilor occidentali. Antony Beevor, în lucrarea sa impresionantă despre războiul de la Stalingrad, l-a socotit mai degrabă o figură puţin atrăgătoare: „Unul dintre cei mai brutali din noua generaţie de comandanţi sovietici. Contraatacul ordonat de el împotriva nemţilor a fost un sacrificiu inutil de dimensiuni cutremurătoare". Îl mai acuză de disciplină draconică impusă armatei şi remarcă acid: „Generalul Ciuikov a devenit mareşal al Uniunii Sovietice... Miile de soldaţi executaţi la Stalingrad din ordinul său nu au nici măcar un mormânt cu numele lor".

În schimb, Richard Overy, în cartea sa *Russia's War*, are o cu totul altă opinie. El socoteşte că numirea lui Ciuikov în calitate de comandant al Armatei a 62-a a fost *o alegere inspirată*. Ciuikov „a fost capabil să adune laolaltă soldaţi rămaşi fără comandanţi, împrăştiaţi şi dezorientaţi şi să-i călească, transformându-i într-o forţă capabilă să

lupte eficient”. Acest „om masiv, neclintit, a îndurat totul ca şi oamenii săi şi a înfruntat moartea fără să clipească”. Soldaţii lui Ciuikov nu se sfiesc să-i recunoască greşelile, dar preferă să-i evidenţieze mai ales calităţile cu totul deosebite, pentru că, în infernul de la Stalingrad, a ştiut să se apropie de oamenii săi şi să le inspire curaj. Şi tocmai raportul dintre Ciuikov şi soldaţii combatanţi de rând, un har neobişnuit pentru un comandant al Armatei Roşii, a constituit sâmburele reuşitei sale extraordinare: transformarea diviziilor înfrânte şi umilite ale Armatei a 62-a într-o unitate de luptă de o forţă uluitoare.

Timpul înseamnă sânge

Comentând bătălia Stalingradului, Ciuikov a lansat faimoasa afirmaţie *Timpul înseamnă sânge*. Aceste cuvinte au fost socotite drept dovada unei voinţe reci, calculate, de a sacrifica vieţile oamenilor săi pentru a câştiga timp în lupta contra germanilor. Antony Beevor comentează, la rândul său: „Ciuikov a recunoscut că în cursul apărării Stalingradului, a urmat regula conform căreia *Timpul înseamnă sânge*. Trebuia să apere Stalingradul cu orice preţ şi asta însemna să arunce proaspetele regimente şi divizii în iadul oraşului, îndată ce ajungeau pe malul de est şi erau trecute pe celălalt mal al fluviului”.

La prima vedere, pare o interpretare rezonabilă. La urma urmei, Ordinul 227 abia fusese introdus, cu detaşamentele sale de stopare şi companiile de pedeapsă, iar lui Ciuikov i se ordonase să apere Stalingradul cu preţul vieţii. În cartea sa, Beevor dezvăluie un fapt şocant susţinut de dovezi conform cărora, în cursul luptelor de pe Frontul Stalingrad, autorităţile sovietice au executat nu mai puţin de 13.500 de soldaţi ai Armatei Roşii, sub acuzaţii pornind de la dezertare până la laşitate, incompetenţă, corupţie sau chiar beţie.

Totuşi, Frontul Stalingrad era format din mai multe armate, dintre care doar una singură, Armata a 62-a a lui Ciuikov, a înfruntat greul luptelor din oraş. Acel groaznic număr de execuţii a avut loc pe tot parcursul campaniei,

fiind iniţiate de autorităţile sovietice şi înfăptuite de reprezentanţi feroce, trupele NKVD. Cu alte cuvinte, se poate spune că această tragedie a fost atât rezultatul sistemului, cât şi al vremurilor acelea de situaţie critică.

La sfârşitul cărţii lui Beevor, Ciuikov devine autorul şi executantul acestei întunecate statistici: „al zecilor de mii de soldaţi sovietici eliminaţi la Stalingrad din ordinul său". David Barrett, redactorul unei noi ediţii a cărţii lui Ciuikov, *Mission to China*, o relatare a misiunii sale în calitate de consilier al lui Chiang Kai-Shek, subliniază că acea apreciere drastică nu este meritată: spiritul de disciplină draconică a fost introdus de Ordinul 227 al lui Stalin, care decreta că „cei care răspândesc panica şi laşii trebuie distruşi pe loc", iar acest nou cod disciplinar se aplică la fel de drastic comandanţilor şi oamenilor lor.

Insinuarea că Ciuikov şi armata sa – care a dus în permanenţă lipsă de oameni, având mai puţini soldaţi decât ar fi trebuit –, au fost în situaţia de a pune în aplicare politica de execuţie în masă, i-a făcut pe veterani să râdă: „Să fim cinstiţi, spune Anatoli Kozlov, 13.500 de oameni înseamnă echivalentul unei divizii complete, iar în cursul luptelor din oraş n-am văzut niciodată venind atâtea trupe de întărire". Documente ale NKVD recent declasificate arată că numărul celor executaţi în cadrul Armatei a 62-a a fost cu mult mai mic decât al tuturor celor executaţi pe Frontul Stalingrad. Şi aceasta mai ales pentru că nu aveau oameni de care să se poată dispensa.

În momentul cel mai critic al luptelor de la mijlocul lui septembrie, un raport al NKVD arată că au fost reţinuţi 1218 soldaţi, pentru tentativa de a părăsi oraşul fără permisiune, dintre care 21 au fost împuşcaţi, 10 arestaţi, iar restul redistribuiţi la diferite alte unităţi. Armata ducea o lipsă disperată de oameni, iar detaşamentele de stopare, responsabile pentru implementarea acestei politici, erau adesea trimise în prima linie. Este adevărat că Ciuikov a spus: „În oraşul care ardea, nu puteam îngădui laşii, nu aveam nevoie de ei". În Armata a 62-a, pentru laşitate,

oamenii erau împuşcaţi fără nicio remuşcare. Aceasta a fost realitatea întunecată a cumplitelor lupte din Stalingrad. Dar aceste execuţii s-au făcut la iniţiativa ofiţerilor şi a soldaţilor de rând, ca şi a comandanţilor lor – toată lumea a fost implicată.

Ciuikov a lansat faimoasa afirmaţie *Timpul înseamnă sânge*, după ce a ajuns la Stalingrad, la cartierul general. Voia să-şi înceapă misiunea, să aibă o imagine exactă a ceea ce se întâmpla în oraş – era principiul esenţial pe care şi-l impusese în calitate de comandant. În timpul experienţei trăite în acea vară în luptele din stepă, întâlnise generali care dădeau ordine de mişcări grandioase, trimiţând mase de soldaţi în lupte, fără să-şi bată capul să afle care era situaţia pe teren. Drept rezultat, mii de oameni muriseră fără rost. Ciuikov nu voia să rişte viaţa oamenilor săi în acest mod nechibzuit. Iată ce spunea el: „Am stat şi l-am ascultat pe Krîlov (şeful Statului-Major al armatei) şi în acelaşi timp, am studiat harta pe care lucrase el, însemnările şi săgeţile de pe ea, încercând să-mi dau seama de acţiunile care aveau loc… Americanii au ei o vorbă: Timp*ul înseamnă bani. În* acele zile noi puteam spune că Timp*ul înseamnă sânge. Ti*mpul irosit (de noi) trebuia plătit cu sângele oamenilor noştri”.

Comanda Armatei a 62-a

Ciuikov era al treilea comandant al Armatei a 62-a, dar şi primul care a reuşit să aibă o adevărată influenţă asupra soldaţilor. Vladimir Kolpacki fusese demis în timpul luptelor de pe Don, la sfârşitul lui iulie, după ce fusese la comandă doar câteva săptămâni. Despre el, Evgheni Europatov observa: „Abia acum pot să vă spun cine a fost primul nostru comandant. La vremea aceea nu eram prea sigur dacă aveam comandant sau nu. Am auzit noi numele Kolpacki, dar atât, nu ştiam nimic despre el. Din punctul de vederea al soldatului de rând, nu a avut nicio influenţă asupra armatei pe care se presupunea că o conducea în calitate de comandant”.

Kolpacki a fost înlocuit de Lopatin. „Şi acesta a fost

pentru noi doar un nume şi atât, continuă Europatov. Nu părea să conducă armata aceea în vreun fel. Nici nu i-am simţit prezenţa, nici nu am constatat vreo acţiune anume din partea lui”.

Când Ciuikov a preluat comanda, lucrurile s-au schimbat cu totul. „Nu s-a făcut vreun anunţ oficial, dar am auzit despre numirea lui Ciuikov prin *telegraful fără fir*, îşi aminteşte Europatov. În fine, se întâmpla ceva – aveam pe cineva care era în stare să ne conducă şi am început să credem că puteam rezista la Stalingrad”.

Trebuie să înţelegem situaţia dificilă în care se afla Ciuikov. În dimineaţa de 12 septembrie 1942, a fost chemat la Stabngrad şi i s-a oferit comanda Armatei a 62-a. Mai târziu, Ciuikov îşi aminteşte comentariile lui Hruşciov: „Nemţii hotărâseră să cucerească oraşul indiferent cu ce preţ. Nu ni se îngăduia şi nici nu puteam să predăm oraşul inamicului, pentru că nu mai aveam încotro să ne retragem. Generalul Lopatin, comandantul Armatei a 62-a, nu credea că armata lui putea apăra Stalingradul. În loc să lupte pe viaţă şi pe moarte, în loc să se jertfească în încercarea de a împiedica inamicul să ajungă la Volga, el şi-a retras unităţile. Aşa că i s-a luat comanda”.

Ciuikov a fost întrebat cum intenţionează să-şi împlinească misiunea, iar el a răspuns: „Nu putem preda oraşul inamicului, pentru că este mult prea preţios pentru noi. Pierderea Stalingradului ar submina moralul poporului nostru. Vor fi luate toate măsurile necesare pentru ca oraşul să nu cadă în mâinile duşmanului”. Apoi Ciuikov a rostit cuvintele fatidice: „Jur să fiu neclintit. Vom apăra oraşul sau vom muri încercând să-l apărăm”.

Această discuţie este menţionată în memoriile lui Ciuikov, scrise în epoca lui Hruşciov. În timpul luptelor de la Stalingrad, el a pomenit de acea discuţie ziaristului Vasili Grossman, în termeni mult mai direcţi: „Eriomenko şi Hruşciov mi-au spus:

— Va trebui să salvezi Stalingradul. Ce zici?

— Da, tovarăşe!

— Nu, nu este destul să te supui. Te întreb: cum vezi misiunea asta?

— Asta înseamnă să murim. Aşa că vom muri!”

Hamlet Dallakian care la vremea aceea făcea parte din oamenii lui Eriomenko şi Hruşciov, relatează despre numirea lui Ciuikov: „În comparaţie cu Kolpacki şi Lopatin, era o persoană cu un caracter şi o voinţă mult mai puternice. Ne-am dat seama cu toţii că Ciuikov va rezista nemţilor, chiar dacă va fi împins până în malul Volgăi”.

Noi surse documentare arată că Ordinul *Niciun pas înapoi*! a fost invocat împotriva predecesorului lui Ciuikov, Lopatin. La 6 septembrie, lui Lopatin i s-a luat comanda „pentru că nu a respectat Ordinul 227 de a nu retrage fără aprobare unităţile Brigăzii 23 Tancuri, de pe linia de apărare” şi a urmat acuzaţia cea mai de rău augur: „pentru că a minţit înaltul Comandament”. Cazul său a fost trimis Comandamentului Suprem al Armatei Roşii, iar Lopatin a fost arestat şi deferit unui tribunal militar. Soarta lui este nesigură, dar se pare că ar fi fost împuşcat. Ciuikov aminteşte de o întâlnire avută cu el, două zile mai târziu de la preluarea conducerii armatei, pe 14 septembrie, când descria „disperarea pe care (Lopatin) o simţea, convingerea lui că apărarea oraşului era imposibilă şi n-avea sens”. Ciuikov mai adăuga că „depresia se transmisese fără îndoială şi subordonaţilor săi”.

Ne putem întreba care a fost rostul acestei întâlniri. Probabil că a fost aranjată tocmai pentru a constitui un avertisment pentru Ciuikov: dacă încerca să se retragă de la Stalingrad, avea să aibă parte de aceeaşi soartă ca predecesorul său. Lopatin n-a reuşit să aibă control asupra Armatei a 62-a. Dar a fost ţapul ispăşitor pentru bâlbâielile altora şi victima unei situaţii pe care mulţi o socotesc a fi fost fără ieşire. La scurt timp după ce a preluat comanda, la începutul lui august 1942, Lopatin a încercat să evite o catastrofă militară, retrăgându-şi forţele de pe malul de vest al Donului, salvându-le astfel de la încercuirea

germană. Mereşko descrie cele întâmplate: „Comandantul nostru de la acea vreme, generalul Lopatin, a prevăzut pericolul şi a cerut imediat permisiunea de la comandantul frontului, Gordov, să-i fie îngăduit să treacă pe malul de est al Donului şi să organizeze apărarea acolo. Dar nici cartierul general al frontului şi nici STAVKA nu i-au dat această permisiune. Drept rezultat, diviziile noastre au suferit pierderi imense şi numai grupuri mici au reuşit să spargă încercuirea şi să traverseze fluviul”.

După ce a fost martor la zdrobirea sângeroasă a armatei sale, este de înţeles starea pesimistă a lui Lopatin. Bineînţeles că Stalin a dat vina pe el pentru propriile-i greşeli, după cum îi era obiceiul. Când nemţii au pătruns prin forţele secătuite ale lui Lopatin şi au ajuns la Volga, pe 23 august, Stalin a ordonat personal Frontului Stalingrad formarea *unui al doilea eşalon* în spatele neputincioasei armate, adăugând că „Lopatin, comandantul Armatei a 62-a, a lăsat descoperit Frontul Stalingrad, pentru a doua oară, din cauza lipsei sale de pricepere şi incapacităţii de organizare”.

Situaţia oraşului era disperată. Aşa cum a recunoscut şi Dallakian, mulţi din cartierul general al frontului socoteau că nu putea fi apărat: „Avea mult prea puţine trupe în acel moment, iar mobilizarea populaţiei oraşului împotriva forţelor armatei germane nu era un răspuns eficient. În realitate, nu aveam cu cine apăra oraşul”. Iar Valentin Spiridonov a fost de acord cu el: „În acele momente, lipsa forţelor de infanterie constituia imensa noastră grijă, nu aveam decât puţine unităţi răspândite prin tot oraşul”.

Un raport al Frontului Stalingrad, din 8 septembrie 1942, cu două zile înainte de arestarea lui Lopatin, consemna veşti proaste: tot flancul stâng al Armatei a 62-a în retragere fusese distrus de nemţi, în lupte violente de la marginea oraşului, iar sistemul de comunicaţii cu armatele vecine fusese întrerupt. Se dăduse ordin ca tot personalul cartierului general al frontului să treacă pe malul stâng al

Volgăi. Decizia de a „continua apărarea oraşului Stalingrad” urma să fie analizată de la o zi la alta. Pe 13 septembrie, când Ciuikov sosea pentru a prelua comanda oraşului, Voronin, şeful NKVD din Stalingrad, îi scria adjunctului lui Beria, Abakumov, la Moscova: „După ce am primit ordinele dumneavoastră de a nu întreprinde niciun fel de măsuri speciale, indiferent de circumstanţe, aştept instrucţiuni pentru a acţiona în cazul în care oraşul este abandonat de Armata Roşie”. Când a ajuns în infernul Stalingradului, Ciuikov s-a trezit în faţa unei situaţii disperate.

O confruntare crucială îndată ce şi-a asumat responsabilitatea, Ciuikov a fost pus în faţa unei dileme: comandantul unei formaţiuni blindate trecuse fără permisiune pe celălalt mal al Volgăi. Cum trebuia să reacţioneze? Aceasta era una dintre provocările cu care avea să se confrunte în focul bătăliei şi care avea să definească relaţia dintre comandant şi oamenii săi. Indiferent cum rezolva situaţia, risca să-şi îndepărteze soldaţii. Era foarte tentant să adopte o poziţie dură, să-i dea în cap ofiţerului rătăcitor cu cartea regulamentelor militare şi să-l transforme într-un exemplu pentru toţi. La urma urmei, se retrăsese fără permisiune, în momentul în care Ordinul *Niciun pas înapoi*! era executoriu, iar Ciuikov trebuia să restabilească disciplina în armată, cât mai repede posibil. Sub diverse pretexte, mai mulţi ofiţeri ai Armatei a 62-a dispăruseră pe celălalt mal al fluviului. Dar o astfel de reacţie putea avea riscuri foarte mari. Aşa cum Ciuikov avea să recunoască, moralul armatei era foarte precar. Comandantul unităţii de blindate se străduise să restabilească legătura cu unitatea lui, iar poziţia acesteia fusese sub tirul neîntrerupt al artileriei inamice. Condiţiile din oraş erau cu adevărat îngrozitoare, multe unităţi – rămase fără oameni şi echipamente militare –, se aflau sub permanentul atac al aviaţiei germane, pe când se retrăgeau între ruinele arzânde.

În vreme ce Ciuikov se gândea cum să acţioneze,

majoritatea oamenilor săi din Armata a 62-a erau convinşi că fuseseră abandonaţi de înaltul Comandament care nu avea nicio milă de ei şi-i aştepta o soartă îngrozitoare. Aleksandr Fortov şi supravieţuitorii Diviziei 112 trăiseră atâta vreme sub bombardamentul permanent, încât „ni se părea că nemţii aşterneau un covor veritabil peste capetele noastre”. La 13 septembrie, se aflau pe Kurganul lui Mamai, băgaţi în tranşee, la numai câteva sute de metri de cartierul general al lui Ciuikov: „Când am ajuns la Stalingrad, totul ardea în jur. Eram sleiţi de oboseală şi flămânzi, trupele noastre nu mai văzuseră bucătării de campanie. Ne hrăneam cu ce apucam: am tăiat nişte bucăţi de carne dintr-un cal mort şi ne-am chinuit să le fierbem ca să facem o supă. Era limpede că apărarea oraşului nu fusese organizată, baricadele erau de râs, nu aveai niciun fel de protecţie”.

Iar ultimul lucru pe care şi l-ar fi dorit Fortov şi oamenii lui era să audă că noul comandant impunea un regim de disciplină draconic: „Eram de acum pe Kurganul lui Mamai de mai bine de o săptămână şi ne simţeam cu totul pierduţi. Moralul era la pământ, ba chiar sub pământ. Nu primiserăm niciun fel de provizii, nu era nici măcar apă de băut în căldura aceea pârjolitoare, nu aveam muniţie şi se ştia că nici nu mai erau multe trupe în oraş. Apoi am auzit că Ciuikov sosise pe Kurgan şi am trimis un soldat la cartierul general. Acesta s-a întors în fugă şi ne-a spus: *L-am văzut pe noul nostru general umblând în jurul adăpostului său cu un băţ în mână* (Ciuikov se folosea de baston, după un accident de maşină avut mai înainte, în acea vară). *Aşa au de gând să facă*? *Să ne mâne în luptă cape o herghelie de cai*?”

Ţinând cont de suferinţele îngrozitoare prin care trecuse armata sa şi riscul de a-şi îndepărta foarte repede oamenii, Ciuikov ar fi putut să ia o cu totul altă hotărâre, să arate înţelegere faţă de comandantul unităţii blindate, să-i ierte greşeala, recunoscând că, în acele împrejurări cumplite, era singurul lucru care-i rămăsese de făcut. Dar

în acest caz s-ar fi dovedit mai degrabă un comandant îngăduitor decât un adept sever al disciplinei. Ceea ce avea să dea naştere la alte probleme, pentru că s-ar fi creat un precedent şi pe măsură ce măcelul nemţilor s-ar fi intensificat, şi alţi ofiţeri s-ar fi simţit îndreptăţiţi să părăsească oraşul în flăcări şi să treacă pe malul celălalt al Volgăi. Iar dacă ofiţerii plecau, atunci soldaţii de rând de ce s-ar mai fi simţit obligaţi să nu părăsească Stalingradul?

Pe scurt, Ciuikov se confrunta cu o dilemă aproape imposibilă şi este uşor de imaginat tensiunea din cartierul general, în vreme ce oamenii săi aşteptau să vadă reacţia noului lor şef. În memoriile sale, Ciuikov relatează cum l-a invitat pe ofiţerul respectiv în adăpostul său şi l-a întrebat: „Ce atitudine ai lua în calitate de general sovietic, aflat la comandă, dacă unul dintre comandanţii sau ofiţerii din cartierul general ar părăsi frontul fără permisiunea ta?” La întrebarea aceasta, Ciuikov n-a primit niciun răspuns. Atunci l-a avertizat că pe viitor va socoti orice act de acest fel drept dezertare de pe câmpul de luptă şi i-a ordonat să se întoarcă la postul de comandă iniţial. Este o relatare seacă, iar memoriile sovietice sunt adesea foarte prozaice, omiţând dinamica reacţiilor omeneşti.

Mereşko îşi aminteşte atmosfera tensionată şi mohorâtă din adăpost: niciunul dintre cei prezenţi nu-l cunoştea pe noul comandant, ofiţerul cu pricina ar fi vrut să se justifice. Pretutindeni în jur răsunau ecourile bombelor care explodau, în vreme ce inamicul se apropia tot mai mult de noi. „A fost un moment de răscruce, a continuat Mereşko. Deodată, Ciuikov s-a întors dramatic şi a arătat spre hartă: *Aici este cartierul general, pe malul acesta, la 800 m depoziţiile nemţilor. Dincoace este poziţia pe care o vei ocupa, la 500 m de nemţi*”.

În secunda următoare, toată lumea, inclusiv recalcitrantul ofiţer, a înţeles mesajul: erau cu toţii în aceeaşi situaţie. Atmosfera s-a schimbat, au simţit un nou imbold de a acţiona şi reacţiona rapid. „Ciuikov era înzestrat cu severitatea necesară, mai spune Mereşko, dar

ceea ce a însemnat un cu totul alt mod de comandă a fost puterea exemplului pe care l-a oferit. Iar povestea întâmplării din cartierul general s-a răspândit imediat în toată armata”.

Un fiu al secolului: cariera militară a lui Vasili Ciuikov

Vasili Ciuikov s-a născut la 12 februarie 1900, într-o familie numeroasă, dintr-un sat din regiunea Tuia, aflată la sud de Moscova. Era al optulea din 12 copii şi al cincilea băiat. Toţi băieţii aveau să devină soldaţi, cel mai mare dintre ei şi Vasili urmau să lupte în Războiul Civil, cel mai mic, Fiodor, ajungând să facă parte din Armata a 62-a de la Stalingrad, ca ofiţer de Stat-Major. Tatăl lui Vasili, Ivan, era un bărbat puternic, priceput la box şi lupte, iarna organiza întreceri între echipele din satele din jur: lupte om la om, cu pumnii goi, două rânduri de luptători, faţă în faţă, pe malul fluviului acoperit de gheţuri. Vasili moştenise de la tatăl său puterea şi vâna de luptător. Iar dacă ne gândim la confruntarea sălbatică a Armatei Roşii, aproape om la om, cu germanii, cu spatele la Volga acoperită de gheţuri, acele competiţii de iarnă ale tatălui, în care se înfrunta în mod brutal rezistenţă fizică, par aavea ceva ciudat de profetic. De asemenea, moştenise şi temperamentul exploziv al tatălui său.

Mama, Elisaveta, avea şi ea o personalitate puternică, o femeie foarte înzestrată şi o creştină convinsă. Adesea, îi spunea cu fermitate tânărului ei fecior, plin de ideile revoluţiei: „Eu merg pe alt drum decât tine, dar să nu încerci vreodată să mă judeci pentru asta”. În satul ei natal, Serebrianâie Prudi (iazurile argintii), ea lucra la biserică, iar când noul regim a început să închidă toate bisericile din împrejurimi, în 1930, tradiţia familiei spune că s-a dus până la Moscova şi i-a cerut comisarului lui Stalin, Kalinin, să lase biserica ei deschisă. Şi, cu totul neaşteptat, a reuşit. După ce familia Ciuikov a fost evacuată la Kuibîşev, în timpul războiului, iar fiul ei a preluat comanda armatei de la Stalingrad, a declarat plină

de mândrie, când a auzit despre victoriile de acolo: „Ne-am rugat cu toţii pentru el”. I-a dat lui Vasili şi o rugăciune talisman pe care acest general dur, comunist devotat, a purtat-o permanent cu el, în cursul luptelor. Contopirea acestor calităţi – o extraordinară tărie şi rezistenţă, o remarcabilă încredere, chiar şi când totul în jur arăta jalnic şi disperat – s-a dovedit vitală la Stalingrad. Aşa cum sublinia fiul său: „Cred că rezultatul luptelor ar fi fost cu totul altul, dacă era doar un comandant dur, neînduplecat, acid. Dar ceea ce a precumpănit a fost faptul că avea şi o calitate cu totul neobişnuită pentru un comandant: o deosebită înţelegere şi milă faţă de soldaţii de rând, capacitatea de a se apropia sufleteşte de ei. Nu voi uita niciodată un incident extraordinar care a avut loc mult mai târziu. Călătoream cu un tren militar împreună cu tatăl meu, acum mareşal al Uniunii Sovietice, şi am făcut undeva o scurtă oprire care nu făcea parte din program. Tata mergea înaintea noastră, împreună cu adjutantul său, când, deodată, s-a stârnit o mare îmbulzeală şi s-a adunat un cerc de curioşi. Adjutantul se învârtea prin jur, cu totul năucit, în mijlocul cercului l-am văzut pe tata alături de o femeie copleşită de emoţie, cu lacrimi curgându-i pe faţă şi am înţeles pe dată că era veteran de la Stalingrad. Ea repeta întruna: *Vasili Ivanovici*, *Vasili Ivanovici*, *numai Dumnezeu te-a trimis din nou la mine*! S-au îmbrăţişat, tata era şi el foarte emoţionat şi plângea. Cei care erau de faţă au urmărit în tăcere scena, cu totul fascinaţi. Mai târziu, m-am gândit adesea la acest moment, pentru că femeia aceea nu pretindea nimic de la tatăl meu, nu voia bani, nimic altceva, ci era pur şi simplu fericită să-l vadă din nou. A fost ca şi cum s-ar fi dat deoparte o cortină şi mi-ar fi fost îngăduit să surprind adânca afecţiune dintre comandant şi armata sa. Mai apoi, am trăit scena aceasta din nou, când veteranii de la Stalingrad l-au vizitat pe tata acasă. Ceea ce m-a uimit cel mai mult a fost căldura spontană pe care a trezit-o unor oameni obişnuiţi”.

La vârsta de 12 ani, Ciuikov a părăsit şcoala, pentru

a-şi câştiga traiul zilnic, într-o fabrică din Sankt Petersburg, unde se confecţionau pinteni pentru ofiţerii de cavalerie. În 1917, a rămas fără lucru din pricina tulburărilor provocate de revoluţie, dar un frate mai mare, care se înrolase în marină, la baza din Kronstadt, i-a înlesnit recrutarea în gărzile Armatei Roşii. Ciuikov a trecut la bolşevici, pentru că a fost atras de viziunea lor asupra noii Rusii, iar în 1918, după ce a urmat primele cursuri de instrucţie ale Armatei Roşii, a luptat în Războiul Civil, mai întâi în Ucraina, împotriva cazacilor, apoi în Siberia, contra albgardiştilor lui Kolceak.

Ciuikov aminteşte cum şi-a părăsit familia, la 12 ani, socotind aceasta drept momentul în care trebuia să se maturizeze: „Când am plecat din casa tatălui meu, pentru mine a însemnat sfârşitul copilăriei”. Erau vremuri nesigure, izbucnise Primul Război Mondial, urmat de revoluţie şi tulburările ei, ceea ce consolidase în el un sentiment adânc de încredere în sine. Aleksandr Ciuikov vorbeşte despre această trăsătură de caracter a tatălui său: „Era sever şi putea deveni iritat şi despotic. Era extraordinar de exigent cu sine şi cu ceilalţi. Comportamentul acesta a izvorât din concepţia lui de viaţă şi adesea îmi spunea: *vreau ca în jurul meu să am oameni pe care să mă pot baza*. Era în stare să pună *oamenii la grele încercări*, iar aceştia fie dovedeau tenacitate şi se putea baza pe ei, fie plecau”.

În octombrie 1918, Ciuikov a intrat în serviciul activ şi a fost trimis pe Frontul de Sud, să lupte împotriva albgardiştilor. A fost numit adjunct al comandantului unei companii şi şi-a dovedit însuşirile de conducător militar încă din perioada aceasta de început a carierei sale, fiindcă nu se străduia să-şi arate superioritatea faţă de soldaţii din subordine, ci le aprecia experienţa şi ţinea seama de părerile lor. Foarte repede, Ciuikov a adoptat un stil aparte de conducere. Se străduia să le explice soldaţilor situaţia inamicului, întotdeauna stabilea o linie clară de apărare, îşi instruia oamenii în lupta la baionetă şi

ajunsese destul de experimentat în atacurile de noapte. Toate aceste calităţi s-au dovedit preţioase în luptele de la Stalingrad. Mereşko aminteşte: „Ciuikov era întotdeauna receptiv la noi idei tactice, dar la Stalingrad, unde lupta se dădea de la om la om, s-a bazat mai ales pe experienţa sa din timpul Războiului Civil”.

În primăvara lui 1919, Ciuikov a devenit comandant al Regimentului 40, mai apoi redenumit 43, parte a Armatei a 5-a, condusă de Tuhacevski, care se confrunta cu armata lui Kolceak, în Siberia. Ciuikov era foarte mândru că ajunsese să comande un regiment la o vârstă atât de fragedă şi şi-a îndeplinit această misiune foarte bine. La 19 iulie 1919, Tuhacevski scria în raportul său: „Regimentul 43, cel mai bun din divizie, a pornit la atac. Comandantul, Ciuikov, a neutralizat repede iniţiativa inamicului, înconjurându-l cu propria cavalerie şi lovindu-l din spate, creând astfel panică în rândurile sale. Pentru aceste fapte de arme, regimentului i-a fost conferit Steagul Revoluţiei”.

În timpul luptelor din 1919 – 1920, Ciuikov a fost decorat de două ori cu Steagul Roşu, pentru curaj şi eroism, echivalent cu titlul de erou al Uniunii Sovietice, în al Doilea Război Mondial

Când Ciuikov şi-a *spus fiu al secolului*, el evoca de fapt optimismul generaţiei sale, idealismul ei remarcabil care a reuşit s-o pregătească pentru revoluţia bolşevică. Este esenţial să nu uităm acest lucru, indiferent de rezervele noastre faţă de cursul sângeros şi groaznic pe care această revoluţie l-a urmat mai apoi. Fiul său, Aleksandr, menţiona că toţi cei care proveneau din rândul oamenilor obişnuiţi, aşa cum fusese cazul tatălui său, trăiau un adevărat sentiment al predestinării: „Ei creaseră noua Rusie, URSS, cu tenacitatea, talentul şi energia lor. Ei îi căliseră în foc puterea şi îi scriseseră istoria”. Acest idealism cu totul remarcabil a fost izvorul de inspiraţie al campaniei din Siberia, în 1919, iar Ciuikov n-a uitat niciodată.

În primăvara aceea, forţele bolşevice se retrăgeau pe întreg frontul. Dar atunci, Mihail Frunze, comandantul suprem al acestor forţe, a lansat o emoţionantă proclamaţie, în care reamintea principiile lor revoluţionare împărtăşite de toţi. Le-a arătat necesitatea unei *voinţe uriaşe* pentru a răsturna situaţia frontului şi a adăugat: „Cu fermă convingere în cauza noastră dreaptă, putem înfăptui minuni” şi şi-a încheiat proclamaţia cu chemarea: „Soldaţi ai Armatei Roşii, înainte, spre victoria bătăliei finale!”. Luptele sângeroase au stimulat spiritul de curaj în sânul armatei. Istoricul Bruce Lincoln menţionează: „În cursul înaintării Armatei Roşii din acea vară, s-au ridicat numeroşi eroi, remarcaţi cu zecile, şi atunci şi-au câştigat gradele unii dintre principalii comandanţi din timpul celui de-al Doilea Război Mondial”.

Dosarul lui Ciuikov, din timpul Războiului Civil, este cu totul remarcabil. A fost rănit de patru ori, odată în Polonia, în 1920, unde i-a rămas un fragment de metal în braţul stâng, care n-a putut fi operat, ceea ce a dus la o paralizie parţială, handicap pe care Ciuikov a reuşit, în timp, să-l depăşească, datorită puternicei sale constituţii fizice şi voinţei. Fiul său, Aleksandr, spunea: „Fusese rănit în partea superioară a braţului, iar fragmentul rămas era prea aproape de un nerv. O vreme, n-a putut să se folosească de mâna stângă, dar tata era om foarte puternic, fizic şi mental, şi a reuşit să se slujească de ea normal, mai apoi”. Dar a purtat schija aceea toată viaţa şi în cele din urmă, a dus la septicemie; rana s-a deschis în 1981, s-a chinuit cu ea vreo nouă luni şi apoi i-a provocat moartea. Într-un fel, pare cât se poate de potrivit ca după o viaţă marcată de talentul demonstrat pe câmpul de luptă, Ciuikov să moară din pricina unei răni dobândite acolo, ceea ce înseamnă că, în adevăratul sens al cuvântului, a murit ca un soldat şi nu din pricina bătrâneţii.

După terminarea Războiului Civil, Ciuikov nu s-a culcat pe laurii victoriei, aşa cum au făcut alţi comandanţi bolşevici. Şi-a părăsit regimentul în 1921 şi şi-a continuat

studiile la Academia Militară Frunze pe care a absolvit-o în 1925, când i s-a oferit şansa de a fi admis la Departamentul China al Facultăţii de Studii pentru Extremul Orient. Ciuikov a vizitat China în 1926 şi apoi, în 1927 – 1929, a fost numit la cartierul general al armatei Extremului Orient, de sub comanda lui Bliuher, unde a funcţionat din 1932 până în 1935. După ce a urmat încă un curs despre războiul mecanizat, în aprilie 1938, a devenit comandant al Corpului 5 Infanterie din Bielorusia, după care a fost înaintat la comanda Armatei a 4-a. Ascensiunea impresionantă a lui Ciuikov în ierarhia militară sovietică a însemnat o îmbinare continuă a pregătirii şi instruirii cu experienţa militară practică.

Colonelul Weinrub a fost subaltern al lui Ciuikov în Bielorusia, după care a ajuns comandant al trupelor de tancuri din armata lui Ciuikov, la Stalingrad. Mai târziu, şi-a consemnat impresia pe care acesta i-a făcut-o în 1938: „Exerciţiile militare iniţiate de Ciuikov erau semnificative prin noutatea lor: întotdeauna căuta noi abordări. Odată, participam la nişte lecţii tactice despre pregătirea de artilerie. Ciuikov ne-a cerut să înaintăm foarte, foarte aproape de linia focului şi să pătrundem imediat în tranşeele lui, nelăsându-i răgaz să-şi revină după salvele de artilerie. La vremea aceea, era ceva nou şi nu toată lumea era de acord cu tactica aceasta. Dar a funcţionat atât de minunat la Stalingrad!”

În 1939 – 1940, a fost înaintat la comanda Armatei a 9-a, în timpul războiului cu Finlanda. Campania a început în mod dezastruos, pentru că, deşi forţele ruseşti erau cu mult mai numeroase, se confruntau cu nişte apărători deosebit de motivaţi care au ştiut să se folosească de configuraţia terenului lor şi să exploateze condiţiile meteorologice grele. Armata a 9-a a fost mai întâi stopată, iar apoi zdrobită serios de forţe finlandeze mult inferioare. Predecesorul lui Ciuikov, Duhanov, a fost învinuit pentru aceasta: îşi plasase postul de comandă cu mult în spatele armatei sale, drept urmare comunicaţiile s-au întrerupt şi

a pierdut controlul asupra luptelor.

Ciuikov, deşi doar comandant de corp de armată la începutul campaniei, a avut iniţiativa remarcabilă de a face propria sa analiză a dezastrului – independent de NKVD – şi a trimis-o direct lui Voroşilov, comandantul întregului front. Analiza lui critică a pus bazele unui principiu care avea să-i fie ghid pe tot parcursul luptelor de la Stalingrad: o abordare militară convenţională nu va funcţiona în condiţii cu totul neconvenţionale. Armata rusă şi-a desfăşurat forţele mecanizate într-o încercare de a zdrobi inamicul. Dar care putea fi sensul unei strategii a atacului de-a lungul drumurilor, se întreba el, într-o regiune cu atât de puţine drumuri practicabile? În schimb, Ciuikov a insistat mereu că lupta în condiţii speciale trebuie studiată dinainte, menţionând foarte direct că în luptele în vreme de iarnă, în nordul acoperit abundent de zăpadă, „soldaţii sunt speriaţi de pădure şi nu pot schia acolo”. Abordarea sa a fost apreciată şi a fost recompensat cu numirea în fruntea Armatei a 9-a. Duhanov a fost rechemat la Leningrad, dar diviziile armatei erau acum risipite şi izolate şi mare lucru nu se mai putea face, ci doar să-şi stabilizeze poziţiile.

Ciuikov i-a luat imediat locul şi s-a gândit la măsuri pentru a controla situaţia. Fiul său, Aleksandr, mi-a arătat o fotografie a tatălui său, din timpul războiului cu Finlanda, la 12 februarie 1940, pe dosul căreia era scris cu mândrie: „Comandantul Armatei a 9-a, la cea de-a 40-a aniversare a zilei de naştere”. Unii istorici au sugerat că reputaţia lui Ciuikov a avut şi ea de suferit din pricina eşecului din Finlanda, ridicând un semn de întrebare cu privire la capacitatea sa de comandant de rang înalt. În decembrie 1941, a fost trimis ca ataşat militar la ambasada din China şi, în ciuda repetatelor sale cereri de a se întoarce la serviciul activ, după invazia germană din 22 iunie 1941, a rămas acolo până în martie 1942, când a fost rechemat în cele din urmă la Moscova. Dar detaşarea lui în China n-a fost nici pe departe o funcţie de *exilat în*

pustiu, era socotit un post important, absolut necesar ca parte a politicii mai ample de descurajare a Japonie de a nu ataca Uniunea Sovietică, iar Ciuikov a fost instruit de către Stalin personal, înainte de a pleca în China.

După întoarcerea sa la Moscova, în mai 1942, a fost numit adjunct al comandantului unei armate de rezervişti, fiind însărcinat cu instruirea acestora. Şi aici Ciuikov a avut mare ghinion, suferind un serios accident de maşină şi i-a trebuit un an pentru a-şi reveni. În iulie 1942, unitatea sa a fost redenumită Armata a 62-a şi trimisă pe Frontul de Sud. Astfel, încă mergând cu ajutorul bastonului, Ciuikov a fost aruncat în prima bătălie cu Armata a 6-a germană.

Imediat a început să-şi creeze o imagine de ansamblu despre înspăimântătorul său adversar. Cu spiritul foarte independent care-l caracteriza, şi-a dat seama că trebuia să-şi cunoască inamicul, obiceiurile sale, iniţiativă care cerea onestitate şi curaj enorm. Aşa cum spune chiar el: „Cum eram cu totul lipsit de experienţă în confruntarea cu un inamic atât de puternic şi experimentat în lupte, trebuia să trec prin multe încercări înainte ca lucrurile să arate mai bine, dacă aveam să supravieţuiesc”. Dar era pregătit să încerce: „Ştiam că nu aveam cum să-mi dau seama care era situaţia cu adevărat, stând în cartierul general al armatei, fără să văd cu ochii mei terenul de luptă, să sdhi realitatea de la comandanţii de acolo”. Trebuia să înţeleagă pericolul exact cu care se confruntau cu toţii: „Să-l observi pe inamic, să-i vezi punctele tari şi pe cele slabe, să-i cunoşti stilul şi obiceiurile, înseamnă să lupţi cu ochii deschişi, să-l loveşti unde este mai descoperit şi să nu-ţi expui propriile-ţi puncte slabe”.

Ciuikov a înţeles repede care era unul dintre motivele succesului nemţilor: coeziunea dintre infanterie, artilerie şi tancuri, în timpul atacului susţinut, cu o aviaţie incredibil de puternică. Păreau să dispună de o superioritate copleşitoare. Mai târziu avea să scrie: „În războiul modern, victoria este imposibilă fără operaţiunea

combinată a tuturor forţelor de care dispui, organizate bine şi eficient. Nemţii întreprindeau astfel de acţiuni, în cursul bătăliei, ei nu se grăbeau să folosească singure diferitele arme, ci luptau ca o masă unitară, cu ajutorul sprijinului tehnic şi al forţelor lor. Cu câteva minute înaintea atacului, apărea aviaţia, bombardau şi distrugeau ţintele, ţineau trupele inamice la pământ, după care infanteria însoţită de tancuri, sprijinită de artilerie şi foc de mortiere, pătrundea în formaţiunile noastre militare, adesea fără nicio ripostă din partea noastră”.

Dar mai presus de orice conta superioritatea de care se bucura aviaţia germană: „Inamicul deţinea controlul total în aer, iar aceasta distrugea moralul trupelor noastre mai mult decât orice”.

Dar în mijlocul acestei superiorităţi, Ciuikov a început să întrezărească şi o slăbiciune, născută, în mod ironic, chiar din încrederea exagerată în metodele care dăduseră rezultate atât de bune până la acel moment. Băgase de seamă că tancurile nu îndrăzneau să atace fără sprijinul infanteriei şi aviaţiei, iar infanteria prefera să deschidă foc cu arme automate şi nu-şi lichida inamicul în lupta de aproape. A priceput repede că nemţii erau prizonierii unei rutine anume. Ciuikov şi-a dat seama că trebuia să facă un pas înaintea inamicului. Numai că era mult mai uşor de zis decât de făcut.

Mereşko spunea: „Ciuikov şi-a dat seama cât de dificilă era misiunea sa, pentru că în acele circumstanţe era extraordinar de greu să adopte o astfel de tactică. Germanii aveau două atuuri: o mai bună mobilitate şi un sistem de comunicaţii incomparabil superior, ceea ce însemna că puteau, cu mare uşurinţă, să anticipeze acţiunile noastre şi să le neutralizeze. Chiar şi atunci când îi luam prin surprindere, avantajul nostru era doar de scurtă durată”.

Mereşko oferă şi nişte statistici: „În vara lui 1942, o divizie a nemţilor avea 830 de camioane, 60 de vehicule de tracţiune, 500 de motociclete. În mod normal, una dintre

diviziile noastre avea 150 de camioane şi niciun alt mijloc motorizat. Nemţii aveau staţii radio pentru fiecare companie de infanterie, aşa încât puteau comunica uşor cu artileria, tancurile şi detaşamentele de recunoaştere. De asemenea, aveau aparate de recepţie radio pentru a ţine legătura cu aviaţia. Îşi puteau coordona înaintarea, toate unităţile fiind în legătură unele cu altele, pe o distanţă de 50 – 60 km pentru infanterie şi 300 km între tancuri. În comparaţie cu aceste dotări, noi păream în epoca de piatră".

Ciuikov avea dreptate să spună: „Chiar şi în al doilea an de război, comunicaţiile erau punctul nostru slab". Pe 23 august 1942, pentru a afla locul trupelor, Ciuikov a fost nevoit să zboare cu un avion de recunoaştere. Acesta a fost atacat de avioane de vânătoare germane, doborât, şi s-a făcut ţăndări la contactul cu pământul, dar, în mod cu totul miraculos, Ciuikov şi pilotul au supravieţuit, alegându-se doar cu răni superficiale. Ciuikov a fost detaşat pe flancul de sud al Armatei a 64-a, pentru a încerca să stabilizeze apărarea acestuia. La cartierul general nu avea decât un singur aparat de radiotransmisiuni, dar şi acesta a fost distrus într-un bombardament al nemţilor, lăsându-l fără niciun mijloc de comunicaţii radio. În ciuda acestui handicap alarmant, Ciuikov şi-a păstrat calmul, a preluat sub control toate trupele din zona sa – denumite acum Grupul Sud – şi s-a pregătit că facă faţă inamicului.

Germanii începuseră să traverseze râul Aksai. Ciuikov trebuia să-i oprească şi să-i împiedice să-şi consolideze poziţiile. S-a decis să le dejoace rutina şi, în dimineaţa de 6 august, înainte ca aviaţia inamică să decoleze, a ordonat un baraj de artilerie în punctul de concentrare al forţelor terestre inamice, după care şi-a trimis imediat infanteria la atac. Germanii s-au retras, surprinşi de această tactică. Ciuikov a reuşit să împingă inamicul înapoi, dincolo de râu, zădărnicindu-le planul de a construi un pod peste apă, pentru a trece tancurile. A doua zi, a repetat aceeaşi stratagemă, dar de data aceasta la

asfinţit, când avioanele inamice nu puteau contraataca. Succesul acestor operaţiuni a constituit o revelaţie: „Pentru prima oară, nu numai că am făcut faţă inamicului, ci l-am şi bătut bine”. Aceste acţiuni îndrăzneţe au oprit înaintarea germană şi au dus la stabilizarea acelei părţi a Frontului de Sud.

Succesul lui Ciuikov i-a impresionat pe superiorii săi care s-au gândit la el ca posibil comandant al Armatei a 62-a. Aceste tactici adoptate pe loc, aveau în vedere o modalitate ingenioasă de zădărnicire a înaintării germane, au fost de fapt sământa din care s-a născut ideea luptelor de stradă care să încetinească acţiunile inamicului, tactică ce avea să se dovedească atât de eficientă la Stalingrad. Calităţile personale ale lui Ciuikov – curajul, ingeniozitatea, hotărârea de a nu ceda – au reuşit să consolideze moralul soldaţilor. A demonstrat un har cu totul neobişnuit: imboldul de a căuta punctele slabe ale unui inamic aparent invincibil. Aşa cum arăta Mereşko: „Ciuikov analiza mult mai adânc orice eveniment, cu mult mai mult decât se presupunea că trebuie s-o facă un ofiţer de rangul său. La Stalingrad s-a dovedit crucială capacitatea sa de a studia situaţia militară şi a găsi răspunsul corect la acţiunile inamicului”.

În vreme ce Ciuikov înregistra primele succese, evenimentele pe scară largă ale frontului evoluau ameninţător. După ce au forţat Donul şi au înfrânt rezistenţa trupelor ruseşti, forţele germane s-au îndreptat rapid spre Stalingrad. În nord, trupele lor au ajuns la Rânok, pe Volga; iar la sud, la Kuporosnoe. Armata a 62-a, greu lovită pe Don, se retrăgea spre Stalingrad, când a fost izolată de celelalte trupe ruseşti şi s-a trezit nevoită să înfrunte singură atacul german devastator.

La 12 septembrie 1942, ziua în care Ciuikov a preluat comanda Armatei a 62-a, ultimele linii avansate de apărare ale oraşului au fost abandonate; trupele se retrăgeau în Stalingrad. Se aflau în permanent pericol de a fi încercuite. Ciuikov comentează amărât: „Baza tacticii şi planului de

operaţiuni german consta în mişcări de învăluire, pentru a prinde în cleşte forţele adversarului. Dispunând de avioane şi tancuri mult mai numeroase, inamicul pătrundea uşor prin liniile noastre de apărare, obligând trupele să se retragă, pentru a evita să fie înconjurate”. Dar spaţiul de retragere se îngusta rapid. Linia improvizată a frontului era acum la distanţe între 2 şi 10 km de suburbiile Stalingradului, iar nemţii îşi concentrau forţele pentru a pătrunde în oraş. Ruşii nu mai aveau spaţiu de manevră suficient pentru a scăpa. Stând cu spatele la Volga, se aflau sub ameninţarea unei ultime bătălii îngrozitoare, a încercuirii şi anihilării.

În timp ce se îndrepta spre Stalingrad, Ciuikov căuta cu disperare o cale de a stânjeni planul simplu, dar îngrozitor al adversarilor săi: „Ar fi fost suficient să opresc măcar un braţ al cleştelui, se gândea el, dar asta nu se putea face decât printr-o apărare puternică şi prin contraatac”. Amintindu-şi experienţa avută pe râul Aksai, Ciuikov s-a hotărât să-şi pună toată nădejdea în tulburarea rutinei inamicului: „Infanteria lor nu pornea decât după ce tancurile intrau în acţiune. Iar acestea aveau să atace doar când aviaţia era deasupra poziţiilor noastre. Dacă reuşeam să deranjăm înaintarea lor atât de bine organizată, atunci puteam să întârziem ofensiva germană şi să le respingem trupele”. Dar nu avea decât foarte puţin timp. Armata lui fusese măcinată şi demoralizată. Iar împotrivă avea o armată superbă, aproape instinctiv coordonată: Armata a 6-a germană şi aviaţia sa devastatoare.

Istoricii occidentali au dreptate când subliniază că Ciuikov era nevoit să câştige timp pentru organizarea apărării Stalingradului, iar măsurile sale iniţiale au costat viaţa a numeroşi soldaţi ruşi. Dar aşa cum arată veteranul Mihail Serebriakov: „Ciuikov a fost pe nedrept criticat aici. Strategia pe care a adoptat-o, aceea de apărare agresivă, a însemnat un preţ foarte mare, dar a fost absolut necesară. Adevărul este că, fără a contraataca, oraşul n-ar fi putut rezista, pentru că nemţii erau mult prea puternici. Era

vital să rupem ordinea şi coeziunea ofensivei lor”.

Remarcabilul discernământ a lui Ciuikov, care a evoluat în timpul luptelor de la Stalingrad, l-a ajutat să înţeleagă că multe dintre avantajele unui inamic în aparenţe de neoprit pot fi zădărnicite prin lupta de stradă. Dar elementul crucial îl constituia moralul armatei, care trebuia schimbat cu totul. O astfel de tactică nu poate fi aplicată decât de o forţă imită, motivată, care să demonstreze atât tenacitate, cât şi o uimitoare ingeniozitate.

Mereşko aminteşte de schimbarea imediată a atmosferei, după venirea lui Ciuikov, care a dus, în cele din urmă, la un spirit de egalitate şi imitate în sânul armatei. Şi oferă im exemplu practic: „De obicei, ofiţerii primeau mai mult unt, biscuiţi şi zahăr, precum şi ţigări făcute de fabrică, faţă de soldaţi. Când Ciuikov a preluat comanda, s-a petrecut un lucru uimitor: comandanţii de unităţi erau sfătuiţi să vină cu raţiile lor în tranşee şi să le împartă cu soldaţii. Astfel, cu timpul, devenise o ofensă gravă dacă un ofiţer mânca sau fuma de unul singur, fără să împartă raţia cu soldaţii săi”.

Mihail Borcev, care răspundea de o unitate Katiuşa, la Stalingrad, confirmă: „După ce Ciuikov a preluat comanda, totul s-a schimbat. Armata noastră avea acum o nouă deviză: *soldatul de rând este cel mai important, el este cel care-şi apără comandantul* Combatanţii simpli ai Armatei Roşii îşi pierduseră încrederea în ei înşişi. „Începuserăm să ne socotim inferiori nemţilor, nu numai ca soldaţi, ci şi ca fiinţe umane”, recunoştea Mereşko. „Ajunseserăm să credem că era imposibil să-i batem”. Dar şi el, ca şi mulţi alţii, a fost şocat de atenţia pe care Ciuikov o acorda oamenilor săi. „A fost o revelaţie felul în care şi-a manifestat încrederea în noi, în care a folosit ideile soldaţilor, continuă Mereşko, iar asta ne-a redat mândria şi stima faţă de noi înşine”. El dă şi un exemplu: „În fazele de început ale luptelor, ne temeam de superioritatea aeriană a nemţilor. Fără îndoială, de aviaţia

lor ne era cel mai frică. Mai tot timpul, avioanele lor erau deasupra capetelor noastre şi ne simţeam foarte vulnerabili. În oraş nu mai era niciun fel de arme antiaeriene, iar aviaţia noastră, care avea mai puţin de un sfert din avioanele inamicului, nu ne putea oferi prea multă protecţie. Ciuikov îşi frământa mintea referitor la cum putea reduce eficienţa mortală a aviaţiei inamice şi s-a inspirat din acţiunile unui soldat de rând, unul pe nume Protodiaconu. Acesta era un tunar care a rămas la un moment dat de unul singur cu tunul său în zona neutră, un fel de *ţară a nimănui*, după un atac-surpriză al nemţilor, dar nu s-a retras imediat pe noua linie de apărare rusească, ci a stat pe loc, reuşind să lovească vreo câteva tancuri nemţeşti. Când Ciuikov a vorbit cu el, a fost surprins că nemţii nu au bombardat amplasamentul tunului său. Astfel şi-a dat seama că evitau să trimită avioanele atunci când linia celor două fronturi era foarte aproape. Imediat a dat ordin să ne apropiem de poziţiile nemţilor”.

Şi Ciuikov a găsit şi modul practic de realizare a acestei strategii:

„Ne-a ordonat să săpăm tranşeele de comunicaţii şi intrările în adăposturi în formă de zigzag alungit, cu vârfurile cât mai aproape de liniile inamicului, să fim astfel la distanţe cât mai mici de poziţiile lor, îngustând fâşia dintre noi şi ei. Deviza noastră a devenit următoarea: Dacă inamicul încearcă să păstreze distanţa faţă de noi, să nu-l lăsăm. Şi tactica aceasta s-a dovedit utilă în nenumărate cazuri”.

Soldaţii au fost uimiţi de eficienţa acestei noi tactici atât de simple şi încântaţi că ideea a pornit de la un camarad de-al lor. „Când detaşamentele noastre au reuşit să reducă lăţimea zonei neutre – mutându-se pe aceste noi poziţii înaintate –, am observat că naziştii îşi lansau bombele în spatele liniilor noastre, de multe ori lovind tranşee şi adăposturi goale. Iar alteori, când avioanele de bombardament au continuat să lovească poziţiile noastre,

le-au lovit pe cele germane. Prin această soluţie simplă, Ciuikov a reuşit să reducă pierderile noastre şi să ridice moralul soldaţilor”.

Tot astfel s-a născut şi tactica luptelor de stradă concepută de Ciuikov, în parte tot din grija de a reduce pierderile suferite de armata sa. Mereşko subliniază: „Şi el şi cartierul general au înţeles prea bine că trupele noastre sufereau pierderi grele în timpul contraatacurilor, când ne străduiam să cucerim clădiri pe care nemţii le foloseau drept puncte întărite sau când atacam inamicul în blocuri de locuinţe care erau vitale pentru coeziunea liniei noastre de apărare. În cursul luptelor de la Stalingrad, a reieşit limpede că astfel de misiuni erau împlinite cu mai mult succes de către formaţiuni restrânse. Dar aceste grupe nu erau capabile să cucerească şi să facă faţă tuturor ameninţărilor doar cu forţele proprii, aşa că am înfiinţat grupe de asalt”.

Ciuikov a înţeles că acţiunile pur defensive, în Stalingradul permanent în flăcări, constituia o experienţă demoralizatoare pentru soldaţi, aşa că a exploatat un element psihologic: fiecare comandant trebuia să-şi asume o atitudine de *permanentă ofensivă*, gata să lovească inamicul ori de câte ori era posibil. „Ciuikov a acordat o atenţie deosebită organizării grupelor de trăgători de elită la Stalingrad, continuă Mereşko, şi şi-a mobilizat întregul consiliu militar, pentru a promova reuşitele acţiunilor lor, pentru a-i încuraja pe soldaţii de rând să lovească inamicul”.

Ciuikov avea sensibilitatea de a intui starea psihică a celor implicaţi în luptele de la Stalingrad. Mereşko îşi aminteşte: „Simţea atmosfera bătăliei. Studia în permanenţă moralul inamicului şi cunoştea instinctiv sentimentele pe care le trăiau trupele sale. Ne-a dat din nou motive de speranţă. Eram încă într-o poziţie foarte dificilă, dar, psihologic, a reuşit să răstoarne situaţia şi să-i înfrunte pe germani”.

Călcâiul lui Ahile

Fiecare comandant are punctul său slab, al lui Ciuikov era temperamentul exploziv. Fiul său Aleksandr mărturiseşte: „Am dosarul în care se vede cum a evoluat cariera sa militară şi, pe lângă aprecieri de *genul foarte pregătit*, *promiţător*, *devotat partidului lui Lenin şi Stalin*, apare destul de des şi un semnal de avertisment: *prea exploziv*. În momentele de mare tensiune, de la Stalingrad, uneori îşi lovea ofiţerii al căror raport îl scotea din sărite. Soldaţii săi erau dispuşi să accepte duritatea, dar astfel de manifestări violente, socotite umilitoare şi ruşinoase, erau privite cu aversiune sinceră. Dacă nu ar fi avut şi trăsături de caracter excepţionale, acest defect i-ar fi subminat serios autoritatea de comandant.

Un incident a devenit repede notoriu. Pe 13 septembrie, când a sosit la cartierul general al Armatei a 62-a, germanii tocmai lansau un atac împotriva oraşului. Noul comandant încerca disperat să ia legătura cu una dintre unităţile sale, să afle ce se întâmpla acolo, dar nu reuşea. Liniile telefonice căzuseră. Tot mai plin de nervi şi frustrare, a izbucnit. Un operator radio, Maria Faustova, povesteşte: „Un ofiţer NKVD, Konstantin Danilin, tocmai trecea prin cartierul general. Ciuikov l-a confundat cu ofiţerul de comunicaţii şi l-a croit cu bastonul”. Danilin confirmă şi el incidentul: „Da, Ciuikov m-a lovit cu bastonul. Se pare că a crezut că sunt altcineva. Nemţii aruncau bombe care cădeau peste tot în jurul cartierului general şi era un haos total. Aş putea zice că m-am nimerit în locul nepotrivit, la momentul nepotrivit”.

Se poate spune că Ciuikov era un tiran care-şi teroriza oamenii? Pe 13 septembrie, Fiodor Şatravko a urcat cu comandantul său pe Kurganul lui Mamai, să se prezinte lui Ciuikov, şi îşi aminteşte că s-a discutat despre incident: „Comandantul a fost sincer cu mine şi mi-a spus că se ştia că uneori Ciuikov putea fi violent, jignitor, dar, în general, îl consideram a fi corect şi drept. Aveam un mare respect pentru felul în care se achitase de misiunea sa în China, era considerat un om bine pregătit, cu experienţă

şi, cel mai important, ştiam că întotdeauna se străduia să cruţe vieţile soldaţilor săi.

Fratele mai mare al lui Mihail Borcev, Ivan, se afla în subordinea lui Ciuikov şi vorbeau adesea despre comandantul lor: „Era privit ca un conducător talentat, ferm şi curajos, dar ceea ce l-a uimit cel mai mult pe Ivan a fost grija lui pentru soldaţii de rând”. Şi atunci care era impresia generală a soldaţilor asupra stilului său de comandă? Am ales patru calităţi esenţiale:

Fermitatea

Comandantul Stalingradului era nevoit să impună, fără milă, disciplina. Ciuikov ştia să îmbine fermitatea cu amabilitatea. Serghei Zaharov, care a luptat în Divizia 284 de pe Kurganul lui Mamai, a ajuns să-l cunoască foarte bine: „Ciuikov era direct şi calm, puteam să discutăm cu el şi nu era sever decât dacă avea un motiv anume. Iar dacă dădea un ordin, să nu fi încercat să-l nesocoteşti!”

Mereşko insistă asupra acestui aspect: „Ciuikov era foarte strict atunci când verifica veridicitatea faptelor. Dacă erai trimis în misiune de recunoaştere, voia să ajungi până la linia frontului. Dacă vreunul nu se ducea până acolo, dar se prefăcea că a fost, îl prindea întotdeauna cu minciuna. Îl auzeai că spune: *Bine, zici că ai fost în fabrica de tractoare. În care atelier ai intrat*? Şi continua să te chestioneze mai departe: *Bun, în atelierul cutare şi cutare. Unde se afla punctul comandantului*? apoi te întreba despre cele mai mici amănunte, ce fel de utilaje erau acolo, cu ce soldaţi anume ai stat de vorbă. Iar după ce primea răspuns corect la toate aceste întrebări amănunţite, ei bine, abia atunci era satisfăcut”.

Acest sistem de disciplină era vital pentru supravieţuirea Armatei a 62-a. Cartierul general trebuia să cunoască exact situaţia de pe linia frontului, după cum arată şi Mereşko: Ciuikov şi şeful său de Stat-Major, Krîlov, ne cereau să prezentăm raportul asupra a ceea ce am văzut cu ochii noştri, ce am făcut personal. Dacă ţi se ordona să te duci, să zicem în Casa Pavlov, dar tu nu ai

văzut-o decât de la distanţă şi te-ai prefăcut că ai fost înăuntru, minciuna aceasta era socotită o chestiune groaznică, era ca şi cum ai fi comis o crimă împotriva armatei, iar cei care făceau una ca asta erau scoşi de pe front”.

A fi scos de pe front era un eufemism groaznic şi însemna de fapt că erai deferit tribunalului militar şi împuşcat. Ca armata să poată înfrunta inamicul, în acele condiţii cumplite, era nevoie de o duritate absolută. Ciuikov cerea de la oamenii lui totul, insista să-şi apere poziţiile indiferent ce se întâmpla. Apărătorii Stalingradului trăiau cu vârful baionetei în spate tot timpul. Anatoli Kozlov remarcă: „În condiţiile de atunci era fără milă, îşi împingea oamenii până la limită. Dar cum altfel ar fi reuşit să apere Stalingradul?”

Mereşko adaugă şi el un amănunt care-ţi îngheaţă sângele: Iuri Bondarev, în filmul său *Coliba de gheaţă*, nu face niciun secret din faptul că unul dintre eroii săi, generalul Bessonov, era o copie aproape fidelă a lui Ciuikov. Iar cuvintele pe care le foloseşte atunci când trebuie să oprească înaintarea germană, au fost aproape aceleaşi: „Nu acord nimănui dreptul de a se retrage. Niciun pas înapoi! Liniile frontului de acum trebuie apărate până la ultimul om. Pentru toată lumea, fără nicio excepţie, există doar o singură justificare pentru a-şi părăsi poziţia: moartea!”

În situaţii dine, Ciuikov putea fi sever. Mereşko scrie: „Uneori era grosolan cu oamenii şi nu întotdeauna avea dreptate, dar, de obicei, devenea aşa pentru că nu putea accepta laşitatea, minciuna sau incapacitatea de a-ţi asuma responsabilitatea. Era grosolan cu astfel de oameni pentru că nu voia să-i mai vadă în jurul lui, dar dacă ştia că ţi-ai îndeplinit misiunea şi ai făcut tot ce ţi-a stat în puteri pentru asta, situaţia se schimba cu totul”.

Generalul Bessonov din film întruchipa caracterul foarte stăpânit al lui Ciuikov, hotărârea lui neclintită de a se conforma întocmai ordinului *Niciutt pas înapoi*! şi de a

aresta şi trimite la curtea marţială, pentru laşitate, pe toţi cei care-şi părăseau postul de apărare fără permisiune. Dar Bessonov oferea în acelaşi timp şi un exemplu, mergând personal în inspecţie la cele mai periculoase poziţii, ca să-şi încurajeze oamenii. De asemenea, făcea toate eforturile pentru a recompensa curajul şi puterea de luptă. Mereşko îşi aminteşte: „Cuvintele lui Bessonov sunt exact cele ale lui Ciuikov când mi-a dat medalia pentru curaj. Mi-a zis: *Este tot ceea ce pot face eu pentru tine* – era singura medalie pe care avea dreptul să o confere cu de la sine putere – *dar aş fi vrut să pot face cu mult mai mult*. Însă cuvintele lui erau suficiente, pentru că simţeam că eram din nou apreciaţi cum se cuvine, ca soldaţi şi ca fiinţe umane". Ciuikov ştia bine că disciplina strictă la Stalingrad nu putea da roade decât dacă ridica şi moralul armatei sale.

Dispreţul pentru tipare

„Pe malurile Volgăi, scria Ciuikov mai târziu, cel mai important lucru pe care l-am învăţat a fost să nu mă iau după tipare. Eram într-o permanentă căutare de noi metode de organizare şi conducere a luptelor, pornind de la condiţiile concrete cu care ne confruntam". Tocmai această flexibilitate, abordare originală a situaţiilor, avea să devină unul dintre izvoarele puterii Armatei a 62-a. De aici s-a născut tactica luptelor de stradă, a folosirii grupelor de asalt, a sistemului punctelor întărite pentru a eroda puterea atacatorilor. „Ciuikov a folosit în mod remarcabil iniţiativele unor soldaţi sau ale unor mici unităţi, insistă Mereşko, era întotdeauna receptiv la noi idei tactice şi dacă vedea că acestea funcţionau, gândea aplicarea lor pentru întreaga armată". Să luăm un exemplu: primul atac de noapte condus de o grupă de asalt a ruşilor încununat de succes. Aleksandr Rakitki era comandantul operaţiunilor în Divizia 37 Gardă, staţionată în colonia muncitorilor de la fabrica de tractoare din Stalingrad. La 8 octombrie 1942, s-a dat ordin să fie luat cu asalt un grup de case, pentru a consolida linia frontului,

şi Joludev, comandantul de divizie, a decis ca pentru această misiune să fie lansat un atac de noapte. Era de fapt un fel de experiment, pentru că, doar cu o noapte înainte, un alt atac condus de Armata a 62-a se încheiase cu un eşec. Cu toate acestea, Ciuikov a aprobat planul şi a mai spus că va veni şi el să urmărească personal atacul. Rakitki îşi aminteşte: „Ciuikov a sosit la cartierul general al diviziei la ora 10.00, în acea seară. Asaltul avea să fie lansat împotriva unui complex rezidenţial cunoscut sub numele de Blocul 6, de fapt un grup de şase case aranjate în formă de hexagon, ridicate pe un teren aflat în faţa coloniei muncitorilor, cu faţa spre Volga. Ciuikov s-a interesat cu privire la semnalele cu lumini roşii – unităţile noastre le dădeau cu lanternele, să arate că erau gata –, aşa că i-am explicat că grupele noastre de asalt erau pe poziţie. *Bun*, a spus el şi a pus mâna pe telefon, luând legătura cu grupa de artilerie staţionată pe insula Zaiţevski, aflată în mijlocul Volgăi: *Timp de zece minute vom avea un baraj de artilerie pe Blocul 6*, ne-a mai spus el. *Când se termină barajul*, *porniţi direct la atac*. Ne-am dus la un punct de observaţie de unde să urmărim evoluţia asaltului. Ciuikov stătea lângă mine şi se interesa asupra oricărui amănunt. În timpul barajului de artilerie, trupele noastre de paraşutişti s-au târât cât mai aproape de obiectiv. Când tirul artileriei s-a oprit, am auzit imediat o serie scurtă de explozii. *Ce se întâmplă*? a întrebat Ciuikov. I-am spus că era vorba de grenadele oamenilor noştri, aruncate probabil de la 25 – 30 m distanţă de casă, explicându-i, atunci când am auzit zgomot intens de armament automat, că soldaţii noştri au pătruns în interior, sărind pe ferestre. Apoi s-a auzit un schimb scurt de rafale de automat, împuşcături izolate, explozii de grenade, strigătele unor răniţi. Era limpede că în interiorul clădirii se dădeau lupte îndârjite. Apoi s-au văzut nişte rachete. I-am explicat lui Ciuikov că foloseam un sistem de semnale – cu lanterne şi rachete, pentru a indica ce părţi ale clădirii au fost eliberate”.

Un element crucial în luptele de noapte sunt parolele stabilite dinainte, sistem de strigăte scurte, pentru ca să te asiguri dacă în faţa ta este un militar de-al tău sau unul inamic. „I-am explicat lui Ciuikov sistemul nostru de parole, continuă Rakitki. În luptele de noapte, când deschidem uşa unei încăperi, strigăm imediat: sunt primul! *Dar care e răspunsul*? s-a interesat Ciuikov. Ar fi fost o nenorocire dacă în interior s-ar fi aflat un german care să ştie cât de cât rusă şi să improvizeze, răspunzând: sunt al doilea! E puţin mai altfel, i-am explicat eu mai departe. Dacă unul de-ai noştri aude parola, răspunde, de asemenea: sunt primul! Ciuikov s-a oprit şi apoi a izbucnit brusc în râs: *deştepţi băieţi*, a spus el, *deştepţi băieţir*

Ruşii au reuşit să captureze una dintre casele din acel bloc de locuinţe. „Ciuikov era cu adevărat satisfăcut, aminteşte Rakitki. Ne-a adunat apoi şi ne-a spus: *Am început contraatacurile de noapte împotriva inamicului, folosind grupele de asalt şi a fost un succes. Este foarte importantă* Această scurtă prezentare surprinde felul în care Ciuikov era atent la detalii, se arăta deschis faţă de idei noi, dorinţa lui fiind de a le aplica în întreaga armată. Capacitatea lui Ciuikov de a gândi liber, ferindu-se de căile bătute – atitudine neobişnuită pentru sistemul sovietic –, a fost vitală la Stalingrad. A existat o confruntare, chiar de la preluarea funcţiei de comandant asupra celui mai eficient mod de a folosi artileria împotriva atacatorilor germani. Mereşko mărturiseşte: „Ciuikov a fost silit chiar de la începutul bătăliei să aibă discuţii serioase cu comandantul artileriei Frontului Stalingrad, generalul Matveev. Acesta a cerut ca toate regimentele de artilerie care au venit cu diviziile lor să fie transferate împreună cu trupele cu care au venit peste Volga, direct în oraş. Aceasta era strategia convenţională, dar Ciuikov s-a opus. El a dorit ca toată artileria grea să rămână pe malul de est”. Aceasta ne aminteşte declaraţia lui Ciuikov: „Îi înfruntăm pe nemţi cu propriile noastre tactici de luptă şi nu după nişte tipare, ci aşa cum au reieşit ele în cursul luptelor, perfecţionându-le

în permanenţă”.

Ciuikov şi-a dat seama repede că în condiţiile cumplite de la Stalingrad, desfăşurarea trupelor de artilerie după schemele convenţionale nu va da rezultate. Mereşko aminteşte: „În oraş nu mai rămăseseră cai, nici tractoare de care să ne folosim. Nu aveai unde să le ascunzi să nu fie distruse de bombardamentele germane şi ne-ar fi fost cu totul imposibil să manevrăm piesele de artilerie grea, pe străzile pline de ruine şi de gropile lăsate de bombe şi proiectile. În oraş nu se putea deplasa nimic care avea roţi. Aşa că şi distribuirea proiectilelor devenise o treabă incredibil de grea, în a doua jumătate a lunii septembrie 1942. În cursul zilei, inamicul vedea totul, orice se apropia de pe malul de est al Volgăi şi orice ambarcaţiune încerca să treacă era luată în vizor şi se deschidea foc asupra ei. Traversarea fluviului noaptea era, de asemenea, riscantă, pentru că nemţii luminau zona fluviului cu rachete. Ştiau foarte bine unde erau pontoanele de acostare şi le supuneau permanent unor baraje de artilerie. Greul nu era să trimiţi muniţie spre Volga, excepţional de greu era s-o transporţi peste fluviu, către malul de vest”.

Cartierul general al Frontului Stalingrad a acceptat concepţiile lui Ciuikov şi toată artileria grea a rămas pe malul de est al Volgăi. „A fost o măsură înţeleaptă, mai spune Mereşko, pentru că, în felul acesta, artileria noastră avea mult mai multe şanse de a supravieţui. Şi orice comandant, fie el de divizie sau chiar de batalion, putea cere sprijinul artileriei. Ciuikov şi-a dat seama că pe malul de vest nu era loc decât pentru echipamente uşor de manipulat – tunuri antitanc, mortiere – şi pentru posturi de observaţie care să dirijeze cât mai precis tirul artileriei de pe malul celălalt. Gândirea aceasta flexibilă a dat rezultate, ne-a permis să ne mişcăm, având suportul focului de artilerie, iar generalul Pojarski, comandantul artileriei Armatei a 62-a, putea să concentreze barajele exact unde era nevoie, când trebuia, oriunde în oraş”.

În gândurile mele, cel mai aproape mi-e soldatul de rând

Ciuikov a scris: „Soldatul este în permanenţă în mintea mea. El este principalul erou al războiului. Mai mult decât oricare alţii, el este cel care trebuie să înfrunte inamicul faţă în faţă. Şi, cel mai adesea, el ştie mai multe despre psihologia trupelor inamicului, decât generalii care-l studiază de la distanţă. Soldatul învaţă care este caracterul acestuia şi, în cele din urmă, ştie care-i este puterea morală pe câmpul de bătălie. Iar în finalul analizei, acesta constituie elementul decisiv în luptă".

Veteranilor Armatei a 62-a le plăcea să-mi atragă atenţia asupra acestui citat: „După ce Ciuikov a preluat comanda armatei, deviza a devenit: *Soldatul de rând este cel mai important*". Ciuikov a înţeles cât de important era să se apropie de oameni şi să-i motiveze: „Chiar şi în cea mai îndârjită luptă, un soldat bine pregătit, care cunoaşte moralul inamicului său, nu se mai teme de el, chiar dacă acesta este superior numeric. Nu este greşit să laşi un soldat care se luptă într-un subsol sau sub nişte scări şi care-şi cunoaşte misiunea, să-şi împlinească datoria aşa cum crede el. În luptele de stradă, soldatul este adesea propriul său general. Nu poţi comanda dacă nu ai încredere în priceperea oamenilor tăi".

Ciuikov a înţeles im adevăr fundamental: în momentele de criză, *fiecare om este propriul său comandant*. El a fost inspirat *să ascundă* slăbiciunile armatei sale, permanenta lipsă de muniţii şi provizii vitale, instrucţia slabă, în acelaşi timp lăsând loc pentru manifestarea experienţei soldatului de rând. Ştia să asculte ideile oamenilor săi şi să le adopte. Din momentul în care le-a îngăduit o libertate neobişnuită de iniţiativă în luptă, puterea inamicului, modul acestuia metodic de luptă, perfecţionat, foarte disciplinat, s-a transformat în slăbiciune – un stil inflexibil, foarte controlat.

Nemţii au fost derutaţi când Ciuikov a stimulat spiritul de inventivitate în armata sa, încurajând o nouă

metodă de luptă. Soldaţii germani au început să se plângă de metodele huliganice, gangstereşti, folosite de Armata Roşie. Nu le plăcea să fie scoşi din rutină şi se simţeau descumpăniţi, nu ştiau la ce să se aştepte în clipa următoare.

Pentru a ajuta la implementarea acestor idei novatoare, Ciuikov s-a hotărât să modifice şi formaţiunile tradiţionale ale armatei şi, alături de batalioane, companii şi grupe, a introdus şi noi unităţi: micile grupe de asalt. Era foarte sever când venea vorba de disciplină, dar era gata şi să aibă încredere în soldaţii săi. Şi aceasta a izvorât din uimitoarea empatie cu luptătorii armatei sale: „Este foarte important ca ofiţerii superiori să stea de vorbă cu soldaţii de pe linia frontului, spunea Ciuikov mai apoi. Ştiu din proprie experienţă dă atunci. când te duci şi stai de vorbă cu soldaţii în tranşee, le afli motivele de mâhnire şi bucurie, fumezi aceleaşi ţigări cu ei, cântăreşti situaţia împreună cu ei şi le ceri părerea asupra operaţiunilor, şi soldaţii se vor simţi mai apropiaţi de tine: *Dacă generalul a fost aici, atunci înseamnă că trebuie să ţinem cu dinţii depoziţia asta*! Soldatul nu se va retrage fără ordin şi va investi şi ultimele resurse care-i stau în putere în lupta contra inamicului”.

Grupele restrânse pe care le-a înfiinţat îi îngăduiau să ţină legătura cu oamenii săi, ceea ce le-a stimulat spiritul de încredere reciprocă.

Ciuikov a înţeles foarte bine importanţa moralului în armată: „Dacă te bazezi numai pe ordinul pe care l-ai dat, fără să-i pregăteşti şi moral pe oamenii care trebuie să-l îndeplinească, atunci, în loc să înoate spre linia frontului, vor porni înapoi spre malul de unde au plecat. În situaţia aceasta, nici lozincile, nici afişele nu te pot ajuta”. Ridicarea moralului cere spirit de camaraderie în sânul armatei.

Liubov Isaevna era o infirmieră voluntară care se ocupa de evacuarea răniţilor din zona Fabricii Baricada. Fiica ei, de numai doi ani, fusese ucisă într-un raid al

aviaţiei germane, chiar când trebuia să înceapă grădiniţa: „Ciuikov era întotdeauna gata să ne încredinţeze diverse responsabilităţi, fie că era vorba de soldaţi de rând sau de voluntari civili, spunea ea. Îmi amintesc că, odată, l-am văzut la cartierul general al armatei şi am fost uimită de însufleţirea de pe chipul lui, ca şi cum s-ar fi aşteptat în fiecare clipă să vină soldaţii să-i prezinte raportul. Am văzut că era foarte atent şi amabil. Stătea de vorbă cu soldaţii, făcea ceai, apoi mi-a dat nişte sfaturi. Şi la fel se purta şi cu ceilalţi oameni de legătură”.

„Era un om deosebit de apropiat de oamenii săi, îşi aminteşte Serghei Zaharov. Nu era afectat, prefăcut, ci direct, îţi spunea verde-n faţă. Pentru el, luptătorii Stalingradului erau cu totul deosebiţi. Ne puteam duce la el ca la un părinte”.

Conducerea operaţiunilor de pe linia frontului

Ciuikov a condus operaţiunile de pe linia frontului, opţiune deosebit de importantă pentru Stalingrad. „Am simţit imediat voinţa puternică a lui Ciuikov, hotărârea sa neclintită, aminteşte Mereşko. Indiferent câte probleme aveam, şi eram într-o situaţie disperată, ştiam că acum comandantul nostru era cu noi, pentru apărarea şi protejarea Stalingradului, cu toate mijloacele care-i stăteau la dispoziţie, iar convingerea aceasta ne-a însufleţit pe toţi, până la ultimul soldat”.

Ciuikov era el însuşi foarte curajos. Nu cerea niciodată soldaţilor săi să împlinească o misiune decât după ce era convins că el însuşi ar fi fost dispus să înfrunte aceleaşi pericole. Dar era înzestrat cu o viziune mai largă, una care îmbina curajul cu spiritul de camaraderie, în sânul armatei. În memoriile sale, scrie: „Pentru fiecare soldat este important să ştie că faptele sale nu vor trece nebăgate în seamă. Atunci poţi fi încredinţat că ordinul va fi îndeplinit. Bineînţeles că nu este nevoie ca un comandant de divizie să-şi petreacă tot timpul în tranşeele înaintate, locul său este la postul de comandă, de unde să conducă desfăşurarea luptelor. Dar subliniez că, în faţa

unor pericole, comandantul trebuie să fie lângă linia frontului, cât mai aproape de oamenii săi. În aceste condiţii, soldaţii nu te vor dezamăgi, vor împlini misiunea pe care le-ai încredinţat-o”.

Aşa cum Ciuikov a arătat clar, aceasta însemna conducere prin exemplu personal: „Am învăţat acest principiu în şcoala bătăliei Stalingradului. Am cerut tuturor comandanţilor să fie pe linia frontului. Trebuiau să explice tuturor că nu există retragere”.

Era un risc evident pentru orice comandant să se ducă atât de aproape de linia frontului. Aleksandr Rakitki relatează: „Îmi amintesc că odată l-am întâlnit pe Ciuikov la cartierul general al diviziei. Mi-a ceru să-l însoţesc la poziţiile noastre de pe linia frontului. Era foarte periculos şi îmi aduc aminte că am protestat vehement în faţa unei astfel de idei: Viaţa dumneavoastră este prea preţioasă ca să riscaţi! Dar a fost surd la sfaturile mele”.

Mereşko l-a însoţit adesea pe Ciuikov în miezul luptelor: „Împotriva tuturor regulamentelor, cartierul general al armatei noastre era mai aproape de linia frontului decât ar fi trebuit să fie un cartier de batalion. Iar Ciuikov se ducea de multe ori chiar şi mai aproape, uneori apărând chiar acolo unde confruntările erau mai dificile, însoţit de un grup restrâns de ofiţeri de Stat-Major. De multe ori am fost nevoiţi să scoatem revolverele şi să facem un cerc de protecţie în jurul comandantului, când nemţii erau chiar sub nasul nostru. Era o scenă tipică pentru Stalingrad”.

Dar hotărârea lui Ciuikov de a fi personal acolo unde luptele erau mai îndârjite, a avut un efect enorm asupra oamenilor săi. Konstantin Kazarin, comandant de companie în Divizia 308, îşi aminteşte de atacurile puternice ale nemţilor la Fabrica Baricada, în ultima parte a lunii octombrie: „Situaţia era cu adevărat grea şi ne chinuiam să ne menţinem poziţia. Am fost chemat la raport, la comandantul nostru de regiment. În acea perioadă, postul de comandă era pe linia frontului, iar

comandantul lupta cot la cot cu oamenii lui. Am intrat în adăpost şi i-am văzut pe comandantul nostru de divizie, Gurtiev, şi pe Ciuikov. Acesta din urmă avea o manta mare, neagră şi era însoţit doar de câţiva oameni din garda personală. Vorbea cu ofiţerii, să vadă care erau condiţiile la noi şi se interesa cu ce putea să ne ajute. Doar atât şi a fost de ajuns ca să ne întărească hotărârea de a nu da înapoi de pe poziţiile noastre”. Iar Mereşko confirmă această opinie: „Trebuie să subliniem că Ciuikov ştia cum să le stimuleze voinţa oamenilor pentru a nu ceda. Şi s-a priceput să insufle voinţa aceasta şi celorlalţi comandanţi şi soldaţilor de rând. Dacă soldatul îl vede pe comandant alături de el, asta îi întăreşte convingerea că va rezista, că poate păstra linia de apărare”.

S-a remarcat un incident, la începutul lui octombrie 1942, când nemţii au incendiat rezervoarele de combustibil aflate mai sus de cartierul general al armatei şi o mare de petrol arzând a pornit pe pante, spre Volga, înconjurând cu flăcări postul de comandă. Cu toate acestea, Ciuikov şi ofiţerii săi au rămas la post, conducând mai departe armata. După cum îşi aminteşte Mereşko, după incident s-au adunat în adăposturile rămase întregi, acoperiţi de funingine şi petrol, degajând un miros puternic. Ciuikov a povestit despre acel *iad absolut*, când timp de patru zile au fost nevoiţi să supravieţuiască într-o atmosferă înăbuşitoare, încinsă, plină de fum, fără să poată dormi o clipă: „Nu îmi dau seama nici acum cum ne-am descurcat, dar ştiam că, într-un fel sau altul, trebuia să trecem şi prin asta”.

Stepan Guriev, comandant al Diviziei 39 siberiene, spunea la sfârşitul bătăliei: „Cum am fi putut noi, ceilalţi comandanţi de divizii, să ne gândim măcar la retragere peste Volga, când cel mai mare în grad decât noi se afla în aceeaşi situaţie disperată? *Este greu pentru voi*, le spuneam soldaţilor, şi apoi arătam spre adăposturile cartierului general al armatei. *Dar şi comandanţilor noştri le este la fel de greu, au fost şi ei atacaţi, bombardaţi,*

incendiaţi, la fel ca şi noi, ba chiar mai rău... Iar aceasta avea un mare efect asupra trupelor şi au luptat din greu până la capăt”.

Ciuikov şi Krîlov: un parteneriat vital

Ciuikov şi şeful său de Stat-Major, Krîlov, au format o echipă perfectă. Mereşko aminteşte: „La Stalingrad, au lucrat în echipă de nedespărţit, precum cizmele soldatului mergând în acelaşi pas. Krîlov era un tip vânjos, înalt, ca şi Ciuikov. Cândva lucrase ca hamal pe Volga, muncă grea, pentru oameni puternici.

Rezistenţa fizică era forte importantă la Stalingrad. Era o persoană calmă şi, în situaţii dificile, reuşea întotdeauna să-şi păstreze stăpânirea de sine şi părea relaxat chiar şi în cele mai cumplite momente de criză. Uneori reuşea să-l ajute şi pe Ciuikov să se calmeze. Când rezervoarele de petrol au explodat peste cartierul general şi unii au intrat în panică şi au dat să iasă afară, Krîlov şi-a păstrat cumpătul. El a înţeles imediat pericolul: tranşeele din jur s-au umplut repede cu petrol aprins, aşa că a ordonat ca toată lumea să rămână pe loc, să stea în adăposturi şi să-şi vadă mai departe de activităţile lor. Prin prezenţa sa de spirit, a salvat o mulţime de vieţi”.

Krîlov dobândise o experienţă vitală în apărarea unui oraş, mai întâi la Odesa, apoi la Sevastopol. Mereşko spunea: „Era gând la gând cu Ciuikov, căutând mereu strategii împotriva nemţilor. Se completau perfect unul pe celălalt: erau amândoi la fel de meticuloşi, la fel de atenţi la detalii. Maxima lui Krîlov era: ofiţerul de Stat-Major trebuie să ştie tot ce se petrece pe linia frontului. Îmi amintesc că odată veneam din zona fabricilor, în octombrie 1942, iar Krîlov a început să mă întrebe despre condiţiile de pe linia noastră de apărare: Câte gloanţe mai au soldaţii noştri? Cât tutun? Când s-a dat ultima raţie de votcă? întrebări foarte amănunţite, dar din pricina pericolelor şi dificultăţii de a ajunge în acele zone, uitasem să mă interesez de toate acele lucruri. Însă n-am mai repetat greşeala. De aceea spun că Stalingradul a fost o bună

şcoală pentru noi”.

Fermitatea lui Krîlov era absolut necesară. Mereşko arată: „Era direct şi ferm atunci când voia ceva. Pe primul loc erau soldaţii noştri, fie că era vorba de distribuirea tutunului sau evacuarea răniţilor. Odată l-am auzit vorbind la telefon cu cei din flotila noastră de pe Volga. În jur, situaţia era groaznică: bombardamentele şi tirurile artileriei nu se mai opreau.

Comandantul flotilei nu prea voia să trimită navele, deoarece spunea că aveau să fie scufundate dacă încerca să treacă fluviul cu ele. Krîlov era de neclintit: *Avem aici răniţi care vor muri, dacă voi nu veniţi*.

Krîlov, ca şi Ciuikov, era foarte comunicativ, iar la Stalingrad calitatea aceasta conta foarte mult. La Odesa, unde era şeful operaţiunilor speciale, îi plăcea să stea de vorbă cu ofiţerii săi şi apărea deodată în camera hărţilor, ca să mai discute cu cei de acolo, să dezbată situaţia cu ei. Asculta cu atenţie pe fiecare dintre cei care veneau din anumite sectoare cu probleme de apărare mai dificile. Krîlov şi Ciuikov aveau un dar deosebit de a se apropia de oameni, spre deosebire de Gurov, comisarul armatei, un tip sever, curajos şi metodic, dar distant: nu prea se amesteca printre ceilalţi ofiţeri şi nici nu prea vorbea cu ei.

Comandanţii rivali: Ciuikov şi Paulus

Ciuikov, caracter uşor adaptabil, cu instinct de luptător, era la polul opus faţă de Paulus, comandantul Armatei a 6-a germane. Acest contrast între personalităţile lor a jucat un rol important în desfăşurarea bătăliei. Mereşko spunea: „Am fost foarte atenţi la personalitatea omului cu care ne confruntam. I-am studiat stilul, obiceiurile, apucăturile, felul în care-şi gândea operaţiunile militare. Era ca la o partidă de şah: trebuia să fim în stare să anticipăm următoarea lui mutare. Ne-am dat repede seama că din punct de vedere profesional, Paulus era competent: era un intelectual şi punctul lui forte consta în planificarea unor ample desfăşurări strategice. Conducea bătălia de la aproape 100 km distanţă de linia frontului, de

la cartierul său general de pe Golubinskaia, un afluent al Donului. Bineînţeles că era o practică uzuală ca întotdeauna cartierul general al armatei să se afle mult în spatele frontului. Dar pentru că la noi comandanţii se aflau la doar câteva sute de metri de linia frontului, a fost un semnal: comandantul german nu avea din instinct înţelegerea genului de luptă în care eram angajaţi. Am convingerea că Paulus nu era în stare să înţeleagă tacticile lui Ciuikov, aşa că a continuat, în ciuda evidenţei, cu propria lui abordare a acestui război. Chiar făceam glume pe seama lui: Paulus este obişnuit să gândească în termeni strategici, ei bine, aici n-ai ce face cu gândirea strategică, ci cu tactica luptei de stradă”.

La începutul confruntării de la Stalingrad, Paulus avea doi aşi: profesionalismul, moralul ridicat, eficienţa armatei sale, pe de-o parte, şi simplitatea brutală a obiectivelor sale generale, pe de altă parte. Intenţia lui era să oblige Armata a 62-a să se retragă spre Volga, s-o izoleze, să-i reteze orice posibilitate de a se mai aproviziona, să-i rupă comunicarea şi, în cele din urmă, s-o anihileze, după ce avea s-o prindă în încercuire, într-o ultimă bătălie necruţătoare.

Mereşko comentează: „Am învăţat foarte repede care avea să fie pasul următor al lui Paulus. Dar faptul că anticipam nu era suficient, pentru că armata îi împlinea ordinele cu o forţă devastatoare. Indiferent cât de predictibil este adversarul, nu te ajută prea mult dacă la sfârşitul asaltului său nu mai ai niciun om care să-i zădărnicească planurile”.

Iar cu timpul, pe măsură ce luptele pentru oraş se intensificau, caracterul lui Paulus avea să-l trădeze. Înaintea unor decizii importante, avea întotdeauna momente de ezitare şi acestea se repercutau şi asupra armatei. Von Richthofen, comandant de aviaţie, îl descrie drept „meritoriu, dar lipsit de inspiraţie”, adăugând că „de la cel mai înalt eşalon în jos, încercările de a motiva armata sunt doar de ordin teoretic: generalii dau ordine,

dar nu oferă şi exemplul personal”. Richthofen îşi făcea deja griji pentru lipsa evidentă de combativitate în modul metodic de avansare a armatei germane. „Marea victorie este întotdeauna câştigată de ultimul batalion, spune Mereşko. Trebuie să-ţi asumi şi riscul finalului unei bătălii. Pe măsură ce luptele pentru Stalingrad se intensificau, ne era foarte teamă să nu fie trimis pe acest front un om ca feldmareşalul Rommel, ca să preia comanda supremă. Acesta şi-ar fi dat repede seama de caracterul luptei din oraş şi şi-ar fi imprimat propria concepţie de luptă. Dar lui Paulus îi lipsea instinctul de animal de pradă al lui Rommel şi acesta era pentru noi un motiv de speranţă, pentru că ne puteam ţine aproape de inamic, zădărnicindu-i planurile, impunându-i stilul nostru în luptele de stradă şi reuşind cumva să-i facem faţă”.

Comandantul german era excelent în planificarea şi organizarea operaţiunilor militare, dar nu avea calitatea firească de conducător. Aleksandr Rakitki era chiar uimit: „Ştiam că Paulus fuse la început şeful Statului-Major al Armatei a 6-a şi era mai înzestrat pentru acest post decât pentru cel de comandant. Ciuikov era foarte atent la tot ce făcea, dorea să asculte opinii diferite, nu lua niciodată hotărâri în grabă, negândite temeinic, iar în cartierul său general, crease o atmosferă de colaborare, însă la urmă avea darul de a fi foarte limpede şi hotărât. În calitate de conducător, era foarte ferm”.

Mereşko era perfect de acord cu această opinie: „Ciuikov ştia foarte bine să comunice cu oamenii, cărora le explica limpede de ce acţiona într-un anume fel. Era în stare să ia rapid decizii corecte”.

Cheia succesului la Stalingrad a constat în fermitatea conducerii: Ciuikov avea darul acesta, Paulus nu.

CAPITOLUL PATRU Prima criză

Capacitatea lui Ciuikov de a evalua o situaţie şi a lua cu fermitate deciziile militare necesare s-a văzut de la prima criză de la Stalingrad, pe 14 septembrie 1942. Trupele germane au pătruns în oraş, iar replica plină de

curaj a lui Ciuikov a salvat fără îndoială oraşul, evitând să ajungă în mâinile inamicului. Însă adevărata desfăşurare a evenimentelor din acea zi a fost cu totul diferită de versiunile oficiale ale bătăliei.

La 12 septembrie, când Ciuikov a fost numit comandant al Armatei a 62-a, au avut loc alte două evenimente importante. Adversarul său, Paulus, l-a vizitat pe Hitler la cartierul general de la Vinniţa, Ucraina, pentru a discuta planul de asalt împotriva Stalingradului. La Moscova, comandanţii sovietici Jukov şi Vasilevski se întâlneau cu Stalin pentru a aborda posibilitatea unei contraofensive prin flancurile poziţiei inamicului, care ar fi putut duce la încercuirea Armatei a 6-a aflată în înaintare.

Întâlnirea lui Paulus cu Hitler a marcat o schimbare în gândirea sa de comandant. Campania din Caucaz pierduse din avânt şi Hitler era tot mai preocupat de Stalingrad şi de ideea câştigării unui prestigiu politic printr-o victorie decisivă acolo. Obsesia sa crescândă faţă de cucerirea oraşului l-a făcut să accepte mult amânată întoarcere a Armatei a 4-a Panzere pentru a sprijini ofensiva. Aceasta s-a apropiat de oraş dinspre sud, făcând joncţiunea cu Armata a 6-a a lui Paulus, la începutul lui septembrie, manevră de succes care i-a forţat pe ruşi să abandoneze ultima linie de apărare şi să se retragă în oraş. Imediat după această reuşită, nemţii au ocupat înălţimile de la vest de Stalingrad şi s-au pregăti pentru un asalt pe scară largă.

În ciuda acestei ameninţări imediate, înaltul Comandament al lui Stalin a întrezărit şansa unui contraatac pe termen lung împotriva nemţilor. Aveau să trimită trupe suplimentare, adunate de mai peste tot din Uniunea Sovietică şi, în vreme ce germanii se concentrau pe asaltul asupra oraşului, ruşii urmau să lovească flancurile mai vulnerabile ale inamicului, pe fluviul Don şi în zona de stepă, la sud-vest de Stalingrad. Dar pentru punerea în aplicare a unui plan atât de ambiţios, erau necesare mai multe luni, pentru că nu ar fi avut

posibilitatea strângerii unor rezerve suficiente, mai înainte de mijlocul lui noiembrie 1942. Dar mai întâi trebuia păstrat Stalingradul, iar situaţia oraşului era foarte precară. După ce Stalin i-a auzit pe Jukov şi Vasilevski discutând posibilitatea unei contraofensive, le-a cerut să analizeze posibilitatea aceasta cu atenţie, însă preocuparea imediată era soarta oraşului care-i purta numele.

Liniile de apărare ale oraşului au fost distruse de nemţi. Se părea că ruşii nu vor putea rezista mai mult de câteva zile. Pentru a evita izolarea oraşului de restul frontului, Stalin a ordonat atacuri repetate asupra coridorului cucerit de germani spre Volga, la Rânok. Trei armate ruseşti echipate în grabă au fost aruncate într-o serie de ofensive disperate împotriva inamicului, iniţiativă plină de sacrificii mari şi, în ultimă instanţă, inutilă. Dar înaltul Comandament a luat hotărârea înţeleaptă de a trimite o formaţiune suplimentară direct la Stalingrad, Divizia 13 Gardă a lui Rodimţev, pentru a sprijini apărarea mult încercată a oraşului. Întăririle s-au dovedit vitale.

În acest moment, Armata a 62-a a lui Ciuikov era un amestec de divizii greu încercate şi trupe de întărire măcinate care erau pe punctul de a se prăbuşi. Toate unităţile sale ajunseseră groaznic de şubrezite. La 14 septembrie, Ciuikov a notat că una dintre brigăzile sale blindate mai avea doar un singur tanc în funcţiune. Pe hârtie, numărul trupelor sale arăta aproape satisfăcător, dar efectivul acela era doar iluzoriu. O divizie completă a Armatei Roşii avea 12.000 – 13.000 de oameni. Ciuikov a descoperit că una dintre diviziile sale mai avea doar 1.500, iar alte trei ajunseseră la mai puţin de 800 şi, în fine, una ajunsese la nivelul unui simplu batalion, cu doar 100 de soldaţi. Tot flancul stâng al armatei era acoperit de Divizia Gardă redusă la doar 250 de infanterişti.

Ciuikov a explicat, mai târziu, sistemul de carusel folosit atunci pentru a menţine trupele în luptă: „Am făcut în aşa fel încât soldaţii sau micile unităţi care se târau în

liniile noastre din faţa tancurilor nemţeşti, cel mai adesea răniţi, să fie întâmpinaţi de militarii noştri şi apoi imediat incluşi în altă imitate. Li se dădea armament şi ceva muniţii şi apoi intrau din nou în luptă”.

Statisticile sunt seci. La primul asalt asupra oraşului, pe când cele mai bune trupe erau pe Don, aşteptând să li se asigure apărarea de flanc de către armatele aliate române, Armata a 6-a germană şi-a folosit doar diviziile avansate. Cu toate acestea, la atacul Stalingradului avea de două ori mai mulţi infanterişti decât apărătorii, de trei ori mai multe piese de artilerie, de cinci ori mai multe tancuri şi aceste forţe erau susţinute de un copleşitor sprijin aerian.

La 14 septembrie, un motiv în plus de îngrijorare pentru Armata a 62-a era şi lipsa disperată de muniţie. Un raport al NKVD artă că în oraş mai era muniţie doar pentru o singură zi, iar cantităţile transportate peste Volga erau insuficiente. Pentru apărarea oraşului era nevoie de imense cantităţi de muniţie. În septembrie 1942, Armata a 6-a germană a consumat peste 23 de milioane de cartuşe pentru puşti şi mitraliere, în jur de 750.000 de proiectile de mortiere, 685.000 de proiectile de tanc, iar soldaţii au folosit 178.000 de grenade.

Era cu totul nesigur dacă Stalingradul va rezista în aceste împrejurări disperate. Iar moralul multor apărători era la pământ. Hotărârea lui Ciuikov de a rezista cu orice preţ trebuia să ajungă până la nivelul fiecărei divizii a armatei sale greu încercate. Situaţia a început să se schimbe abia după sosirea generalului Aleksandr Rodimţev şi a Diviziei 13 Gardă.

Aleksandr Rodimţev: importanţa comandamentului diviziei

Aleksandr Rodimţev avea 36 de ani când şi-a condus divizia în luptele de la Stalingrad. Primise titlul de erou al Uniunii Sovietice, în timpul luptelor împotriva fasciştilor, în cursul Războiului Civil din Spania. Fiica lui, Natalia, îşi amintea: „A ajuns în Spania datorită iscusinţei sale ca

mitralior, iar în luptele din Guadalajara, unde Cămăşile Negre ale lui Musolini au fost puse pe fugă, a reuşit să instaleze mai multe mitraliere pe poziţie şi, de unul singur, s-a tot mutat de la una la cealaltă, de-a lungul şirului de mitraliere, trăgând cu toate de părea că acolo era o întreagă companie şi nu un singur om”.

Curajul dovedit în acea luptă i-a adus titlul de erou şi n-a mai fost pus niciodată la îndoială. Natalia adăuga: „Cu alt prilej, în timpul unui atac al inamicului, a sărit pe un tanc şi a reuşit să-l scoată din luptă”.

După ce s-a întors din Spania, Rodimţev a studiat la Academia Militară Frunze, iar la începutul războiului s-a remarcat pentru meritul de a fi ieşit din încercuirea germană la Kiev, luptând cu arma în mână. Divizia 87 Puşcaşi s-a transformat în Diviza 13 Gardă şi a fost completată cu personal şi reechipată, înainte de a fi trimisă la Stalingrad. Paraşutistul Gheorghi Zolotovţev l-a cunoscut bine pe Rodimţev. Prima dată s-au întâlnit la Kiev, în vara lui 1941, iar când Rodimţev a fost înaintat la comanda diviziei, Zolotovţev a devenit adjutant al acestuia. A făcut parte din Divizia 13 Gardă, pe toată durata bătăliei Stalingradului, în calitate de cartograf, trasând zilnic situaţia pe hărţi. Zolotovţev îşi amintea: „Rodimţev era foarte direct, iar dacă ceva nu-i plăcea îţi spunea în faţă. Era dur, muncea pe brânci şi cerea acelaşi lucru de la cei din jurul său. Nu suporta lenea. Dar nu era niciodată arogant, ci totdeauna direct, simplu, în relaţiile cu oamenii săi. Cele două calităţi de bază ale sale dovedite la Stalingrad erau curajul şi calmul extraordinar în situaţii de criză. În două momente cruciale, când eram pe punctul de a fi anihilaţi – este vorba despre atacul din 22 septembrie 1942 şi asaltul nemţilor din noaptea de 1 octombrie – şi-a dovedit remarcabila prezenţă de spirit şi, fără îndoială, ne-a salvat de la o catastrofă”.

Rodimţev, la fel ca şi Ciuikov, cerea totul de la oamenii săi. Albert Burkovski, un puşti de vreo 14 ani, care fusese adoptat ca *fiu al regimentului*, povestea: „Când

dădea un ordin, voia să fie dus la îndeplinire, indiferent de sacrificiu. Îmi aduc aminte că într-un moment foarte dificil al bătăliei, a trimis un soldat să captureze un neamţ. Nu s-a mai întors. Aşa că a plecat un al doilea. Până la urmă au fost trimişi cinci oameni, unul după altul, până când a fost adus prizonierul pe care-l voia”.

La Stalingrad era nevoie de o astfel de duritate. Rodimţev, la fel ca şi comandantul Armatei a 62-a, era foarte respectat de oamenii din trupele sale. „Când un om are încredere în sine, este stăpân pe el, aceasta se simte imediat, mai spune Burkovski. Unii dintre comandanţii noştri, de companie sau pluton, încercau să mimeze un aer încrezător, dar la Stalingrad, scene de acest fel nu prea reuşeau şi îţi dădeai foarte repede arama pe faţă şi se vedea limpede ce soi erai”. Aleksandr Voronov, artilerist în Divizia 13 Gardă, adăuga: „Îl apreciam în mod deosebit pe Rodimţev, atât pentru curajul său personal, cât şi pentru eroismul dovedit în Spania. De astfel de oameni era nevoie ca să putem spera la victorie”.

Dar Rodimţev şi Ciuikov erau temperamente cu totul diferite, unul calm şi imperturbabil, celălalt uluitor de adaptabil. „Rodimţev, spre deosebire de Ciuikov, putea să-şi stăpânească nervii, insistă Mereşko. Ciuikov a venit la cartierul nostru general de mai multe ori, aminteşte Zolotovţev, era atât de plin de temperament că am avut impresia că ne-a lovit un trăsnet”. Cu toate acestea, cei doi aveau o mulţime de trăsături comune şi amândoi, fiecare în felul său, ştiau să aibă raporturi excepţionale cu oamenii lor. Rodimţev apărea mereu în tranşee ca să-şi încurajeze soldaţii. Burkovski chiar spune: „Nu era tipul acela de general care evită să intre în adăposturile soldaţilor de rând. Stătea şi ne asculta păsurile, ne încuraja să luptăm mai departe, spunea că încerca să vadă ce putea face pentru noi. *Băieţi, trebuie să-i dăm bătaie mai departe. Unde-i individul care trebuia să vă aducă mâncarea*? *Ticălosul*! *Ei bine, mă duc eu să-l fac să se grăbească*”.

Bineînţeles că eră riscant să te duci pe linia frontului.

Gheorghi Potański evocă o astfel de vizită. Divizia ocupase o moară mare de fainã aproape de malul Volgăi şi o transformase într-un punct întărit. În jur luaseră poziţie nemţii şi trăgeau zi şi noapte asupra diviziei. „Rodimţev a venit la un moment dat la noi, spunea Gheorghi Potański, însoţit doar de câţiva oameni. Purta uniforma soldatului de rând – lunetiştii germani îi căutau continuu pe comandanţii noştri. Eram într-o situaţie destul de dificilă şi deodată am auzit: *A venit Rodimţev*! Atmosfera parcă s-a încărcat de optimism. Şi iată-l în mijlocul vacarmului acela de proiectile, rafale şi gloanţe şi vorbea cu soldaţii – pe unii îi cunoştea, le ştia şi numele –, încuraja pe toată lumea. Pentru aceasta l-am respectat”.

Fiica lui, Natalia, spunea: „Avea o memorie excelentă, îşi amintea figura unui soldat, ba chiar şi numele său”.

Rodimţev a fost cel dintâi dintre comandanţii care au transformat Armata a 62-a, conducând ostilităţile de pe linia frontului. Alţii care au venit mai apoi i-au urmat exemplul: Gorişnîi, la Divizia 95, Batiuk la 284, apoi Guriev, Smehotvorov, Joludev, Gurtiev, Liudnikov şi Sokolov. Eriomenko sublinia mereu importanţa alegerii unui comandant de divizie potrivit pentru Stalingrad: „L-am numit pe Gorişnîi să-l urmeze pe Rodimţev îndeaproape, pentru că avea aceleaşi calităţi de comandant. Un om deosebit de curajos care nu se dădea înlături în faţa dificultăţilor, cerea totul soldaţilor săi, dar le era şi devotat. Avea un instinct de organizare nemaipomenit, era capabil să ia decizii corecte foarte repede, dar, mai presus de toate, avea talentul de a-şi conduce oamenii aproape în orice situaţie”.

Gorişnîi şi-a câştigat reputaţia de om curajos în Războiul Civil. Eriomenko credea că soldaţii de rând vor fi mult mai motivaţi să înfrunte inamicul având astfel de comandanţi, creând *un puternic spirit de rezistenţă la Stalingrad*.

Rodimţev avea şi un fel de umor ciudat care a devenit

caracteristic apărătorilor Stalingradului. După ce a trecut în revistă calităţile de conducător ale lui Rodimţev – om curajos, spirit democratic (se consulta cu oamenii lui), îşi plasase cartierul general aproape de linia frontului –, Mereşko s-a oprit şi a zâmbit: „Şi ştiam cu toţii că mai avea şi un foarte bun bărbier, laşa, care, înainte de a se apuca să-i radă pe proaspeţii recruţi, începea să cânte la vioară”. După o zi de lupte grele, frizerul lui Rodimţev, laşa Rubinicik, îi bărbierea şi pe soldaţi şi apoi cânta în adăposturile lor. „Cu toţii ne aminteam acele concerte improvizate, povestea Zolotovţev râzând. Sfidând situaţia noastră cumplită, îl rugam să ne cânte, ne adunam în jurul mesei, găseam noi nişte alcool şi începeam să cântăm cu el. Brusc, în mijlocul acelui oraş distrus, renăştea atmosfera de prietenie specifică ruşilor”.

Rodimţev avea nişte calităţi nepreţuite pentru situaţia militară de la Stalingrad – cele dobândite din experienţa sa în luptele de stradă din timpul Războiului Civil din Spania, de la Universitatea din Madrid şi Albacete, unde fusese staţionată Brigada Internaţională. În timpul luptelor de la Stalingrad, membrii brigăzii, care se aflau acum în exil la Londra, i-au trimis o telegramă. L-au felicitat pentru rezistenţa dovedită la Stalingrad şi s-au declarat uimiţi de asemănările dintre tacticile adoptate în luptele de oraş din Madrid, în 1936, şi cele de la Stalingrad, din 1942, ca şi cum această ultimă bătălie o continua pe cea de dinainte. Rodimţev avea să fie un partener vital pentru Ciuikov, în elaborarea tacticii grupelor de asalt ale Armatei a 62-a, care au fost organizate pentru prima dată în cadrul Diviziei 13. Mereşko subliniază: „N-a fost numai un comandant de divizie, motiv pentru care Ciuikov l-a adus imediat în consiliul militar. Cei doi au conceput împreună tactica luptelor noastre de stradă”.

Armata a 62-a şi NKVD

În dimineaţa de 14 septembrie, NKVD încă mai rezista în centrul Stalingradului şi în suburbii. Unităţile

acestea îndeplineau un dublu rol, odată cu numirea colonelului Saraev de la Divizia 10 a NKVD, drept comandant de garnizoană: unităţi militare şi de poliţie. Drept urmare, la Stalingrad, erau acum două autorităţi militare care se suprapuneau: una deţinută de comandantul NKVD, cealaltă de comandantul Armatei a 62-a. La cartierul general al frontului de pe malul de est al Volgăi, Eriomenko n-a analizat cum trebuie problemele care aveau să se ridice din pricina aceasta, atât în planul coordonării conducerii acţiunilor, cât şi în cel al moralului armatei. Pe 14 septembrie, la 4 dimineaţa, şi-a definitivat planul de apărare a oraşului, trimiţând ordine lui Rodimţev, ale cărui trupe se apropiau rapid de malul de est, după o serie de marşuri forţate, şi separat lui Saraev, comandantul garnizoanei, şi lui Ciuikov. NKVD trebuia să preia întreaga responsabilitate pentru apărarea zonelor de centru şi sud ale Stalingradului. Divizia 13 Gardă urma să apere nordul oraşului cu unităţi ale Armatei a 62-a. Pe 14 septembrie, la căderea nopţii, Divizia 13 urma să traverseze fluviul şi să-şi consolideze poziţiile în cartierul fabricilor.

Dar ordinele acestea au fost o greşeală. Lovitura principală a înaintării germane avea să fie către centrul Stalingradului, pentru capturarea gării, către Kurganul lui Mamai – punctul central al tirului artileriei – şi pontonul cel mare de pe malul de vest al Volgăi, cunoscut sub numele de portul principal. Iar NKVD nu era suficient de puternic pentru a face faţă atacului şi a apăra aceste puncte.

Ivan Scilaev, veteran al Diviziei 13 şi istoric al acesteia, sintetizează situaţia: „NKVD era în primul rând o forţă de poliţie. Urmărea activităţile bancare, comerciale, ale populaţiei şi ale noastre. Nu îi înghiţeam deloc. Puteau să ocupe nişte case şi să organizeze câteva puncte întărite, dar nu aveau cum să facă faţă misiunii de a opri armata germană. Rolul lor de armată independentă ne-a distrus coeziunea conducerii şi posibilitatea unei tactici unitare.

Era ca şi cum ni s-ar fi zis că nu se putea avea încredere că Armata Roşie putea apăra Stalingradul”.

Gurov, comisarul lui Ciuikov, a fost necruţător cu NKVD: „Divizia lui Saraev era risipită pe tot frontul, în consecinţă nu avea niciun control asupra acestuia. Nu şi-a îndeplinit misiunea, nu şi-a putut apăra poziţiile defensive, nici măcar menţine ordinea în oraş”.

Pe 14 septembrie, Ciuikov s-a hotărât să ia taurul de coarne, în cursul nopţii, şi-a mutat postul de comandă de pe Kurganul lui Mamai, într-un adăpost mai mare, pe malurile râului Ţariţa. Poziţia precedentă a punctului său de comandă era atât de expusă tirului inamic, încât era imposibil să ţină legătura cu unităţile armatei. Ciuikov este foarte laconic cu privire la condiţiile de pe Kurgan: „Pe 13 septembrie, niciunul dintre noi, de la comandant la soldat, n-am avut ce mânca. Hrana de dimineaţă era gătită într-o colibă, chiar pe Kurgan, dar un proiectil inamic a incendiat-o şi odată cu ea şi mâncarea noastră. Am încercat să gătim la o bucătărie de campanie, dar şi aceasta a fost lovită de un proiectil de mortier, după care bucătarul nostru a plecat pur şi simplu şi ne-a lăsat flămânzi”.

Ciuikov a fost nevoit să mute de cinci ori cartierul general, în timpul luptelor din Stalingrad, dar nu avea să uite niciodată primul post de comandă: „Văd şi în visurile mele Kurganul lui Mamai”, i-a mărturisit el ziaristului Vasili Grossman. Iar mulţi ani mai târziu, a decis să fie îngropat acolo.

La sosirea sa în buncărul de la Ţariţa, Ciuikov a fost întâmpinat de instrucţiunile lui Eriomenko pentru luptele ce urmau. Văzând că erau greşite, le-a contestat pe loc, insistând ca forţele NKVD să treacă sub autoritatea sa şi să i se lase libertatea de a lua toate hotărârile privind desfăşurarea trupelor în interiorul oraşului. Eriomenko a fost de acord. Această iniţiativă a schimbat modul în care avea să fie condusă lupta. Saraev a fost chemat la cartierul general şi informat asupra noii situaţii. Ciuikov era

pregătit pentru o confruntare, dar comandantul NKVD a dat înapoi: „Înţeleg, a replicat el diplomatic, de acum sunt soldat al Armatei a 62-a”.

Încorporarea NKVD în Armata a 62-a însemna că apărătorii Stalingradului erau acum responsabili şi cu implementarea ordinului *Niciuti pas înapoi*! în timp, aceasta a dus la o modificare spectaculoasă a moralului armatei. Rapoartele NKVD şi jurnalele de luptă arată clar că detaşamentele de stopare, care de obicei se aflau în spatele armatei, la pontoanele de trecere peste Volga, erau acum sub autoritatea comandanţilor de divizii. În caz de situaţie de urgenţă, aceste detaşamente puteau fi chemate să lupte. „Am perceput cu totul altfel situaţia, a declarat apăsat Ivan Scilaev, când am văzut că detaşamentele de stopare nu mai stăteau în spatele nostru, cu ochii pe noi. Cum nemţii forţau puternic să ajungă la Volga, Ciuikov a pus aceste detaşamente să lupte alături de noi pentru apărarea oraşului”.

Imediat a urmat o modificare a liniilor de apărare. Jurnalul Armatei a 62-a consemnează că în dimineaţa de 14 septembrie, detaşamentele NKVD au fost retrase de pe linia frontului şi înlocuite cu unităţi ale armatei „pentru ca să opunem o fermă rezistenţă şi să nu permitem inamicului să pătrundă în Stalingrad”. Unităţilor NKVD li s-a dat o misiune subsidiară, şi anume aceea de a pregăti puncte întărite şi de rezistenţă în interiorul oraşului, în cazul în care germanii ar fi pătruns. Se mai menţiona că Rodimţev şi Statul-Major s-au prezentat la ora 14.00 la Ciuikov, „pentru a primi misiunile de luptă”. Ciuikov era acum definitiv la comanda Stalingradului.

Pătrunderea germană

Ciuikov avea o misiune precisă pentru Divizia 13 Gardă: „Voia să-l plaseze pe Rodimţev în centrul Stalingradului, înlocuindu-l pe Saraev şi dându-i o arie de comandă independentă, ne spune Scilaev. Pentru comandantul nostru de divizie a fost o onoare imensă, dar evenimentele au fost dramatice. Pe 14 septembrie, la

amiază, nemţii au dat o lovitură groaznică chiar în inima Stalingradului. Au străpuns liniile de apărare, au capturat Kurganul lui Mamai şi au năvălit pe străzile oraşului”. Acesta a fost primul moment critic al bătăliei. În dimineaţa aceea, nemţii au atacat pe tot frontul. O vreme, ruşii au rezistat cu încăpăţânare, chiar lansând mici contraatacuri, dar dimensiunea ofensivei inamice începea să-şi spună cuvântul. Liniile de apărare erau încet, dar continuu, împinse înapoi şi, la amiază, două divizii germane, 71 şi 295, erau pregătite pentru a pătrunde în oraş. Puterea aeriană era folosită cu un efect devastator. În jurnalul Armatei a 62-a se nota cu amărăciune că grupuri de 50 – 60 de avioane executau bombardamente puternice asupra unor unităţi ruseşti individuale, croind drum înaintării tancurilor şi infanteriei germane. La prânz, liniile de apărare au început să cedeze. Infanteria germană, la nivel de batalion, sprijinită de tancuri şi grupe de mitraliori, îşi croia drum prin râpe şi vâlcele spre Stalingrad. Forţele germane se concentrau spre Kurganul lui Mamai, punctul-cheie al oraşului.

Ce mai rămăsese din Divizia 112 a lui Aleksandr Fortov era în tranşee şi adăposturi pe Kurgan: „De dimineaţă au început bombardamentele asupra poziţiilor noastre şi au crescut permanent în intensitate. Bubuiturile erau susţinute de artileria şi mortierele inamice. Totul în jurul nostru era numai vuiet şi incendii. Nemţii au reuşit să nimerească transportoarele noastre şi totul a izbucnit în flăcări. Pierderile creşteau cu fiecare clipă, trăiam momente absolut groaznice. Şi atunci au apărut şi infanteria şi tancurile lor. Ne-am străduit să le răspundem cu foc, dar numărul lor creştea continuu”.

Ultima amintire a lui Fortov a fost aceea a unui proiectil care a explodat chiar lângă el. A fost pe jumătate îngropat în pământ şi n-a mai putut să audă nimic: „Am fost cărat de pe Kurgan de soldaţii noştri, când s-au retras. A fost o minune că am supravieţuit… mulţi dintre ai noştri au murit acolo”.

Suren Mirzoian din Divizia 33 Gardă se afla şi el pe colină: „De pe înălţimea unde ne aflam pe pantele dealului ni se părea că întreaga maşină de război germană pătrunsese în oraş: coloane de tancuri, cu soldaţi căţăraţi pe ele, urmaţi de unităţi motorizate. Parcă năvăleau nişte insecte negre gata să devoreze Stalingradul. Şi mai erau şi atât de bine înarmaţi şi echipaţi, şi veneau puhoi continuu, de ni se părea că aveau să treacă peste noi ca un tăvălug”. Mirzoian şi unitatea sa deserveau un amplasament de mitralieră grea pe Kurgan: „Intensitatea cu care bombardau poziţia noastră era de necrezut. Aviaţia lor era permanent deasupra noastră. Stăteam ghemuiţi în tranşee şi bombele explodau pretutindeni în jurul nostru. Apoi a venit rândul artileriei lor. Din cauza exploziilor mi-am pierdut cunoştinţa. Când mi-am revenit, eram acoperit de sânge, iar camarazii din stânga şi din dreapta mea fuseseră ucişi de explozie”.

Soldaţii Armatei Roşii n-au mai putut să reziste. Părea că oraşul era pe cale să cadă în mâinile inamicului. Mirzoian continuă: „Avioanele lor Junker coborau aproape de tot şi bombardau tranşeele din picaj. Porniseră sirenele acelea care scoteau un ţipăt groaznic, în vreme ce se aruncau asupra poziţiilor noastre. Vuietul devenise insuportabil şi nervii soldaţilor noştri începuseră să cedeze. Unul dintre camarazi s-a ridicat, a ieşit din tranşee şi a pornit de unul singur, ignorând orice comandă de a se opri. Apoi altul a făcut acelaşi lucru, apoi altul”.

În jurnalul Armatei a 62-a se raporta că la ora 13.00 inamicul cucerise colina. Vestea că nemţii capturaseră Kurganul lui Mamai a avut un efect devastator asupra celorlalţi apărători ai Stalingradului. Mereşko mărturiseşte: „Când nemţii au cucerit Kurganul, soldaţii noştri au fost cuprinşi de panică. Şi aceasta s-a transmis de la o unitate la alta. Ne-am dat seama că pierdeam controlul asupra armatei”.

Se părea că inamicul avea Stalingradul la picioarele sale. Gheorghi Zolotovţev subliniază: „Kurganul domina

Volga şi îndată ce nemţii ajungeau pe culmea sa, aveau o viziune asupra întregului oraş şi puteau dirija perfect tirul artileriei lor. Bombardamentul lor fusese groaznic, dar acum puteau atinge ţintele cu acurateţe mortală. Situaţia părea fără speranţă”.

Mitraliorii germani se răspândeau prin oraş, îndreptându-se spre Volga, iar portul central de traversare era acum sub focul lor. „În acel moment, îşi aminteşte Ivan Scilaev, şi soarta Stalingradului şi cea a războiului stăteau în cumpănă. Ceea ce avea să se întâmple în următoarele câteva ore era crucial”.

Divizia 13 Gardă a lui Rodimţev – ce s-a întâmplat cu adevărat

La ora 14.00, generalul Aleksandr Rodimţev a sosit la cartierul general al lui Ciuikov de pe Ţariţa. S-a chinuit destul de greu să ajungă la postul de comandă, sub ploaia cumplită de bombe lansate de nemţi, târându-se din tranşee în tranşee. Unul dintre mitraliorii care-l însoţeau a fost ucis de o explozie, altul rănit, iar pe ofiţerul său de recunoaştere a fost nevoit să-l abandoneze, fiind şocat de explozii.

Niciodată Rodimţev nu arătase mai rău, şifonat, cu uniforma zdrenţe, plin de praf şi ulei, încât atunci când şi-a spus numele, sentinela de la intrarea buncărului s-a uitat lung la el, nevenindu-i să creadă, iar apoi a chemat un ofiţer să-i verifice documentele. Felul în care Ciuikov l-a întâmpinat pe camaradul său de luptă – amintit prozaic în relatarea bătăliei: *Văd că nu ţi-a fost uşor să ajungi* – este redat cu totul diferit de membrii Armatei a 62-a. Un fel de umor minunat între competitori. În atmosfera apăsătoare şi încinsă din buncărul de pe Ţariţa, în vreme ce vuietul luptelor se apropia tot mai mult, Ciuikov l-a privit pe Rodimţev, zâmbind, apoi i-a spus în batjocură: „Tovarăşe general, aşa te prezinţi în faţa superiorului?” A urmat o pauză şi apoi un răspuns dur: „Pe mă-ta, tovarăşe comandant”. Toată lumea a izbucnit în râs, pentru o clipă tensiunea luptelor a fost dată uitării. Şi motive de tensiune

erau din plin, aşa cum arată limpede şi comandantul frontului, Eriomenko: „După ce inamicul a cucerit Kurganul lui Mamai, situaţia din oraş s-a deteriorat, devenind tot mai grea. Nu aveam forţe de rezervă, iar portul principal de trecere peste Volga se afla în mare pericol. Nemţii foloseau cele mai dezgustătoare metode de luptă, încercând să ne deruteze, îşi schimbau direcţia atacurilor şi îşi pictaseră pe tancuri însemne sovietice. Hitleriştii intenţionau să spargă apărarea în cât mai multe puncte posibile, apoi să ne izoleze pe unii de alţii şi, în cele din urmă, să-i împingă pe apărători în apele Volgăi, să-i înece”.

În versiunea acceptată oficial, după ce se prezintă situaţia de criză serioasă de la Stalingrad, se susţine că apărătorii au rezistat cu mult curaj în punctele-cheie din oraş, inclusiv în portul central de trecere care era vital, până la lăsarea nopţii, permiţând Diviziei 13 Gardă să treacă fluviul spre Stalingrad şi să stabilizeze situaţia. Richard Overy descrie evenimentele din ultima parte a zilei de 14 septembrie, în felul următor: „Depăşite cu mult numeric, trupele sleite ale lui Ciuikov se retrăgeau puţin câte puţin. Cu doar 15 tancuri şi o mână de oameni, au reuşit să înfrunte eforturile furioase ale Armatei a 6-a de a ajunge la pontoanele principale”. Această relatare se bazează în mare măsură pe memoriile lui Ciuikov scrise în perioada comunistă, când era imposibil să spui ceva necuvenit şi negativ despre bătălie. Dar comandantul rus a putut să redea doar o parte a evenimentelor. Ciuikov a identificat corect pericolele cărora trebuiau să le facă faţă apărătorii Stalingradului, în acea groaznică după-amiază: „cu fiecare ceas, situaţia devenea tot mai dificilă. Pericolul cel mare era ca inamicul să străpungă apărarea şi să ajungă la cheiul portului central, înainte ca Divizia 13 Gardă să traverseze fluviul”. Drept urmare, Ciuikov a format două mici grupe din rezervele pe care le mai avea, pentru a împiedica inamicul să ajungă la Volga şi aceasta însemna să reuşească să le facă faţă până la lăsarea serii,

când ofensiva germană avea să mai scadă în intensitate şi Divizia 13 să traverseze cu succes Volga. Noi mărturii ale unor martori oculari ai acelor evenimente arată că situaţia ruşilor era cu mult mai disperată decât era dispus Ciuikov să recunoască.

Nu numai tancurile germane cu însemnele sovietice le creau probleme apărătorilor. Cucerirea colinei lui Mamai a aruncat Armata a 62-a într-o situaţie cu adevărat deznădăjduită. În atmosfera aceea disperată, decizia lui Ciuikov de a trimite toată artileria grea pe malul de est – fiind necesară şi vitală pentru a menţine o rezistenţă efectivă pe termen lung – a fost privită de soldaţii îngrijoraţi şi extenuaţi drept o dovadă că Armata Roşie era pe cale să se retragă din oraş. „Când trupele noastre au văzut că artileria era trecută pe celălalt mal al Volgăi, toată lumea a crezut că era un semn că Stalingradul avea să fie abandonat, ne spune Scilaev. Acest moment groaznic a fost scos din cărţile de istorie, nimeni n-a mai pomenit de el, dar retragerea artileriei a declanşat o scădere alarmantă a moralului trupelor”.

Cartierul general se străduia să menţină forţele risipite cât de cât împreună. Când Ciuikov a dat ordin de contraatac pentru a recâştiga colina Mamai, nu a fost ascultat. Se născuse teama că apărătorii însărcinaţi cu misiunea de a-i împiedica pe nemţi să ajungă la Volga îşi vor abandona posturile şi vor pleca. Mitraliorii germani înaintau spre malul fluviului şi acum aveau în vizor portul central de debarcare. Ciuikov se afla pe marginea prăpastiei.

Comandantul Armatei a 62-a trebuia să acţioneze imediat pentru a recupera controlul situaţiei. Intenţiile lui iniţiale fuseseră ca Rodimţev să-şi treacă trupele peste Volga, în cursul nopţii. Mereşko recunoaşte că armata nu mai era în stare să reziste atât de mult: „După ce am pierdut Kurganul lui Mamai, am fost nevoiţi să schimbăm planurile: nu mai puteam aştepta pur şi simplu lăsarea întunericului, iar Ciuikov şi Rodimţev au hotărât ca unele

trupe din Divizia 13 să traverseze fluviul” Primele batalioane aveau să fie transferate imediat, chiar sub loviturile aviaţiei inamice masate deasupra Volgăi, care bombarda şi mitralia absolut tot ce mişca. Rodimţev a insistat, dovedind un curaj desăvârşit, să-şi conducă personal oamenii în timpul traversării. Ambarcaţiunile au fost puse la apă, la ora 17.00, în plină zi.

Anatoli Kozlov, care a luptat la Stalingrad cu Divizia 13, subliniază primejdiile pe care le-au înfruntat acei oameni: „În după-amiaza de 14 septembrie, cel puţin 1.500 de oameni au primit ordinul de a trece imediat fluviul de cealaltă parte. Se ştia că traversările de noapte erau foarte primejdioase, dar cele la lumina zilei erau mortale. Mulţi nu aveau să ajungă pe celălalt mal al Volgăi”.

Mereşko recunoaşte şi el implicaţiile îngrozitoare ale noului plan: „Era practic imposibil să traversezi Volga, în timpul zilei. Deasupra fluviului erau în permanenţă o mulţime de avioane germane. Trăgeau în orice mişca, chiar şi asupra unor bărci cu doi-trei oameni în ea, pe care o urmăreau permanent şi o bombardau până se scufunda. Nu rezistau decât ambarcaţiunile blindate, dar şi acestea trebuiau să meargă permanent în zigzag. Cele mai mari erau bombardate din aer, deveneau ţinta artileriei şi mortierelor, ba chiar şi a mitralierelor grele pe care inamicul le poziţionase în aşa fel încât puteau trage peste malul îndiguit al Volgăi”.

Focul pe care nemţii îl puteau concentra asupra oricărei ambarcaţiuni, era letal. Iar dacă barca se scufunda, era practic imposibil să înoţi până la mal. „Chiar dacă aruncai tot echipamentul, armele şi muniţia, nu era suficient, pentru că mai era greutatea cizmelor şi a mantalelor, comenta Mereşko cu amărăciune. Aproape toţi soldaţii care ajungeau în apă se înecau”. Una dintre grozăviile unice ale bătăliei Stalingradului a fost faptul că mulţi militari au murit chiar înainte de ajunge practic pe front. „Odată ce barca în care te aflai se scufunda, trebuia să fii un înotător foarte bun ca să ajungi la mal, menţiona

şi Burkovski. Cei mai mulţi nu reuşeau. Aveai atâtea pe tine, era imposibil să ai timp să le arunci şi să începi să înoţi. Şi chiar dacă puteai să te descotoroseşti de toate, erai ucis de proiectile şi bombe, înainte de a atinge malul”.

Toată lumea a înţeles gravitatea situaţiei. „Am rechiziţionat toate ambarcaţiunile pe care le-am găsit pentru această traversare, continuă Mereşko. Am ordonat flotilei de pe Volga să iasă pe fluviu, cu toate navele care aveau armament la bord şi puteau trage, în aşa fel încât salvele să poată crea o perdea de fum care să protejeze trupele de bombardamentul german. Oamenii diviziei trebuiau să traverseze fluviul sub protecţia acestei perdele de fum şi aveam să le asigurăm tot sprijinul aerian de care puteam dispune”.

Acesta este un exemplu al modului de comandă curajos adoptat de Ciuikov. Mereşko sublinia: „A fost o decizie îngrozitor de grea, dar absolut corectă. Ciuikov era periculos de aproape de linia frontului, dar aceasta i-a oferit un avantaj imens faţă de Paulus, pentru că putea reacţiona imediat la orice schimbare a evenimentelor. Ordonând primelor regimente ale Diviziei 13 Gardă să traverseze în acea după-amiază, s-a dovedit a fi una dintre deciziile cruciale ale bătăliei”.

Ciuikov i-a sugerat lui Rodimţev ca trupele sale să lase pe malul de est orice echipament greu şi proviziile care nu erau absolut necesare. Aveau să intre direct în luptă, imediat ce săreau din bărci pe mal. Cartierul general al armatei a aflat chiar atunci că germanii ajunseseră la Volga, mai sus de zona de traversare şi ocupaseră câteva clădiri importante – Banca, Casa inginerilor – de unde aveau unghi de tragere asupra zonei de trecere pe care o supuneau unui tir intens, iar grupe mai reduse de infanterie inamică se apropiau de cheiul de debarcare. „Situaţia era cu adevărat disperată, menţiona Scilaev, pentru că mitraliorii germani ajunseseră pe malul îndiguit al Volgăi. Iar Rodimţev trebuia să găsească o cale de a trece şi a-şi conduce oamenii prin acest infern”.

Vuietul luptelor se apropia tot mai mult de buncărul de pe Ţariţa. „Nemţii ajunseseră la doar 600 m de cartierul general, continuă Scilaev. Nu mai aveam niciun fel de trupe de rezervă, doar câteva tancuri. Ciuikov şi Rodimţev au format din personalul Statului-Major două grupe de câte 40 de oameni. Misiunea lor era să ajungă până la locul de debarcare şi să-l apere cu orice preţ până sosea Divizia 13 Gardă”.

Această decizie disperată i-au lăsat pe Ciuikov şi cartierul general fără nicio protecţie, când nemţii se aflau la doar două străzi distanţă. Când şi-a luat la revedere de la Rodimţev, era dificil de spus soarta căruia avea să fie mai grea. Ultimele cuvinte ale lui Ciuikov către comandantul Diviziei 13 au fost redate în retorica sovietică binecunoscută: „*Divizia să-şi facă datoria*! a spus solemn Ciuikov. *Sunt comunist*! a replicat Rodimţev. *Nu voi abandona oraşul*!”. Însă Scilaev spunea: „După cum ne amintim noi, conversaţia aceasta a fost cu totul diferită. Ciuikov s-a dus la Rodimţev, l-a îmbrăţişat şi i-a spus simplu şi cu totul neoficial: *Nu prea văd cum vreunul dintre noi va scăpa viu din asta. Vom muri, dar măcar să murim cu curaj, luptând pentru ţara noastră*”.

Cursa pentru locul de debarcare

Ivan Erofeev, ofiţer NKVD în Armata a 62-a, a fost unul dintre ruşii din grupele de asalt care alergau spre pontonul de debarcare: „Ni s-a ordonat să formăm o grupă de asalt din ofiţeri şi oameni de la cartierul general, înarmaţi cu grenade şi arme automate şi însoţiţi de două tancuri. Misiunea noastră era să curăţăm casele ocupate de-a lungul Volgăi şi să ajungem la portul principal de traversare”. Toată lumea a înţeles imediat urgenţa îngrozitoare a misiunii. Erofeev descrie înaintarea acestei grupe spre Volga: „Tancurile noastre s-au îndreptat direct spre punctele întărite ale nemţilor, până când au ajuns aproape peste ei, au tras prin uşi şi ferestre, iar noi am sărit înăuntru imediat, am curăţat clădirile cu grenade şi foc automat”. De acolo au văzut portul de trecere: „Era

scena unui haos de nedescris. Prin fumul acela gros am văzut ambarcaţiuni pe valuri, vehicule de aprovizionare parcate lângă pontoane, răniţi aşezaţi pe jos, în apropiere, sperând să poată fi evacuaţi. Totul ardea, iar lumea ţipa. Avioanele germane atacau în valuri, coborând foarte jos, întâi cu mitralierele şi apoi aruncând bombe”.

Infanteria germană reuşise să ocupe poziţii mai sus de port: „Comandantul principal al portului de traversare fusese ucis de un lunetist german, dintr-o casă din apropiere, comisarul a preluat comanda, dar a fost şi el ucis, continuă Erofeev. Portul era în flăcări, iar dogoarea ajunsese la o temperatură atât de ridicată, încât rachetele Katiuşa, stivuite pe marginea cheiului, s-au aprins brusc. Zburau în toate părţile din cutiile lor, explodând la întâmplare, ca nişte artificii îngrozitoare. Noi alergam ca disperaţii, încercând să separăm lăzile cu muniţie, în vreme ce lunetiştii germani ne alegeau pe rând”.

Erofeev şi camarazii săi au reuşit să stingă incendiul din zona de depozitare a portului când, prin fumul ce învăluia totul, au văzut grupuri de infanterişti nemţi apropiindu-se de ei, încercuindu-i pentru a-i anihila. „Atunci am înţeles că germanii se infiltraseră peste tot în poziţiile noastre”, precizează el scurt. Părea imposibil să mai putem apăra zona de debarcare. Stalingradul avea să cadă. Dar s-a petrecut ceva extraordinar: cu un ultim rest de energie supraomenească, apărătorii şi-au strâns rândurile şi s-au aruncat asupra invadatorilor. „Toţi, indiferent de grad, fie că erau răniţi sau nu, toţi cei care se mai puteau mişca, au format o ultimă linie de apărare”, îşi aminteşte Erofeev. „Ne-am strâns grămadă şi am tras, am tras încontinuu până când armele păreau pe punctul de a se topi, atât erau de încinse”.

Cum necum au reuşit să reziste.

Pregătirea trupelor

Pe celălalt mal al Volgăi, se adunau soldaţii Diviziei 13 Gardă. Vasili Grossman a încercat să reconstituie scena: „Pe măsură ce divizia se apropia de Volga, oamenii au

văzut mai întâi un nor negru de fum. Nu putea fi confundat cu un nor de praf. Era de un negru sinistru, ca moartea, fumul de la rezervoarele de combustibil, ce se ridica în partea de nord a oraşului. Săgeţi imense bătute în cuie în trunchiurile copacilor, pe care scria *SPRE TRAVERSARE*, arătau spre Volga. Divizia nu mai putea aştepta până se înnopta ca să treacă Volga. Oamenii descărcau în grabă lăzi cu arme şi muniţii, zahăr şi cârnaţi”.

După cum arată foarte clar Grossman, trupele care se adunau erau cu adevărat înspăimântate: „Pe malul celălalt, aviaţia inamică era pretutindeni. Soldaţii nu scoteau un cuvânt. Oamenii clătinau din cap foarte îngrijoraţi. Toată lumea privea cerul”.

Relatarea lui Rodimţev faţă de cea a lui Grossman este foarte prozaică: „Am început traversarea la ora 17.00, pe data de 14 septembrie, pregătindu-ne armamentul, în timp ce înaintam”. Era acelaşi Rodimţev care se întorsese din iadul în flăcări al Stalingradului, cel care-şi încuraja acum oamenii. „Afirmaţia că soldaţii au fost arhitecţii victoriilor noastre n-a fost niciodată mai adevărată ca pe 14 septembrie, spune Ivan Scilaev. Dar pregătirea trupelor a fost şi atunci de cea mai mare importanţă”. Rodimţev i-a văzut pe oamenii săi cum se uitau la cer, îngroziţi de avioanele germane de deasupra lor şi observând acest lucru, a reuşit să le transforme spaima în sursă de mândrie. Scilaev spunea: „S-a pus înaintea noastră, a arătat spre cer şi ne-a spus: *Ştiţi unde vă aflaţi acum*? *Sunteţi în faimoasa Divizie Rodimţev*. *Suntem paraşutişti*, *luptăm până la victorie şi apărăm până la moarte*. Ne-a vorbit despre bătăliile la care am participat, după care, întorcându-se spre recruţii neîncercaţi care sufereau cel mai mult, le-a spus: *Sunteţi parte din armata noastră*, *parte din grupul nostru*. *Veţi lupta la fel de bine ca toţi ceilalţi*. *Lupta cu inamicul va fi botezul vostru*. Atunci atmosfera a început să se schimbe”. Dinaintea soldaţilor se afla oraşul în flăcări. Scilaev continuă: „Rodimţev a arătat spre Stalingrad şi ne-a spus: *Acolo se dau lupte crâncene*.

Nemţii au ajuns deja la Volga. Curând vor distruge totul şi Stalingradul va cădea. Iar dacă oraşul cade, soarta ţării noastre, a patriei, va fi alta. Turcia va adera la război şi va porni împotriva noastră, Japonia la fel. Spaima pe care o simţeam s-a transformat într-un sentiment incredibil, trăiam nerăbdarea de a porni. Am simţit că nu mai era niciun moment de pierdut, dacă mai întârziam şi nu traversam imediat, nemţii aveau să distrugă Stalingradul. Iar din clipa aceea, eram pregătiţi să ne sacrificăm viaţa pentru patrie”.

Rodimţev şi-a dat seama că viitorul ţării sale era pe muchie de cuţit. Fiica lui, Natalia, amintea: „La început a fost descumpănit la gândul sacrificiului pe care trebuia să-l ceară soldaţilor săi, pentru că părea că traversau fluviul pentru a intra direct în iad. Simţea că era chiar pe marginea hăului şi se întreba dacă îşi putea aduna puterile pentru a merge mai departe. Dar apoi, când s-a uitat la chipurile oamenilor săi, a înţeles deodată că misiunea lui era să-i conducă pe aceşti oameni, să răstoarne cu totul situaţia”.

Traversarea

Ivan Pstigo, locotenent în forţele aeriene, tocmai se întorcea dintr-o altă misiune deasupra Stalingradului. Mica lui escadrilă arăta jalnic din punct de vedere numeric faţă de cea germană. Observase o concentrare de trupe în apropierea locului de aterizare şi-l văzuse şi pe comandantul lor însoţit de un grup de ofiţeri. Rodimţev l-a chemat pe Pstigo la el: „Tovarăşe pilot, trebuie să-i trec pe oamenii mei fluviul înainte de lăsarea serii. Asiguraţi-ne trecerea cu toată protecţia aeriană pe care sunteţi în stare s-o adunaţi”. Lui Pstigo nu-i venea să creadă ce auzea, pentru că nemţii dominau aproape tot cerul. Şi-a adunat firea şi a replicat: „Tovarăşe general, fac tot ce-mi stă în putinţă”. În vreme ce se urca în carlinga avionului, ultima imagine era aceea a automobilului de comandă al lui Rodimţev îndreptându-se spre Volga. Pstigo nu le dădea multe şanse pasagerilor automobilului, credea că

încercarea de a traversa fluviul era sinucidere curată.

Valentin Spiridonov a fost martor la momentele în care oamenii lui Rodimţev se îndreptau spre ţărm. El şi tunarii săi traversaseră chiar atunci Volga, în direcţia opusă, cu misiunea de a aduce piese de rezervă pentru artilerie: „Am văzut o masă de trupe înaintând spre Volga. Se mişcau incredibil de repede, într-o linişte desăvârşită. Am mai observat că erau echipaţi uşor – duceau doar nişte lansatoare de grenade şi mortiere uşoare de infanterie –, aşa că mi-am dat seama că se îndreptau spre confruntarea directă cu inamicul. Ca şi cum aş fi fost hipnotizat, nu-mi puteam lua ochii de la ei. Îţi creau o impresie extraordinară prin fermitatea mersului lor, prin concentrarea asupra misiunii pe care o aveau. Am simţit atunci că avea să se petreacă ceva cu totul ieşit din comun”.

Pe cerul de deasupra lor, Pstigo şi piloţii lui se băteau cu roiuri de avioane inamice. „Timp de câteva momente, fumul s-a împrăştiat şi am putut vedea ambarcaţiunile lui Rodimţev, traversând fluviul, înconjurate de gheizerele de apă stârnite de miriade de explozii. „Era o privelişte cu totul remarcabilă să vezi cum reuşeau să menţină formaţia, în faţa unui asemenea baraj dezlănţuit asupra lor. M-a cuprins un val de admiraţie. Eram foarte mândru de băieţii aceia”.

Dar avioanele germane au început să-şi regleze lansările de bombe. Vasili Grossman relata scena: „O trombă subţire de apă albă-albăstruie a ţâşnit la vreo 50 m de unul dintre barjele noastre, o a doua s-a înălţat şi s-a prăvălit mai aproape, apoi o a treia. Bombele explodau pe faţa apei, iar Volga era acoperită toată de spuma exploziilor”.

Apoi o ambarcaţiune cu soldaţi înghesuiţi unii în alţii a fost lovită în plin. „Întâi a izbucnit o flacără, fum negru şi gros a învăluit nava, apoi s-a auzit bubuitura unei explozii, după care imediat a răsunat un ţipăt prelung de parcă s-ar fi născut din trăsnetul acela, aminteşte Ivan Scilaev, care

nu avea să uite niciodată momentul. Nava mergea în zigzag, apoi o flacără a ţâşnit de pe puntea superioară. Forţa exploziei a zguduit Volga. Când totul s-a liniştit şi fumul s-a împrăştiat, nu se mai vedea nimic, doar nişte valuri acolo unde fusese nava. Scena ne-a îngheţat sângele în vine”.

Dar ambarcaţiunile continuau să înainteze. Oraşul era tot mai aproape, se putea auzi bubuitul exploziilor şi răpăitul mitralierelor grele. Inamicul sporise cadenţa de foc. Exploziile izbucneau şi în apa fluviului, aruncând-o coloane spre cer. Albert Burkovski vedea trupele apropiindu-se de chei: „Stăteam culcaţi pe burtă. Totul era în flăcări, fum pretutindeni. Navele noastre erau ţinta bombelor şi proiectilelor. Am văzut o barjă mare plină de soldaţi cu mantale groase pe ei, grenade, lopeţi de campanie, muniţii şi mitraliere, dispărând în faţa ochilor mei. Chiar şi nava în care era Rodimţev a fost lovită de o bombă, cei mai mulţi au murit, dar el a ajuns cumva la ţărm. Nu ştiu cum a reuşit să supravieţuiască, probabil doar o voinţă puternică l-a salvat. Mai târziu avea să-mi spună: *Nu-mi puteam permite să fiu ucis, trebuia să păstrez comanda*. Traversarea aceea a fost

Curajul ostaşilor de gardă: trupele Regimentului 42 din Divizia 13 Gardă înaintează spre Stalingrad, în seara de 14 septembrie 1942. Intervenţia acestora a salvat oraşul.

„Dacă tot trebuie să ne sacrificăm viaţa, măcar să ne-o vindem scump": Flancat de Rodimţev şi de Vavilov, Ciuikov se adresează soldaţilor din Regimentul 39 al Diviziei 13 Gardă, înainte de atacul asupra Kurganului lui Mamai.

Statul-Major al lui Rodimţev se reuneşte în cartierul general improvizat în conducta unui canal de scurgere.

Iakov Pavlov şi Casa Pavlov – una dintre cele mai faimoase fortăreţe.

Un mitralior al Armatei Roşii în acţiune.

Rodimţev, comisarul Mihail Vavilov şi şeful Statului-Major, Tihon Belski, consultând o hartă.

Comandantul grupei de asalt, Iakov Goldberg, între ruinele Fabricii Octombrie Roşu.

Ciuikov și Gurov urmăresc evacuarea răniților de la cartierul general al Armatei a 62-a, la mijlocul lui octombrie 1942.

Aleksei Vodnev, „fiul regimentului". La numai 14 ani, a întreprins acțiuni de recunoaștere la Stalingrad.

Generalul Aleksandr Rodimțev – un exemplu de comandă pentru Stalingrad.

Un ostaș al Armatei Roșii ducând mâncare spre linia frontului.

Soldaţi luptând pentru Fabrica Octombrie Roşu, în decembrie 1942.

Rodimţev şi oamenii cartierului său general, împreună cu Valentin Orliankin (al doilea, din dreapta, cu aparatul de fotografiat).

Pavlov, Rodimţev, Ciuikov şi sculptorul Evgheni Vucetici (creatorul Complexului Memorial Kurganul lui Mamai, finalizat în 1967) vizitează Casa Pavlov, la cea de-a 25-a aniversare a bătăliei.

Intrarea în canalul de scurgere care i-a slujit lui Rodimţev drept cartier general.

Deasupra şi în stânga: Regimentul 39 al Diviziei 13 Gardă se mută pe noua linie de apărare, în dimineaţa de 22 septembrie 1942, denumită Ziua morţii.

O grupă de asalt intră în acţiune.

Ciuikov şi Gurov admiră arma cu lunetă a lui Vasili Zaiţev.

Generalul Stepan Guriev (în plan apropiat) şi membrii Diviziei 39 Gardă.

„Satul de pe Volga", adăposturi ale armatei de-a lungul falezei fluviului.

Sokolov, comandantul Diviziei 45, cercetând o hartă a zonei fabricilor.

Gestul eroic al lui Panikaha.

Ambarcațiunile mici care i-au aprovizionat pe apărătorii Stalingradului, după distrugerea punctului de traversare al Armatei a 62-a.

Ciuikov și Batiuk (în dreapta, plan îndepărtat) la un post de observație.

Scene
din viaţa armatei,
soldaţi pregătind
mâncare,
fumând.

Muzica şi cântecele
au ridicat moralul
apărătorilor Stalingradului.

Găuri de gloanţe şi proiectile, într-un stâlp de telegraf din faţa gării, păstrat ca un memorial al luptelor purtate acolo.

Zid ciuruit de gloanţe la fabrica de cuie din centrul Stalingradului.

Statuia lui Vasili Ciuikov, comandantul Armatei a 62-a, dominând sfidător de pe faleza Volgăi, realizată de fiul său, Aleksandr.

Moara – citadela cucerită de Divizia 13 Gardă, la 14 septembrie 1942, şi apărată pe tot parcursul bătăliei.

Deasupra şi în stânga: Relicve ale ultimei linii de apărare a Diviziei 13 Gardă, pe malul Volgăi.

Kurganul lui Mamai – statuia cu *Patria Mamă te cheamă!* şi biserica modernă.

Un monument al luptelor: zidurile ruinate de pe Kurganul lui Mamai. Basorelief prezentând soldaţi care depun jurământ în faţa unui drapel militar. Sub lucrare, sunt încrustate cuvintele: „Dincolo de Volga nu mai avem ce căuta!".

Această clădire – din colonia muncitorilor de la fabrica de tractoare – a fost folosită ca linie de apărare de Divizia 37 Gardă, la 14 octombrie 1942. Reparaţiile zidului din centrul lucrării arată unde a fost instalat amplasamentul de tun.

Curtea din faţa fabricii de tractoare, unde unităţi ale Diviziei 112 au rezistat cu disperare, pe ultima linie de apărare, la 14 octombrie.

Vâlceaua morţii care ducea în jos, spre Volga, aflată între Fabrica Octombrie Roşu şi Fabricile Baricada. La sfârşitul lui octombrie şi în noiembrie 1942, lunetiştii germani au deţinut înălţimile de unde controlau vâlceaua.

O capsulă a timpului la Stalingrad: laboratorul de procesare a oţelului din Fabrica Octombrie Roşu păstrată exact aşa cum arăta în timpul luptelor.

Placa comemorativă spre cinstirea luptătorilor din Regimentul 253 (Taracianski) al Diviziei 45, care au apărat clădirea.

Ruinele postului de comandă al Diviziei 138 a lui Liudnikov, din spatele Fabricii Baricada.

Turela de tanc montată pe un piedestal (una dintre cele 17 răspândite prin tot oraşul) marchează ultima linie de apărare a luptătorilor Stalingradului.

Armament al Armatei Roşii expus la Muzeul din Volgograd.

Cartierul general al Armatei a 64-a de la Beketovka, unde generalul Paulus s-a predat lui Şumilov.

General-colonelul Mereşko, la Muzeul Marelui Război Patriotic de la Moscova.

groaznică. Cred că au fost mai mulţi cei care au murit în cursul ei, decât cei ajunşi la malul celălalt”.

Divizia 13 Gardă a suferit pierderi cumplite: „Mai bine de jumătate dintre oamenii aceia au murit înecaţi în

timpul traversării fluviului, confirma Anatoli Kozlov. Dar ceilalţi au continuat să înainteze”. Nemţii ocupaseră cea mai mare parte a cheiurilor şi-şi îndreptau acum tirul mortierelor şi mitralierelor asupra ambarcaţiunilor. „Nu mai aveam timp să tragem navele la mal, spunea Ivan Scilaev. Soldaţii săreau în apă şi porneau direct la atac”. Într-un fel, situaţia aceea disperată i-a însufleţit pe oameni. „Trupele arătau atât de hotărâte, îşi amintea Burkovski. Şi-au strâns rândurile şi au început să strige *ura*. Şi apoi, cu o forţă uimitoare, au pornit la atac în goană şi nu s-au mai oprit. Nemţii aveau o poziţie dominantă, dar nu cred că se aşteptau la un asalt atât de îndârjit”.

Trupele Diviziei Gardă îşi doreau ca Stalingradul să nu se predea. „E greu de redat în cuvinte lupta la care am fost martor”, spune Hamlet Dallakian. „Un soldat rămăsese fără armă, sângele-i şiroia din rana de la cap, mantaua îi era plină de sânge, dar a gonit ţintă spre un neamţ şi i-a rupt gâtul cu mâinile goale. I-a aruncat trupul peste umăr – de părea că se adăpa dintr-un izvor de puteri de necrezut – şi apoi, fără să se mai uite înapoi, s-a repezit la următorul. Oamenii s-au aruncat pur şi simplu în bătălie – din fugă –, îmboldiţi de situaţia de urgenţă, strigându-le apărătorilor împrăştiaţi pe ţărm: *Nu vă lăsaţi*! *Nu vă lăsaţi*! *Venim şi noi*!”

Nemţii ocupaseră taluzul înalt al fluviului şi de acolo au îndreptat o copleşitoare putere de foc asupra ruşilor care înaintau. Nu părea posibil să reuşească să treacă de acel baraj, dar au trecut. Într-o feroce luptă corp la corp, soldaţii lui Rodimţev au recucerit o clădire-cheie din mâna nemţilor – moara, poziţie strategică spre Volga –, asigurând astfel securitatea traversărilor peste fluviu. În acea noapte, alte mii de soldaţi ai diviziei au putut traversa. Ziua aceea groaznică se apropia de sfârşit, iar apărătorii Stalingradului reuşiseră să nu abandoneze oraşul.

În lucrările de istorie sovietice ulterioare, evenimentele din 14 septembrie au fost cosmetizate în aşa

fel încât, conform acestora, toţi oamenii Diviziei Gardă au traversat Volga în cursul nopţii. Panica în masă – care i-a forţat pe Ciuikov şi Rodimţev să-şi arunce trupele în luptă, în plină zi – era un fapt prea dureros pentru a fi recunoscut. Chiar şi numai ideea posibilităţii unui eşec militar la Stalingrad ar fi pătat onoarea statului comunist. Aşa după cum sublinia Hamlet Dallakian: „Niciodată n-am fi recunoscut că oraşul ar fi putut cădea în mâinile inamicului”.

Dar acum putem să recunoaştem capacitatea de comandant a lui Ciuikov, curajul lui Rodimţev şi eroismul soldaţilor săi. Poziţia apărătorilor era încă disperată. Dar, privind din perspectivă evenimentele din 14 septembrie, Ivan Erofeev a văzut lucrurile cu totul altfel: „Generalul Rodimţev a împărtăşit aceleaşi primejdii ca şi soldaţii săi şi a organizat cu succes apărarea falezei Volgăi. Într-un fel, am simţit că organiza apărarea patriei înseşi. Acela a fost momentul în care am început să facem faţă nemţilor şi să ne apărăm pământul natal. *Niciun pas înapoi*! era acum o realitate pentru Stalingrad”.

CAPITOLUL CINCI Curaj născut din disperare Luptele din septembrie

La 14 septembrie 1942, Armata Roşie rezista cu greu la Stalingrad. Mai târziu, Ciuikov şi Statul-Major au reflectat asupra acelei zile hotărâtoare. Doar câteva minute au lipsit ca portul central de traversare să nu cadă în mâinile inamicului. Cartierul general al armatei, cu totul lipsit de vreun fel de apărare, era la doar 600 m de liniile germane care înaintau. Nu mai aveau niciun fel de trupe de rezervă (un raport NKVD arăta că până şi trupele de stopare luptau pe linia frontului, pe 14 septembrie). Dar, cu toate acestea, au supravieţuit. Conducerea fermă şi curajul au avut un rol decisiv.

Atunci a ieşit la iveală şi o interesantă slăbiciune a comandantului armatei adverse, Paulus: insistenţa sa de a se baza pe *lupta metodică* şi incapacitatea de a-şi asuma riscuri pentru a-şi atinge ţinta. Ciuikov se gândea la

evenimentele din 14 septembrie, atunci când spunea: „Istoricii susţin că în marile bătălii, generalii remarcabili ar fi câştigat lupta decisivă dacă ar mai fi avut măcar încă un batalion. În cursul acelor zile, mie mi se pare că Paulus a avut suficiente batalioane pentru a dispersa Armata a 62-a şi a ajunge la Volga”.

Ruşii mai aveau acum o şansă de a rezista pe poziţii. Dar era o şansă disperată, iar luptele de la Stalingrad, din septembrie 1942, au fost cu adevărat îngrozitoare. Unele dintre faimoasele descrieri ale acelor zile dau impresia unui oraş deja transformat într-o serie de puncte întărite, în timp ce forţa şi moralul germanilor se eroda, din pricina eforturilor de a cuceri aceste fortăreţe urbane. Dar realitatea a fost cu totul alta. Ruşii se chinuiau să formeze o linie de apărare şi în acelaşi timp să rupă coeziunea înaintării germane. Inamicul era pregătit să sacrifice oricât pentru a-şi atinge toate obiectivele. În aceste condiţii, poziţia apărătorilor era extraordinar de dificilă. Şi în mijlocul acestor greutăţi s-a născut un curaj din disperare. A devenit evident că pe nemţi nu-i aştepta o victorie uşoară la Stalingrad.

Silozul în vreme ce nemţii înaintau spre Volga, zona de sud a Stalingradului li s-a părut o ţintă tentantă. Era, fără îndoială, cea mai vulnerabilă parte a oraşului. Inamicul reuşise să ajungă la râul Kuporosnoe, despărţind Armata a 62-a de vecina sa, Armata a 64-a, şi putea folosi acum această străpungere ca să lărgească breşa, obligându-i pe apărători să se retragă spre valea Ţariţa, pentru ca să-i distrugă acolo. Mihail Serebriakov arată că viroagele râului care venea dinspre stepă şi se vărsa în Volga, permiteau inamicului să pătrundă poziţiile ruşilor: „Viroagele incredibil de convenabile pentru nemţi erau ca o serie de drumuri care duceau spre Volga. Puteau mătura malurile cu rafale de mitralierele de pe avioane sau se puteau infiltra pe acolo cu tancuri şi infanterie”.

Silozul domina orizontul, în sudul Stalingradului. Era un reper foarte uşor de recunoscut, iar când Paulus s-a

gândit la o medalie a victoriei pentru trupele sale, cu ocazia sărbătoririi cuceririi oraşului, după cum intenţiona el, a folosit imaginea silozului drept fundal. Acesta avea să devină punctul central la unei eroice rezistenţe împotriva germanilor.

În seara de 17 septembrie, o forţă de doar 50 de membri ai Diviziei Gardă şi marinari, aleşi anume pentru această misiune, s-a grupat în clădirea silozului pentru a înfrunta inamicul. Locotenentul Andrei Koziainov, comandantul unui pluton de marinari, a descris lupta îngrozitoare care a urmat: „În siloz, grânele se aprinseseră, apa de la mitraliere se evaporase, răniţilor le era sete, dar nu aveau de unde lua apă. În timpul zilei, mulţi dintre ai noştri se căţărau pe punctele cele mai înalte ale silozului, de unde trăgeau asupra nemţilor. Noaptea coborau şi formam un cerc de apărare în jurul clădirii. Aparatul nostru radio murise încă din prima zi. Nu aveam niciun fel de legătură cu unitatea noastră”.

Mereşko arăta că era de o importanţă vitală să ţină inamicul la distanţă de acest obiectiv: „Germanii aveau nevoie de puncte aflate la înălţime, de unde să controleze căile de traversare peste Volga. De pe acoperişul silozului puteai supraveghea totul. Inamicul intenţiona să pună acolo mitraliere grele şi piese uşoare de artilerie. Mai era un motiv pentru care clădirea era importantă: se afla între Armatele a 62-a şi a 64-a, coridor pe care nemţii îl tot lărgeau. Voiau să creeze o zonă de interdicţie, împingând Armata a 64-a mai spre sud şi în acest fel izolându-i şi mai mult pe apărătorii oraşului”.

Un fapt important era că nemţii doreau să captureze silozul cât mai intact, ca să-l poată folosi ca pe o citadelă şi să pună mâna şi pe cerealele de acolo. Spre acest obiectiv au trimis tancuri şi infanterie, la nivel de batalion. Pe 15 septembrie, se părea că ruşii au fost surprinşi într-o poziţie vulnerabilă, pentru că tancurile au trecut de siloz, înainte ca ei să constituie acolo o apărare bună. Dar infanteria germană nu şi-a consolidat imediat poziţiile în clădire,

ceea ce i-a oferit o şansă lui Ciuikov. Mereşko a descris astfel mişcarea fermă de răspuns: „Ne-a şocat viteza de înaintare a nemţilor în această zonă. Am înţeles ce voiau să facă: să ne izoleze de restul frontului şi să ne închidă posibilitatea de aprovizionare a armatei peste fluviu. Tancurile lor au pătruns atât de rapid, încât a fost cât pe-aici să pierdem silozul. Din fericire, mai existau şi o serie de tuneluri care duceau de la Volga la siloz şi Ciuikov s-a folosit de ele. I-a trimis pe soldaţii noştri prin ele – picând în spatele liniilor germane – pentru a asigura apărarea silozului. Era o misiune sinucigaşă. Ştiam că vor rămâne destul de repede fără apă şi muniţie, aşa că am trimis o grupă de oameni special aleşi – cei mai buni soldaţi din gărzile noastre şi marinari – pe care ne puteam baza că vor rezista inamicului”.

Vreme de două zile, acea garnizoană mică a rezistat eroic, în nişte condiţii îngrozitoare, până când nemţii au pătruns în clădire, pe 20 septembrie. Apărătorii şi-au sfidat inamicul până în ultima clipă: „La amiază au apărut 12 tancuri, relata mai departe Koziainov. Terminaserăm toată muniţia pentru armele antitanc, nu mai aveam nicio grenadă. Tancurile s-au apropiat de siloz şi au început să tragă asupra garnizoanei noastre cu foc direct. Dar niciunul dintre noi nu s-a clintit”. Una dintre mitralierele ruşilor a fost făcută ţăndări de un proiectil german, alteia i s-a îndoit ţeava de la lovitura unui şrapnel. „Exploziile proiectilelor sfărâmau betonul, cerealele luaseră foc, nici nu ne puteam vedea din pricina fumului şi a prafului, dar ne îndemnam unul pe celălalt cu strigăte”. Şi au apărut tancurile şi infanteria germană. „Lupta s-a încins chiar în interiorul clădirii, îi simţeam pe inamici, le auzeam tropăitul şi suflarea, dar nu reuşeam să-i vedem prin fumul acela. Trăgeam încotro auzeam zgomote”.

Trupele germane au fost descurajate de rezistenţa atât de înverşunată a ruşilor: „Apoi lupta s-a mutat în siloz, scria unul dintre soldaţii nemţi. Silozul nu este ocupat de oameni, ci de diavoli pe care nici flăcările şi nici gloanţele

nu-i pot distruge.

Dacă toate clădirile din Stalingrad vor fi apărate la fel, atunci niciunul dintre soldaţii noştri nu se va întoarce întreg în Germania”.

Mai apoi, Ciuikov avea să se exprime cu mândrie despre tenacitatea dovedită de acei apărători, iar Mereşko sublinia: „N-am aflat ce s-a întâmplat cu adevărat în siloz, decât după ce bătălia Stalingradului s-a încheiat. La vremea aceea, auzeam că se dădeau lupte, dar habar nu aveam ce se petrecea. Garnizoana de apărare de acolo era complet izolată şi doar oamenii ei ştiau de unde îşi procurau apă şi muniţie. Am auzit zvonuri că sufereau cumplit şi că numai vreo câţiva au reuşit să se retragă pe Insula Golodnîi, de pe Volga”.

La sfârşitul bătăliei, Mihail Serebriakov, unul dintre ruşii care au recucerit silozul de la nemţi, a recunoscut importanţa acestuia ca fortăreaţă improvizată. El a vorbit cu deosebit respect despre cum istoria apărării acestuia a ajuns să reprezinte doar o parte din adevărul despre luptele de acolo: „Era un loc numai potrivit pentru un punct de rezistenţă. Era o fortăreaţă splendidă şi totdeauna a fost foarte greu de cucerit. La mijlocul lui septembrie, oamenii noştri au luptat cu eroism câteva zile în şir, dar rezistenţa lor disperată a devenit parte a mitului propagandei conform căruia, chiar de la început, am demonstrat superioritatea spiritului nostru de luptă în faţa inamicului. Lucrurile n-au stat aşa, ne-am mobilizat toate puterile şi am rezistat cu îndârjire, dar la început, situaţia noastră a fost foarte grea. Niciodată nu se menţionează cât de greu ne-a fost să recucerim clădirea, în ianuarie 1943, pentru că nemţii au apărat-o cu dârzenie, la rândul lor, aducând chiar şi un tren blindat pe care l-au integrat pe poziţia lor”.

Serebriakov are dreptate să sublinieze faptul că apărarea silozului a devenit parte a mitului propagandei sovietice. Trupele ruseşti nu au rezistat întotdeauna eroic, mai ales în primele etape ale luptelor, aşa cum spunea şi

Antony Beevor: „Nu este o insultă adusă curajului lor – mai degrabă îl confirmă – dacă amintim că a existat o minoritate care n-a vrut ori n-a putut să facă faţă groaznicului stres al bătăliei”. Unii s-au dovedit vinovaţi de laşitate, alţii n-au putut rezista pur şi simplu luptelor de stradă. Ciuikov s-a hotărât să trimită o garnizoană să apere silozul, pentru că rezistenţa ruşilor la sud de Ţariţa se dezintegra, în jurnalul de luptă al Brigăzii 42, se menţionează deteriorarea situaţiei, în vecinătatea silozului, între 15 şi 18 septembrie. Detaşamente ale Armatei Roşii din apropiere s-au retras fără ordin, lăsând flancul brigăzii descoperit în faţa inamicului. Era în pericol de a fi încercuită de nemţi, iar unele dintre unităţile sale fuseseră deja înconjurate. Orice mijloc de comunicare cu cartierul general al Armatei a 62-a căzuse. Problema principală în această zonă a luptelor era moralul scăzut şi lipsa unei conduceri efective. Parte a Brigăzii 42 a ieşit, prin luptă, din încercuire, în noaptea de 17 septembrie, dar a pierdut mulţi oameni în această încercare. Comisarul brigăzii, Sciapin, a murit pe malul Volgăi, din cauza rănilor şi a fost destul pentru ca panica să se întindă. S-a auzit un zvon că alte trupe din sector au părăsit oraşul „lăsând situaţia ameninţătoare să evolueze”, după cum menţionează laconic jurnalul de luptă. Dar colapsul a început de la vârf. Comandantul Brigăzii 42 a părăsit linia de apărare, pretinzând că se duce să se consulte cu conducerea armatei. Nu s-a întors. La scurtă vreme, comandantul Brigăzii a 92-a din vecinătate i-a urmat exemplul. Abandonaţi de conducătorii care dezertaseră, soldaţii speriaţi au fugit spre malul Volgăi şi au început să-şi încropească plute ca să scape din oraş.

Ciuikov n-a reuşit să-şi impună autoritatea şi şi-a recunoscut eşecul: „Două brigăzi de infanterie, izolate de restul armatei, luptau la sud de râul Ţariţa. Ofiţerii de Stat-Major care au fost trimişi la aceste brigăzi nu s-au mai întors şi s-a considerat că au fost ucişi”. Mai apoi, Ciuikov a descoperit: „comandantul şi cartierul general al

brigăzilor combinate şi-au abandonat unităţile, au traversat spre Insula Golodnîi, iar de acolo trimiteau rapoarte false cu privire la mersul luptelor”.

În acest timp, Ciuikov a fost nevoit să-şi mute din nou cartierul general. Buncărul de pe Ţariţa devenise prea periculos, iar în noaptea de 16 septembrie, comandantul Armatei a 62-a şi membrii săi au trecut râul, stabilindu-şi noul cartier general în spatele Fabricii Octombrie Roşu, în apropierea unor rezervoare de petrol – iniţial s-a crezut să erau goale –, ceea ce s-a dovedit a fi o eroare gravă, deoarece erau pe jumătate pline şi la începutul lui octombrie, nemţii le-au bombardat. Rezervoarele au luat foc, iar Ciuikov şi oamenii săi aproape că au fost înecaţi în petrolul arzând.

Silozul fusese apărat cu deosebit curaj, dar situaţia Armatei Roşii rămânea precară. Ciuikov era cu adevărat îngrijorat de starea armatei sale, iar în noaptea de 16 septembrie, i-a fost teamă să întârzie pe malul opus mai mult de câteva ore, pentru ca dispariţia sa să nu creeze panică în rândul trupelor sale: „Ce s-ar fi ales de armată, de oraş, dacă ar fi trebuit să rămânem în ziua următoare pe malul stâng al fluviului? Mi se face părul măciucă”.

Pe când se crăpa de ziuă, a alergat la malul Volgăi, apoi a sărit pe chei, urmat de oamenii săi, rechiziţionând ultima navă gata de traversare. Unii dintre adjuncţii săi – inclusiv comandanţii artileriei şi unităţilor de tancuri – s-au făcut dispăruţi în starea de confuzie care se crease. Răspunsul lui Ciuikov faţă de aceste dezertări a fost: „Aerul va fi mai curat fără ei”. Hotărârea lui de a rămâne optimist s-a dovedit corectă şi a fost răzbunat de cei care i-au înlocuit pe dezertori, general-maiorul Pojarski în fruntea artileriei şi locotenent-colonelul Weinrub în fruntea unităţilor blindate, care s-au dovedit competenţi şi extraordinar de curajoşi.

Gara centrală în noaptea de 14 septembrie, alte mii de ostaşi ai Diviziei 13 Gardă au reuşit să ajungă la Stalingrad. Ciuikov şi Rodimţev au pus la cale un plan

îndrăzneţ: în acea noapte, aveau să trimită un grup de ostaşi cu misiunea de a recuceri gara centrală ocupată de inamic. A fost ca o aruncare disperată de zaruri: trupele din misiunea aceasta aveau să fie cu totul izolate de camarazii lor, cu rezerve limitate de hrană şi muniţie, iar dacă reuşeau să recucerească gara, urmau să suporte toată greutatea contraatacurilor germane: „Când acei soldaţi au pornit spre oraş, eram cu toţii impresionaţi de curajul lor, remarca Scilaev. Era un act de sacrificiu care ne oferea şansa de a mai câştiga ceva timp. Erau nişte oameni curajoşi, dispuşi să şi moară”. Rodimţev avea să mărturisească mai apoi: „Ştiam care va fi efectul recuceririi gării. Nemţii s-ar fi simţit provocaţi şi aveau să-şi folosească toată forţa lor militară împotriva apărătorilor”.

La adăpostul întunericului, Ciuikov şi Rodimţev au hotărât să trimită în misiune câteva sute de oameni, sperând să-şi surprindă inamicul cu garda jos. Ivan Scilaev relata: „Era un atac prin surprindere şi în mod cu totul remarcabil, a şi reuşit. Au trimis un batalion de recunoaştere, dar nemţii n-au crezut că puteam să pătrundem până la gară. În zorii zilei de 15 septembrie, am reuşit să o capturăm”.

Lupta îndârjită pentru cucerirea gării şi retragerea curajoasă a apărătorilor ruşi prin centrul Stalingradului a devenit un episod faimos al bătăliei. Dar nu a fost uşor de stabilit cam cât timp au reuşit ruşii să menţină controlul asupra gării. „Noi n-am mai ştiut ce s-a întâmplat acolo, după ce oamenii noştri au fost încercuiţi”, spunea Mereşko. După război, Ciuikov s-a întâlnit cu unul dintre ofiţerii batalionului, locotenentul Anton Dragan, iar discuţia dintre ei constituie una dintre cele mai emoţionante pasaje ale cărţii. Este bine cunoscută descrierea vie a lui Dragan. Oamenii lui se strecurau prin oraş către obiectiv: „Se lăsase întunericul şi pretutindeni în jurul nostru vuia sunetul luptelor. Ne-am strâns lângă gară şi ne-am furişat cât mai aproape, gata pentru lupta

om la om. Am pornit brusc atacul, am aruncat grenade şi ne-am repezit imediat înăuntru după ele. Nemţii au luat-o la fugă, trăgând la întâmplare, în întunericul acela. Când şi-au revenit şi şi-au dat seama că eram doar o companie, deja ne stabiliserăm pe poziţii de apărare solide: cu toate că s-au întors să ne atace de mai multe ori, înainte de ivirea zorilor, n-au putut recuceri gara”. Apoi Dragan descrie lupta eroică de apărare a poziţiilor cucerite, care a urmat: „Gara era în flăcări, zidurile se prăbuşeau, fierul acestora se contorsiona, dar oamenii continuau să lupte”.

Ciuikov spune că oamenii de la gară au rezistat vreme de cinci zile, înainte ca grupul acela de curajoşi să se retragă, în zorii zilei de 21 septembrie. „Trebuie să recunoaştem că această perioadă a luptelor este foarte greu de reconstituit, după cum bine se cunoaşte”, spunea Mereşko. Dar bineînţeles că o rezistenţă atât de tenace pe una dintre poziţiile-cheie ale Stalingradului avea o evidentă valoare propagandistică. Discuţia cu Dragan a fost inserată în istoria sovietică oficială a diviziei de către I.A. Samciuk, veteran al Diviziei 13. Dar rezistenţa ruşilor a fost exagerată de data aceasta: valuri după valuri de atacatori nemţi au fost respinse. După mult mai multe zile de lupte îndârjite, „oamenii gărzii au privit cu grijă dintre ruine şi au numărat 12 tancuri care ardeau, în timp ce cadavrele inamicilor zăceau grămezi-grămezi pe lângă clădiri”. Apoi Samciuk continuă: „Timp de zece zile şi zece nopţi, batalionul încercuit a respins dintre ruinele gării atacurile înverşunate ale inamicului.

Timp de zece zile şi zece nopţi, o mână de militari hotărâţi ai gărzii, care nu mai aveau aproape niciun fel de hrană şi nici muniţie, au reuşit să menţină o importantă poziţie din punct de vedere strategic, aflată sub un permanent baraj de artilerie şi bombardament aerian. Această acţiune a ajutat enorm unităţile care luptau în apropiere”. Samciuk citează raportul din 20 septembrie al unuia dintre apărători, Koleganov. Acesta fusese rănit, dar atât el cât şi camarazii lui au continuat să-şi apere poziţia

în acele condiţii înfiorătoare. Inamicul încerca să-i înconjoare. Koleganov exclamă: „Soldaţii diviziei noastre de gardă nu se retrag. Mai bine ar muri de moartea celor bravi, duşmanul nu va rupe apărarea noastră. Să audă întreaga ţară de Divizia 13 Puşcaşi!”

Istoricii occidentali ai bătăliei de la Stalingrad au căzut de acord că rezistenţa de la gară a durat cinci zile. John Erickson, în cartea sa *The Road to Stalingrad*, scria: „Pe 20 septembrie, la mijirea zorilor, bombardierele germane s-au concentrat pentru a distruge ce mai rămăsese din gară, ca s-o facă una cu pământul. Supravieţuitorii au înaintat, ocupând peronul din faţa gării şi o parte dintr-o clădire apropiată botezată fabrica de cuie, din pricina unui depozit de cuie aflat într-un colţ al ei”.

Recucerirea gării a fost o iniţiativă îndrăzneaţă, iar faptul că au reuşit să apere această clădire vreme de cinci zile, în faţa maşinii de război a Armatei a 6-a germane, a fost cu adevărat o izbândă uluitoare. Alan Clark, în *Barbarossa*, se bazează pe relatările lui Koziainov şi Dragan, pentru a demonstra că ofensiva germană „fără îndoială, s-a împotmolit”. În ochii săi, bătălia Stalingradului a fost „o luptă de uzură” şi „nemţii au fost cei nevoiţi de nenumărate ori să ridice miza, nu Armata Roşie”.

Anthony Beevor este de acord: „După ce a fost cucerită, pierdută şi recucerită de 15 ori în cinci zile, gara a ajuns în cele din urmă în mâinile nemţilor care au ocupat ruinele”. Dar pentru Wehrmacht a fost o acţiune care a costat mult timp. Beevor face legătura cu alte „poziţii apărate cu aceeaşi îndârjire din clădiri semifortificate din centrul oraşului”, cum ar fi magazinul universal, fabrica de cuie şi „încă o clădire cu trei etaje, nu departe de celelalte puncte întărite”, înainte de a trage concluzia: „soldaţii germani, cu ochii înroşiţi de oboseală după lupte extenuante şi deplângând pierderea mult mai multor camarazi decât se aşteptau ei, şi-au cam pierdut aerul

triumfalist pe care-l aveau cu doar o săptămână înainte. Totul arăta tulburător de diferit de cum păruse la început”.

Nu există nicio îndoială asupra impactului deosebit pe care l-a avut lupta pentru gară. Dar chiar au reuşit apărătorii ei să reziste atâta vreme? Mereşko sublinia: „Doar unele clădiri din Stalingrad puteau fi cu adevărat transformate în citadele împotriva inamicului. Cele mai multe au fost uşor distruse de bombardamentele germane. Pentru ca un punct întărit să reziste era nevoie de o clădire foarte trainică, din beton şi cărămidă, pentru ca structura de rezistenţă să rămână în picioare. De asemenea, trebuia să aibă şi subsoluri, aceste calităţi erau vitale”.

Dar gara nu avea nici subsoluri unde să se adăpostească apărătorii şi în cea mai mare parte era construită din cărămidă şi lemn. Nu avea cum să reziste unui atac aerian substanţial. Ivan Scilaev mărturisea cu sinceritate: „Nu vreau să minimalizez curajul apărătorilor, dar versiunea acceptată oficial. este falsă. Am reuşit să rezistăm pe poziţie, mai puţin de 24 de ore. Pe 25 septembrie, am respins o serie de atacuri germane. Dar spre seară, au venit cu bombardierele şi au aruncat bombe incendiare asupra gării. Oamenii mei s-au chinuit îngrozitor, mulţi dintre ei au ars de vii. Supravieţuitorii greu încercaţi au abandonat clădirea şi s-au retras spre magazinul universal”.

Scilaev l-a contactat pe Anton Dragan care i-a relatat ce s-a întâmplat acolo cu adevărat. Aceste mărturii sunt dezvăluite aici pentru prima oară: „În noaptea de 14 septembrie, Batalionul 1 a primit ordin de a pătrunde în poziţiile inamicului, pentru a cuceri gara. Am împlinit această misiune. Dar pe 15 septembrie, luptele din jurul gării au devenit nespus de crunte şi am avut pierderi îngrozitoare. Am primit drept întărire o companie de mitraliori a regimentului, care ne-a ajutat mult. Apoi a apărut şi o a treia companie a lui Koleganov. Gara a trecut din nou din mâinile noastre în cele ale nemţilor şi iar în ale noastre. Seara, clădirea a izbucnit în flăcări şi lupta a

continuat pe peroane şi printre liniile terasamentului de cale ferată, dar nemţii şi-au adus spre întărire o unitate de rezervă şi am fost nevoiţi să abandonăm”.

Supravieţuitorii rămăseseră acum împrăştiaţi în spatele liniilor germane, fără a avea unde să se adăpostească. Dragan a continuat: „Ne-am repezit în fabrica de cuie, dar acolo n-am reuşit să ocupăm decât un singur atelier. Lupta a continuat în această clădire. Pe 17 septembrie, comandantul nostru de batalion, Cerviakov, a fost năucit şi şocat de bombe, iar comanda a fost preluată de adjunctul său, Fedoseev. Koleganov a fost rănit pe 18 septembrie, iar pe 22, supravieţuitorii batalionului s-au împărţit în două grupe”. Cronologia evenimentelor expusă de Dragan arată că, de fapt, raportul lui Koleganov din 20 septembrie, citat de Samciuk drept dovadă a rezistenţei din gară, a fost trimis din fabrica de cuie. În discuţia avută cu Ciuikov, Dragan vorbeşte de lupta lor disperată din atelierele fabricii: „Nemţii ne presau batalionul din trei laturi. Situaţia muniţiei era extrem de serioasă, iar despre somn sau mâncare nici nu se punea problema. Cel mai rău era cu setea. Din cauza nevoii de apă am tras cu arma în conductele de canalizare, să vedem de nu cad câteva picături. Schimburile de focuri când se domoleau, când se porneau mai întărâtat. În unele ambuscade scurte, ne foloseam de pumnale, lopeţi, de patul armei”.

Dragan îi explica lui Ciuikov furia din care se născuse raportul lui Koleganov. Locotenentul era rănit şi în stare de şoc, dar hotărât să nu se predea: „A raportat la cartierul general că situaţia era critică, dar atâta vreme cât mai era în viaţă, gunoaiele acelea nu aveau să treacă. Lupte fioroase au continuat toată noaptea. Grupe mici de lunetişti şi mitraliori s-au strecurat în spatele nostru, s-au ascuns prin poduri, dărâmături, conducte de canalizare şi au început să tragă în noi”.

Nu se poate pune la îndoială curajul adevărat al acestor oameni. Noua relatare a lui Dragan are un ton mai sec. Cei câţiva oameni care mai rămăseseră din batalion s-

au retras, Fedoseev, care ajunsese la comanda batalionului, a încercat să stabilească un punct de comandă în subsolul magazinului universal, dar curând a fost nevoit să abandoneze şi poziţia acesta: „Hitleriştii au înconjurat magazinul universal şi au cucerit punctul de comandă al primului batalion. Fedoseev a fost ucis. Din clipa aceea eu am preluat comanda. Nu mai rămăseserăm decât vreo 100 de oameni: o companie de mortiere condusă de Bodunov, una de mitraliere sub comanda lui Dilenko, un ofiţer politic, Sterlev, şi eu, acum comandant. Germanii ne-au înconjurat apoi şi în fabrica de cuie şi ne împingeau spre Volga”.

A fost o acţiune defensivă uimitoare, dar izolată repede de inamic şi a acoperit doar o mică porţiune din centrul oraşului. Oamenii s-au smuls din încercuire şi au constituit un punct de rezistenţă în dărâmăturile unor clădiri de pe malul Volgăi. Nemţii au atins malul fluviului în această zonă şi apărătorii au rămas izolaţi de restul armatei: „Doar 40 de oameni au reuşit să ajungă pe malul Volgăi. Boduno a fost ucis. Am intrat într-o clădire care devenise ultima noastră citadelă întărită. Ne-am apărat aici vreme de cinci zile şi cinci nopţi. Pe strada Krasnopiterskaia, mai rămăseserăm doar 12 şi nemţii ne atacau în permanenţă”.

În discuţia cu Ciuikov, Dragan a relatat ultimele acte de rezistenţă, iar acestea au devenit faimoase pe bună dreptate: „Ne-am decis să ridicăm un steag deasupra clădirii, dar n-am găsit niciun material roşu. Când a înţeles ce voiam să facem, unul dintre oameni, grav rănit, şi-a scos vestonul plin de sânge şi după ce şi-a mai şters şi sângele de pe răni cu el, mi l-a întins”.

Apărătorii erau disperaţi pentru că nu mai aveau muniţie. Dragan îi spunea lui Ciuikov: „Am respins următorul atac cu pietre, trăgând doar din când în când şi aruncând şi ultimele grenade”. Nemţii au socotit atunci că apărătorii rămăseseră fără muniţie şi au pornit împotriva lor fără să se mai ferească, în plină stradă: „Am pus atunci

într-o mitralieră grea ultima bandă de cartuşe şi am trimis toate cele 250 de cartuşe în naziştii cu uniformele lor de un gri murdar şi-i auzeam cum urlau. Am fost rănit la mână, dar n-am lăsat mitraliera. Grămezi de cadavre s-au strâns pe jos. Iar nemţii care scăpaseră teferi alergau îngroziţi să se adăpostească”.

Atunci au apărut blindatele: „Şi am auzit zgomotul îngrozitor al tancurilor. Din spatele unui bloc din apropiere au început să înainteze spre noi vehiculele masive ale nemţilor. Aceasta însemna sfârşitul. Ne-am luat adio unul de la altul. Cu un pumnal, un soldat a scrijelit pe peretele de cărămidă: *Aici au luptat oamenii din Divizia Gardă a lui Rodimţev şi au murit pentru patria lor*”.

După victorie, mărturiile lui Dragan au avut o mare semnificaţie. În cele din urmă, nemţii le-au distrus punctul de rezistenţă cu foc concentrat de pe tunurile tancurilor. În mod cu totul uluitor, şase dintre apărători, îngropaţi în ruine, au reuşit mai apoi să scape. Ciuikov a folosit povestea aceasta pentru a aduce un omagiu trupelor sale: „Singuri, izolaţi, în grupe mici, s-au luptat pentru fiecare clădire, până la ultimul cartuş, provocând imense pierderi inamicului”. Dar în timpul luptelor, exemplele de rezistenţă eroică, în circumstanţe potrivnice, nu aveau cum să fie cunoscute de ceilalţi apărători care s-ar fi putut inspira din acele fapte. Aşa cum Dragan îi mărturisea lui Scilaev: „Doar şase, şi aceia răniţi, au supravieţuit, dintr-un batalion întreg cu rezerve cu tot. Iar în cursul rezistenţei noastre disperate fusesem atât de singuri!”

Doar o singură informaţie trunchiată a reuşit atunci să ajungă la cunoştinţa restului armatei: raportul lui Koleganov. Deşi a fost consemnat în întregime în jurnalul de luptă al Diviziei 13, regimul comunist l-a cenzurat masiv. Toate cuvintele grele, cum ar fi *tu-le muma lor de stricaţi*, au fost scoase de cenzorii politici. Legământul: *Soldaţii noştri opun o ultimă rezistenţă pentru victoria poporului nostru* a devenit: *Soldaţii diviziei vor dărui totul pentru deplina victorie a sistemului sovietic*. După cum

remarca ironic şi cu amărăciune veteranul Anatoli Kozlov: „Pentru a ajunge la adevăratele cuvinte de la Stalingrad, trebuie să înlăturăm retorica şi să redăm în locul ei potopul de înjurături”. Dar cel mai rău a fost că Samciuk sau redactorii săi au înlăturat ultima parte a mesajului plin de mândrie al lui Koleganov către restul armatei, ultimele cuvinte pe care acest militar brav şi disperat voia să le transmită camarazilor săi. Probabil că spontaneitatea dură a acestuia a descumpănit regimul fondat pe dogma marxistă. Cuvintele sale notate în jurnal cu majuscule erau simple: „MAI BINE SĂ FIM EROI APĂRÂND STALINGRADUL”.

Asaltul asupra Kurganului lui Mamai

Cea mai remarcabilă acţiune a Armatei Roşii, la mijlocul lui septembrie, a fost lansarea contraatacului agresiv pentru recucerirea Kurganului lui Mamai. Lupta s-a dat în teren deschis, toate avantajele fiind de partea nemţilor. Ruşii au pornit asaltul în plină zi, împotriva unui baraj formidabil de artilerie şi bombardament aerian, atacând pantele dealului spre poziţiile bine apărate ale inamicului. Un astfel de atac nu avea cum să aibă sorţi de izbândă.

Dar în chip cu totul neaşteptat, au reuşit. De necrezut, steagul roşu a fost ridicat deasupra turnului de apă de pe vârful Kurganului lui Mamai. Mesajul pentru cei din armată, care se îndoiau de victorie, era limpede: De aici nu vom pleca! Aşa cum spunea Ciuikov: „Am decis să rezistăm pe Kurganul lui Mamai, cu orice risc”.

Ivan Scilaev a fost coordonatorul artileriei pentru acest atac şi a observat totul prin binoclu. „De multe ori, relatarea felului în care am recucerit Kurganul este incorectă”, spunea el. Din nefericire, în memoriile sale, Ciuikov are nişte inadvertenţe, încurcând diferitele regimente ale Divizie 13 Gardă şi greşelile sale s-au perpetuat în relatările ulterioare ale bătăliei. Vorbind despre noaptea de 15 septembrie, comandantul Armatei a 62-a îşi amintea: „Eram cu toţii îngrijoraţi de soarta

Kurganului lui Mamai. Am ordonat Regimentului 42 al lui Elin, care era încă pe celălalt mal al Volgăi, să treacă în acea noapte fluviu şi să fie trimis la Kurgan”. Apoi, Ciuikov adaugă: „În dimineaţa de 16 septembrie, Regimentul 42 al lui Elin a recucerit Kurganul. Au avut loc lupte strânse sau mai degrabă ambuscade de sacrificiu care au durat până la sfârşitul lui ianuarie 1943”.

Scilaev a clarificat situaţia: „Batalioanele din avangarda Regimentului 42 au traversat fluviul în după-amiaza de 14 septembrie, iar restul în aceeaşi noapte, împreună cu Regimentul 34. Misiunea lor era să constituie o linie de rezistenţă în partea centrală a oraşului şi să-i împiedice pe nemţi să ajungă la Volga, iar un batalion de recunoaştere din Regimentul 42 a capturat, pentru scurtă vreme, gara, în noaptea de 14 septembrie. Dar cel care a trecut Volga, 24 de ore mai târziu şi a ocupat poziţii în apropiere de Kurganul lui Mamai, gata de atac, în dimineaţa următoare, a fost regimentul meu, Regimentul 39”.

La primele ore ale dimineţii, Ciuikov s-a dus la acest regiment şi a explicat importanţa ordinului disperat. Scilaev amintea: „A avut o discuţie neoficială cu comandantul regimentului nostru şi a fost cât se poate de onest cu el – Ciuikov nu-şi făcea iluzii că va fi o misiune uşoară –, promiţându-i tot sprijinul de care dispunea. Efectivul nostru avea să primească drept întăriri o brigadă de tancuri şi un regiment de infanterie de la Divizia 112. Apoi a trecut printre oameni, vorbindu-le simplu, dar foarte convingător, grupurilor de soldaţi. Am surprins doar frânturi din cele spuse de el: *Trebuie să recucerim Kurganul lui Mamai, totul depinde de asta. Dacă tot trebuie să ne sacrificăm viaţa, măcar să ne-o vindem scump*”.

Odată cu trecerea timpului, Ciuikov a mai confundat numărul regimentului, dar n-a uitat niciodată experienţa întâlnirii cu soldaţii. Fiul său, Aleksandr, amintea că, în particular, era conştient de povara responsabilităţii care-i

apăsa pe umeri: „Am urmărit sosirea acelor trupe în Stalingrad. Am văzut chipurile soldaţilor şi m-am uitat în ochii lor. Erau flăcăi puternici, frumoşi şi duri. Erau cu toţii pregătiţi să pornească la atac. În timp ce le vorbeam, ştiam că pe cei mai mulţi dintre ei îi trimiteam la moarte. Oare îţi poţi închipui cam ce simţeam atunci? Dar altă cale nu era. Trebuia să recucerim Kurganul”.

Atacul a fost programat la ora 9.00 dimineaţa. Era limpede că nemţii nu ştiau ce avea să urmeze: „Nu se aşteptau să pornim ofensiva în acea zonă, spunea Scilaev. Îmi amintesc că, în dimineaţa aceea, tocmai bombardau din greu Fabrica Octombrie Roşu. Trupele noastre s-au apropiat de Kurgan, printr-o vâlcea, fără să fie reperate de germani. Dar apoi ne-au zărit şi a izbucnit iadul”.

Imediat totul părea să meargă prost: „Pentru a avea cât de cât o şansă să cucerească dealul, infanteria noastră pornită la atac avea nevoie să fie sprijinită de un baraj concentrat de artilerie, arăta Scilaev. Dar noi, pe malul de vest, nu aveam decât vreo câteva piese de artilerie uşoară: nişte tunuri antitanc şi mortiere de 120 mm. Majoritatea artileriei grele se afla de cealaltă parte a Volgăi, dar tirul acesteia nu era destul de precis. Şi atunci a apărut aşa-zisa brigadă de tancuri. Oamenii noştri se aşteptau să vadă vreo 50 – acesta este efectivul normal al unei brigăzi –, dar nu s-au arătat decât patru! Şi acestea într-o stare jalnică. În câteva minute, toate şi-au dat sfârşitul pe pantele Kurganului: de tras, puteau trage, dar de mişcat, nu se mai puteau mişca. Unitatea noastră de tancuri ar fi trebuit să sprijine un asalt în masă al infanteriei, dar acum era complet imobilizată”.

Şi a apărut şi aviaţia germană deasupra pantelor Kurganului, bombardând soldaţii adunaţi acolo. Ruşii trebuiau să atace cu toată forţa, dar parte a unităţilor de infanterie încă nu ajunseseră acolo. În cele din urmă, au apărut şi întăririle Diviziei 112: „Ar fi fost minunat să primim sprijinul unui întreg regiment de câteva mii de oameni, continuă Scilaev, dar veniseră şi târziu – ceea ce a

întârziat şi atacul –, iar când au apărut, am văzut că erau doar 120 de oameni”.

Militarii Diviziei Gardă erau acum pregătiţi să ia cu asalt pantele dealului, dar nemţii deja înţeleseseră intenţiile adversarilor şi au venit cu toată forţa lor aeriană. Artileria grea şi mortierele au început şi ele tirul. Vladimir Kiseliov era comandantul unuia dintre batalioanele care înaintau pe pante: „Am simţit ca şi cum am fi fost loviţi de un tsunami. Brusc, s-a pornit un vuiet asurzitor, în jurul nostru au început să explodeze bombe şi proiectile, mulţi dintre ai noştri au fost ucişi sau răniţi de explozii, pierderile au fost îngrozitoare”.

Atacul era pe cale să se dezintegreze. Pe Kurgan a apărut Rodimţev. El urmărise pregătirile de asalt şi i-a văzut pe oamenii lui ezitând, copleşiţi fiind de tirul nemţilor. Era sinucidere curată pentru un comandant de divizie să apară în aceste condiţii pe linia frontului, dar Rodimţev a sfidat primejdia. El a amintit o scenă: „Am văzut un tânăr locotenent încremenit de groază. Oamenii stăteau în spatele lui, şovăitori, nesiguri. I-am ordonat să pornească, dar părea să nici nu audă ordinul. A început să caute nu ştiu ce, i-a căzut bidonul de apă şi apoi a început să tremure din toate încheieturile, fără să se mai poată stăpâni. N-am lovit niciodată un soldat aflat sub comanda mea şi nici n-aş mai vrea să se întâmple. Dar l-am apucat, l-am zgâlţâit din răsputeri şi l-am plesnit de două ori peste faţă. I-am urlat: porneşte! Brusc, s-a dezmeticit, şi-a revenit şi a pornit în goană înainte, urmat de oamenii lui. În ziua aceea a câştigat o medalie pentru curaj”.

Relatarea corectă a lui Rodimţev a fost împărtăşită şi în discuţiile cu ceilalţi veterani în care avea încredere şi pe care-i aprecia. Nu există niciun motiv să ne îndoim de autenticitatea vorbelor sale. În acele condiţii îngrozitoare este de înţeles că tânărul locotenent a fost copleşit de şocul tirurilor: acelor oameni li se cerea ceva incredibil. Şi totuşi, în psihologia războiului, soarta bătăliei poate atârna de astfel de momente. Un alt comandant ar fi putut

provoca o revoltă dacă ar fi plesnit de faţă cu ceilalţi un ofiţer. Cea mai urâtă trăsătură de caracter a lui Ciuikov era să-şi lovească subordonaţii. Dar palma lui Rodimţev, în acele momente de disperare şi de acţiune urgentă, a dinamizat trupele sale şi toată forţa de asalt a ţâşnit înainte şi s-a aruncat asupra inamicului.

Nemţii săpaseră pe culmea dealului un sistem defensiv şi instalaseră amplasamente de mitraliere. I-au secerat pe atacatori cu ploaie de gloanţe. Pe când Kiseliov se apropia de liniile inamice, a băgat de seamă că mai avea doar vreo 12 oameni din efectivul de 120 ai companiei. Mâna de oameni rămaşi şi-a azvârlit grenadele şi s-a aruncat în tranşee, imediat după ele. Ciuikov urmărea evoluţia asaltului prin binoclu. Mai apoi avea să-i mărturisească fiului său Aleksandr: „N-am să uit niciodată eroismul acelor oameni. Inamicul pulveriza cu gloanţe terenul în jurul lor şi totuşi aceştia goneau înainte, punându-şi baionetele la arme şi apropiindu-se pentru lupta om la om. L-am văzut pe un soldat de-al nostru străpungându-l pe un neamţ cu baioneta şi aruncându-l în aer. Toţi se avântau înainte cu o îndârjire de necrezut. O clipă am avut senzaţia că văd pe viu *bogatâri* (legendari luptători ruşi din vechime) şi-i urmăresc cum îşi distrug duşmanul”.

Linia luptelor îndârjite pentru culmea dealului când înainta, când dădea înapoi. „Eram martorul celei mai sălbatice înfruntări”, amintea Scilaev. Kiseliov era chiar în mijlocul vălmăşagului: „Am sărit cu un grup de oameni în tranşee. Un neamţ era pe cale să apese pe trăgaciul automatului. I-am dat un pumn şi a căzut lat pe spate. Oamenii se izbeau cu patul puştii şi se spintecau înnebuniţi cu baionetele”. Ruşii au cucerit tranşeele, dar inamicul a contraatacat. „Au năvălit peste noi în goană mulţime de nemţi, amintea Kiseliov. Era cu adevărat înfricoşător”. Unii camarazi de-ai lui n-au mai fost în stare să reziste stresului şi au fugit cuprinşi de panică. Dar un locotenent tânăr, Timofeev, a înşfăcat o mitralieră capturată de la nemţi, a

aşezat-o şi a întors-o spre inamic, secerându-i pe capete. Deodată, oamenii noştri au prins curaj. Un soldat din Divizia Gardă a trântit un steag german şi l-a călcat în picioare. „Imediat după ora 11.00 am văzut steagul roşu fluturând deasupra culmii Kurganului, amintea Scilaev, şi vestea aceasta s-a împrăştiat imediat în toată armata”.

Să ridici steagul roşu era un gest eroic de sfidare a duşmanului. Apărătorii Stalingradului erau hotărâţi să reziste pe culmea acelei coline. Mai apoi, în cursul luptelor, au fost din nou respinşi de pe culme, dar au rezistat în tranşeele de pe pante. Oamenii din Divizia Gardă a lui Rodimţev aveau să fie înlocuiţi cu cei din Divizia 95 a lui Gorişnîi şi apoi de cea a lui Batiuk, 284. Dar Kurganul n-a mai fost niciodată în totalitate al inamicului. La un moment dat, Gorişnîi i-a raportat lui Ciuikov că linia sa de apărare s-a retras cu vreo 100 m, iar acesta i-a atras atenţia să fie cu mare băgare de seamă – câteva sute de metri pierduţi pot duce la pierderea Kurganului. „Mai bine mor decât să abandonez dealul”, a declarat Gorişnîi sigur de sine. Aceasta dovedeşte cât de importantă era înălţimea aceea pentru Armata Roşie.

Instantanee de septembrie

Recâştigarea colinei lui Mamai a fost un stimulent moral vital pentru apărători, deoarece situaţia din oraş era groaznică. Peste tot plutea fumul incendiilor şi se simţeau miasmele morţii. Leonid Gurevici amintea: „Era o privelişte năucitoare, nenumărate clădiri în ruine, geamuri sparte şi grămezi de gunoaie în putrefacţie, pe care nu le mai curăţa nimeni. La un moment dat, ne-am întors dintr-o misiune la ascunzişul nostru, dar nu l-am mai găsit. Am rătăcit o vreme, pierduţi, ca abia apoi să ne dăm seama că fusese spulberat de o bombă a duşmanului. Mai mereu n-aveam nici mâncare, nici apă. Este o scenă de care am să-mi aduc aminte. Într-o curte stăteau doi soldaţi. Făcuseră un foc, găsiseră o tigaie, nişte făină şi ulei şi acum încropeau nişte turte. De jur-împrejurul lor erau grămezi de cadavre, părăsite acolo, nimeni nu-şi mai bătea capul să

le înlăture. Şi, din mijlocul acestora, flăcăii aceia ne-au strigat: *Hei, tovarăşi, veniţi la nişte turter*

Morţii zăceau pretutindeni pe Kurganul lui Mamai. Era de neînchipuit cu ce dârzenie se dădeau luptele. „Îmi aduc aminte că într-adevăr călcam pe cadavre în descompunere pe Kurgan, spunea Burkovski. Încercaţi să vă imaginaţi: am pus piciorul jos şi când l-am ridicat mă încurcasem în intestinele cuiva. N-am să-mi pot şterge din minte imaginea aceasta”.

Când Divizia 95 a preluat poziţia, pe deal, de la Divizia 13, Nikolai Mazniţa îşi aminteşte că pantele colinei erau acoperite de morţi: „În unele locuri trebuia să dăm deoparte un cadavru-două, ca să ne culcăm pe burtă. Se descompuneau repede şi duhoarea era de nesuportat”.

La sfârşitul lui septembrie, Divizia 284 a lui Batiuk a ajuns pe Kurganul lui Mamai. „De pe colină se ridicau fuioare de fum încât abia vedeai, spunea Vasili Gorohov. În permanenţă, nemţii ne bombardau şi trăgeau în noi. Ne simţeam de parcă am fi fost într-un vulcan. Dăinuia un vuiet continuu, bubuituri groaznice, o duhoare de ars, încât aproape că nu puteai să respiri. Iar proiectilele cădeau mereu în jur, stârnind arteziene de pământ amestecat cu trupuri sfârtecate care zburau prin faţa noastră”.

„Am simţit cum mă copleşeşte disperarea, spunea şi Gurevici, trăiam sentimentul că acesta era sfârşitul nostru, că soarta ne era pecetluită şi că n-o să ne mai vedem niciodată familia. Ca să pot merge cât de cât mai departe, a trebuit să-mi adun forţele să supravieţuiesc măcar de la o zi la alta”. Raţia de 100 gr de votcă pe zi era vitală atunci. Gurevici spunea mai departe: „Ne mai alina încordarea, altfel am fi luat-o razna. Era taman cât ne trebuia. Pentru că era o mare diferenţă între cantitatea de votcă repartizată, după numărul de oameni la care urma să fie împărţită, şi numărul celor care mai rămăseserăm. Era mereu posibil să capeţi mai mult. Erau câte unii care ajungeau să bea şi jumătate de litru pe zi. Voiau să înlăture

tot stresul. Dar era întotdeauna periculos, pericol de moarte, să bei atât: îţi dispărea şi instinctul de conservare şi capacitatea de a lupta”.

În astfel de condiţii, în Armata a 62-a se instituise o disciplină nemiloasă. Uneori devenea brutală şi necruţătoare. Gurevici continuă: „Bineînţeles că Ordinul 227 era în vigoare şi am văzut cu ochii mei oameni împuşcaţi pentru că au nesocotit ordinele. Trebuia să car un colac greu de cablu de comunicaţii. Mă ajuta un puşti de prin Asia Centrală. Abia împlinise 18 ani şi nu văzuse în viaţa lui un schimb de focuri şi, dacă e să vorbim, nici nu avusese parte de vreun fel de instrucţie. Din pricina exploziilor permanente, aproape că surzise cu totul şi ajunsese la capătul puterilor. Chiar atunci era o perioadă de lupte intense şi cablul nostru fusese retezat. Comandantul batalionului mi-a ordonat să restabilesc legătura. Trebuia să întindem cablul sub tirul intens al inamicului. Dar băiatul zăcea ghemuit în tranşee, tremurând ca un animal înspăimântat. Comandantul i-a data ordin: *Du-te*! Dar el n-a reacţionat în niciun fel, drept urmare, acesta a scos pistolul şi l-a împuşcat”.

Unele amintiri de felul acesta sunt deosebit de dureroase. Gheorghi Potański povestea: „Le permiteam civililor, erau mai ales femei, să se ducă la fluviu să ia apă. Veneau dintr-o zonă a oraşului ocupată de nemţi, treceau printre liniile noastre şi se duceau la malul Volgăi. Ritualul acesta avea loc în fiecare dimineaţă. Apoi s-a întâmplat ceva cumplit. Punctele de concentrare ale trupelor noastre şi depozitul de aprovizionări erau bine camuflate sub nişte ieşinduri abrupte ale falezei fluviului. Erau bine ascunse vederii, dar când se duceau la malul apei, femeile le puteau observa. În ziua aceea, după ce s-au întors în oraş, nemţii au deschis un tir de artilerie exact unde se aflau trupele noastre ascunse. Ne-am dat seama că strecuraseră o spioană printre acele femei. A doua zi dimineaţă, când s-au prezentat, ca de obicei, să meargă după apă, am primit ordin să le reţinem şi să le ducem pe celălalt mal al Volgăi.

Vă daţi seama cam ce-a însemnat executarea acelui ordin? Femeile urlau şi ţipau la noi, spunând că şi-au lăsat copiii de izbelişte, că erau însetaţi. Unele dintre ele au făcut crize de isterie. Au fost puse sub escortă militară şi duse cu forţa". Potański a făcut apoi un efort ca să continue: „Le-am silit să-şi abandoneze copiii. Şi acum am coşmaruri din pricina aceasta".

În mijlocul scenelor îngrozitoare, soldaţii ruşi au început să trăiască un amar sentiment de solidaritate: erau cu toţii condamnaţi să supravieţuiască împreună în acest infern. Ciuikov îi spunea lui Vasili Grossman: „Odată ce ai ajuns aici, nu mai este cale de scăpare. Ori îţi pierzi capul, ori îţi pierzi picioarele. Acum ştie oricine că cel care se întoarce şi fuge va fi împuşcat pe loc. Retragerea înseamnă sfârşitul: dacă pleci, vei fi împuşcat. Dacă eu aş face asta, aş fi şi eu împuşcat".

Ordinul 227 impunea o disciplină draconică soldaţilor din Armata Roşie, dar interpretarea flexibilă a lui Ciuikov a fost deosebit de importantă. Înainte, detaşamentele de stopare existaseră doar cu singura misiune de a-i împiedica pe oameni să fugă. Ciuikov le-a pus sub autoritatea comandanţilor de divizii şi în momente de criză, intrau în luptă. Aceasta a creat o cu totul altă atmosferă în armată: „Când ne-am luptat pentru Kurganul lui Mamai, la mijlocul lui septembrie, ştiam cu toţii că în spatele nostru nu exista niciun detaşament de stopare şi oricine mai era în stare să ţină o armă în mână era pe linia frontului, spunea Kiseliov. Aceasta însemna foarte mult pentru moralul trupelor".

Mai existau şi companii de pedeapsă. După ce Stalin a promulgat Ordinul 227, cei condamnaţi pentru fapte penale sau politice puteau fi înrolaţi în batalioane de pedeapsă şi trimişi pe front, ca o alternativă la pedeapsa cu închisoarea executată în lagăre. Rata mortalităţii în aceste unităţi era de 100%, pentru că li se încredinţau misiuni sinucigaşe şi nu dispuneau nici de armament bun şi nici de instrucţie potrivită. Singura şansă de

supravieţuire era să fii grav rănit în luptă şi, ca să folosim o frază rostită curent în acea perioadă, să-ţi ispăşeşti păcatele cu propriul sânge. Dar la Stalingrad, Ciuikov a avut grijă ca aceste companii să funcţioneze cu totul altfel: „Companiile de pedeapsă nu formau în mod obişnuit parte integrantă a armatei noastre, spunea Mereşko. Erau puse sub autoritatea directă a lui Ciuikov”.

Gheorghi Zolotovţev a arătat cum erau acestea folosite: „Aveam o companie, 110, sub directa comandă a lui Ciuikov. A luptat şi ea pe Kurganul lui Mamai. S-a spus că a luat parte la asaltul colinei pe 16 septembrie, dar nu este adevărat. A fost trimisă acolo mai târziu, la sfârşitul lui septembrie şi repartizată în prima linie, alături de Divizia 284 a lui Batiuk”. Zolotovţev ne-a spus o remarcabilă istorie despre un soldat care a luptat scurtă vreme acolo: „În divizia noastră exista un soldat la care ţineam foarte mult, pe nume Vasili Prognimak. Era un fel de tâlhar, dar unul simpatic. La un moment dat, a fost trimis pe celălalt mal al Volgăi, să aducă nişte provizii. De obicei, nu aveam de mâncare dimineaţa, la amiază şi seara decât supa aia de mei. Dar deodată ne-am trezit că aveam mânare cu carne de miel, ceea ce a făcut senzaţie! Am descoperit că Prognimak al nostru rechiziţionase o maşină, s-a dus cu ea până la o gospodărie colectivă şi a înşfăcat nişte miei de acolo. Dar furtişagurile erau infracţiune gravă şi cineva l-a raportat, aşa că a trebuit expediat într-o unitate de pedeapsă. Ne-am spus că asta era situaţia şi ne-am împăcat cu ideea – ştiam că de acolo nu scăpa nimeni viu –, dar după o săptămână era iar cu noi. Intervenţia lui Ciuikov a avut un efect imens. Am simţi că, într-adevăr, comandantul nostru vedea şi aprecia faptele de curaj”.

Ciuikov a impus o disciplină de fier şi cei care dezertau erau împuşcaţi. Dar prin felul în care ştia să aprecieze meritele, a creat un spirit de unitate în armata sa. A înţeles un adevăr militar constatat din timpuri imemorabile, exprimat foarte bine de scriitorul latin Vegetius: „Soldaţii sunt disciplinaţi prin teamă şi pedepse,

dar în timpul unei campanii, speranţa şi răsplata îi stimulează mai mult”. Ordinul *Niciun pas înapoi*! a fost piatra de temelie a poziţiei ruşilor la Stalingrad, dar numai cu acest ordin nu se putea crea un spirit de luptă în armată. Teama de pedeapsă nu era suficientă. „La Stalingrad n-am fost niciodată siliţi la fapte eroice, sublinia Mereşko, ori împinşi de comisari sau ofiţerii politici la eroisme. Cu timpul, oamenii au început să fie mândri că fac parte din această armată, curajul a devenit cuvânt de ordine”.

Ciuikov îi spunea cu adevărată satisfacţie lui Grossman: „În alte zone ale frontului, dăinuie îngrijorarea că laşitatea se poate răspândi printre oameni, aici la Stalingrad, contagios este curajul”.

Ziua morţii

La 22 septembrie 1942, Divizia a 13-a a trebuit să se lupte pentru supravieţuire. Nemţii făcuseră planul unei străpungeri masive către Volga, pentru a-i încercui pe apărătorii din zona centrală a Stalingradului şi a-i distruge pe malul fluviului. A fost o ofensivă aproape totală asupra Armatei a 62-a şi s-a aflat foarte aproape de succes. Doar rezistenţa curajoasă a Diviziei 13 Gardă – împinsă până la 200 m de malul fluviului – a împiedicat catastrofa. Înfruntarea lor eroică a inamicului a trezit o idee îndrăzneaţă în sânul întregii armate: încă era posibil să facă faţă, chiar şi aruncaţi până în malul Volgăi.

Nemţii înaintaseră prin centrul oraşului: „La 16 septembrie, mi s-a ordonat să pun situaţia pe hărţi, la fiecare două zile, mărturisea cartograful Diviziei 13, Gheorghi Zolotovţev, dar înaintarea inamicului era atât de neoprit încât mi s-au schimbat ordinele şi acum marcam situaţia zilnic, pentru ca, în cele din urmă, pe 20 septembrie, să o notez la fiecare şase ore”.

Herbert Selle amintea că Armata a 6-a germană se pregătea pentru o străpungere majoră: „Pe 14 septembrie, două dintre diviziile noastre, cu un front de aproape 1, 5 km, au forţat pătrunderea în oraş şi apoi spre Volga.

Pentru continuarea atacului asupra Stalingradului, au fost pregătite forţe suplimentare, inclusiv trei divizii din Armata a 14-a Panzere, aflată acum sub comanda lui Paulus”.

Situaţia ruşilor la Stalingrad era catastrofală. O ofensivă lansată la nord de oraş, pe 19 septembrie, nu reuşise nici să-i ajute pe apărătorii oraşului, nici să împiedice inamicul să concentreze noi trupe pentru a nimici Armata a 62-a. Ciuikov a simţit limpede primejdia. Pe 14 septembrie, nemţii nu desfăşuraseră decât o mică parte a trupelor lor: „Paulus avea nevoie de un răgaz pentru a reorganiza formaţiunile de luptă şi a-şi desfăşura forţele principale. Pentru a-şi aduce întăriri şi a-şi organiza operaţiunile combinate de infanterie, tancuri, artilerie şi aviaţie, inamicul avea nevoie de cinci-şapte zile”. Ciuikov a prezis că nemţii vor fi gata de a lansa o ofensivă majoră împotriva sa pe 22 septembrie.

Apărătorii Stalingradului se bazau acum cu disperare pe un contraatac al altor armate ruseşti, pe front, pentru a zădărnici această ofensivă: „Ar fi putut schimba situaţia în favoarea noastră, spunea Ciuikov. Dar nu s-a întâmplat să fie aşa”. A criticat necruţător strategia de atunci: „Contraatacul nostru s-a efectuat pe un front larg, un front de peste 20 km şi nici nu au fost ţintite punctele vulnerabile ale inamicului. În loc să atace pe flancuri şi din spate, asaltul a fost efectuat chiar în centrul forţelor inamice care erau alcătuite din patru corpuri de armate. Este imposibil de înţeles de ce acest contraatac şi cele următoare au fost lansate în plină zi, când noi nu aveam mijloace de a neutraliza sau compensa cumva superioritatea aeriană a inamicului, şi nu noaptea, când Luftwaffe nu opera în niciun fel”.

Herbert Selle, de la Armata a 6-a, a arătat punctul de vedere german: „Ruşii au lansat numeroase atacuri asupra capului nostru de pod, pentru că era limpede că o străpungere sau chiar o pătrundere adâncă, în acest moment, ar fi silit trupele noastre să cedeze teren în sud,

pentru un transfer de forţe care ar fi afectat serios, dacă nu chiar decisiv, soarta Stalingradului. Totuşi, toate atacurile asupra capului de pod au eşuat. Ruşii au desfăşurat efective însemnate de infanterie şi sute de tancuri, dar nu s-au dovedit pe măsura profesionalismului militarilor noştri. Factorul vital l-a constituit operaţiunile combinate ale forţelor terestre cu ale aviaţiei".

Nimeni n-a fost surprins că atacurile ruşilor au fost spulberate de puterea aeriană germană. Consecinţele s-au văzut imediat asupra asediatei Armate a 62-a. Ciuikov mărturisea: „Ştiam ce se întâmplă după acţiunile aviaţiei inamice: pe la amiază (pe 19 septembrie), deasupra oraşului s-au arătat doar vreo câteva zeci de avioane, pe la ora 17.00 au apărut deja vreo 300: avioanele care se întorceau îşi îndepliniseră misiunea, ofensiva rusă fusese stopată".

Este cu totul neobişnuit ca un general sovietic, scriind în perioada comunistă, să fie atât de direct în legătură cu eşecurile militare ale propriei sale forţe armate. Dar mânia lui Ciuikov este cât se poate de evidentă. Armata a 62-a sperase cu disperare şi mizase pe ajutorul celorlalte armate. Acum era în faţa unei perspective îngrozitoare: trebuia să înfrunte de una singură întreaga forţă combinată a maşinii de război germane. Sentimentul de izolare a devenit şi mai acut când inamicul a început să intensifice bombardamentele asupra Volgăi. Artileria germană a pornit foc intens de noapte asupra principalei căi de traversare. Ciuikov continuă: „Nemţii făceau tot ce le stătea în putinţă pentru a împiedica transferul unor forţe sovietice proaspete spre oraş. Din zori şi până în amurg, bombardierele în picaj survolau Volga şi bombardau. Noaptea începea tirul artileria. Locurile de acostare şi căile de acces spre ele erau sub un constant foc, zi şi noapte, de artilerie şi mortiere cu şase ţevi. Transferul de oameni şi materiale, peste fluviu, pentru Armata a 62-a, devenise aproape imposibil".

Ciuikov era cât se poate de sincer atunci când vorbea de stresul la care erau supuşi oamenii săi. Nu aveau nici camioane, nici cai, nu aveau unde să le ascundă de bombardamentele germane, aşa încât toată distribuirea proviziilor, atâtea câte ajungeau la ei, se făcea noaptea; le cărau militarii cu spinarea: „În cursul zilei, trebuiau să respingă atacurile îndârjite ale inamicului, iar noaptea, fără odihnă şi fără somn, trebuiau să care muniţie, provizii, echipamente de geniu. Rezultatul era epuizare extremă”. Tirul şi bombardamentele asupra zonelor de traversare peste fluviu erau devastatoare. O divizie cu forţe proaspete – 284 a lui Batiuk – ajunsese pe malul de est al Volgăi. Armata a 62-a avea disperată nevoie de întăriri, dar nu puteau să treacă oamenii peste fluviu: „Am aşteptat cu nerăbdare sosirea lor, spunea Ciuikov, dar zona de trecere era acum cu totul paralizată, nici cel mai mic grup de soldaţi nu putea traversa pe acolo”.

Forţa *metodei ştiinţifice de luptă* a nemţilor consta în aplicarea, fără niciun fel de milă, a unui plan foarte simplu: să izoleze Armata a 62-a de restul armatelor, să o împiedice să primească provizii şi întăriri, după care urma să vină cu toate forţele principale, s-o strivească de malurile Volgăi. Nu reuşiseră să cucerească Stalingradul pe 14 septembrie, dar acum aveau să concentreze toată forţa armatei lor pentru a încheia operaţiunea.

Am fost influenţaţi foarte mult de descrierile dramatice ale apărării ruşilor la siloz şi la fabrica de cuie. Alan Clark şi istoricii care i-au urmat au susţinut că pe 22 septembrie, când rezistenţa în aceste puncte întărite s-a încheiat, germanii erau prinşi pe de-a-ntregul în luptele din oraş şi ofensiva lor se împotmolise. Ciuikov a privit situaţia cu alţi ochi. Nemţii „nu se mai temeau de un atac al armatelor sovietice la nord de oraş” şi, drept rezultat, nu erau nevoiţi să-şi retragă unităţile spre nord, pentru a face faţă unei ameninţări din acea direcţie. Evenimentele evoluau cu o viteză îngrozitoare: „Inamicul încerca din răsputeri să se elibereze din acţiunile de pe Volga, pentru

a distruge Armata a 62-a. Pentru prima dată, nemţii ameninţau să rupă forţele noastre în două”. Ciuikov spunea: „22 septembrie avea să fie ziua cea mai critică pentru Armata a 62-a”. Ivan Scilaev s-a exprimat mai direct: „Soldaţii noştri au botezat-o Ziua morţii, ne aşteptam cu toţii să fim înecaţi în Volga”.

Ciuikov a anticipat de unde va veni principala lovitură germană. A întărit forţele de pe Kurganul lui Mamai cu Divizia a 95-a a lui Gorişnîi. Şi mai spre sud lucrurile erau dificile. Cea mai bună divizie a Armatei Roşii la sud de Ţariţa era Divizia 35 Gardă a lui Dubiański. Un grup de luptători ai acestei divizii, împreună cu marinari, reuşiseră să apere silozul cu un curaj disperat. Dar acum, silozul căzuse, iar divizia era atât de slăbită, încât membrii cartierului general fuseseră trimişi pe celălalt mal al Volgăi, pentru regrupare. Oamenii care mai rămăseseră s-au unit cu Brigada 92 Infanterie Marină, dar era îndoielnic că o astfel de forţă amestecată putea face faţă unui atac german major. Dacă inamicul le străpungea apărarea, putea să îi împingă de-a lungul Volgăi şi să cadă în flancul Diviziei 13 a lui Rodimţev care abia se mai agăţa de o fâşie de teren în zona centrală a oraşului. „Ştiam cât de precară era poziţia diviziei lui

Rodimţev, spunea Ciuikov plin de frustrare, dar nu mai aveam nici măcar un singur batalion să i-l trimitem în sprijin”.

În acea zonă a frontului, situaţia se deteriora rapid. Pe 20 septembrie, o grupă de mitraliori germani au pătruns până în apropierea portului central şi punctul de comandă al diviziei a ajuns sub focul lor direct. Legăturile cu restul armatei erau mereu întrerupte. Ciuikov ştia în ce direcţie îşi va lansa inamicul atacul, dar nu putea să ia măsuri de prevenire. „Singurul fel în care ajutam divizia era sprijin de artilerie de pe malul stâng, comenta comandantul înverşunat, dar, evident, numai atât nu era suficient”.

Pe 22 septembrie, la prima geană de lumină, poziţiile

Diviziei 13 au fost supuse unui bombardament aerian susţinut. Escadrile de câte 20 de avioane se grupau asupra ţintelor, declanşând o grindină de bombe incendiare şi cu fragmentaţie, dispozitive explozibile puternice asupra trupelor ruseşti de la sol. Părea că tot ce se putea aprinde – adăposturi din lemn, lăzile de muniţii – izbucnise în flăcări. Unor unităţi ale Regimentului 39 al lui Scilaev li s-a ordonat să se deplaseze în goană prin acest adevărat infern. El amintea: „Circulau zvonuri că flancul stâng al armatei cedase în întregime. Brigada 92 îşi abandonase poziţiile, fugind din Stalingrad pe o flotilă de barje şi bărci, lăsându-ne descoperiţi, cu nemţii drept vecini pe malul Volgăi!”. O seamă de soldaţi de pe Kurganul lui Mamai au fost expediaţi în grabă, să încropească o linie de apărare, de-a lungul malului îndiguit al Volgăi. „Trebuia să oprim înaintarea germană, a continuat Scilaev. Divizia noastră apăra o linie de front foarte îngustă, de vreo 5 km lungime şi 400 m lăţime. Nu mai aveam voie să facem nicio greşeală: eram cu spatele la fluviu”.

Ciuikov l-a ajutat pe Rodimţev cu puţinul de care mai dispunea. Scilaev explica: „Soldaţii noştri de pe Kurganul lui

Mamai erau sub directa lui comandă. Dar, din pricina amplorii ameninţărilor, a transferat imediat comanda acestora lui Rodimţev. Auziserăm că nemţii înaintau deja de-a lungul Volgăi. Acolo era un haos adevărat. Am părăsit colina în fugă, cu aviaţia inamicului deasupra capului”.

Unitatea lui Scilaev a reuşit să ajungă pe poziţiile desemnate, într-o clădire în ruină şi s-a adunat la etajul al doilea, când un proiectil german a explodat chiar acolo. „Operatorul nostru radio a fost rănit şi sângera puternic, dar n-aveam bandaje. N-am avut timp să luăm cu noi şi truse medicale. A trebuit să-l târâm pe scări şi să-l scoatem din clădire, în vreme ce urla de durere. Prin fumul care persista, am zărit infanteria germană înaintând de-a lungul străzii. Se apropiau de noi şi, pentru prima oară în această bătălie, am văzut chipul duşmanului”.

A urmat o sălbatică luptă de stradă. Scilaev a continuat: „Ne-am fixat baionetele la arme şi ne-am întors să înfruntăm inamicul. Drumul arăta precum vărsatul de vânt, presărat numai cu găuri de proiectile. Când mai făceam glume spuneam că ne uităm la mormântul nostru proaspăt săpat – dar în minte nu aveam decât un singur gând: trebuie, într-un fel sau altul, să nu cedăm în faţa inamicului”.

De-a lungul liniei de apărare, inamicul avea tancuri şi infanterie, dar ţinta lor principală era cartierul general al lui Rodimţev: voiau să-l omoare pe comandantul Diviziei 13. „Toată încrâncenarea noastră emana de la Rodimţev”, spuneau soldaţii lui adesea, iar nemţii ştiau cât de important era acesta pentru oamenii lui. Cartierul general al lui Rodimţev era de-acum vestit: se afla în capătul unui canal larg de canalizare care trecea pe sub rambleul de cale ferată ce traversa vâlceaua Băile, ca apoi să ajungă la Volga. Albert Burkovski a descris cum arăta acel cartier general: „Geniştii construiseră o structură de lemn deasupra apelor care se scurgeau prin canal, ca un fel de podea. Locul acela era foarte umed, plin de igrasie şi emana un miros neplăcut. Nu prea era nici oxigen, cu toate că acel canal era la vreo 20 m adâncime. Nu prea puteai să respiri, aşa că punctul de comandă a fost organizat cât mai aproape de gura canalului. S-a considerat că era un loc sigur, zidurile erau foarte groase, nu puteau pătrunde până acolo nici bombe, nici proiectile. Fuseseră construite nişte mese şi cuşete de dormit, totul era construit din lemn. Înăuntru se puteau înghesui şase-opt persoane: Rodimţev, şeful Statului-Major, câţiva ofiţeri de legătură şi comunicaţii. Ofiţerii săi lucrau în schimburi”.

În dimineaţa de 22 septembrie, la cartierul general era activitate intensă. „Îmi aduc aminte scena, spunea Gheorghi Zolotovţev. Lucram la una dintre mese, punând pe hartă poziţiile germane. Lângă mine cineva bătea la maşină. Rodimţev era la telefon: Regimentul 134 tocmai sosise sub un intens atac german. În ultimele zile, se

petrecea ceva ciudat, dar nu aveam timp să acordăm prea multă atenţie. În mod normal, sub podeaua de scânduri curgea un debit constant de apă. Apoi debitul s-a micşorat, iar în cele din urmă s-a oprit cu totul”. Curând s-a lămurit şi cauza: nemţii descoperiseră cartierul general al lui Rodimţev, construiseră un baraj mai sus de pârâu, iar în spatele lui adunau o imensă cantitate de apă. Planul inamicului era simplu şi brutal: aveau să lanseze un puternic atac de infanterie de ambele părţi ale canalului de scurgere, anihilând Regimentul 34 staţionat acolo. Imediat ce treceau de liniile ruseşti, mitraliorii germani erau poziţionaţi în aşa fel încât aveau deschidere spre intrarea canalului, iar atunci urma să arunce barajul în aer, iar Rodimţev şi oamenii săi aveau să fie măturaţi afară de torentul de apă. Zolotovţev a continuat: „Era puţin înainte de ora 9.00 când s-a auzit o explozie puternică. Am simţit ca şi cum pământul ar fi explodat deodată sub picioarele noastre. Un torent de apă a năvălit în cartierul general şi ne-am trezit cu apa până la brâu. Am înşfăcat hărţile, cel din faţa mea a luat în braţe maşina de scris şi ne-am îndreptat toţi spre ieşire, croindu-ne drum prin apă. Rodimţev era în frunte, cu automatul deasupra capului”.

Din fericire, unităţi ale Regimentului 34 reuşiseră să respingă atacul german. La ieşirea din canal, oamenii alergau de colo-colo năuci. Zolotovţev a continuat: „Rodimţev a rămas nefiresc de calm şi a reinstituit ordinea foarte repede. A adunat în jurul lui ce forţe mai erau disponibile – mai exista un batalion de elevi militari păstrat drept rezervă şi un grup de genişti. A preluat comanda acestor forţe şi a pornit în sprijinul Regimentului 34”.

În mod cu totul remarcabil, Rodimţev a reuşit să-i respingă pe germani. Fericita răsturnare de situaţie a făcut o adâncă impresie asupra oamenilor săi: „A demonstrat un calm desăvârşit într-o situaţie de tensiune gravă, îşi amintea Burkovski. Acum l-am văzut pe generalul nostru ud leoarcă, străduindu-se să-şi evacueze oamenii, iar câteva minute mai târziu îi conducea într-un

contraatac încununat de succes. Nemţii au vrut să scape de el, ei bine, n-au reuşit!”

Ofiţerii de geniu au cercetat canalul distrus. Când nemţii au aruncat barajul în aer, pereţii canalului s-au prăbuşit în interior, cărămizile blocându-l parţial: „Dacă n-ar fi fost norocul acesta, torentul de apă ar fi fost şi mai puternic, sublinia Zolotovţev, iar infanteriştii germani ar fi putut să pătrundă în obiectiv, în urma şuvoiului”. Stăpânirea de sine a comandantului lor i-a încântat pe soldaţi şi au sărbătorit isprava cu umor. Pe hărţile de lucru ale diviziei, punctul unde a fost aruncat în aer barajul a fost marcat cu albastru, considerându-se că era un afluent al pârâului, iar noul curs de apă a fost botezat *Rodimţev*. „Pe 22 septembrie, când inamicul a străpuns apărarea Diviziei 13 Gardă, curajul personal al comandanţilor a prevenit o derută generală, a adăugat

Mereşko. Ne-am dat cu toţii seama de pericolul prin care trecuse cartierul general al lui Rodimţev: acum se afla la doar 300 m de linia întâi a forţelor germane. Şi, pentru prima oară, am fost uimiţi de cât de departe era Paulus de scena luptelor”.

În următoarele ore au avut loc lupte sălbatice. Într-o zonă, nemţii au pătruns până la ultimele străzi de cartier şi piaţete, înainte de malul Volgăi. Cartierul general al Regimentului 34 a rămas cu totul izolat. Leonid Gurevici îşi amintea: „Comandantul nostru de regiment i-a transmis lui Rodimţev un ultim mesaj. Se spunea foarte simplu: *situaţia noastră este critică*. Şi aşa era: nemţii erau în faţa uşii! Am luat cu toţii poziţii defensive, oricine putea să ţină o armă a început să tragă asupra inamicului. Eram copleşiţi numeric de inamic şi am crezut că vom sfârşi cu toţii în Volga”.

Grupuri de militari ruşi s-au retras în tranşee şi adăposturi săpate chiar pe malul îndiguit al fluviului, dar nu mai aveau forţa de a rezista efectiv, iar nemţii, simţind aceasta, şi-au chemat blindatele pentru a-i lichida pe apărători. Un soldat, Viktor Malko, într-un gest nebunesc

de sfidare, a înşfăcat o armă antitanc şi a gonit căutând o poziţie favorabilă, de unde a distrus mai multe tancuri. Mitraliorii germani l-au înconjurat imediat. Malko a rămas fără muniţie, apoi a aruncat câteva grenade, după care a fost copleşit de numărul mare al inamicilor. Se părea că nimic nu-i mai putea împiedica pe nemţi să ajungă la Volga, dar gestul lui Malko care a ţinut de unul singur piept nemţilor, a fost văzut şi de ceilalţi şi starea de spirit a apărătorilor s-a schimbat pe loc. Mitraliorul Aleksandr Orlenok a alergat, a recapturat poziţia lui Malko şi i-a împroşcat pe infanteriştii germani cu o ploaie de gloanţe. Trei tancuri inamice au pornit huruind spre el, primul ajungând la doar 30 m distanţă de acesta. Dar sfidând pericolul, alţi apărători i-au sărit în ajutor. Doi soldaţi cu arme antitanc au alergat prin grindina de gloanţe, au sărit în tranşeea lui Orlenok şi au tras de aproape, blindatele germane luând foc. Alţi soldaţi ruşi şi-au făcut apariţia, atacând inamicul cu automate şi puşti.

Rodimţev şi-a dat imediat seama că sosise momentul critic. Şi-a trimis toate rezervele în sprijinul Regimentului 34 înconjurat de nemţi, păstrând lângă el doar câţiva oameni cu automate. Soldaţii săi au contraatacat cu îndârjire, mai întâi lansând un baraj de mortiere, apoi repezindu-se într-o confruntare om la om asupra infanteriştilor germani luaţi prin surprindere. Inamicul a fost respins, silit să se retragă în râpa pârâului, unde a fost lichidat cu grenade, iar linia de apărare refăcută.

„În ziua aceea am suferit pierderi groaznice, îşi amintea Ivan Scilaev. Toată lumea a luat parte la lupte, chiar şi cei răniţi care se mai puteau mişca şi ţine o armă în mână”. Este greu să stabilim o cifră exactă a victimelor. Scilaev aprecia că după atacul în forţă asupra Kurganului lui Mamai, din 16 septembrie, efectivul diviziei a scăzut de la 10.000 de oameni la mai puţin de 3.000. Dar după 22 septembrie, nu mai rămăseseră decât vreo câteva sute. „La sfârşitul acelei zile groaznice, ne-am întors la clădirea unde ne stabiliserăm poziţia înainte de începutul măcelului

german, ca să ridicam cadavrele camarazilor noştri. Ne-am târât pe scări în genunchi, de teama lunetiştilor nemţi. Peste tot era sânge”.

Divizia a 13-a Gardă supravieţuise, în ciuda faptului că inamicul se aruncase asupra ei cu toate mijloacele de care dispunea. Scilaev a simţit că se întâmplase ceva cu totul remarcabil: „Înainte să pornesc la război, maică-mea îmi dăduse o rugăciune scrisă drept talisman. Am pus hârtia în buzunarul de la piept, dar nu mi-am mai amintit de ea, pentru că, la urma urmei, eram comunist. Dar la Stalingrad s-a petrecut ceva ce n-am putut să-mi explic. Am simţit aceasta când am recucerit Kurganul lui Mamai, dar şi mai puternic atunci când am reuşit să rezistăm pe 22 septembrie. Toţi soldaţii noştri vorbeau despre aceasta: se întâmplase ceva măreţ, mai presus de înţelegerea noastră. Ştiam că bisericile fuseseră redeschise. Ne imploram eroii din vechime. Eram ateu. Dar, la Stalingrad, nu mai conta dacă erai ateu sau nu: nu-mi puteam explica faptul că rămăseserăm în viaţă, cum de armata noastră încă mai continua să lupte. În ziua aceea, nemţii ne-ar fi putut distruge pe toţi. Cu oarecare sfială, am scos rugăciunea, am despăturit hârtia şi i-am mulţumit lui Dumnezeu.

Atacul de noapte al germanilor

Nemţii n-au mai întreprins niciun atac de felul acesta asupra Diviziei 13. În schimb, şi-au consolidat punctele întărite de-a lungul malului îndiguit al fluviului şi au menţinut sub foc portul central de traversare. Atacul lor s-a mutat mai spre nord, spre zona fabricilor din Stalingrad. Rodimţev avea acum un răgaz cu greu câştigat.

Geniştii armatei au lucrat cu disperare, următoarele câteva zile, pentru a încropi un punct alternativ de traversare a fluviului – pentru traversarea Armatei a 62-a – ceva mai la nord, care a început să funcţioneze. În cele din urmă, Divizia 284 a lui Batiuk a putut fi adusă în Stalingrad şi poziţionată pe flancul drept al Diviziei 13. Pe 1 octombrie, nemţii au făcut un ultim efort pentru a-i

împinge pe oamenii lui Rodimţev în Volga. Au încercat un atac de noapte. Dar aceasta era o tactică preferată a ruşilor – nemţilor nu le plăceau luptele de noapte, preferau să se confrunte cu inamicul la lumina zilei, când aveau şi sprijin aerian din plin. Dorind să-şi ia adversarii prin surprindere, au desemnat pentru această acţiune două batalioane speciale de genişti şi cel mai bun regiment de infanterie de care dispuneau. Şi au fost foarte metodici, atacând unde erau apărătorii mai vulnerabili, la punctul de joncţiune al Regimentului 34 cu Divizia 284 abia sosită a lui Batiuk, dar nu înainte de a le adormi vigilenţa cu un atac de diversiune mai la sud, asupra Regimentului 39. Ruşii au fost luaţi prin surprindere: nemţii au pătruns prin vâlceaua Krutoi şi au ajuns la Volga. Din nou a apărut o situaţie primejdioasă, dar apărătorii n-au mai intrat în panică, ci au respins atacul cu deosebită forţă. Rodimţev a organizat personal contraatacul, trimiţând două grupe de luptători să oprească pătrunderea nemţilor. Văzând că aceştia înaintează spre el, un ofiţer de comunicaţii al regimentului, Nikolai, a cerut sprijin de artilerie chiar asupra propriei sale poziţii. Barajul a provocat pierderi imense inamicului care înainta, o ploaie de proiectile de mortiere s-a abătut asupra nemţilor care nu se aşteptau la aceasta, apoi grupele de luptători s-a aruncat asupra lor, punând inamicul pe fugă, după o confruntare sălbatică corp la corp.

Rezistenţa rusă în această zonă a oraşului a dobândit o tărie de fier. În jurnalul de luptă al Diviziei 13 Gardă se consemna cu mândrie că acţiunile lor erau acum urmărite şi de un corespondent al ziarului „Steaua Roşie”. Şi presa sovietică îşi dăduse seama că acolo se petrecea ceva cu totul extraordinar. A doua zi, a apărut în ziar o sinteză a luptelor din septembrie. Dincolo de retorica obişnuită, a fost surprins un adevăr tot mai evident despre bătălie: „În fiecare zi, luptătorii Diviziei Gardă resping nenumărate atacuri ale infanteriei şi tancurilor germane, sprijinite de artilerie şi aviaţie. Îşi apără poziţiile până la ultimul om. Au

conştientizat în mintea şi inima lor că de aici nu mai au unde se retrage. Nu vor ceda nicio palmă de pământ în faţa inamicului şi rezistă ca un zid de netrecut. Deviza soldaţilor generalului Rodimţev este hotărâre de fier şi capacitate de contraatac în faţa presiunii puternice a inamicului”.

Mereşko era şi el de aceeaşi părere: „Divizia 13 Gardă a lui Rodimţev a jucat un rol crucial în acţiunile noastre de apărare din septembrie 1942. De obicei, sunt amintite faptele oamenilor de la gară şi de la alte clădiri din centrul Stalingradului. Dar asaltul lor asupra Kurganului lui Mamai a fost cu mult mai important. Iar cel mai mare succes al acestor luptători a fost pe 22 septembrie, când au fost împinşi până la 200 m de apele Volgăi. Totul părea pierdut, dar au reuşit să reziste în faţa inamicului. Isprava lor a avut un impact imens asupra restului armatei”.

Maşina de război germană înainta implacabil. Dar, pe 22 septembrie – Ziua morţii, a pierdut o mare ocazie: portul central de traversare fusese scos din funcţiune, fără a mai rămâne nicio alternativă de trecere a fluviului. Ruşii se aflau în momentul cel mai vulnerabil. Un alt comandant, nu şi Paulus, ar fi aruncat în luptă toate mijloacele pentru a distruge duşmanul, numai că nu s-a întâmplat aşa.

Situaţia Armatei Roşii părea atât de precară încât nemţii încă mai credeau că oraşul va cădea inevitabil. Dar echilibrul psihologic a început să se schimbe. În cursul bătăliilor din stepă, din vară, soldaţii ruşi se temuseră că doar eroismul lor nu era suficient pentru a opri un inamic atât de puternic. Dar, în septembrie 1942, Ciuikov şi Rodimţev au călit acel eroism, transformându-l într-o voinţă de a rezista. Nici organizarea superioară, nici numeroasele tancuri n-au reuşit să împingă Armata Roşie în apele Volgăi. Soldaţii ei au rezistat eroic şi au sfidat inamicul. Un nou spirit de sfidare îndărătnică a încolţit.

Mai apoi, când Ciuikov avea să scrie despre această bătălie, i-a trimis un exemplar al cărţii sale lui Rodimţev,

cu o caldă dedicaţie de apreciere: „Dacă n-aţi fi fost dumneavoastră şi Divizia a 13-a Gardă, mi-e teamă să mă gândesc ce s-ar fi ales de noi în septembrie 1942”.

Împreună, cei doi bărbaţi au oferit un exemplu despre cum trebuie să arate o conducere militară în faţa unui inamic atât de puternic, ceea ce i-a inspirat şi pe alţii. La funeraliile lui Rodimţev, în 1977, Ciuikov i-a adus personal un omagiu: „A dat dovadă de un curaj extraordinar care a avut o influenţă incredibilă asupra soldaţilor săi. A ştiu să-şi motiveze oamenii prin exemplul său, ceea ce pentru noi a fost factorul vital la Stalingrad”.

Rodimţev a fost un adevărat comandant şi un erou. Şi alţi comandanţi de divizie, impresionaţi de acţiunile sale, vor încerca acum să-i urmeze exemplul.

CAPITOLUL ŞASE Casa Pavlov

După dramaticele lupte din 22 septembrie 1942, oamenii Diviziei 13 Gardă au dobândit o voinţă puternică de a rezista. Hotărârea pe câmpul de luptă poate exista uneori la unele trupe de elită, dar nu se transmite şi în masa soldaţilor de rând. Dar, în următoarele câteva săptămâni, întreaga armată rusă de la Stalingrad a descoperit că dobândise aceeaşi putere. Ciuikov şi Rodimţev au oferit modelul de comandă care să forjeze acest nou spirit. Trupele din subordinea lor au găsit model de inspiraţie în eroismul camarazilor. Unul dintre aceste exemple, cu adânc ecou în întreaga Armată a 62-a, a fost curajoasa apărare a unei fortăreţe cunoscută sub numele de Casa Pavlov.

Şeful Statului-Major al armatei, Krîlov, relata, după cum urmează: „Cum apărarea din clădirea aceea a continuat să reziste, a devenit un simbol al hotărârii oraşului de a nu ceda în faţa inamicului, un fel de Stalingrad în mijlocul Stalingradului. Făcea parte din sistemul nostru defensiv care arăta cât se poate de clar caracteristicile întregului sistem. Iar importanţa acestui punct strategic nu se limita la avantajele de poziţie şi tactice pe care le avea. Să ne gândim doar la semnificaţia

faptului că o clădire oarecare a fost transformată într-un bastion pe linia întâi a frontului, pe care nemţii n-au putut să-l cucerească şi ce ecou a avut acest fapt pentru noi toţi!”

Mereşko descria efectul asupra moralului luptătorilor: „Clădirea era bine cunoscută în rândul militarilor armatei noastre, iar apărătorii ei ştiau că toată lumea îi respecta pentru că reuşiseră să reziste atât de multă vreme. Deşi uneori fusese izolată de restul armatei, înconjurată de nemţi, făcea parte dintr-o linie defensivă integrată şi putea fi observată cu uşurinţă din alte puncte întărite al ruşilor. Faptul că era vizibilă a fost crucial, pentru că, spre deosebire de apărarea de la siloz sau de la gară, cei care se uitau spre clădire puteau vedea ce se întâmplă acolo şi da de veste camarazilor lor”.

Mereşko a continuat: „Îmi aduc aminte de un exemplu. Inamicul bombarda Casa Pavlov, iar eu eram într-o clădire din apropiere. Unii din garnizoana care apăra casa trăgeau în nemţi şi aruncau grenade. Cei care nu mai aveau muniţie urcaseră la etajele superioare ale clădirii în ruine şi aruncau în atacatori cu cărămizi şi bucăţi de beton. Eram emoţionat de îndărătnicia lor, era ca şi cum luptau pentru fiecare piatră la propriu”.

Apărarea acelei clădiri a devenit legendă: „Mai bine de 50 de zile, cu puţine momente de odihnă şi somn, o mână de oameni a rezistat acolo, scria cu mândrie Ciuikov. Nemţii n-au reuşit să îngenuncheze apărarea îndârjită a eroicei sale garnizoane. Casa Pavlov a fost de necucerit”.

Dar povestea acelei case a fost apoi exagerată de propagandă şi multe dintre episoadele prezentate sunt greşite sau induc în eroare. Relatarea evenimentelor, aşa cum au avut loc cu adevărat, departe de a minimaliza impactul acestora, aşa cum s-au temut autorităţile sovietice, ne ajută să înţelegem mai bine sensul şi semnificaţia acestora.

Înfiinţarea grupelor de asalt

Casa Pavlov a fost ocupată, în noaptea de 27

septembrie, de o unitate de recunoaştere condusă de sergentul Iakov Pavlov. Capturarea clădirii a avut loc în cadrul unui experiment de folosire a grupelor de asalt de către Armata a 62-a.

Prima grupă de asalt a fost folosită la Stalingrad, pe 18 septembrie, în timpul unui atac de noapte asupra Băncii. După un scurt, dar concentrat baraj de artilerie, care a silit garnizoana germană să se refugieze în subsoluri, au fost folosite explozibile, pentru a arunca în aer un zid, după care grupa a năvălit înăuntru, reuşind să anihileze inamicul, după trei ore de lupte. Suren Mirzoian, care a ajuns la Divizia a 13-a la mijlocul lui septembrie, a luat parte la asalt: „Atacul a fost organizat de un comandant de batalion, Borisov, iar grupa noastră avea doar vreo 20 de oameni. Ideea grupei de asalt era nouă şi a devenit foarte populară printre soldaţi: în cazul acesta puteam să ne desemnăm oamenii alături de care voiam să fim, camaradul de luptă, pentru că ideea era să veghem unul asupra celuilalt, să ne apărăm spatele unul altuia. Alegerea nu se făcea după grade, încă un lucru care ne-a plăcut: eu eram simplu soldat, dar camaradul meu, Afanasiev, care apoi a luptat în Casa Pavlov, era locotenent. Cel mai important lucru la grupa de asalt era acţiunea agresivă, folosită în luptele de noapte, despre care ştiam că nu prea le plăcea nemţilor. Grupa noastră de asalt era bazată pe o idee foarte simplă: să-i dăm inamicului un şoc, să-i dăm un brânci care să-l scoată din rutina lui confortabilă. Băgaserăm de seamă că dacă-i loveam pe nemţi destul de tare şi-i luam prin surprindere, aveau tendinţa să se retragă, aproape ca un fel de reacţie reflexă. Ei bine, erau destul de mulţi voluntari dornici să-i facă pe nenorociţi să guste din doctoria asta”.

Grupa de recunoaştere a ruşilor a descoperit că Banca era apărată de vreo 30 de germani, aşa că atacul s-a bazat pe viteză şi surpriză: „Ne-am ascuns într-o râpă din apropiere, în vreme ce geniştii noştri au instalat nişte încărcături explozibile rudimentare, a continuat Mirzoian.

Explozia a făcut o gaură în zid, am gonit pe trotuarul din faţa băncii, am aruncat grenade pe ferestre, am tras rafale de automat, apoi am dat cu toţii buzna în clădire. Înăuntru erau numai dărâmături peste tot. A urmat o izbitură de trupuri, ale noastre şi ale inamicului care ieşea din subsolul unde se adăpostise. Şi a început imediat o luptă corp la corp. În stânga mea, Afanasiev a doborât un neamţ, dar altul a sărit pe el. M-am întors să-l ajut, dar m-am trezit cu alt duşman peste mine. Era o zvârcoleală haotică de trupuri şi strigăte. Am simţit mâna cuiva care mă sugruma, mă chinuiam să respir şi instinctul de conservare a intrat în funcţiune: am avut puterea să trag pumnalul şi să-l înfig zdravăn în spatele atacatorului meu. Afanasiev încă avea probleme, l-am lovit cu pumnalul pe adversarul său, spintecându-i un picior şi doborându-l”.

Lupta a fost sălbatică. Mirzoian sublinia: „Lupta asta om la om nu seamănă cu niciun alt fel de confruntare. Îndată ce ai pătruns într-o clădire, automatul nu-ţi mai foloseşte la nimic, nu ai timp să-l încarci şi nici spaţiu suficient să-l utilizezi. Pumnalul şi lopata de campanie ascuţită bine sunt cele mai bune arme pentru lupta la o grupă de asalt. Contează doar puterea fizică şi reflexele”.

Clădirea a fost cucerită etaj cu etaj: „Nemţii au încercat o ultimă rezistenţă pe terasa clădirii, relata Mirzoian, şi acolo i-am lichidat pe ultimii din cei vreo 30. Eram într-o stare de delir disperat: ori omori, ori eşti omorât”.

Banca era acum în mâinile ruşilor, dar a fost un succes de scurtă durată: în câteva ceasuri, inamicul a contraatacat în forţă şi a recucerit clădirea. Mirzoian relata: „Au venit grămadă. Eram copleşiţi chiar şi numai de numărul lor. Noi aveam o vorbă: *în Stalingrad, moartea pândeşte după fiecare colţ*. Şi adevărul ei s-a adeverit chiar în acea noapte, cei mai mulţi din grupa mea au fost ucişi, eu am fost rănit, dar am reuşit să ies din clădire”.

În cel mai bun caz se poate spune că atacul din 18 septembrie a fost un succes limitat. Ciuikov şi Rodimţev nu

erau încă siguri dacă era util să continue ideea unor grupe de asalt: se temeau că aceste unităţi erau prea mici pentru ca acţiunile lor să fie încununate de succes. Mai apoi s-a ajuns la concluzia că aceste grupe trebuiau formate din mai multe detaşamente, pentru a fi eficiente cu adevărat şi trupe auxiliare care să intervină imediat după grupa de asalt iniţial. Dar aceste ajustări finale nu au fost făcute decât în decembrie 1942. În fazele de început ale bătăliei era o decizie radicală şi riscantă să rupi brusc o astfel de formaţiune militară regulată. Cu toate acestea, evenimentele din 22 septembrie – Ziua morţii – l-au încurajat pe Ciuikov să continue experimentul.

Mereşko spunea: „În acea zi am înţeles limpede care era una dintre slăbiciunile nemţilor – nu le convenea lupta om la om. Băgaserăm de seama şi mai înainte, în cursul luptelor din stepă şi mai ales la Stalingrad, dar ne întrebam dacă nu cumva era vorba de nişte cazuri izolate. Însă atacul din 22 septembrie a produs o impresie profundă. În lupta de foarte aproape, supremaţia germană aeriană şi de artilerie era inutilă, dar chiar şi aşa ar fi trebuit să ne învingă. Spre uimirea noastră, n-au făcut-o. O grenadă, o baionetă, un pumnal, o lopată, plus vitejia rusului au câştigat această bătălie. După o sălbatică luptă om la om, infanteria germană s-a retras. Oamenii noştri au simţit că au dobândit puteri noi în astfel de lupte în oraş. Ciuikov s-a simţit încurajat şi s-a hotărât să folosească mici grupe de asalt mai des”.

La 26 septembrie, Ciuikov a emis un ordin prin care recomanda comandanţilor să nu se bazeze doar pe formaţiuni militare regulate – batalioane sau companii – ci să ia în considerare operaţiunile de atac „bazate pe grupe mici, înarmate cu automate, grenade de mână, cocteiluri Molotov şi arme antitanc”. Ciuikov avea în minte concluziile de la asaltul asupra Băncii şi atunci a adăugat şi un sfat care ar părea brutal: „Se poate folosi şi artilerie uşoară în sprijinul grupei de asalt, care să tragă cu foc direct în ferestre”.

În următoarele câteva zile, Ciuikov şi Rodimţev au dezvoltat ideea grupelor de asalt. Divizia 13 pierduse mulţi oameni în urma atacului german şi folosirea unor grupe restrânse părea o metodă eficientă de a compensa pierderile. Dar aceste eforturi de început au fost în mare măsură fără succes. Nemţii ocupaseră o serie de clădiri de-a lungul cheiurilor Volgăi, pe care le transformaseră în fortăreţe, înconjurate de sârmă ghimpată şi câmpuri minate. Aceste clădiri dominau principala cale de traversare a fluviului – portul central – iar de acolo inamicul ţinea permanent sub foc de artilerie traversarea. Mai la sud de poziţiile Diviziei 13 Gardă, nemţii cuceriseră Casa inginerilor şi clădirea Băncii proaspăt redobândită, la nord Casa muncitorilor feroviari şi clădirea în formă de L.

În noaptea de 27 septembrie, principalele eforturi ale ruşilor au fost direcţionate Casei muncitorilor feroviari. Împotriva acestei fortăreţe formidabile au fost îndreptate acţiunile mai multor grupe de asalt, dar toate încercările de a o cuceri au eşuat. Trei asalturi separate au fost respinse. Rezistenţa nemţilor acolo era pur şi simplu prea puternică. Încercările din noaptea următoare, de a recuceri Banca şi Casa inginerilor, au fost, de asemenea, respinse. Inamicul era acum pregătit să facă faţă tacticii grupelor de asalt şi concentra o putere de foc devastatoare asupra atacatorilor. Iar la Casa inginerilor, grupa de asalt a avut o surpriză deosebit de neplăcută. Suren Mirzoian a făcut parte din această grupă: „Nemţii s-au retras în interiorul clădirii, iar noi am dat năvală înăuntru, la parter. Dar intraserăm într-o capcană. În interior, inamicul plasase nişte tancuri capturate de la noi, le ascunsese într-un colţ mai îndepărtat şi ne-au întâmpinat cu foc direct. Am fugit în dezordine. S-au folosit de propriile noastre arme împotriva noastră”.

Mereşko a adăugat: „Plănuiserăm să recucerim Casa inginerilor cu o grupă de asalt de vreo 50 de oameni, dar atacul a eşuat. Ciuikov se afla într-un punct de observaţie din apropiere. A discutat mai apoi cu membrii grupei de

asalt, încercând să afle ce mersese rău. Răspunsurile lor ne-au şocat. Ne-au informat că n-au putut recuceri obiectivul pentru că nemţii instalaseră înăuntru câteva tancuri – bine ascunse – şi au deschis foc pe neaşteptate asupra lor. Pentru a le distruge, ar fi trebuit să fie dotate şi cu piese de artilerie, dar soluţia aceasta nu era practică, pentru că avantajele unei grupe de asalt era să aibă echipament uşor, să se poată mişca repede. De data asta, nemţii erau cu un pas înaintea noastră”.

Se întorsese roata şi ruşii erau dezamăgiţi, dar cucerirea Casei Pavlov le oferea acum un stimulent de care aveau mare nevoie. Aici totul a decurs ca pe roate. Gheorghi Potański, unul dintre cei doi supravieţuitori ai garnizoanei de acolo, a reluat firul povestirii: „Ciuikov ne-a ordonat să cucerim clădirea pentru că oferea o poziţie privilegiată: de acolo puteai ţine toată zona de jur-împrejurul clădirii sub observaţie şi foc. Rodimţev s-a hotărât să încerce să cucerească această clădire, strecurând pe furiş o grupă – garnizoana de acolo era destul de redusă ca număr –, iar atenţia germanilor era concentrată spre atacurile asupra Casei muncitorilor feroviari. O grupă restrânsă de numai şase soldaţi, conduşi de sergentul Pavlov, s-a strecurat, târându-se, în clădire. Au avut noroc: spre uimirea lor, nu era nimeni de pază la intrare. Pavlov a lăsat doi militari acolo şi s-a strecurat iute în subsol. Aici a găsit adăpostiţi câţiva civili ruşi. Pavlov a simţit că avea o şansă. A discutat cu ei şi a aflat în care încăpere se aflau nemţii. A deschis uşa cu o lovitură de picior: erau cu toţii înăuntru, beau şi jucau cărţi. I-a lichidat cu grenade”.

Capacitatea lui Pavlov de a gândi rapid l-a ajutat să cucerească clădirea şi, în câteva ore, ruşii au adus întăriri. Nemţii au încercat s-o recucerească, dar au fost respinşi: a început apărarea Casei Pavlov.

Din punct de vedere pur militar, era vorba de o acţiune pe scară modestă: Pavlov şi oamenii lui reuşiseră să anihileze, printr-o acţiune executată prin surprindere, o

garnizoană de cel mult o duzină de soldaţi germani. La doar 100 m distanţă, mai bine de 100 de ruşi zăceau morţi şi cu mult mai mulţi răniţi, după atacul eşuat asupra Casei muncitorilor feroviari. Dar efectul psihologic a fost enorm.

„Asaltul reuşit asupra Casei Pavlov a depins de elementul-surpriză, spunea Mereşko. Ne-a încântat ingeniozitatea lui Pavlov, prin care a cucerit clădirea. Soldaţii noştri puteau intui când le ieşea o şansă în cale”.

Potański a luptat cot la cot cu Pavlov: „Era direct şi curajos, un tip ciudat în felul lui, cu o rubaşcă decolorată, plină de praf, o căciulă şmecheră de blană şi un neobişnuit simţ al umorului”. Când Pavlov şi oamenii lui şi-au pus mitralierele pe poziţie şi s-au pregătit pentru inevitabilul atac german, o mână de oameni veniţi ca întăriri a reuşit să se strecoare până la ei. Sorţii le erau încă foarte potrivnici, dar cuvintele pline de veselie cu care i-a întâmpinat pe nou-veniţi au ajuns vestite: „Minunat, este o casă veche şi mare şi ne-ar prinde bine o mână de ajutor. Cu cât mai mulţi, cu atât mai multă veselie”.

Pe 30 septembrie, un alt atac al unei grupe de asalt, asupra clădirii în formă de L, a fost respins de germani. Dar decizia de a încredinţa ofiţerilor de grad mai mic şi soldaţilor iniţiativa unor acţiuni de luptă s-a bucurat de o deosebită apreciere. Ciuikov spunea: „Într-o grupă de asalt, soldatul trebuie să aibă iniţiativă şi îndrăzneală, trebuie să se bazeze doar pe propriile-i forţe şi să se încreadă în puterile sale... în cursul unui asalt, nu are la îndemână decât propriile-i mijloace, acţionează de unul singur, îşi asumă răspunderea”. Oamenii au apreciat această atitudine, simţind că astfel comandanţii lor aveau cu adevărat încredere în ei.

Pavlov şi oamenii lui au folosit grenade pentru a-şi lichida inamicii, iar Ciuikov şi-a amintit asta în vederea operaţiunilor viitoare: „Când trupele noastre au luat cu asalt Casa Pavlov, experienţa lor a fost o lecţie pentru noi: intraţi doar voi doi în clădire, tu şi o grenadă, amândoi echipaţi uşor, tu fără rucsac, grenada singură în mână!”.

Grenada a devenit tovarăşul permanent al soldatului din grupa de asalt. Mereşko adaugă: „Nimeni nu mai mergea cu desaga în spinare, lua doar grenadele şi pumnalul. Iar Ciuikov ne-a învăţat o şmecherie simplă: *scoateţi cuiul de siguranţă, aşteptaţi un moment şi aruncaţi grenada cu doar patru secunde înainte să explodeze, ca inamicul să nu poată s-o arunce înapoi*”.

Folosirea grupelor de asalt caracteriza principiul apărării agresive adoptat de Ciuikov, iar ostaşii Armatei Roşii erau încântaţi de şansa de a-i lovi astfel pe nemţi. Pavlov le stricase inamicilor o partidă de cărţi cu o improvizată demonstraţie de grenade, iar exemplul său i-a inspirat imediat pe ceilalţi, stimulându-i să-şi lase astfel de cărţi de vizită. La începutul lui octombrie 1942, locotenentul Miroşnicenko s-a hotărât să organizeze *o recepţie de noapte*, după o reţetă proprie, în colonia muncitorilor din faţa Fabricii Octombrie Roşu. *Invitaţii* lui erau nişte nemţi proaspăt sosiţi din Franţa, ca întăriri pentru Armata a 6-a. Unul dintre camarazii săi de ispravă, Dmitri Lutenko, povestea: „Înainte de război, locotenentul Miroşnicenko studiase ca să devină profesor. S-a întors spre mine şi mi-a spus în glumă: *Nenorociţii ăştia sunt prea veseli şi odihniţi după vacanţa petrecută la Paris, aşa că mă gândesc să le ofer o mică prelegere despre utilizarea grenadei*! Prelegerea a avut loc chiar în noaptea aceea. Tovarăşul Miroşnicenko, împreună cu asistenţii săi, a condus personal o demonstraţie de aruncare a grenadei, în urma căreia au învăţat lecţia aceasta 53 de oameni. Când s-au ivit zorile, Miroşnicenko şi cu mine stăteam la o ţigară şi discutam, gândindu-ne la impactul pe care l-a avut prelegerea asupra noilor elevi”.

Îndrăzneaţă acţiune a lui Pavlov, prin care a cucerit acea clădire, a trezit imaginaţia soldaţilor ruşi, iar rezistenţa lor acolo a ajuns vestită în Armata a 62-a. De asemenea, a fost prezentată pe larg de presa sovietică. Înclinaţia jurnalistică de a simplifica faptele împreună cu contribuţia propagandei sovietice au creat o versiune a

acestei isprăvi care a ajuns cunoscută în Occident.

John Erickson, în *The Road to Stalingrad*, relatează cum „Casa Pavlov domina căile de apropiere spre întreaga piaţă… şi vreme de 58 de zile Pavlov a respins toate asalturile”. William Craig, în Enemy at the Gates, susţinea că efectivul total al garnizoanei era de 24 de oameni „adunaţi de soartă din toate zonele Uniunii Sovietice: Georgia, Kazahstan, Uzbekistan şi Ucraina”. Deoarece Casa Pavlov continua să reziste, Craig adăuga: „Pe toate hărţile de luptă ale cartierului general al Armatei a 62-a, clădirii din tărâmul nimănui i se spunea acum Dom Pavlova (Casa lui Pavlov). Pavlov se bucura din plin de importanţă ce i se acorda”.

Antony Beevor sintetiza faptele după cum urmează: „Unul dintre cele mai faimoase episoade ale bătăliei Stalingradului a fost rezistenţa din Casa Pavlov, care a durat 58 de zile. Ruşii au cucerit o clădire care domina o piaţetă la vreo 300 m de culmea falezei fluviului. Comandantul garnizoanei de aici, locotenentul Afanasiev, a orbit la începutul luptelor, iar sergentul Iakov Pavlov a preluat comanda”.

Anatoli Kozlov mărturisea: „Mulţi veterani vor să se schimbe numele casei pentru că ce se tot spune mereu, în foarte multe lucrări, despre ce a fost atunci, este greşit”.

Atunci ce s-a întâmplat cu adevărat?

Comandantul

Iakov Pavlov a fost distins cu titlul de erou al Uniunii Sovietice, după bătălie şi în jurul său s-a construit legenda Casei lui Pavlov. Relatările sovietice au susţinut întotdeauna că el a fost conducătorul unei garnizoane puţin numeroase. Dar, de fapt, Pavlov n-a fost niciodată comandantul grupei din acea clădire. Mereşko sublinia: „A fost în fruntea grupului câteva zile, după care un ofiţer mai mare în grad a preluat comanda. Pentru că acea fortăreaţă era atât de importantă pentru noi, am vrut ca un om cu mai multă experienţă militară să preia conducerea, unul care să fi fost deja comandant de companie sau de

batalion”.

Gheorghi Potański, unul dintre supravieţuitorii garnizoanei din Casa Pavlov, arăta: „Pavlov era cel mai mic în grad din garnizoana noastră. Comandant era căpitanul Naumov, el a fost adevăratul erou al rezistenţei noastre acolo”.

Cele 58 de zile

După ce povestea a fost încropită în jurul lui Pavlov, rezistenţa în clădire a trebuit să dureze 58 de zile, pentru că pe 24 noiembrie, Pavlov a fost rănit într-un atac asupra unui punct întărit din apropiere (Casa laptelui, de cealaltă parte a Pieţii 9 Ianuarie) şi evacuat din Stalingrad. „Eu eram chiar lângă el când s-a întâmplat aceasta, spunea Potański, şi am văzut cum l-au luat de acolo. Nu a mai participat după aceea la lupte, dar rezistenţa garnizoanei din clădire a continuat”.

Ivan Scilaev spunea: „Toată lumea vorbeşte despre cele 58 de zile. Şi după aceea ce se presupune că s-a întâmplat? Pentru că luptele la Stalingrad au continuat. Nimeni nu mai pomeneşte nimic despre ce a urmat în Casa Pavlov după încheierea celor 58 de zile”. Adevăratul comandant, Naumov, a fost ucis în atacul din 24 noiembrie şi a preluat comanda Anton Dragan care luptase la gară şi la fabrica de cuie. Acesta a fost comandantul garnizoanei din clădire până la 10 ianuarie 1943. La acea dată, unitatea lui care număra 70 de oameni a fost transferată împreună cu alte unităţi ale Diviziei 13 Gardă, la Fabrica Octombrie Roşu. La Casa Pavlov au fost lăsaţi doar câţiva soldaţi. La 30 ianuarie, când Dragan s-a întors aici, a văzut că această clădire era recucerită de germanii: „erau poziţionaţi în casă şi în subsol. A trebuit să curăţăm din nou casa de nazişti”.

Garnizoana

De obicei, se vorbeşte despre o garnizoană formată din 24 de oameni veniţi din toate părţile Uniunii Sovietice. Fals, cât se poate de fals. „Niciodată n-au fost mai puţin de 70 de apărători, uneori chiar peste 100, susţinea cu tărie

Potański, iar cei mai mulţi erau ruşi”.

Numele casei

Citadela aceea nu s-a chemat niciodată oficial Casa Pavlov, în cursul luptelor de la Stalingrad, cu atât mai puţin să fi fost trecută cu această denumire pe toate hărţile Armatei a 62-a. În mod curent, obiectivul a fost denumit casa de pe strada Penzenskaia.

„Eram la moară când am aflat că a fost cucerită Casa Pavlov, a continuat Potański. În câteva ceasuri, am adus în clădire încă şapte oameni, a doua zi au fost trimişi încă 30. La scurt timp, au venit alţi 50 ca întăriri, urmaţi imediat de încă 70. Unitatea noastră de genişti a săpat o tranşee de 100 m, de la subsolul morii la Casa Pavlov şi am adus alte întăriri: mitraliori, soldaţi cu arme antitanc, observatori de artilerie. Eram unul dintre aceştia din urmă, în acea clădire. În noaptea de 28 septembrie am mers cu un ofiţer de comunicaţii prin cotloanele casei, am urcat până sus, am făcut o gaură în acoperiş şi acolo ne-am stabilit punctul de observaţie. A trebuit să lucrăm în mare linişte: în piaţeta din faţă erau nemţi”.

Potański vorbeşte şi despre cei 24 de apărători viteji proslăviţi de relatările sovietice: „Propagandiştii ăştia îşi dădeau singuri cu tesla peste degete. Apărarea acelei clădiri a fost cu adevărat eroică, dar nu în felul în care au povestit ei. Au vrut să creeze impresia unui grup restrâns de soldaţi care au ţinut piept inamicului şi s-au gândit ei că dădea mai bine dacă garnizoana era formată numai din infanterişti. Dar asta a însemnat că noi, cei din grupa de observatori, care am luptat cot la cot cu ceilalţi şi am chemat artileria să oprească atacurile nemţilor, am fost şterşi din tablou, cu toate că prezenţa noastră a fost vitală. Eu personal am primit o medalie de la Ciuikov pentru rolul pe care l-am avut în apărarea obiectivului”.

Potański credea că desemnarea numărului de 24 a fost o alegere deliberată din motive propagandistice: pentru a demonstra că apărătorii acelui obiectiv erau un grup cu un număr mic de oameni, recrutaţi din toate

republicile sovietice, care luptau în deplină armonie, cot la cot. Indiferent care a fost scopul, imaginea aceasta de unitate era foarte departe de realitate: „De fapt, garnizoana era formată mai ales din ruşi, iar relaţiile cu cei din alte republici nu erau deloc bune. Comandantul unităţii noastre de artilerie era un armean, Nikolai Sarkisian. Scuarul din faţa clădirii era acoperit cu cadavre şi într-una din nopţi, Sarkisian mi-a ordonat să ies şi să fac puţină curăţenie. Era o misiune cât se poate de idioată: nemţii lansau rachete luminoase tot timpul şi imediat m-au şi reperat. A izbucnit o rafală de mitralieră şi m-am adăpostit după o grămadă făcută din cadavre. Auzeam cum se înfigeau gloanţele în grămada care acum mă proteja, după care s-au oprit: inamicul era convins că murisem. Am pornit târâş spre tranşeele noastre defensive din afara clădirii, mi s-a cerut parola, dar Sarkisian nu se obosise să mi-o spună. Am avut mare noroc, a continuat Potański. Dacă sentinela ar fi fost un uzbek sau un tătar, aş fi fost împuşcat: nu prea ştiau rusă, ar fi fost imposibil să mă înţeleg cu ei. Din fericire, soldatul de pază era rus. M-a escortat la Naumov. *Uite-l pe Potański*, a spus el mirat. *Ce naiba făceai acolo*? Când a auzit de misiunea încredinţată de armean, a pus mâna pe telefon imediat: *Sarkisian, minte de găină cu capul în nori, de ce naiba l-ai trimis pe omul acesta în misiune fără să-i spui şi parola*? *Era să fie împuşcat*”.

Soldaţii din Armata Roşie au fost încântaţi de felul în care Pavlov a cucerit clădirea, dar au admirat şi priceperea lui Naumov de a păstra cucerirea. Decizia propagandistică de a sublinia doar rolul lui Pavlov în apărarea ulterioară şi de a ignora total contribuţia lui Naumov, a fost o nedreptate istorică semnificativă: „Naumov a luptat cot la cot cu noi, soldaţii, respingând atacurile nemţilor”, spunea Potański. „A fost un erou cum rar întâlneşti, a întărit şi Scilaev. Naumov nu doar rostea cuvintele *Pentru patrie înainte*! el le întruchipa. Era întotdeauna în fruntea acţiunilor, curajul lui ne inspira pe noi ceilalţi”. Scriitorul

Konstantin Simonov a stat mult timp printre cei din Divizia 13 Gardă, în cursul bătăliei, iar cartea lui despre luptele casă cu casă din Stalingrad, *Zile şi nopţi*, a surprins această latură a comandantului: „Să spui că în cursul tuturor acestor ore doar el şi-a comandat trupele, nu este adevărul complet. El era alături de ei, iar ei – fără să mai aibă nevoie de vreun ordin din partea lui – împlineau ceea ce era necesar, iar necesar era să nu cedeze niciun petic de teren, să tragă, să nu înceteze să tragă asupra nemţilor”.

Naumov a luptat ca un viteaz, iar felul în care a murit i-a marcat puternic pe toţi. Pe 24 noiembrie, garnizoanei din Casa Pavlov i s-a ordonat să atace reduta din faţă, Casa laptelui, aflată de cealaltă parte a piaţetei şi s-o smulgă din mâinile nemţilor: „Misiune foarte grea, amintea Scilaev. Au reuşit s-o cucerească, dar n-au avut suficient sprijin, iar nemţii au contraatacat în forţă. Cei mai mulţi din garnizoana Casei Pavlov au fost copleşiţi de germani, au fost ori ucişi, ori răniţi, dar nu în clădirea lor, ci în cu totul alta! Din această luptă crâncenă, Pavlov a fost scos pe targă. Ilia Voronov, alt apărător vestit al Casei Pavlov, a fost şi el surprins de o explozie – i-au scos 21 de fragmente de şrapnel din trup, dar, în chip cu totul miraculos, a supravieţuit! Naumov a încercat să-şi mobilizeze oamenii care-i mai rămăseseră, dar a fost ucis sub ochii celorlalţi”.

Supravieţuitorii împrăştiaţi ai garnizoanei s-au regrupat în Casa Pavlov. Naumov a murit de cealaltă parte a piaţetei, unde se aflau acum nemţii în forţă, dar oamenii săi nu acceptau nici în ruptul capului să-şi părăsească propriul comandant. „Am jurat să nu-i abandonăm trupul, amintea Potański, chiar dacă aceasta însemna să pierim cu toţii în încercarea de a-l recupera”. Toţi s-au împrăştiat în evantai, târându-se prin piaţetă. Când nemţii deschideau focul, se adăposteau în spatele trupurilor celor morţi, în cele din urmă, l-au descoperit pe Naumov. Potański a continuat: „Atunci bucuria noastră s-a transformat în disperare: nu aveam cum să-i ridicăm trupul, ca să-l târâm

înapoi, fără să devenim ţintă uşoară pentru inamic – eram chiar sub nasul lor. Atunci cuiva i-a venit o idee genială: să folosim o funie! Aşa că i-am legat trupul cu mai multe bucăţi lungi de funie şi încet, cu mare chin şi cu băgare de seamă, am început să-l tragem prin piaţetă, spre partea noastră. În cele din urmă, l-am tras până în Casa Pavlov. L-am întins pe o manta largă şi l-am cărat în subsol, unde am săpat un mormânt şi l-am îngropat cum se cădea. Soldaţii noştri stăteau în jur şi plângeau”.

Scilaev povestea: „Înmormântarea lui Naumov a fost un moment foarte emoţionant pentru noi, deşi n-a fost niciodată menţionat în istoriile bătăliei. Mai mult decât orice, el a simbolizat hotărârea noastră de a nu ceda Casa Pavlov. La scurt timp, căpitanul Dragan a venit cu întăriri şi a preluat comanda”.

Punctele întărite

Casa Pavlov era un punct întărit integrat într-un sistem defensiv mai larg. Ciuikov a explicat felul în care funcţiona acesta: „Sistemul fundamental de apărare al armatei era bazat pe centre de rezistenţă formate dintr-un număr de puncte întărite. Clădirile, în general construcţii solide din beton şi cărămizi, erau folosite ca puncte întărite şi legate între ele prin tranşee”.

Când au fost create aceste puncte, Casa Pavlov a fost fortificată. „La începuturi, comandanţii noştri s-au bazat pe sacrificiul de sânge pentru a-i opri pe nemţi, dar aici am preferat să folosim sârma ghimpată”, îi spunea Ciuikov lui Grossman, fără ocol. La 1 octombrie, a fost emis Ordinul 179: „Fiecare tranşee şi fiecare adăpost trebuie întărit, iar fiecare clădire să devină o fortăreaţă de necucerit. Pentru a împlini acest ordin, avem nevoie de lucrări de geniu şi de obstacole, clădirile şi casele vor fi transformate în puncte de tragere pentru mitraliere, trebuie săpate tranşee de comunicaţie şi plasate garduri de sârmă ghimpată şi câmpuri de mine. Punctele noastre întărite trebuie dotate şi cu tunuri antitanc şi mortiere”.

Apoi Ciuikov a folosit o metaforă impresionantă

pentru a cuceri imaginaţia soldaţilor săi: „Toate aceste măsuri sunt menite a face apărarea noastră impenetrabilă, pentru că toate atacurile furibunde ale trupelor naziste se vor sparge de aceste obstacole, precum valurile mării de stânca de granit”.

Casa Pavlov era legată, prin tranşee, de o altă redută clădită din ruine, Casa Zabolodnev, şi de moara aflată în spatele ei. Este uşor să-ţi imaginezi casa aceasta ca un promontoriu stâncos, arătând ca un pinten al principalei poziţii de apărare a ruşilor, care a fost botezată în mod potrivit – în consens şi cu metaforicele imagini sugerate de Ordinul 179 – drept Farul. „Numele acesta i s-a potrivit perfect, spunea şi Mereşko. Era un punct de observaţie minunat care ne oferea posibilitatea să acoperim cu foc până la 1 km distanţă”.

Ciuikov făcuse o alegere cât se poate de nimerită. „Am înţeles de ce comandantul nostru socotea clădirea aceasta atât de importantă, spunea unul dintre apărătorii ei. De la etajul al patrulea, nu numai că puteai vedea totul în Piaţa 9 Ianuarie, dar şi toate celelalte ruine din spatele ei. Se înfigea în sistemul de apărare al nemţilor. La stânga şi la dreapta noastră, erau nemţi, în spatele nostru, spre moară, erau ai noştri”.

Moara era construcţia aceea imensă a depozitului de cereale, capturată de oamenii lui Rodimţev la 14 septembrie. Era plasată la vreo 100 m de casă şi cam la aceeaşi distanţă de Volga şi funcţiona ca un punct important de aprovizionare şi refacere. „Toată zona era ca o fortăreaţă complexă”, spunea Potański plin de mândrie.

Anton Dragan, care a preluat comanda apărării Casei Pavlov, arăta cum funcţiona sistemul: „În jurul casei am pus sârmă ghimpată şi am plasat câmpuri de mine. Noaptea, luminam zona cu rachete luminoase. În toate deschiderile de la etajele superioare, am montat mitraliere şi lansatoare antitanc. Iar în cazul unui atac german, ceream baraj de artilerie”.

Cheia apărării Casei Pavlov consta în coordonarea cu

lovituri foarte precise de artilerie. „Inamicul evita să folosească strategia bombardamentelor masive, sublinia Potański, de teamă să nu lovească şi propriile sale forţe aflate în clădirea apropiată, Casa muncitorilor feroviari. Iar îndată ce nemţii porneau un atac de infanterie – urlând şi ieşind în fugă din subsolurile unde se adăpostiseră –, noi luam imediat legătura cu unităţile noastre de artilerie de pe celălalt mal al fluviului şi pornea imediat tirul asupra atacatorilor. Eram cocoţat pe acoperiş, de acolo observam unde cădeau proiectilele şi corectam tirul. Puteam să-mi dau seama unde vor cădea şi numai după cum şuierau proiectilele când treceau prin aer. Minele puse de noi şi tirul precis de artilerie îi împiedica pe nemţi să folosească tancurile masiv, iar noi puteam astfel să provocăm pierderi grele infanteriei lor”.

Autorităţile sovietice au socotit că era mai bine să nu amintească de observatorii de artilerie şi să-i şteargă din lista oficială a apărătorilor, dar fără ei este greu de înţeles cum a izbutit să reziste apărarea din Casa Pavlov. La una dintre ambuscade, în piaţă, au apărut patru tancuri nemţeşti, dar apărătorii s-au refugiat repede la etajul al patrulea al clădirii, suficient de sus pentru a fi deasupra unghiului la care se puteau ridica ţevile tunurilor de pe tancuri. Un singur foc al unui tun antitanc a scos unul dintre transportoare din funcţiune, focul mitralierelor i-a împrăştiat pe infanterişti, iar atacatorii s-au retras. Este foarte impresionantă descrierea curajului sfidător al apărătorilor, dar n-ar fi reuşit niciodată fără suportul artileriei. Apărătorii aveau atât de puţină muniţie încât, fără protecţia vitală a artileriei, orice atac masiv asupra lor i-ar fi anihilat. „Am auzit povestea apărării chiar din gura lui Pavlov, spunea Anatoli Kozlov, şi părea o relatare bine exersată. Dar mă îndoiesc că lucrurile s-au petrecut în acest fel. Din punct de vedere militar, pare cam fără sens, dacă este relatată istoria completă a strategiei de acolo”.

Sprijinul artileriei a fost factorul vital. În cursul bătăliei, Ciuikov i-a conferit lui Potański o medalie, în semn

de recunoaştere a meritelor sale: „Am fost chemat noaptea la cartierul general al armatei împreună cu celălalt observator de artilerie de la Casa Pavlov. Ciuikov a ţinut să ne mulţumească personal. Dar era un drum primejdios până acolo. Am pornit spre moară, care se afla în spatele casei noastre, şi apoi am început să ne furişăm de-a lungul taluzului fluviului, când deodată deasupra noastră s-a aprins o rachetă care a luminat totul în jur, iar nemţii au deschis foc de mortiere. Amândoi ne-am trântit la pământ, în stânga mea a explodat un proiectil care a stârnit o ploaie de pământ. Mi-am revenit şi i-am strigat camaradului meu: *Sus, să mergem*! Dar nu mi-a răspuns: toată partea stângă a trupului său dispăruse. Am ajuns în cele din urmă la cartierul general şi am raportat ofiţerului de gardă. Am fost condus la Ciuikov. Acesta s-a uitat la mine: *Unde-i celălalt*? I-am spus că fusese ucis. O clipă, Ciuikov a părut că face un efort să poată vorbi. *Ce păcat, ce păcat*! a spus el cu vocea gâtuită de emoţie. Apoi şi-a revenit şi m-a privit drept în ochi. I-am simţit îndârjirea de a lupta – era atât de puternică încât parcă se materializase şi aş fi putut s-o ating cu mâna. *Mulţumesc*, mi-a spus el foarte simplu şi mi-a întins medalia, *Mulţumesc pentru curajul tău*!”

Casa Pavlov n-a fost o redută izolată, apărată de o garnizoană de câţiva oameni curajoşi. Era o citadelă, parte a unui sistem defensiv integrat. Garnizoana acţiona ca centru al unei grupe de asalt, apărând clădirea, dar şi atacând punctele întărite ale nemţilor din apropiere, tactică implementată prin Ordinul 179. Iar linia de apărare era protejată de un sistem de câmpuri minate, sârmă ghimpată şi lovituri rapide de artilerie. Decizia lui Ciuikov de a lăsa artileria grea pe celălalt mal al Volgăi a dat rezultate. „Numai cu mitralierele şi tunurile antitanc nu ne-am fi descurcat, sublinia Potański. În unele zile, a trebuit să facem faţă la 10 – 12 atacuri ale nemţilor. Fără barajele de artilerie am fi pierdut clădirea”.

Viaţa de zi cu zi

Potański îşi amintea: „Activitatea din clădire se desfăşura în schimburi: în vreme ce un grup de 30 – 50 de oameni era la datorie, gata să respingă un atac german, ceilalţi aveau treburile lor, adunau lemne şi pregăteau mâncarea. Când nu făceam de gardă pe acoperiş, ca observator de artilerie, eram cu ceilalţi, în echipa care-i pândea pe nemţi. Eram pe aceeaşi poziţie cu Pavlov: aruncam împreună grenade, primeam aceeaşi raţie de mâncare. Trăiam toţi într-o tensiune constantă. În jur, se auzeau continuu rafale şi explozii, rareori exista un răgaz de linişte. Glumeam între noi spunând că imediat ce ne aşezam jos, să fumăm o ţigară sau să bem un ceai, inamicul era gata să atace. Scările dintre etaje erau încă în picioare, a continuat Potański, dar nu puteam să le folosim în siguranţă decât noaptea, abia atunci mişunam prin clădire. În subsol, aveam o sobă de fier şi nişte saltele întinse pe jos. Acolo ne făceam toate treburile: spălam, fierbeam apă într-un cazan mai mare din metal, ne încălzeam mâncarea, de obicei supă la plic. Trebuia să fim permanent cu ochii în patru: dacă ne culcam, dormeam încălţaţi cu cizmele în picioare. Nu prea aveam timp să stăm de vorbă, dar parcă ne cunoşteam de când lumea. În clădire, funcţiona principiul egalităţii: toţi împlineam aceleaşi misiuni şi treburi, nimeni nu avea avantajul gradului. Trăiam un sentiment de camaraderie extraordinar”.

„În rarele momente de linişte, îşi amintea Ilia Voronov, stăteam laolaltă şi ne spuneam, aproape ca o rugăciune: *Nu-i lăsăm să treacă F*

Cântând în cor

Pe când cotrobăiau prin clădirea aceea, au descoperit un gramofon. Nu mai avea decât o singură placă, iar în timpul atacurilor, sunetele acestuia păreau foarte nelalocul lor: o melodie napolitană de dragoste. Potański relata: „Unul dintre ai noştri a tradus nişte fragmente din cântec: *Fetelor*, *spuneţi prietenei voastre că noaptea nu dorm*, *mă gândesc la ea*! La început, ne uitam unul la altul şi nu ne

venea să credem. Apoi ne-a venit ideea că era un cântec numai potrivit pentru nemţi. Noaptea aveam momente în care nu puteam dormi, aşa că, după câte un atac mai vârtos, puneam gramofonul acela să cânte la putere maximă. Devenise un fel de ritual. Dar după ce am început să punem placa aia, a continuat Potański, ceva s-a schimbat. În scurtele răgazuri dintre lupte, ne adunam şi începeam să cântăm: vechi cântece ruseşti, romanţe şi, bineînţeles, *Katiuşa*. Ne-au fost de mare ajutor. Mai uitam că moartea ne pândea şi ne mai înveseleam sufletul. Era felul nostru de a ne reveni!”

Apărătorii Stalingradului au fost încântaţi când i-au auzit pe cei din Casa Pavlov cântând. „Toţi cei din trupele noastre au început să facă adevărate întreceri de cântat, în perioadele de răgaz dintre lupte, spunea Natalia, fiica lui Rodimţev. Luau melodii populare şi le modificau textul, încât să vorbească despre lupta contra naziştilor”.

Iată un exemplu: versurile cam neşlefuite transmiteau totuşi convingerea lor autentică:

Cu fiecare zi, cu fiecare oră, curajul ne sporeşte Tinerii noştri soldaţi se luptă cu bastarzii cu zvastica neagră.

Care vor fi cadorisiţi cu gloanţe proaspete Din puştile noastre.

Tovarăşi, înfruntaţi fără milă duşmanul.

Deveniţi eroi în această luptă grea.

În vârtejul Stalingradului îi vom îngenunchea pe naziştii pe care-i urâm.

Dacă ordin primim suntem gata.

Suntem triumfători în faţa morţii.

Uniţi în vitejie, aşa suntem puternici.

Suntem mândri de gloria noastră nepieritoare.

Povestea celor doi Pavlov

Una dintre cele mai ciudate istorii despre sergentul Pavlov este cea conform căreia, mai târziu, s-a convertit la creştinism şi s-a călugărit: „Iakov Pavlov, erou al Uniunii Sovietice, a devenit arhimandritul Kiril, de la mănăstirea

Serghie – fostă Zagorsk – unde a atras un mare număr de credincioşi care n-aveau nicio legătură cu Stalingradul. Acum este foarte plăpând”.

Aşa scria Antony Beevor în 1998 (fapt reluat ca atare în toate relatările despre bătălie). „Da, foarte interesant, a replicat soţia lui Pavlov, dar, din câte ştiu eu, era totuşi comunist atunci când l-am îngropat, în 1981”. Beevor l-a confundat pe sergentul Iakov Pavlov cu un alt veteran al Stalingradului, soldatul Ivan Pavlov. Acest al doilea Pavlov a găsit printre dărâmăturile şi gunoaiele oraşului distrus nişte pagini rupte dintr-o Biblie, le-a luat şi a început să le citească: „În acele momente groaznice, au fost o mare mângâiere pentru mine, am început să văd lucrurile cu totul altfel”. A păstrat acele pagini pe toată durata războiului şi, în consecinţă, a depus jurământul de credinţă întru călugărie, la mănăstirea Sfânta Treime Serghie.

În subsolul clădirii, se adăposteau mai multe familii surprinse acolo de lupte, între care o mamă cu o fetiţă de numai două luni. Fetiţa, Ksenia Selejniova, era foarte bolnavă, dar nu aveau de unde să-i dea niciun medicament. „Părea un caz fără nicio şansă, dar voiam s-o ajutăm să reziste şi ea, spunea Potański. Când am dărâmat un perete mai mic din clădirea aceea, pentru a crea o poziţie de tragere, Ilia Voronov a găsit o ladă de lemn în care era şi o iconiţă. I-am pus iconiţa fetei la gât. Şi, de necrezut, a scăpat cu viaţă”.

Străzile Stalingradului erau pline de cadavre de civili şi soldaţi, iar apărătorii oraşului se obişnuiseră cu ele. Însă lupta pentru supravieţuire a acelui prunc, în mijlocul tuturor ororilor, i-a emoţionat şi pe cei mai tăbăciţi soldaţi. Scilaev spunea: „Cu toţii am aflat despre fetiţă şi iconiţă şi asta a avut un efect profund asupra noastră. A ajuns un simbol: poate existau speranţe şi pentru noi! Fetiţa era o luptătoare, luptase pentru viaţă, iar noi ne-am hotărât să luptăm alături de ea. Soldaţii noştri s-au gândit ei la ceva: fără să ţină seama de pericolul salvelor inamice, au săpat o tranşee adâncă spre Casa Pavlov. Pe acolo am reuşit să

scoatem fetiţa, ca să fie dusă în siguranţă”.

Krîlov a avut dreptate că spună că, într-adevăr, Casa Pavlov a devenit un simbol a hotărârii oraşului de a nu se preda. Deviza gândită de Ciuikov – *Fiecare om este o fortăreaţă*! – a devenit realitate.

CAPITOLUL ŞAPTE Mihail Panikaha Anatomia unei fapte eroice

La 1 octombrie 1942, în Fabrica Octombrie Roşu, murea, după o faptă de extraordinar curaj, soldatul Mihail Panikaha. Chinuit de arsuri de la un cocteil Molotov ce i s-a spart în mână, a luat altă sticlă incendiară şi s-a aruncat asupra unui tanc german pe care l-a distrus, dar a murit şi el în explozie. Actul de curaj însoţit de atâta sacrificiu de sine a devenit cel mai eroic gest din bătălia Stalingradului.

Soldaţii au aflat despre fapta lui Panikaha din nişte fluturaşe pe care scria *Citeşte şi dă mai departe unui prieten*, care au circulat prin toată armata. Purtau titlul *Nemuritoarea faptă eroică a unui marinar din Flota Roşie* şi prezenta un om cuprins de flăcări gonind spre un tanc german. Iar mai jos era relatată povestea lui Panikaha, în fraze scurte, sacadate: „Poziţia sa era atacată de tancuri. Marinarii au întâmpinat inamicul cu foc înverşunat de arme antitanc şi grenade. Nemţii erau în avantaj numeric şi înaintau în viteză. Tancurile lor au *călcat* tranşeea în care se afla Panikaha, trecând cu şenilele înainte şi înapoi peste ea. În cursul luptelor, a rămas fără grenade. Uitându-se în jur, a văzut două cocteiluri Molotov. A ieşit din tranşee şi a încercat să aprindă una dintre sticlele incendiare, dar aceasta s-a spart. Lichidul a luat foc şi el a fost cuprins de flăcări. Devenise un fel de torţă vie când s-a repezit asupra tancului.

Şi-a dat seama că nu va supravieţui. Mai avea un singur gând în minte: să distrugă tancul german. Când acesta a ajuns destul de aproape, Panikaha s-a repezit înainte şi, fără să ţină seama de cumplitele dureri, a zdrobit cea de-a doua sticlă incendiară de radiatorul tancului”.

Fluturaşul se încheia cu o chemare: „Tovarăşi, distrugeţi duşmanul! Urmaţi exemplul curajului, sacrificiului şi disciplinei acestui soldat în lupta împotriva bastarzilor nazişti”.

Panikaha a dovedit un curaj disperat. Povestea lui a emoţionat profund armata şi i-a inspirat şi pe alţi soldaţi să-şi sacrifice viaţa pentru a doborî cât mai mulţi duşmani posibil. „La Stalingrad au fost numeroşi Panikaha”, spunea cu simplitate Mereşko. Înmulţirea unor astfel de acţiuni a devenit o trăsătură remarcabilă a bătăliei Stalingradului.

Fiecare faptă eroică este povestea unui act excepţional de curaj. Dar cronica oficială nu i-a cinstit aşa cum se cuvine pe cei care au căzut, iar isprăvile lor sunt repetate adesea pe un ton strident şi ciudat de impersonal. Pentru a înţelege cum şi-a dobândit Armata Roşie adevăratul curaj la Stalingrad, trebuie să pătrundem în adâncul acestor relatări şi să dezvăluim puterea pe care au căpătat-o, reuşind să transforme starea de spirit a apărătorilor.

Situaţia bătăliei

Momentul este cheia înţelegerii unei fapte eroice. Toate aceste relatări despre curaj au fost puse în circulaţie într-un moment critic al bătăliei, când moralul trupelor începuse să scadă. La începutul lui septembrie, într-o zonă de la marginea Stalingradului, un soldat din Brigada 154 – Ilia Kaplanov – a distrus, de asemenea, un tanc inamic, aruncându-se asupra lui, deşi era cuprins de flăcări de la un cocteil Molotov. Dar actul de curaj al lui Panikaha, şi nu al lui Kaplanov, a fost cel care a înflăcărat imaginaţia apărătorilor. Divizia 193 a lui Panikaha a fost aruncată în luptă, la 28 septembrie, pentru a stăvili o ofensivă îngrozitoare a nemţilor, în zona de nord a fabricilor din Stalingrad. Cu o zi înainte, inamicul lansase o nouă ofensivă asupra Armatei a 62-a, mutându-şi efortul spre nordul oraşului, dincolo de Divizia lui Rodimţev, întărită în tranşeele din centrul Stalingradului. Un bombardament devastator împinsese forţele lui Gorişnîi de pe culmea

Kurganului lui Mamai, încât abia se mai ţineau cât de cât agăţate de pantele de nord-est. Apoi un asalt masiv a străpuns linia de apărarea din nord a Armatei a 62-a, împingându-i pe ruşi cu 1, 5 km înapoi. Apărătorii Stalingradului aproape că nu mai aveau unde se retrage.

Cumpănind evenimentele din 27 septembrie, Ciuikov a comentat mâhnit: „Încă o bătălie ca asta şi suntem în Volga”. În acest moment de criză, cu propriul cartier general sub focul inamicului, în vreme ce comunicaţiile cu celelalte unităţi erau întrerupte, a luat o hotărâre curajoasă, care-i era caracteristică: toţi conducătorii Armatei a 62-a trebuiau să se mute mai aproape de linia frontului, mai aproape de inamic şi să-şi încurajeze soldaţii. Gurov, comisarul său, a fost trimis la cartierul general al greu încercatei brigăzi de blindate; Krîlov, şeful Statului-Major, la cartierul general al Diviziei 95 a lui Gorişnîi, iar Ciuikov în persoană la Divizia 284 a lui Batiuk.

Ciuikov şi-a asumat un risc imens, pentru că acum cartierul general nu avea cum să funcţioneze în absenţa sa. Dar a socotit că era mai important ca un comandant să conducă prin exemplul său. Mereşko sublinia: „Această decizie a demonstrat hotărârea comandantului nostru de a lupta la Stalingrad până la capăt. În momentele deosebit de dificile, Ciuikov, Krîlov şi Gurov părăseau cartierul general şi se duceau în sectoarele cele mai ameninţate de inamic. Era o reacţie instinctivă”.

Ruşii rezistau, dar cu greu. Ciuikov era foarte îngrijorat că nemţii vor pătrunde şi vor captura Fabrica Octombrie Roşu, împărţind Armata a 62-a în două. Din fericire, acum existau forţe proaspete de întărire. În noaptea de 27 septembrie, Divizia 193 a generalului Fiodor Smehotvorov, a trecut fluviul, gata să ia poziţie în Fabrica Octombrie Roşu.

Victor Kataşev amintea momentul grupării trupelor la punctul de trecere al Volgăi: „Oraşul ardea, luminat de o enormă strălucire. Nu se vedeau nici luna, nici stelele, doar dungile trasoarelor înălţându-se spre cer, ca nişte

ciudate evantaie formate din licurici multicolori. Reflectoare măturau cerul, în căutarea victimelor”. Apoi inamicul i-a reperat: „Deodată totul s-a luminat ca ziua. Zeci de rachete cu paraşută pluteau pe cerul nopţii, iluminând tot Stalingradul şi zona de traversare”.

Divizia 194 a fost supusă din greu tirului de artilerie şi bombardamentelor (nemţii bombardau acum fluviul şi noaptea), în timp ce-şi croia drum peste Volga. A pierdut oameni, ofiţeri şi echipament vital. Unele unităţi au greşit locul de debarcare, iar apoi au trebuit să-şi găsească poziţiile pe întuneric. Smehotvorov relatează simplu: „Este cumplit să-ţi afli poziţiile într-un oraş necunoscut, mai ales noaptea şi fără niciun fel de acţiuni preliminare de recunoaştere”.

Smehotvorov şi-a stabilit cartierul general în sala cazanelor din Casa inginerilor, din apropierea malului îndiguit al Volgăi. Pe hârtie de calc, a copiat harta Stalingradului şi a schiţat un plan de luptă, după care a înmânat copii comandanţilor de regimente. Era mai îngrijorat de situaţia Regimentului 883 al căpitanului Maksim Naşteko care trebuia să apere flancul stâng al liniei, de la strada Zuevskaia, din colonia muncitorilor, până la vâlceaua Băile. De cealaltă parte a vâlcelei, erau trupele Diviziei 284 a lui Batiuk. Dar cu siguranţă că nemţii aveau să încerce să rupă legătura dintre ele şi să lovească puternic în punctul de joncţiune. Batalionul de comunicaţii, cu tot echipamentul radio, fusese scufundat de bombardierele inamicului, încât Smehotvorov nu putea lua legătura cu vecinii săi.

Interogarea unor prizonieri a dezvăluit evenimente îngrijorătoare: trei divizii de infanterie şi una de Panzere se îndreptau spre Fabrica Octombrie Roşu. Pentru a doua zi dimineaţă, era planificat un atac colosal. „Intenţia lor era cât se poate de limpede, comenta îngrijorat Smehotvorov: să ne arunce pe toţi în fluviul Volga. Naziştii nu reuşiseră isprava aceasta în zona periferică a Stalingradului, dar acum erau de două ori mai hotărâţi”.

Oamenii Diviziei 193 au început să se răspândească în evantai printre ruinele Stalingradului. Comandantul urmărea înaintarea lor de la ultimul etaj al Casei inginerilor: „După o vreme, ochii mi s-au mai acomodat cu întunericul, a continuat Smehotvorov. Am început să disting unele dintre clădirile din jur. Îmi dădeam seama pe unde înaintau oamenii mei, după rafalele bruşte şi străfulgerările de lumină care apoi dispăreau”.

La prima licărire a zorilor, ceaţa de pe Volga s-a ridicat şi pentru câteva momente, Smehotvorov a surprins o scenă de o frumuseţe ciudată: a văzut ruinele zonei fabricilor, dar la marginea acesteia se zăreau grădini de legume, câmpuri şi păduri. Apoi a auzit vuietul îndepărtat al barajului inamic de artilerie. S-a uitat la ceas: era ora 8.00 fix. „Deodată, o masă de Junkere nemţeşti a apărut deasupra noastră, iar de sub burţile lor a pornit o ploaie de puncte negre – bombele. Din zona fabricii, s-a ridicat un nor imens de fum, funingine şi praf de cărămidă, învăluind-o. Exploziile ridicau în aer gheizere de scântei şi aşchii aprinse. Chiar atunci a apărut în fugă un soldat din regimentul lui Naşteko, care reuşise să ajungă la noi cu mesajul: *Trupe de tancuri şi infanterie se grupează într-o vâlcea din faţa noastră, cerem sprijin de artilerie*”.

Cam aşa a făcut Divizia 193 cunoştinţă cu Stalingradul. Smehotvorov a început lupta de rezistenţă împotriva nemţilor: „Inamicul şi-a aruncat toate mijloacele împotriva noastră: era hotărât să captureze colonia muncitorilor şi Fabrica Octombrie Roşu, pentru a ajunge la Volga. Au aruncat în luptă mase de tancuri şi infanterie, în vreme ce aviaţia lor, escadrile de câte 20 – 30 de aparate, bombardau încontinuu linia frontului şi punctele noastre de aprovizionare. Exploziile permanente ale proiectilelor şi bombelor făceau să se cutremure totul şi să se prăbuşească. Colonia era în flăcări, părea că însuşi pământul se cutremura şi ardea”.

Ciuikov l-a onorat cu o vizită pe comandantul Diviziei 193: „În cursul luptelor, Smehotvorov n-a vădit niciun

semn de slăbiciune sau că ar fi fost derutat. Încă şi acum îmi amintesc vocea lui calmă, în vreme ce deasupra diviziei sale zburau sute de avioane germane, iar proiectilele inamice explodau în jurul oamenilor săi. În cursul convorbirilor telefonice cu el puteai să auzi, pe fundal, urletul sirenelor de pe bombardierele în picaj ale inamicului. El însă era întotdeauna foarte calm”.

Calmul era vital, pentru că situaţia din această zonă a frontului era disperată: atârna de un fir de păr, nu se ştia dacă asaltul germanilor putea fi oprit sau nu. Smehotvorov mărturisea că numai la 28 septembrie pierderile au fost atât de mari „încât unităţile noastre de tancuri şi puşcaşi nu mai puteau menţine o linie coerentă de apărare”. În următoarele 24 de ore, toţi cei trei comandanţi ai regimentelor Diviziei 193 şi alţi trei comandanţi de batalioane au fost ucişi în luptă. Şi totuşi, în mijlocul acestui măcel, trebuiau să reziste într-un fel sau altul. La ora 19.30, pe 23 septembrie, Ciuikov a emis un ordin disperat: „Să i se explice fiecărui soldat că armata luptă pe ultima sa linie de apărare, retragere nu există. Este misiunea fiecărui soldat şi comandant să-şi apere tranşeea, să-şi menţină poziţia. Niciun pas înapoi!”

Măcelul a continuat. La sosirea la Stalingrad, Divizia lui Smehotvorov avea 5.000 de oameni, dar la 1 octombrie, numărul acestora fusese redus la 600. Într-un fel sau altul, soldaţii foarte greu încercaţi ai Armatei Roşii, trebuiau să-şi adune toată voinţa pentru a respinge inamicul. Şi exact în această disperată situaţie, printre apărătorii Stalingradului s-au răspândit detaliile gestului sfidător al lui Mihail Panikaha. Mereşko amintea: „La început, povestea lui Panikaha s-a răspândit prin viu grai, apoi îmi amintesc că am citit despre ea în ziarul armatei noastre. Curând după aceea, au apărut şi fluturaşi. Părea că eroismul disperat al lui Panikaha întruchipa spiritul ordinului lui Ciuikov: să rezistăm împotriva puternicei ofensive germane, indiferent cu ce preţ, să rezistăm până la moarte”.

Spaima de tancuri

Eroicul act de curaj trebuia să atingă o coardă sensibilă a soldatului de rând. Povestea lui Panikaha a avut un ecou atât de puternic pentru că apărătorii Stalingradului se identificau uşor cu ultimele lui clipe groaznice, cu tancurile inamicului deasupra capului, *călcând* tranşeea: adică trecând peste tranşee înainte şi înapoi, ca să-i strivească de vii pe apărători. Toţi cei din armată ştiau ce însemna spaima în faţa tancurilor. „Trebuie să recunosc că în acest moment al luptelor, soldaţii noştri erau cu adevărat îngroziţi de tancurile germane, mărturisea Mereşko. Nu vedeam o cale prea bună de a lupta contra lor. Artileria noastră grea era de cealaltă parte a fluviului. Da, aveam proiectile antitanc pentru arme speciale, care aveau tuburi de lansare de 2 – 3 metri (arme antitanc PTRF de 14, 5 mm), dar erau utile doar contra tancurilor uşoare. Grenadele antitanc erau grele, dificil de aruncat din tranşee, iar raza lor de acţiune era doar de 15 – 20 m. Şi cocteilurile Molotov erau greu de mânuit.

Erau eficiente până la 20 – 25 m, dar dificil de aruncat la distanţa asta. După ce am dobândit mai multă experienţă în lupta cu tancurile de la mică distanţă, aşteptam, fără să acţionăm, până se apropiau destul de mult. Dar imaginaţi-vă cum era să stai să aştepţi, în vreme ce tancul venea spre tine huruind…”

Aleksei Voloşin, din Divizia a 10-a NKVD, spunea mai direct: „Când am văzut tancurile înaintând, iar noi trebuia să nu tragem până când nu ajungeau mai aproape, mi-a îngheţat inima. Şi abia când tancul a fost lovit şi a luat foc, mi-am mai venit oarecum în fire”.

Viktor Kataşev din Divizia 193 îşi amintea de un atac german cu tancuri asupra cantinei de la Fabrica Octombrie Roşu: „Dinspre vest s-a ridicat un nor de praf. Veneau tancurile germane şi în spatele lor infanteria. Multe s-au răsucit pe şenile şi au pornit drept spre noi. Este greu de explicat ce sentimente sunt în sufletul omului în astfel de

momente. Aerul vibra, pământul parcă înviase şi gemea. Tancurile trăgeau din mers, cu tot armamentul de care dispuneau. În apropierea noastră, explodau mine şi proiectile, aruncând în aer cantităţi uriaşe de pământ. De jur-împrejur nu era decât şuier, vuiet şi urlet. Prin aer zburau mii de gloanţe şi aşchii de tot felul”.

Kataşev evocă momente izolate ale luptelor, cu o intensitate extraordinară: banda de gloanţe din mitralieră care se termină, izul proiectilelor care explodează, tancurile ce trag asupra tranşeelor, ultimele grenade antitanc aruncate. Erau disperaţi din pricina lipsei de muniţie, dar le-au sărit în ajutor câţiva militari cu arme antitanc, dintr-un batalion vecin, şi atacul a fost respins, lăsând în urmă grămezi de răniţi şi morţi.

Dar Mihail Panikaha şi tovarăşii săi n-au avut şansa unui astfel de ajutor. Mereşko a continuat „Toţi ne puteam identifica uşor cu Panikaha cel rămas fără muniţie şi cu doar două cocteiluri

Molotov în mână. A sărit din tranşee şi se spune că un glonţ de-al nemţilor i-a spart una dintre sticlele incendiare, vărsând lichidul pe el. Dacă e să fim cinstiţi, se poate să fi sărit lichid incendiar pe el în momentul în care i-a făcut vânt. Multe dintre cocteilurile Molotov erau prost făcute şi accidentele de acest fel erau frecvente. În vremea luptelor din stepă, am pierdut doi elevi militari care au luat foc exact din pricina lichidului ce se scursese din sticle: era imposibil să stingi flăcările acelea”.

Era o moarte înfiorătoare. Dar imaginea lui Panikaha cuprins de flăcări şi aruncându-se spre inamic, a încins mintea tuturor. „Cei din apropiere au văzut un om cuprins de flăcări care sare din tranşee, aleargă drept spre un tanc german şi sparge sticla ce-i mai rămăsese de masca compartimentului motorului, îşi amintea Ciuikov. O secundă mai târziu, o perdea enormă de flăcări şi fum a înghiţit şi tancul şi pe eroul care-l distrusese”.

Părea de necrezut. „Ne întrebam câtă voinţă trebuie să fi avut pentru un astfel de act de eroism, spunea şi

Mereşko. Este greu să-ţi imaginezi, dar Panikaha chiar a făcut isprava asta. Curajul său a devenit o sursă de inspiraţie pentru soldaţii noştri”.

Un lanţ de comandă frânt

Gestul disperat de eroism al lui Panikaha este cu atât mai impresionat, cu cât Regimentul 883 din care făcea parte nu mai avea niciun fel de conducere efectivă. Batalionul 1 al lui Panikaha a fost abandonat să înfrunte înaintarea nemţilor, fără a avea cine să le dea ordine şi instrucţiuni. Soldaţii au fost lăsaţi să se descurce cum puteau. Ce mergea prost?

Conducerea frontului prin comandă superioară – crez sfânt la Stalingrad – comporta enorme riscuri. În cursul luptelor intense, comandamentul de regiment – aflat în imediata apropiere a inamicului şi adesea luptând în prima linie – devenea foarte vulnerabil. Doar într-o singură zi, regimentul lui Panikaha pierduse trei posturi de comandă. Au fost încropite repede, unul după altul, în trei locuri diferite, şi la fel de repede au fost distruse de nemţi.

Regimentul 883 fusese expediat la Stalingrad într-o grabă atât de mare încât unele unităţi – inclusiv detaşamentele de recunoaştere şi geniu – au fost lăsate pe celălalt mal al Volgăi. Postul de comandă a fost instalat în pripă, fără niciun fel de pregătiri. Răspunsul nemţilor a fost foarte precis: pe 28 septembrie, cartierul general al regimentului a fost supus unui tir intens. A doua zi, a fost mutat, doar pentru a fi lovit de un bombardament inamic cu mortiere. Opt ofiţeri ai regimentului au fost ucişi, inclusiv comandantul, căpitanul Naşteko. I-a luat locul comisarul regimentului, iar cartierul general a fost mutat din nou, pentru ca imediat un tir de artilerie german să-l ucidă pe comisar şi să distrugă noul cartier. S-a pierdut legătura cu toate batalioanele regimentului. În dimineaţa de 30 septembrie, a sosit înlocuitorul – căpitanul Martinov – şi s-a încercat restabilirea unui nou post de comandă în alt loc. A fost imediat şters de pe faţa pământului de inamic şi Martinov a murit în urma rănilor. „După

distrugerea celui de-al treilea post de comandă, se nota cu amărăciune în jurnalul regimentului, acesta a fost mutat în subsolul Clubului muncitorilor”. Dar nici acum nu a fost posibilă restabilirea controlului asupra regimentului – noul său comandant, locotenent-colonelul Panşcin, s-a lăsat copleşit şi a trecut la pahar. Pe 2 octombrie, a fost găsit într-o stare de josnică inconştienţă. „Panşcin n-a reuşit să fie comandant în niciun fel, se nota laconic în jurnal, şi a pierdut controlul asupra regimentului din cauza iresponsabilităţii şi stării de beţie”.

Şi a început să apară şi explicaţia acestor îngrozitoare evenimente în lanţ: nemţii recrutaseră un număr de agenţi din rândul populaţiei civile care locuiau în colonia muncitorilor. În jurnalul regimentului, se consemna: „În multe cazuri, civilii sprijină inamicul şi îl informează asupra locului trupelor noastre. Seara, *trăgători civili* indică poziţiile noastre cu gloanţe trasoare. Alţi ticăloşi aprind rachete luminoase, pentru a marca unde este situat postul de comandă al regimentului nostru, ceea ce le permite nemţilor să bombardeze şi să distrugă cu proiectile aceste posturi atât de eficient”.

Prezenţa acestor colaboratori ai inamicului era foarte îngrijorătoare. În plus, în vreme ce Panikaha şi camarazii săi înfruntau tancurile germane, noul lor comandant bea până la inconştienţă, în subsolul Clubului muncitorilor. Deşi pare şocant, poate nu este atât de uimitor că unii civili copleşiţi de situaţia lor disperată au căutat să facă în aşa fel încât luptele acelea îngrozitoare să se termine cât mai repede. Victoria nemţilor părea inevitabilă.

Ordinea a fost reinstaurată pe 2 octombrie de generalul Smehotvorov care a apărut la postul improvizat de comandă, să vadă ce se întâmplă, însoţit de o escortă de mitraliori. Panşcin a fost demis pe loc şi înlocuit de comandantul batalionului de instrucţie al regimentului, locotenentul Osâko. În cursul acestei vizite în poziţiile Regimentului 883, a auzit prima dată Smehotvorov despre fapta de eroism a lui Panikaha. I-a spus lui Mereşko: „La

început, mi-a fost greu să-i aflu chiar şi numele, pentru că băieţii aceia din linia întâi mureau atât de repede, speranţa de supravieţuire a soldaţilor noştri era de doar o zi! Dar am reuşit să vorbesc cu unii care-şi aminteau de el. Era marinar din flota Pacificului, cu baza în Siberia. Avea un fel foarte ciudat, alene, de a vorbi, îi plăcea să frângă cuvintele cam aşa: *io mă tolănesc*, *io mă tolănesc*, *io o să o-mor un german*. Camarazii săi se distrau pe seama lui. Şi din aceste frânturi, a început să devină o persoană reală".

Smehotvorov n-a trecut cu vederea faptul cu totul groaznic că Panikaha şi camarazii săi au fost lăsaţi să lupte singuri, fără vreo coordonare. El a înţeles că eficienţa conducerii la Stalingrad depinde de felul în care deciziile comandanţilor de la nivelul armatei şi diviziilor ajung până la nivelul regimentelor, pentru a fi împlinite. A acţionat în consecinţă. Mereşko spunea: „Smehotvorov a schimbat sistemul pe care-l foloseam până atunci, înţelegând că responsabilităţile luptelor în oraş apasă prea greu asupra Statului-Major al regimentelor. Stresul responsabilităţilor – împlinite în acele condiţii groaznice – adăugat la confruntările permanente cu inamicul, pe linia frontului, era prea mult pentru aceşti ofiţeri. Oamenii erau sleiţi de oboseală. După ce şi-a dat seama de aceste aspecte, Smehotvorov a făcut schimbări cruciale".

Chiar în focul luptelor, comandantul Diviziei 193 a introdus schimbări esenţiale: „A decis să folosească un sistem de rotaţie, a continuat Mereşko. Când vedea că un regiment îşi cam pierdea energia şi vlaga, expedia oamenii din cartierul general al regimentului, pe celălalt mal al Volgăi, pentru câteva zile şi aducea alţii în locul lor. În felul acesta, îşi rotea şi comandaţii de regiment, tot timpul". Riscul unei astfel de abordări era că trupele sale s-ar fi putut simţi lezate de faptul că ofiţerii aveau parte de zile de refacere, în vreme ce ei erau nevoiţi să lupte încontinuu, dar Smehotvorov s-a ocupat şi de acest aspect, în stilul său direct, discutând chiar cu oamenii săi. Mereşko a adăugat: „A pus la punct un sistem democratic

şi a ascultat şi părerile soldaţilor. A cumpănit opiniile acestora şi chiar i-a întrebat cine ar fi fost mai potrivit să-i înlocuiască pe cei plecaţi şi uneori acţiona ţinând seama de recomandările lor. În felul acesta, şi cei din trupele sale simţeau că participă la decizii”.

Avantajele acestui sistem s-au făcut simţite curând. Mereşko a continuat: „La început, Ciuikov s-a arătat surprins, dar, spre cinstea lui, s-a hotărât să aibă încredere în decizia lui Smehotvorov şi i-a permis să continue cu această nouă abordare. Când s-a văzut limpede că din punct de vedere militar, iniţiativa aceasta era eficientă, alţi comandanţi de divizii au început să procedeze şi ei la fel. Soarta groaznică a lui Panikaha ne-a învăţat o lecţie importantă. Comanda regimentului a devenit acum un factor puternic şi nu un element de slăbiciune”.

Impactul sistemului de comandă al lui Smehotvorov

Fiodor Smehotvorov este unul dintre eroii Stalingradului care n-au beneficiat de lauri. Mereşko spunea: „Despre el s-a scris foarte puţin, spre deosebire de alţi comandanţi de divizii binecunoscuţi, dar el a avut un impact enorm asupra rezultatelor luptelor. Era un om modest, fără pretenţii, dar nemaipomenit de curajos. După ce divizia lui s-a mutat în zona fabricilor, a descoperit că legăturile cu trupele vecine erau întrerupte din pricina luptelor intense. În aceeaşi noapte, a pornit pe linia frontului însoţit doar de câţiva oameni cu puşti-mitraliere şi a vizitat personal posturile de comandă ale diviziilor vecine, pentru a discuta acolo metodele de luptă şi sistemul de coordonare a apărării”.

Ciuikov i-a lăudat inteligenţa şi cunoştinţele sale cu privire la războiul modern. Aceste calităţi şi-au dovedit răsunător eficienţa, în prima săptămână a lui octombrie 1942, când, în ciuda groaznicului măcel al atacurilor germane, a reuşit să respingă inamicul, introducând pentru prima oară sistemul defensiv împotriva atacurilor masive cu tancuri, devenit apoi standard la Stalingrad.

Smehotvorov a creata un sistem defensiv în

adâncime. Planul era următorul: dacă nemţii străpungeau liniile primului eşalon, trebuiau să se confrunte cu un al doilea eşalon, apoi cu un al treilea. El desfăşurase grupe mici de apărători, în formaţie amintind tabla de şah. Luptători desemnaţi pentru lupta cu tancurile, înarmaţi cu grenade şi cocteiluri Molotov, se ascundeau în mici crăpături ale zidurilor şi în *vizuini de vulpe*. La 50 m în spatele lor, Smehotvorov desfăşura o linie de soldaţi înarmaţi cu lansatoare antitanc, la alţi 50 m poziţiona tunuri antitanc. Pe flancuri erau mitraliere grele şi grupe de puşcaşi, pentru a împiedica infiltrarea infanteriştilor în poziţiile ruseşti. Între aceste linii de apărare, erau ridicate o serie de obstacole: câmpuri de mine, sârmă ghimpată şi capcane.

Şi a mai fost o invenţie introdusă de geniştii lui Smehotvorov: un cablu gros, împletit, conectat la o sursă de curent, care putea fi ridicat pe neaşteptate în faţa tancurilor germane, prin care era lăsat să treacă un curent electric de înaltă tensiune care scurtcircuita motoarele. Iar efectul combinat al acestor măsuri a fost nemaipomenit. În jurnalul Regimentului 883, se nota cu mândrie că pentru prima dată, fusese pus la punct un sistem defensiv care putea opri atacul masiv al unei formaţiuni de blindate.

Pentru a veni şi mai mult în sprijinul acestui sistem, Smehotvorov a folosit o serie de observatori de artilerie, plasaţi pe lângă coşuri de fum, alte poziţii aflate la înălţime sau strecuraţi cât mai aproape de liniile germane. Îndată ce inamicul era prins în capcana acestor obstacole, se cereau lovituri masive de artilerie. Mihail Rabinovici a fost printre acei observatori de artilerie: „Smehotvorov ne-a trimis în posturi avansate de observaţie, de-a lungul liniei frontului – al meu era în clădirea unei şcoli, din colonia muncitorilor de la Fabrica Octombrie Roşu. Misiunea noastră era să corectăm tirul artileriei, pentru a fi cât mai precis posibil. Eram înarmat cu o puşcă-mitralieră, grenade şi cocteiluri Molotov, aşa că puteam da şi eu o mână de ajutor infanteriei noastre, ori de câte ori atacau

germanii”.

Smehotvorov a înţeles că genul de eroism dovedit de Panikaha putea prinde rădăcini în rândul ostaşilor Armatei Roşii, dacă aceştia beneficiau şi de un sistem de protecţie bine gândit. Fără acesta, exemplele de curaj individuale, indiferent cât de emoţionante, ar fi fost inutile în faţa forţei copleşitoare a inamicului, în ultimă instanţă.

Ultimele ceasuri ale lui Mihail Panikaha

La 1 octombrie 1942, Compania a II-a a lui Panikaha – redusă la doar câţiva soldaţi înarmaţi numai cu lansatoare antitanc – era un avanpost împresurat de inamic, parte a unei poziţii defensive foarte şubrezite. Întregul Batalion I avea acum doar 45 de oameni şi nu existau niciun fel de legături cu cartierul general al regimentului. Lăsat să se descurce cum poate şi cu ce are, batalionul a încercat o misiune de recunoaştere a poziţiei inamicului. Pe 30 septembrie, a trimis o grupă restrânsă care a fost repede capturată de nemţi. Unul dintre oamenii trimişi în recunoaştere – soldatul Şastakov – a reuşit în chip uimitor să se întoarcă. Camarazii lui au fost şocaţi când au auzit ce le-a povestit. Şastakov fusese deţinut într-un adăpost foarte aproape de linia frontului. Condiţiile erau foarte relaxate: nemţii păreau foarte siguri de victorie. Aşa că, după ce l-au dezarmat, l-au lăsat oarecum liber, fără o supraveghere strictă. Şastakov a devenit foarte curios când a auzit discuţii în rusă, lângă amplasamentul unui tun. S-a îndreptat într-acolo şi a intrat în vorbă cu cei trei care încărcau tunul cu proiectile şi trăgeau spre poziţiile Diviziei 193. Erau soldaţi ai Armatei Roşii, capturaţi cu doar câteva zile mai înainte, pe 27 septembrie, când nemţi atacaseră pentru prima dată Fabrica Octombrie Roşu. Iar acum trăgeau cu tunul în compatrioţii lor. Brusc, s-a ivit un moment de neatenţie provocat de un mărunt contraatac rusesc de-a lungul acelui punct al liniei frontului, ceea ce l-a îmboldit pe Şastakov să încerce să evadeze: „Haideţi, veniţi cu mine”, le-a spus el celorlalţi ostaşi ai Armatei Roşii, nevenindu-i

să creadă cea ce-i vedeau ochii. Aceştia au râs de el şi au socotit că era mai bine să rămână unde erau.

Când veneau cu trenul de la Saratov la Leninsk, soldaţii din compania lui Panikaha erau foarte preocupaţi să-şi cureţe echipamentul şi să-l verifice, numărând cu mare grijă grenadele, cartuşele şi cocteilurile Molotov. În timpul acesta, sporovăiau între ei dându-şi cu părerea: „Cu cât intrăm mai repede în luptă, cu atât mai bine. De ce naiba bombardează ăia Stalingradul? Ticăloşii! Haideţi să strivim fiara nazistă!” Acum toate convingerile acelea se evaporaseră. Spre groaza lor, au descoperit că civilii din colonia muncitorilor nu numai că nu i-au întâmpinat ca pe nişte salvatori, ci, din contra, îl ajutau pe inamic. Unii chiar înarmaţi de nemţi cu puşti-mitralieră, ieşeau din subsoluri şi trăgeau la întâmplare spre unitatea din care făcuseră parte. Aceşti *trăgători*, pândind printre ruine, omorâseră sau răniseră mai mulţi ostaşi ai Armatei Roşii. În timpul zilei, nu mai erai în siguranţă dacă traversai străzile, chiar şi în spatele liniilor ruseşti. Problema aceasta a fost rezolvată abia după ce toată populaţia civilă din colonia muncitorilor a fost evacuată, cu forţa, mai târziu, în luna octombrie.

Pe 1 octombrie, la ora 8.00, inamicul a început tirul asupra poziţiilor Companiei a II-a. Bombardamentul a durat o oră şi jumătate. Apoi nemţii au atacat. Tancurile lor şi infanteria au fost respinse, dar ruşii nu prea mai aveau muniţie, iar un pluton de mitraliori inamici retezase liniile de comunicaţie cu restul batalionului. Nemţii au atacat din nou dintre ruinele clădirii unei şcoli aflate în faţa Companiei a II-a şi din râpele aflate în dreapta şi stânga poziţiilor sale. Echipa înarmată cu lansatoare antitanc din compania lui Panikaha a reuşit să lovească două tancuri care se îndreptau, înainte să rămână fără proiectile. Un al treilea tanc s-a apropiat şi a început să *calce* tranşeea. Panikaha a apucat câte o sticlă incendiară în fiecare mână şi a pornit să înfrunte inamicul…

În jurnalul de luptă al regimentului s-a notat, într-o

frază simplă, dar plină de forţă: „Şi astfel curajosul apărător al Stalingradului, cel care a distrus tancul – tovarăşul Panikaha – a murit ca un erou”.

Model de inspiraţie

Panikaha a murit în chinuri, dar nu degeaba. Comandatul diviziei sale a fost profund emoţionat de actul său de curaj şi s-a hotărât să-l popularizeze. Smehotvorov era un om curajos şi dorea să-şi motiveze trupele greu încercate, pentru a nu ceda în faţa inamicului şi a lupta. Nu tolera laşitatea, în nicio formă, din pricina efectului ei distructiv asupra moralului apărătorilor. Când un comandant de companie din Regimentul 883 al lui Panikaha, sublocotenentul Solodilov, *s-a pierdut cu firea* în toiul luptelor şi a fugit, soldaţii săi s-au retras imediat. Solodilov a fost arestat, adus înapoi şi împuşcat în faţa oamenilor săi. De-atunci, retragerea nu mai era o soluţie.

Smehotvorov a înţeles foarte bine principiul călăuzitor al lui Ciuikov, şi anume că singura alternativă eficientă de a combate laşitatea este să o contracarezi prin onorarea şi cinstirea faptelor de curaj. În aceasta a constat forţa gestului eroic al lui Panikaha şi curând şi alţii aveau să-i urmeze exemplul. Smehotvorov îşi amintea efectul acestei fapte: „Un gest similar a fost făcut de un soldat din compania de mortiere a regimentului lui Panikaha, Konstantin Kazarov. Camarazii săi rămăseseră fără muniţie. Cu mai multe grenade în braţe, Kazarov s-a repezit spre un tanc care pătrunsese în poziţia companiei sale. A fost reperat de cei din tanc şi rănit de o rafală de mitralieră. Fără să mai ţină cont de dureri, deşi sângera rău, adunându-şi ultimele puteri, Kazarov a armat grenadele şi s-a aruncat sub tancul care a fost distrus de o explozie uriaşă”.

Panikaha se afla într-o situaţie disperată, dar era hotărât să nu-i lase pe nemţi să treacă mai departe. Soldaţii ar fi caracterizat un astfel de gest în felul următor: „A refuzat să-şi plece capul în faţa inamicului”. Ciuikov a popularizat apoi aceste cuvinte şi curajul plin de

îndrăzneală din care se născuseră. În timpul unui bombardament, îi spunea lui Vasili Grossman: „Un comandant trebuie să înţeleagă că este mai bine să-şi piardă capul, decât să şi-l plece în faţa unui proiectil german. Iar soldaţii bagă de seamă lucrurile acestea”.

În octombrie 1942, în rândul trupelor au început să se răspândească vorbele lui Dolores Ibarruri, conducătorul partidului comunist spaniol în timpul Războiului Civil. Hotărârea ei de a lupta împotriva fascismului era binecunoscută printre apărători, pentru că fiul ei, Ruben, se înrolase ca voluntar în Armata Roşie, în vara lui 1942, din dorinţa de a continua lupta împotriva „sclaviei şi barbariei naziste”. A murit în luptele de la periferia Stalingradului. Iar acum soldaţii evocau cuvintele pline de forţă ale mamei sale: „Mai bine să mori în picioare, decât să trăieşti în genunchi”.

Smehotvorov a spus simplu: „Astfel, sacrificiul larg cunoscut al unui soldat din Compania a II-a a Regimentului Puşcaşi 883, Mihail Panikaha, a devenit model de eroism”.

CAPITOLUL OPT Apariţia lunetiştilor

Unul dintre episoadele cunoscute ale Stalingradului este duelul dintre doi lunetişti, unul rus, celălalt neamţ, reprezentat în filmul *Enemy at the Gates*. Campionul din partea ruşilor este lunetistul Vasili Zaiţev din Divizia 284 a lui Batiuk. Neamţul este un expert de la şcoala de trăgători de elită din Berlin, maiorul König. Un astfel de duel a avut loc cu adevărat în cursul bătăliei. S-a petrecut pe Kurganul lui Mamai. Deşi a durat doar ore, şi nu zile întregi, a fost larg popularizat în rândul armatei. Vasili Gorohov, un luptător din divizia lui Batiuk, îşi amintea că auzise şi el de episod: „De pe Kurganul lui Mamai, un lunetist german trăgea asupra noastră, cauzându-ne o mulţime de probleme. Îşi făcuse o *vizuină* bună şi ne era foarte greu să-l nimerim. Dar Zaiţev l-a pândit, în cele din urmă l-a găsit şi l-a terminat. A făcut o treabă bună”.

La vremea respectivă, nu s-a discutat deloc despre identitatea adversarului. „Ofiţerii politici au fost cei care

au răspândit vestea despre isprava aceasta, a continuat Gorohov. Dar nimeni n-a spus o vorbă despre vreun expert de la Berlin. Zaiţev a fost lăudat pentru perseverenţa lui, pentru că n-a dat înapoi când a văzut că misiunea era greu de îndeplinit”.

„Perseverenţa era una dintre calităţile fundamentale ale lui Ciuikov, spunea direct Mereşko, şi cea pe care voia s-o inducă şi armatei sale”. Mulţi dintre noii recruţi sovietici de pe front erau siberieni, vânători tăbăciţi, care se bazau doar pe propriile lor forţe. Zaiţev, un tânăr de 27 de ani, era un simplu funcţionar din flota Pacificului, dar învăţat cu vânătoarea încă din copilărie, în pădurile de dincolo de Urali. Confruntarea aceasta i-a stârnit orgoliul de vânător plin de răbdare, antrenat în pădurile sale, în faţa profesionalismului rafinat al expertului Wehrmachtului. Duelul de pe Kurganul lui Mamai, încheiat cu victoria lui Zaiţev, a fost considerat un simbol al rezistenţei apărătorilor băştinaşi.

Vasili Zaiţev a devenit unul dintre cei mai cunoscuţi apărători de la Stalingrad. Iar contribuţia sa a fost reală: un excelent trăgător de elită care a eliminat peste 200 de nemţi şi i-a învăţat pe mulţi alţii cum să devină trăgători la fel de buni. A primit în cele din urmă titlul de erou al Uniunii Sovietice şi la fel ca şi în cazul lui Iakov Pavlov, în jurul lui s-a creat o adevărată poveste de către maşina de propagandă sovietică, în care Zaiţev a devenit creatorul mişcării trăgătorilor de elită, în cadrul armatei aflate în apărare.

Antony Beevor este sceptic, pe bună dreptate, în legătură cu faptul că nemţii l-ar fi adus chiar pe şeful şcolii de trăgători de elită la Stalingrad. În schimb, socoteşte că, într-adevăr, Zaiţev a fost iniţiatorul lunetiştilor: „Cel mai vestit trăgător de elită a fost Zaiţev din divizia lui Batiuk… De-a lungul frontului, se transmitea din gură în gură, câte noi victorii mai adăugase acesta la scorul deja stabilit. Zaiţev, al cărui nume în rusă înseamnă iepu*re, a* fost desemnat să instruiască tineri lunetişti, iar elevii lui au

devenit cunoscuţi sub numele de zaic*iata, ad*ică vătu*i. Aş*a a început mişcarea lune*tiştilor în* Armata a 62-a”.

Un mit minunat, dar din păcate mai mult propagandă decât adevăr. Zaiţev a fost un profesor cu adevărat priceput în domeniul acesta, dar nu el a fost cel care a iniţiat mişcarea lunetiştilor. Aceasta a fost o mişcare de masă a soldaţilor de rând din Armata Roşie, care se ofereau voluntari cu sutele, să meargă la vânătoare de inamici, s-a răspândit ca focul din momentul în care în rândurile sale s-a încadrat şi Zaiţev. Adevăratul iniţiator este tot atât de puţin cunoscut, pe cât de vestit a devenit Zaiţev. El a fost cel care a pornit această mişcare atât de răspândită, care a oferit soldaţilor din Armata Roşie o menire şi încrederea în propriile puteri şi tot el a fost cel care l-a învăţat pe Zaiţev tainele acestei meserii.

„Primele mele zece trofee”.

Vasili Zaiţev era soldat în Regimentul 1047 din divizia lui Batiuk. Recent, unul dintre ofiţerii de Stat-Major ai regimentului, Nikolai Aksimov, a scris despre *lunetism* în cartea sa, *Pe Kurganul lui Mamai*. El susţine că mişcarea nu a fost iniţiată de Zaiţev, ci de un altul, un camarad prea puţin cunoscut din acelaşi regiment, Aleksandr Kalentiev. Acesta a luptat la Stalingrad mai puţin de două luni şi a fost ucis pe 17 noiembrie, dar în acest scurt răstimp l-a inspirat pe Zaiţev şi pe numeroşi alţii.

La începutul lui octombrie 1942, în jurnalul Diviziei 284, a apărut o relatare a felului în care Kalentiev şi-a început cariera de lunetist. Era intitulată *Primele mele zece trofee*. Acţiunile lui Kalentiev s-au bucurat de un interes deosebit: „Tovarăşii mei doborau nemţi, dar eu eram ofiţer de comunicaţii, aşa că personal nu doborâsem niciun nazist. Dar voiam să fiu şi eu în linia întâi, nu îmi plăcea să mă ascund în spatele prietenilor mei. Înainte de război, urmasem nişte cursuri de tras la ţintă, iar acum voiam să folosesc ce învăţasem. Comandantul meu m-a susţinut şi mi-a permis să mă duc pe linia frontului cu arma şi să vânez nemţi. Am căutat un loc care să fie un

bun post de observaţie, de unde să pot vedea inamicii, dar aceştia să nu mă vadă pe mine. M-am căţărat la primul etaj al unei clădiri pe jumătate în ruină, m-am culcat pe burtă şi am început pânda.

După vreo 15 minute au apărut trei nemţi, cam la vreo 100 m, destul de aproape ca să le văd detaliile uniformelor. Aveam lentile telescopice la armă, l-am ales pe cel din mijloc şi l-am luat în cătare. O clipă m-am întrebat dacă o să-l nimeresc sau nu, apoi am apăsat pe trăgaci. Neamţul a căzut şi inima mi s-a umplut de bucurie: era primul meu trofeu. Ceilalţi doi au luat-o la sănătoasa. Nu după multă vreme, a apărut un al doilea grup. Deja mă liniştisem. L-am luat pe altul în cătare şi încă un trofeu.

A doua zi, unitatea noastră urma să declanşeze un atac. Comandantul mi-a dat o misiune specială: să încerc să elimin nişte mitraliori germani care ne creaseră o mulţime de probleme. M-am furişat într-o clădire şi m-am uitat în jur să văd de unde trăgeau: din nişte vagoane de cale ferată, de pe o linie de garare. L-am aşteptat pe unul să se arate şi i-am trimis un glonţ. Neamţul a căzut pe linii. Am vrut să dau fuga să-i i-au arma automată, dar ofiţerul politic care era cu mine nu mi-a dat voie şi mi-a spus: *Nu cred că era singur*. Şi a avut dreptate. Dintr-un alt vagon, a început să tragă un neamţ. L-am terminat şi pe acesta. În câteva minute, l-am eliminat şi pe al treilea mitralior. Ofiţerul mi-a permis să-i iau în lunetă pe nemţi mai departe. Mi-a şi spus: *Continuă la fel*. În două zile am nimerit nouă nenorociţi. Al zecelea a fost un ofiţer. M-am strecurat într-un tren din apropiere. Am socotit că era un loc bine adăpostit, eram ca într-un tanc. Când a început să se lumineze de ziuă, au apărut şi nişte nemţi, la doar 25 m de mine: prea aproape! La distanţa aceasta nu este bine să deschizi focul, îţi deconspiri poziţia şi o să fii prins. Am aşteptat să se mai îndepărteze. Şi atunci l-am văzut şi pe ofiţerul cel mare: un uriaş care tot striga comenzi spre oamenii săi. L-am luat în cătare şi l-am împuşcat. A căzut imediat. Nemţii au deschis îndată foc asupra soldaţilor

noştri, dar mitraliorii au replicat. La adăpostul vacarmului, am părăsit trenul şi m-am retras printre ai noştri. Aşa am doborât zece nemţi. Aceştia au fost primele mele zece trofee. Şi sper să depăşesc acest scor de mai multe ori înainte de aniversarea Revoluţiei din Octombrie”.

Relatarea lui Kalentiev arată cum s-a dezvoltat mişcarea lunetiştilor, din dorinţa unui ostaş de a face ceva pentru a lovi inamicul. Comandantul lui Kalentiev i-a permis să se ducă la *vânătoare* ca pentru un experiment. Când a dovedit că are succes, i s-a dat o misiune anume şi a fost trimis şi un ofiţer cu el. După ce Kalentiev a ucis mitraliorii germani, i s-a dat încuviinţare oficială să continue cu vânătoarea. Aniversarea Revoluţiei din Octombrie (care era pe 7 noiembrie) era pentru el un termen consacrat pentru a ridica substanţial numărul trofeelor.

Scrisori pentru cei de-acasă

Emoţionat de succesul său ca lunetist, pe 11 octombrie, Kalentiev le-a trimis o scrisoare părinţilor săi. Provenea dintr-o familie dintr-un cătun siberian de lângă Mariinsk. Nu ştia să scrie, aşa că i-a dictat scrisoarea unui prieten care abia se aflabetizase şi el (scrisoarea nu prea are niciun fel de semne de punctuaţie şi este plină de greşeli de scriere). Unii dintre vestiţii lunetişti de la Stalingrad erau oameni cu şcoală. Anatoli Cehov, celebrul ţintaş al Diviziei 13, fusese elev fruntaş, iar Vasili Zaiţev urmaşe cursuri de contabilitate. Însă strădaniile simple, copilăreşti ale lui Kalentiev, erau mai degrabă tipice pentru majoritatea soldaţilor Armatei Roşii:

„Salutare dragii mei părinţi, mamă şi tată, şi cumnata mea Zoia şi fraţi ai mei. Plecăciune dinainte-vă şi urările mele. Acu am să vă zic de viaţa mea, dragi părinţi. Vreau să vă zic de viaţa mea aici. În clipele astea o duc bine. Da’ nu ştiu, dragii mei părinţi, cum o duceţi domniile voastre, că nu am primit nicio epistolă de la domniile voastre. Şi nici nu ştiu din care pricină, mamă şi tată. Eu vreau să vă zic că lupt cu nemţii fără milă. Îi termin şi mă întorc

victorios.

Va mai zic, mamă şi tată, că n-am rămas decât trei, eu, Malţev şi Şuvalov, ne vedem deseori, şi Petra Şuvalov îi rănit. Aşa că dragi părinţi, nu mă uitaţi şi scrieţi-mi mai des. Nu uitaţi.

(Scrisă de prietenul Truşin.)".

Pe 4 noiembrie, Kalentiev a trimis o altă scrisoare, foarte scurtă, celor de acasă. Era rănit, dar se afla tot pe linia frontului, incapabil să continue cu *lunetismul*: „În clipele astea îs bine sănătos. Malţev este şi el bine sănătos. Îs uşor rănit la amândouă picioarele, dar îs îngrijit aci pe linia frontului".

Aleksandr Kalentiev a murit la Stalingrad, pe 17 noiembrie. Activitatea de lunetist lui îl făcuse deja vestit, iar comandantul său de regiment i-a trimis o scrisoare de condoleanţe tatălui său: „Vă transmit vestea foarte tristă că fiul dumneavoastră Saşa a fost ucis de blestemaţii de bandiţi, în vreme ce apăra... (cenzurat). Dar Saşa nu şi-a pierdut viaţa în zadar – a nimicit 24 de nazişti cu puşca sa cu lunetă. Pentru eroism şi pentru curaj, comandantul nostru l-a nominalizat pe fiul dumneavoastră pentru medalia Stea*gul Roş*u. *Da*r bandiţii aceia n-au scăpat de pedeapsă, regimentul nostru l-a răzbunat cum se cuvine pe tovarăşul nostru căzut la datorie. L-am răzbunat noi pe Saşa Kalentiev. Tată, vom continua să-i răzbunăm pe toţi tovarăşii noştri căzuţi".

Răbojul răzbunării

Isprăvile de lunetist ale lui Kalentiev au avut un impact mare asupra camarazilor săi. Pe la mijlocul lui octombrie, numeroşi soldaţi i-au urmat exemplul. A fost o mişcare cu totul spontană – socotită drept o cale de a răspunde unui inamic arogant şi atotputernic. Serghei Kozvakin a descris întâlnirea cu doi lunetişti voluntari: „Sunt doi soldaţi obişnuiţi ai Armatei Roşii, dar acum trăiesc un sentiment de mândrie şi au un scop. Când i-am întrebat ce fac, mi-au răspuns: *Suntem vânători, vino să vezi cum vânăm*. M-au condus la o mică limbă de nisip, pe

malul Volgăi şi apoi mi-au arătat o clădire cenuşie distrusă din apropiere. Am văzut fumul unor focuri mai mici. *Acolo sunt nemţii, mi-au spus lunetiştii, au ajuns până la Volga noastră. Se poartă de parcă ar fi câştigat deja războiul: i-am văzut cum se spală, cum* îşi *usucă hainele la foc. Aşa că ne-am dus la comandantul nostru şi i-am cerut voie să vânăm nişte nemţi. Ne-a aprobat cererea. La prima ieşire, am omorât doi. Am fost foarte încântaţi şi le-am spus şi tovarăşilor noştri*".

Printre luptătorii Armatei Roşii a început să circule o idee foarte simplă: aceea de *a deschide un fel de cont*. Era ca un cont la bancă, dar depunerile făcute pe bucăţi de hârtie însemnau de fapt numărul celor ucişi în bătaia lunetei. Soldaţii au denumit socotelile acestea *răbojul răzbunării*. Iată un exemplu de *depunere* al unuia dintre lunetişti, pe care l-a întâlnit Koziakin, scris pe un petic de hârtie şi înmânat unui ofiţer politic: „*Răbojul răzbunării – 25 octombrie. Azi am omorât un nazist nenorocit cu puşca cu lunetă. Neamţul venise la mal să ia apă. Următoarea depunere mâine – Viktor Temiuk*".

Curând, zeci de soldaţi din regimentul lui Temiuk au început să facă la fel: „Trăiam o emoţie nemaipomenită, amintea el. Când se întâlneau, camarazii mei se întrebau: *Nu ţi-ai deschis cont*? în mod obişnuit, răbojurile erau înmânate reprezentantului ziarului diviziei. Denumiserăm contabilizarea nemţilor ucişi *banca răzbunării*. Socoteam aceasta ca o răzbunare pentru toate lucrurile groaznice făcute de nazişti patriei noastre, pentru sângele rudelor noastre, pentru suferinţele provocate. Răzbunam demnitatea înjosită a poporului nostru".

Aceasta a fost esenţa mişcării lunetiştilor, o mişcare de mare popularitate care s-a născut în rândul apărătorilor Stalingradului, hrănită de o adâncă mânie şi de dorinţa de a le plăti poliţele nemţilor. Sentimentele de deznădejde s-au transformat în furie, în momentul în care oamenii au pus mâna pe arma cu lunetă şi au pornit să vâneze inamici. „O ură sălbatică împotriva duşmanului s-a născut în rândul

soldaţilor noştri”, spunea fără ocol Mereşko. Acum ura aceasta avea pe unde exploda.

Decizia lui Ciuikov

Nimeni din Armata a 62-a nu se aştepta ca lunetiştii să prindă atât de repede, iar unii nu ştiau ce să facă în faţa acestui fenomen care evolua atât de rapid. Unii din ierarhia armatei simţeau că situaţia începe să scape din mână, pentru că odată ce soldaţii se duceau de capul lor în astfel de escapade, fără a fi supravegheaţi, era greu să mai aibă control asupra a ceea ce se întâmpla. Au apărut plângeri că unii amatori mult prea entuziaşti deveniseră o pacoste: se duceau în ascunzişuri amenajate cu mare grijă de lunetişti profesionişti ai Armatei a 62-a, de unde trăgeau câteva focuri şi deconspirau aceste poziţii care deveneau imediat ţintă pentru artileria inamică. Conducerea armatei a socotit că este mai bine să limiteze accesul noilor voluntari la armele cu lunetă. În faţa acestei situaţii, Ciuikov a luat o decizie crucială: a hotărât să încurajeze această nouă mişcare şi s-o încorporeze în structurile Armatei a 62-a. Mereşko spunea: „Sprijinul lui Ciuikov pentru mişcarea lunetiştilor a fost vital. Un alt fel de comandant ar fi interzis-o. El a înţeles potenţialul ei psihologic în demoralizarea inamicului şi a rostit vestita frază: *Am să-l fac pe fiecare neamţ să simtă că trăieşte sub cătarea unei arme*. A fost convins că aceasta va ridica enorm moralul soldaţilor noştri. Ciuikov şi-a adunat conducerea şi spre sfârşitul lui octombrie, membrii acesteia au decis să creeze detaşamente de lunetişti în fiecare divizie şi regiment. A devenit politică oficială”.

Ciuikov a scris şi el: „Am acordat mare atenţie stimulării mişcării *lunetiştilor* în rândul trupelor noastre. Consiliul militar al armatei a sprijinit această mişcare. Ziarul nostru a publicat zilnic cifra inamicilor ucişi de lunetişti şi fotografii ale celor mai remarcabili ţintaşi. M-am întâlnit cu mulţi lunetişti binecunoscuţi, a continuat el. Am fost uimit de modestia lor, de felul nonşalant de a se mişca, mai ales de firea lor calmă, modul foarte atent în

care priveau toate lucrurile. Erau în stare să fixeze ceva fără să clipească timp îndelungat. Aveau forţă în braţe, când dădeai mâna cu ei parcă te strângea o menghină. Lunetiştii plecau la vânătoare dimineaţa devreme, în locuri alese dinainte şi amenajate cu grijă, unde se camuflau atent şi aşteptau să apară ţinta. Ştiau că şi cea mai mică neglijenţă putea însemna moarte sigură”.

Ciuikov credea în aceşti oameni. Zaiţev a fost uluit de efectul acestei atitudini şi a exprimat un adevăr general valabil despre relaţia dintre comandant şi trupele sale: „Încrederea este izvorul de inspiraţie a soldatului şi credinţa este mama curajului său. Pentru un comandant, încrederea şi credinţa sunt cheile cu care ajunge la inima soldatului, la acel tainic depozit de energie de care combatantul nu este conştient că îl are în adâncul său”.

Lunetiştii de elită au început să-i instruiască şi pe alţii în tainele acestei arte. Primul grup format în sânul armatei nu a fost cel al vătuilor lui Vasili Zaiţev, ci ucenicii unui alt trăgător de elită, Anatoli Cehov. Pe 30 octombrie, în jurnalul de luptă al Diviziei 13 Gardă, se consemna cu mândrie: „Mişcarea lunetiştilor a devenit acum semnificativă, din punct de vedere militar. Iniţiatorul ei, în cadrul diviziei noastre, sergentul Cehov, a instruit deja alţi nouă trăgători de elită. Unul dintre elevii săi, soldatul Zolovski, a ucis 22 de nazişti în doar câteva zile”.

Dar lunetistul Vasili Zaiţev s-a bucurat de cea mai largă publicitate. A fost primul cu un record de peste 100 de inamici doborâţi. Jurnalul de luptă al Diviziei 284 trâmbiţa sub un nou titlu: „UN LUNETIST PE CINSTE – ostaş de rangul întâi, Vasili Zaiţev a întâmpinat aniversarea Revoluţiei din Octombrie prin doborârea a 130 de nazişti”.

La vânătoare de inamici

Vânătoarea la lunetă, în oraşul numai ruine, era o îndeletnicire foarte primejdioasă, pentru că se desfăşura în imediata apropiere a nemţilor. Kalentiev avertizase că dacă se trăgea de la 25 m, probabil aceasta ar fi deconspirat

poziţia lunetistului, dar de multe ori nu se putea ochi de la depărtare mai mare. Când a început să vâneze în Fabrica Octombrie Roşu, nemţii erau la doar 30 m în faţa lui: „Noaptea ne furişam şi găseam locuri de pândă prin poduri, pe lângă ferestre”. Era esenţială amenajarea camuflajului şi a ţintelor false, a momelilor. Era o confruntare care necesita multă iscusinţă şi devenea foarte periculos să rămâi prea mult în acelaşi loc.

Trăgătorul de elită al Diviziei 13, Stepan Vernigora, avea o regulă de aur: „Nu este suficient să ai o singură poziţie”. Mamekov sublinia că toţi cei din grupa sa aveau şi poziţii de tragere de rezervă: „dacă ni se părea că am fost descoperiţi într-un loc, ne puteam muta neobservaţi în altul”.

Cu toate acestea, era greu să stai permanent de veghe. Intervenea şi oboseala şi lunetistul rămânea prea mult timp în vizuina lui. După o serie de morţi, nemţii aveau să încerce să cureţe zona de trăgători, cu lovituri de artilerie sau mortiere. Chiar dacă lunetistul scăpa cu viaţă, putea să se aleagă cu răni, din pricina bucăţilor de ciment care cădeau. Zaiţev descria un astfel de incident: „Eu am fost de vină, obosisem să mă tot duc de-a buşelea de la un loc la altul, aşa că am hotărât să rămân unde mă aflam şi am tras vreo 10 focuri de acolo. Nemţi au răspuns cu mortiere. O ploaie de bucăţi de zidărie a căzut peste mine şi nişte cărămizi mi-au prins picioarele sub ele”.

Zaiţev a ieşit cu greu de acolo. Acestea erau pericolele meseriei de lunetist şi, interesant, Kalentiev s-a ales cu răni asemănătoare la ambele picioare, incident relatat în cea de-a doua scrisoare către părinţi, de la începutul lui noiembrie.

Dar, indiferent care au fost riscurile, lunetiştii au ridicat moralul ostaşilor Armatei Roşii. Oamenilor le creştea inima când citeau despre isprăvile lunetiştilor din diferite divizii, numărul victimelor de pe răbojul lor, tehnici şi trucuri pe care aceştia le foloseau, ceea ce crea o atmosferă de unitate şi mândrie. Descoperirea unor noi

metode de ucidere a inamicului exercita o fascinaţie deosebită. Zaiţev a încercat să ataşeze o lunetă de puşcă la un lansator antitanc, sperând să poată introduce racheta prin despicătura ambrazurii unui buncăr inamic. La început, încercarea a fost un eşec plin de frustrări, calitatea proiectilelor era nesigură, astfel încât două proiectile nu ajungeau în acelaşi loc faţă de aceeaşi ţintă. Dar Zaiţev şi echipa lui de ucenici au insistat în acest experiment şi în cele din urmă, eforturile lor au fost încununate de succes. „Lunetistul Morozov a reuşit să arunce în aer un buncăr, folosind un lansator antitanc”, anunţa cu satisfacţie jurnalul de luptă al Diviziei 284.

Versiunea comunistă a bătăliei

Propaganda sovietică a folosit până la epuizare rolul lui Vasili Zaiţev, aşa cum a făcut şi cu Pavlov. Amândoi erau membri ai Comsomolului, organizaţia comunistă de tineret. Astfel că, de acum încolo, Stalingradul avea să fie prezentat ca o victorie a devotamentului comunist, în primele rânduri ale luptătorilor din clădirile oraşului, din grupele de asalt şi mişcarea lunetiştilor, înscriindu-se membrii din Comsomol. Adevărul era că, de fapt, comuniştii reprezentau un procent foarte mic în armata

Stalingradului: ceva peste 10% în rândul ofiţerilor şi doar 3% în rândul soldaţilor.

Chiar şi Stalin a recunoscut că numai comunismul nu avea să fie suficient pentru a-i învinge pe nemţi. Este semnificativ că la 9 octombrie 1942, el a redus în fapt rolul de control al partidului comunist asupra ierarhiei Armatei Roşii, limitând autoritatea ofiţerului politic – a comisarului – cel care trebuia să aprobe deciziile comandanţilor.

La Stalingrad, NKVD a făcut sondaje în rândul soldaţilor, pentru a afla atitudinea lor faţă de această schimbare. Mulţi şi-au arătat satisfacţia: „Toţi militarii sprijină această decizie, spunea un ofiţer, trebuie să existe doar un singur lanţ de comandă în rândul armatei”. Un soldat a răspuns şi mai tranşant: „Nu văd ce rost mai au comisarii la Stalingrad, nu fac nimic pentru noi, nu au

pregătire militară”. Spre sfârşitul bătăliei, Ciuikov i-a cerut lui Serghei Zaharov, un luptător dârz din divizia lui Batiuk, să ţină cursuri de instruire pentru ofiţerii politici, în cadrul armatei: „Mă întâlneam cu Ciuikov de mai multe ori pe săptămână. Voia ca aceste cursuri să fie ca o forjă şi să-i transform pe ofiţerii politici în soldaţi adevăraţi. A fost foarte sincer cu mine şi mi-a spus direct: *Nimeni n-o să ia în seamă ce spun ei, până când nu o să înveţe să lupte ca lumea*”.

Lunetiştii n-au fost vlăstarul unei ideologii politice, indiferent cât o fi fost de puternică. S-au născut din ura viscerală faţă de inamic, urâ împărtăşită de toţi. După cum amintea Mark Slavin, unul dintre luptătorii de la Fabrica Octombrie Roşu: „N-am auzit pe nimeni să strige *Pentru Stalin*, când porneau la atac. Dar am văzut o dorinţă atroce de a ucide nazişti, iar mişcarea lunetiştilor din aceasta s-a născut. Probabil că majoritatea soldaţilor noştri nu prea aveau şcoală, dar erau stăpâniţi de o puternică mânie. În vara lui 1942, nemţii ne umiliseră, ne-au umilit ţara. Acum voiam răzbunare”.

Duelul lui Zaiţev în decembrie 1942, spre sfârşitul bătăliei, Zaiţev a fost intervievat de un reporter cu privire la cariera sa de lunetist. S-a folosit de acest prilej pentru a-i aduce un omagiu lui Kalentiev: „Eu am învăţat de la lunetistul Kalentiev. Am fost cu el împreună trei zile la rând, urmărind cu atenţie cum acţionează, cum lucrează cu o armă cu lunetă, după care m-am aşezat şi eu de pândă”.

Aproape 30 de ani mai târziu, apăreau memoriile lui Zaiţev, *însemnările unui lunetist*. Cartea a avut un ecou imens, inspirând unul dintre cele mai cunoscute romane despre bătălie, *War of the Rats* de David Robbins, precum şi scenariul filmului *Enemy at the Gates*. Dar autorităţile sovietice au intervenit din greu în text. Conform acestor modificări, Zaiţev a devenit iniţiatorul mişcării, iar lui Kalentiev i s-a îngăduit un rol episodic. Zaiţev nu a dorit să se dezică total de mentorul său şi astfel, într-o versiune

revizuită a evenimentelor, se arată cum acesta îşi începuse cursurile de instruire pentru lunetişti, iar într-o seară, când recruţii săi s-au adunat, a apărut un distins nou-venit: „Unul de-ai noştri, Saşa Kalentiev, proaspăt sosit la Stalingrad, era cel mai priceput lunetist dintre noi. Îl priveam cu un deosebit respect, pentru că aflaserăm că terminase şcoala de lunetişti de la Moscova şi ştia bine regulile după care se folosesc arma cu lunetă şi lentilele telescopice. Odată şi-a desfăcut raniţa, a aruncat din ea nişte gloanţe, o grenadă, nişte rufe murdare şi a scos un dosar mic, îmbrăcat în piele. L-a deschis şi a citit cu voce tare un pasaj pe care l-am copiat pe loc în caietul meu”.

Este interesant de urmărit metamorfoza lui Kalentiev, de la statutul de ţăran analfabet şi vânător, cu doar câteva lecţii de tras la ţintă la activ, la cea de instructor format la şcoala de lunetişti din Moscova. Şi parcă este, în mod uimitor, un ecou al unei alte transformări miraculoase, operate în aceleaşi memorii, şi anume a adversarului german al lui Zaiţev, din faimosul duel, devenit şeful Şcolii de trăgători de elită din Berlin.

În interviul din 1942, din ziarul Armatei Roşii, Zaiţev nici n-a pomenit despre un astfel de protagonist eminent, ci a descris confruntarea cu un oarecare lunetist german. Pe Kurganul lui Mamai, fuseseră instalate poziţiile mai multor mitraliori germani. Doi lunetişti din grupa lui Zaiţev au fost trimişi cu misiunea de a-i lichida. S-au întors amândoi grav răniţi. S-a presupus că pe culmea dealului, fusese ascuns un lunetist german, iar Zaiţev şi alţi doi lunetişti au fost trimişi să-l elimine: „Ne-am ascuns într-o tranşee. Când am ridicat o cască, neamţul a şi nimerit-o. Mi-am dat seama că aveam de-a face cu un lunetist german iscusit. Trebuia să aflăm unde se ascunde. Era un lucru foarte greu deoarece, dacă cineva scotea capul, neamţul îl şi omora. Trebuia să-l păcălim cumva, să găsim o cale de a fi mai deştepţi decât el. L-am pândit vreo cinci ceasuri. În cele din urmă, am închipuit o metodă: am scos o mănuşă de pe mână, am înfipt-o într-o bucată de lemn şi

am ridicat-o deasupra marginii tranşeei. Neamţul a şi tras în ea. Am scos bucata de lemn şi am cercetat unde era găurită mănuşa. După poziţia găurii glonţului, mi-am dat seama din ce parte trăgea neamţul”.

Zaiţev a aşteptat cu răbdare şi a urmărit ce se întâmpla. În cele din urmă, şi-a zărit adversarul. O grupă de infanterişti ruşi se apropia, iar lunetistul inamic şi-a ridicat puţin capul să-i vadă mai bine. În clipa aceea nu mai avea arma la ochi. Aceasta a fost şansa lui Zaiţev: „Am sărit din tranşee, am rămas în picioare şi am dus arma la umăr. Neamţul nu se aştepta la un gest atât de riscant şi a fost surprins. A încercat el să-şi ia arma, dar eu am tras primul”.

În relatările precedente, Zaiţev nu menţionează identitatea adversarului său, ci spune doar că un duel cu un adversar iscusit este cel mai dificil test al perseverenţei unui soldat. În memoriile lui Zaiţev, dascălul său Kalentiev – considerat absolvent al Şcolii de lunetişti de la Moscova – spune cam acelaşi lucru: „Ori de câte ori participă la un duel de felul acesta, lunetistul trăieşte senzaţia celui care se află pe marginea unei prăpăstii. Ca să reziste şi să nu cadă în abisul de dedesubt, sunt esenţiale trei lucruri: curajul, pregătirea şi o prezenţă de spirit neclintită. Va ieşi victorios cel care va reuşi primul să-şi recâştige stăpânirea de sine”.

Pentru a te lansa în aventura unei misiuni de lunetist trebuia să ai un curaj enorm. Nemţii îi pândeau în permanenţă pe aceşti lunetişti şi orice moment de neatenţie putea fi fatal. Dar mişcarea de lunetişti născută pe loc în sânul Armatei a 62-a i-a descumpănit pe inamici. Şi astfel, în timpul bătăliei, a început să se schimbe raportul psihologic dintre forţele combatante.

CAPITOLUL NOUĂ Punctul de cotitură

La începutul lui octombrie 1942, forţele germane şi ruseşti de la Stalingrad se pregăteau pentru cea mai mare confruntare a acestei bătălii. Hitler presa Armata a 6-a să termine ce începuse şi să captureze tot oraşul. Era o

chestiune de orgoliu personal să cucerească întregul Stalingrad. S-a stabilit o nouă dată-limită, 14 octombrie. „Fuseseră anunţate o mulţime de astfel de date limită, dar fără a avea rezultatul scontat, spunea Mereşko. Însă aceasta părea cea mai ameninţătoare. Avea să fie ce mai nenorocită zi din toată bătălia”.

Ciuikov îi mărturisea lui Grossman: „Presa internaţională îl ironiza pe Hitler (cu privire la eşecul de a cuceri Stalingradul) şi eram îngroziţi. Stăteam acolo şi ştiam, simţeam, înţelegeam că acum Hitler îşi trimitea forţa principală contra noastră”. Mai târziu, avea să menţioneze simplu: „Aceia dintre noi care trecuseră deja prin multe, o să-şi amintească acea ofensivă toată viaţa”. Data de 14 octombrie şi următoarele două zile au reprezentat punctul critic al bătăliei.

Versiunea oficială a perioadei 14 – 17 octombrie este aceea că apărarea Stalingradului a rămas neclintită în faţa presiunii devastatoare a inamicului. Chiar şi Ciuikov declara, cu mare strângere de inimă, la fel, în ciuda luptelor crâncene şi a faptului că atunci cartierul său general era foarte aproape de liniile nemţeşti: „nici nu ne gândeam să ne retragem”. Din motive politice şi personale, acesta a devenit adevărul general acceptat.

Dar adevărul din zorii acelei zile critice de 14 septembrie a fost cu mult mai întunecat. Numai dacă înţelegem cât de greu a putut fi, vom reuşi să ne facem o idee reală asupra bătăliei.

„Aceste trei zile au fost cu totul excepţionale chiar şi pentru standardele de la Stalingrad, spunea Mereşko. Abia pe 17 octombrie lucrurile au reintrat în normal”. Chiar şi Ciuikov a făcut o declaraţie grăitoare: „După ce am văzut că am supravieţuit acelor câteva zile vitale, am ştiut că armata noastră va rezista pe malul drept al Volgăi”. Ciuikov făcea aluzie la criza prin care trecuseră apărătorii, deşi a socotit că este mai bine să nu intre în detalii. Acum avea pentru prima oară posibilitatea să dezvăluie ceea ce s-a întâmplat cu adevărat atunci.

În cadrul pregătirilor pentru cel mai puternic asalt asupra oraşului, Paulus a insistat asupra unei abordări metodice. Ca obiectiv preliminar vital pentru acest asalt, el a stabilit acţiunea de anihilare a poziţiei avansate de pe promontoriul Orlovka, poarta de pătrundere pentru un atac major asupra bastionului aflat în partea cea mai de nord a oraşului, fabrica de tractoare.

Apărarea promontoriului Orlovka

Apărarea promontoriului Orlovka rămâne un episod parcă ignorat al bătăliei Stalingradului. În cartea lui Antony Beevor, nici măcar nu este menţionat. Dar rezistenţa acestei poziţii a avut o semnificaţie militară mult mai mare decât alte episoade menţionate foarte des. Este o istorie remarcabilă a puterii de rezistenţă şi a eroismului.

Promontoriul Orlovka arăta ca un nas, ţâşnea din linia de apărare a ruşilor şi se înfigea pe mai bine de 7 km în liniile germane, la sud-vest de cartierul Spartanovka, poziţie apărată de grupul lui Gorohov. Promontoriul acesta avea doar vreo 3 km lărgime şi era înconjurat din trei părţi de divizii nemţeşti. Dar a jucat un rol vital pentru apărarea Stalingradului. În august 1942, această poziţie a reuşit să amâne un asalt asupra oraşului, iar în septembrie i-a împiedicat pe nemţi să-şi concentreze toate forţele pentru a ataca, deoarece atâta timp cât ruşii deţineau Orlovka, rămânea riscul ca armatele din vecinătatea Frontului Stalingrad să străpungă coridorul german spre Volga, din partea de nord, şi să facă joncţiunea cu unităţile izolate în oraş. Istoricul John Erickson arată: „Frontul Stalingrad a încercat, pe tot parcursul lunii septembrie, să atingă acest promontoriu, iar dacă flancul stâng al armatelor ruseşti din nord făceau joncţiunea cu flancul drept al lui Ciuikov, tot flancul armatei germane de aici ar fi fost în primejdie”.

Ciuikov şi-a dat seama cât de importantă era poziţia promontoriului şi s-a hotărât să nu o cedeze, indiferent ce avea să se întâmple, pentru că „atârna ca o sabie a lui Damocles asupra capului inamicului”. Apărătorii promontoriului protejau de acolo şi albiile pâraielor

Mecetka şi Orlovka care se vărsau în Volga, la nord de fabrica de tractoare din Stalingrad, blocând o cale de atac pentru germani.

Ciuikov a plasat apărarea promontoriului Orlovka sub autoritatea lui Gorohov şi i-a trimis provizii şi întăriri. Promontoriul era apărat de Brigada 115 a colonelului Andriuşenko, iar Vladimir Turov era comandant de batalion în această unitate rusească. El a subliniat: „Aici erau nişte condiţii de luptă foarte grele: nu ne puteam ascunde printre ruine, ca în oraş, ci trebuia să rezistăm în câmp deschis, cu foarte puţine posibilităţi de adăpostire pentru ostaşii noştri – nu aveam niciun fel de buncăre sau amplasamente din beton – şi trebuia să ne ascundem de forţele aviaţiei germane pe unde puteam găsi nişte denivelări naturale ale terenului, cum ar fi râpele, albiile de torente. Dar misiunea noastră era crucială: să împiedicăm inamicul să declanşeze un atac în forţă în nordul Stalingradului”.

Luptele de la Orlovka au fost sălbatice. Turov amintea unul dintre episoadele îngrozitoare de la mijlocul lui septembrie 1942: „Am văzut un om care alerga spre mine, plin de noroi şi sânge, fără armă. Gâfâia, încerca să vorbească, dar nu reuşea să scoată decât nişte sunete. Când a ajuns mai aproape, l-am recunoscut: era locotenentul-major Aleksandrov, cel mai bătrân combatant al nostru, un om de peste 50 de ani. Înainte de război fusese profesor şi insistase să se înroleze, voia să facă ceva pentru patria lui”. Apoi Turov a continuat: „Încet, încet, Aleksandrov a reuşit să vorbească. La început n-a putut să rostească întruna decât *Nemţii sunt aici*! *Nemţii sunt aici*! Dar, treptat, am aflat toată istoria. Infanteria germană atacase poziţia sa, prin surprindere şi s-a pornit o luptă om la om. Aleksandrov nu luptase în felul acesta niciodată în viaţa lui. Dar, când a văzut un tânăr ofiţer neamţ sărind în tranşeea lui, la doar câţiva paşi de el şi străpungând cu baioneta o infirmieră, aceasta l-a împins la acţiune disperată. S-a repezit cu mâinile goale la neamţ, l-a trântit

la pământ şi şi-a înfipt dinţii în beregata lui, rupându-i o arteră. Aleksandrov a rămas acolo într-o baltă de sânge şi apoi, complet şocat, a pornit năuc, cu totul la întâmplare. O vreme şi-a pierdut graiul”.

Nemţii presau asupra acelei poziţii fără încetare. Zi de zi, aviaţia şi artileria loveau permanent, apoi intrau în acţiune tancurile şi infanteria. Turov îşi amintea: „Forţele noastre slăbeau pe zi ce trecea. Primeam noi întăriri, dar niciodată suficiente. La un moment dat, Ciuikov mi-a trimis 400 de soldaţi, dar după ce i-am înşirat pe linia frontului meu, între ei tot erau breşe de 20 – 30 m. Nu aveam decât 20 de mitraliere grele şi trei arme antitanc. Mă aflam lângă postul nostru de observaţie când nemţii au declanşat următorul atac. Am văzut o masă de tancuri cu infanteria pe urmele lor. Nu credeam că ne vom putea menţine poziţia, batalionul meu nu avea destulă forţă pentru aceasta.

Şi am simţit că soldaţii trăiau acelaşi sentimente şi se uitau ţintă la mine să vadă ce voi face. Niciodată n-am simţit mai apăsătoare responsabilităţile de comandant. M-am apucat să-mi răsucesc o ţigară. În vremea asta, nemţii înaintau, dar am avut brusc o revelaţie puternică: nu trebuia să las să se vadă nici cel mai mic semn de panică sau grabă. Aşa că m-am oprit. În mod deliberat, mi-am luat câteva momente să-mi termin de răsucit ţigara, apoi mi-am aprins-o. În clipa aceea, mi-am recâştigat hotărârea de a rezista inamicului. Iar soldaţii mei au simţit acelaşi lucru. Am rostit liniştit, dar cu adevărată convingere: *Pregătiţi pentru atacul tancurilor*. *Transmiteţi ordinul în dreapta şi-n stânga*! Am auzit ca o mare, ecoul glasurilor care transmiteau comanda, vocile devenind tot mai puternice şi mai hotărâte, ca un val de mândrie care gonea de-a lungul liniei de apărare. Reînviase speranţa. Parcă auzeam o voce spunând: putem! Când nemţi s-au mai apropiat, am deschis foc asupra lor cu tot ce aveam. Primul tanc a izbucnit în flăcări, al doilea a lunecat într-o parte, dar şi acela era lovit. Nu aveam muniţie să susţinem un baraj

puternic multă vreme, dar duşmanul era deja descumpănit şi a început să se retragă. Am reuşit să mai supravieţuim acolo încă o zi”.

Poziţia atât de descoperită de pe promontoriul Orlovka făcea foarte dificilă aprovizionarea şi pătrunderea întăririlor pentru aceste trupe. Pe 19 septembrie, Gorohov i-a ordonat lui Evgheni Europatov să se ducă de la Spartanovka împreună cu un convoi de ajutoare pentru apărătorii asediaţi. Europatov amintea: „Gorohov era îngrijorat că nu vom putea rezista pe Orlovka şi aveam atât de puţine să le trimitem. Divizia mea, 196, era staţionată la Spartanovka, dar nu mai rămăseserăm decât vreo câteva sute de oameni şi nu mai aveam decât un camion de aprovizionare. Cu toate acestea, Gorohov voia să-i ajute cum putea, să le trimită alimente şi muniţie şi să evacueze răniţii.

Când am pornit, un avion german ne-a reperat şi a început să zboare în cerc deasupra coloanei noastre. Şi a început un bombardament neîncetat, avioanele veneau unul după celălalt. Nu credeam că vom mai supravieţui încă o oră. Dar aveam un singur gând: nu voiam să-i lăsăm pe tovarăşii noştri la voia întâmplării. Ne adăposteam, mai înaintam puţin, apoi ne adăposteam din nou. În cursa aceea cu întreruperi am avut pierderi groaznice, dar am refuzat să ne oprim. Cred că până la urmă am ajuns la Orlovka numai datorită voinţei noastre”.

Condiţiile de pe promontoriu erau îngrozitoare. „Nu aveam hrană suficientă pentru oamenii noştri, spunea Turov. Când am auzit vestea cea mare că la Orlovka au sosit în sfârşit bucătării de campanie, m-am dus să văd despre ce era vorba. De pe linia frontului unde ne aflam şi până la amplasamentul de campanie erau 5 km şi am fost surprins de faptul că n-am întâlnit niciun detaşament de stopare: nimic nu mai împiedica oamenii să fugă. Lipsa cronică de provizii determinase unele unităţi ale Armatei Roşii să dezerteze, dar oamenii noştri nu şi-au părăsit poziţiile şi au luptat mai departe”.

După părerea lui Turov, voinţa de a rezista se născuse din noul mod de conducere instaurat în armată: „După ce Ciuikov a preluat comanda, un nou principiu conducător s-a răspândit printre noi: nu mai exista nicio prăpastie între comandanţi şi ostaşii de rând. În consecinţă, mâneam împreună, dormeam în aceleaşi tranşee şi adăposturi. Comandanţii de batalion şi chiar de regiment stăteau în prima linie şi luptau cot la cot cu oamenii lor. Regula de bază era: toţi suntem egali. Aceasta a schimbat moralul trupelor noastre. Odată, când oamenii mei au fost copleşiţi de inamic şi grupe restrânse luptau înconjurate de duşman, Andriuşenko a venit personal cu întăriri şi a restabilit situaţia. Şi-a croit drum prin luptă şi ne-a salvat. Astfel de acţiuni au creat o atmosferă de încredere extraordinară, iar ca rezultat nimeni nu-şi abandona camarazii”.

În rândul apărătorilor de pe Orlovka, s-a înrădăcinat o idee puternică: „Simţeam ca o obligaţie morală să rezistăm şi să luptăm, spunea Turov. Nemţii erau nişte adversari care ne intimidau, aveau o armată excepţional de disciplinată şi bine instruită. Dar veniseră să ne ocupe ţara”.

Îndărătnicia de a rezista fără şovăire în faţa inamicului s-a cimentat într-un anume moment hotărâtor. „Ca să fiu cinstit, la început n-am fost prea fericiţi când ne-am trezit cu recruţi din Asia Centrală, a continuat Turov. Nu simţeam că puteam avea nădejde în ei, în momentele de încordare ale luptelor. Nu era vina lor, dar n-aveau niciun fel de instrucţie, abia îngăimau câteva cuvinte în rusă. În batalionul meu aveam câţiva tătari, nişte adolescenţi, unii păreau chiar mai tineri. Nici nu ştiam ce să fac cu ei. La un moment dat, i-am văzut cum împărţeau o bucată de pâine, era emoţionant, arătau ca nişte copii. Dar noi ne confruntam cu nemţii!”

Atunci s-a petrecut un fapt ieşit din comun. „Eram cu Andriuşenko pe poziţii, când un puşti din Kazahstan a ajuns să raporteze, amintea Turov. Un adolescent care abia

putea să bălmăjească vreo câteva cuvinte în rusă. Avea în dotare o armă antitanc, dar aceasta zăcea distrusă, iar restul băieţilor din unitatea sa fuseseră uciși. Grav rănit, cu amândouă picioarele rupte, reuşise să se târască până la punctul de comandă. Se chinuia să vorbească, se exprima mai mult cu mâinile, dar în glasul lui se simţea, neîndoielnic, un fel de mândrie, chiar şi în situaţia aceea groaznică în care se afla. A reuşit să ne transmită că distrusese trei tancuri. A murit în faţa noastră. Câteva momente s-a lăsat o liniște desăvârşită. Oamenii au fost atât de impresionaţi, că au încremenit, nu mai puteau rosti o vorbă. În câteva ore, toţi cei din liniile noastre de apărare au aflat despre faptele puştiului din Kazahstan. Luptătorii ruşi au renunţat la prejudecăţi. Fiecare soldat dorea acum să-i cinstească memoria. Era ca şi cum s-ar fi răspândit un jurământ tăcut: n-o să-i lăsăm pe nemţi să treacă”.

Paulus strânsese o forţă copleşitoare pentru a zdrobi definitiv rezistenţa de pe promontoriul Orlovka. Îi înconjurase pe apărători cu mai multe divizii germane. Pe 1 octombrie, cei care supravieţuiseră din brigada lui Andriuşenko erau cu totul înconjuraţi şi izolaţi. Situaţia lor era fără speranţe. Nu mai rămăseseră decât vreo 500 de soldaţi care duceau lipsă de muniţie. Dar au mai luptat în condiţiile acestea încă o săptămână, obligând inamicul să mobilizeze acolo un grup puternic de tancuri şi infanterie, într-un moment crucial al bătăliei.

Mereşko a adus un omagiu acelor forţe încercuite: „Naziştii l-au atacat pe Andriuşenko dinspre nord, vest şi sud. Aveau un avantaj uriaş de tancuri şi infanterie, o desăvârşită superioritate aeriană. Lupta a fost deosebit de sângeroasă. Paulus a lansat asaltul pe 29 septembrie, sperând să distrugă foarte repede rezistenţa de pe promontoriu şi apoi să-şi desfăşoare forţele împotriva fabricii de tractoare. Dacă reuşea înainte ca noi să aducem întăriri, nu cred că am mai fi rezistat. Dar grupul acela redus de apărători de pe Orlovka a reuşit să se opună timp

de aproape 10 zile, împiedicând inamicul să ajungă la fabrica de tractoare, până la 7 octombrie. Dar la această dată aveam pe poziţiile acelea o divizie proaspătă, Divizia a 37-a Gardă a lui Joludev. În acele momente critice, eroismul brigăzii lui Andriuşenko ne-a salvat pe toţi ceilalţi.

Doar câţiva dintre luptătorii lui Andriuşenko au ieşit din încercuire şi au ajuns la Spartanovka. În ciuda tuturor calculelor, copleşitoarea forţă germană n-a reuşit să ajungă la rezultatele scontate.

Echilibrul forţelor

Curajul lui Andriuşenko şi al oamenilor săi i-au oferit lui Ciuikov un răgaz preţios. „Paulus a plătit scump planul său de a distruge apărarea de pe promontoriu dintr-o singură lovitură”, comenta comandantul Armatei a 62-a, cu satisfacţie amară. Cu toate acestea, la 3 octombrie 1942, ziarul sovietic „Steaua Roşie” avertiza: „Inamicul îşi aduce şi mai multe întăriri la Stalingrad şi presiunea sa sporeşte în fiecare zi. S-a ajuns la un stadiu decisiv al bătăliei. Oamenii noştri trebuie să reziste până la capăt, pentru că nu mai avem unde să ne retragem”.

Mottoul articolului era un citat din declaraţiile generalului rus Aleksandr Suvorov: „În război, trebuie să faci ceea ce duşmanul crede că este imposibil”.

Luptele dure de ambele părţi i-au făcut şi mai conştienţi pe soldaţi despre cât de importantă era miza acestei bătălii. Pe 10 octombrie, locotenentul K.H. Schumacher trimitea în Germania o scrisoare de condoleanţe văduvei unui soldat ucis de curând din batalionul său: „Aici, dinaintea Stalingradului, luptele au devenit foarte grele. Dar suntem cu toţii convinşi de necesitatea lor şi ştim că poporul nostru nu se va bucura de liberate până când nu îngropăm comunismul adânc sub pământ”.

Pe 12 octombrie, artileristul Nikolai Danilov îi scria iubitei sale, Maria: „Luptele sunt mai crâncene decât cele de dinainte. Dar cred că aici va fi şi înfrângerea definitivă

a nemţilor… Cu fiecare zi îi sleim forţele inamicului. Ieri m-am dus de-a lungul liniei frontului să văd cum mai merg lucrurile. Alături de mine sunt nişte oameni minunaţi, luptă cu atâta curaj. Dorim cu toţii să rezistăm în acest oraş, Stalingradul înseamnă atât de mult pentru noi toţi”.

Germanii le aduceau apărătorilor de la Stalingrad un omagiu amar. Eforturile de până acum, de a cuceri oraşul, eşuaseră.

Asaltul iniţial de pe 14 septembrie dăduse greş. Următoarele atacuri, de pe 22 şi 27 septembrie, îi împinseseră pe ruşi înapoi, dar nu fuseseră victorii decisive. În zilele care au urmat, s-au izbit de hotărârea şi voinţa apărătorilor, cum nu s-au aşteptat. Aşa că acum nu le mai rămânea decât să se arunce asupra ruşilor cu toată forţa de care dispuneau. Hans Mirociński, soldat din Armata a 6-a germană, Divizia 295, făcea o declaraţie revelatoare: „Pentru prima dată, ruşii ne-au impus tot respectul, în septembrie, situaţia lor părea fără nicio speranţă, dar au reuşit să reziste”.

În termeni strategici mai simpli, se poate spune că nemţii au fost siliţi să-şi asume un risc considerabil. Retrăgând atât de multe trupe de pe poziţiile flancurilor de pe Don şi stepa calmucă, au devenit vulnerabili în cazul unui contraatac. Cel mai iscusit comandant al Wehrmachtului, Manstein, a subliniat pericolul acestei situaţii: se bazau mult prea mult pe armatele aliate care erau mai slabe: „Principala forţă a Grupului de Armate B – Armata a 4-a Panzere şi Armata a 6-a – era angajată în luptele din Stalingrad şi împrejurimi. Misiunea de protejare a flancului de nord, mult mai grea, a fost lăsată în seama Armatei a 3-a române, a unei armate italiene şi a uneia maghiare. Hitler ar fi trebuit să ştie că şi în situaţia în care erau protejate de Don, armatele aliate nu aveau cum să reziste în faţa unei puternice ofensive sovietice. Acest lucru era valabil şi pentru Armata a 4-a română căreia i se încredinţase misiunea să apere flancul drept descoperit (spre sud) al Armatei a 4-a Panzere”.

Timpul devenise acum esenţial. Aşa cum arăta şi Manstein, o încercare de a cuceri Stalingradul, într-o bătălie de ansamblu, având flancurile mult prea întinse şi slăbite, „este admisibilă doar pe o perioadă foarte scurtă”. Paulus trebuia să încheie acţiunea foarte repede şi apoi să-şi retragă Divizia Panzere, păstrând-o în rezervă, ca o unitate mobilă. Iar acum totul depindea de apărători, dacă erau în stare să reziste până la capăt.

Paulus a început să-şi desfăşoare trupele pentru cel mai amplu atac asupra oraşului. Ciuikov şi-a dat seama că urma să se confrunte cu nouă divizii germane, cu un efectiv total de 90.000 de oameni, sprijiniţi de 2000 de tunuri şi mortiere şi mai bine de 300 de tancuri. La începutul lui octombrie, şi el primise întăriri. Divizia 39 Gardă a generalului Guriev se poziţionase în spatele greu încercatei Divizii 193 a lui Smehotvorov, din Fabrica Octombrie Roşu, Divizia 308 a lui Gurtiev se deplasase la Fabrica Baricada, iar Divizia 37 Gardă a lui Joludev ocupa poziţii în fabrica de tractoare. Dar aceste divizii fuseseră epuizate în cursul luptelor din prima săptămână a lui octombrie, încât Ciuikov nu mai era acum sigur dacă are suficienţi oameni ca să reziste unui nou măcel.

De obicei, efectivul total al Armatei a 62-a, în acest moment critic, a fost estimat la circa 50.000 de oameni şi 80 de tancuri, raportul fiind de 2 la 1 în favoarea germanilor, ca număr de infanterişti şi de 4 la 1 în ceea ce priveşte tancurile. În realitate, situaţia apărătorilor era mult mai gravă. „Numărul efectivelor armatei noastre, în această perioadă a luptelor, a fost în mod eronat mult umflat, spunea Mereşko. Când Paulus a lansat masivul său atac împotriva noastră, la mijlocul lui octombrie, avea de cinci-şase ori mai mulţi infanterişti şi de 12 ori mai multe tancuri”.

Multe dintre *noile* divizii care au ajuns sub comanda lui Ciuikov duceau lipsă de armament. Divizia 39 Gardă a lui Guriev a ajuns la Stalingrad pe 1 octombrie, cu doar 3 800 de oameni, deci cu doar o treime din efectivul complet

al unei divizii, iar Divizia 308 a lui Gurtiev avea chiar şi mai puţini soldaţi. Forţele Brigăzii 23 de Blindate, înregistrată ca având 81 de tancuri, de fapt se redusese la 13 tancuri operaţionale şi alte opt care puteau fi doar tractate şi folosite ca puncte fixe de tragere. Când Brigada 84 a fost trecută peste Volga, s-a descoperit că tancurile sale grele, inclusiv unele T-34, erau prea mari pentru barajele de pe fluviu şi au trebuit abandonate pe malul celălalt. În plus, mai era şi superioritatea aeriană a nemţilor, pe care Ciuikov a denumit-o *atuul de neînvins într-un atac*.

Armata a 62-a ar fi avut nevoie de mult mai multe forţe. Dar Frontul Stalingrad îşi drămuia cu zgârcenie şi mare grijă diviziile, în vederea unei contraofensive sperate, mai târziu, în noiembrie. Dar, aşa cum Ciuikov a repetat de nenumărate ori în discuţiile sale particulare, „dacă nemţii ar fi reuşit în această etapă să străpungă liniile noastre şi să-i arunce pe apărătorii oraşului în Volga, n-ar mai fi avut loc nicio contraofensivă. Efectul psihologic al pierderii Stalingradului ar fi fost catastrofal”.

Istoricul militar Stephen Walsh, în cartea sa, *Stalingrad*: *The Infernal Cauldron*, a realizat o sinteză evocatoare: „La 14 octombrie, Hitler a stopat toate celelalte operaţiuni pe Frontul de Est. Stalingradul era acum obiectivul prin care se putea aprecia succesul sau eşecul campaniei din 1942… Paulus ştia că acum trebuia să îngenuncheze voinţa armatei lui Ciuikov, în vreme ce Hitler credea că înfrângerea Stalingradului va distruge moralul Uniunii Sovietice. Armata a 62-a era pe cale să facă efortul suprem, efort care avea să-i ducă pe Ciuikov şi armata sa la limitele capacităţii omeneşti de rezistenţă”.

Reduta lui foludev

Divizia 37 Gardă a generalului Viktor Joludev deţinea o poziţie specială în linia de apărare a ruşilor. Era o divizie călită de paraşutişti, bine antrenată şi având un remarcabil *esprit de corps*. Mereşko spunea: „Am trăit o experienţă extraordinară când am vizitat cartierul general al lui

Joludev, din fabrica de tractoare.

La Stalingrad, nimic nu era uşor. Era neînchipuit de greu să ajungi până acolo: se înfăţişa ca o redută, chiar la marginea liniei noastre de apărare. Joludev era un comandant charismatic. Era destul de tânăr pentru un general, avea doar 35 de ani, un tip înalt, zvelt, chipeş şi foarte curajos. Era totdeauna calm şi impunea respect. Pe soldaţii săi îi remarcai imediat: îngrijiţi, prezentabili, cu pumnalul de paraşutist la brâu. Îmi amintesc că mânerul pumnalului lui Joludev era negru cu încrustaţii. Divizia lui făcea o impresie deosebită. Ne-am dat seama că soldaţii aceştia aveau să fie foarte importanţi pentru noi".

Chiar de la început, Divizia 37 Gardă s-a dovedit capabilă de reacţii rapide şi eficiente. Trupele Regimentului 109 al Diviziei au ajuns la Stalingrad, pe 3 octombrie, în puterea nopţii, devansând termenul de sosire. Ciuikov, Krîlov şi Gurov au venit pe cheiul Volgăi să-i vadă debarcând. În mijlocul activităţii, unul dintre comandanţii de batalion, căpitanul Tkacenko, s-a uitat enervat la cei care priveau: „Oameni buni, ce staţi aici? Ce vă trebuie?" Unul din grup i-a răspuns: „Sunt comandantul Ciuikov, din ce divizie faci parte? A 37-a Gardă?" „Da, da, a 37-a de paraşutişti", i-a răspuns Tkacenko, încă enervat că fusese întrerupt de la treburile lui. Ciuikov, Krîlov şi Gurov au schimbat priviri între ei şi apoi au izbucnit în râs: „Aha, paraşutişti deci, de-aia aţi ajuns aici aşa de repede. Aţi zburat cu avionul?", l-a întrebat în glumă Gurov. Tkacenko s-a îmbăţoşat deodată: „Da, am zburat, dar pe picioarele noastre, am mărşăluit repede să respingem inamicul". Gurov s-a apropiat de el: „Buni flăcăi, i-a spus el cu căldură, buni flăcăi" şi i-a strâns mâna căpitanului.

Vreme de câteva minute, comandantul Armatei a 62-a a urmărit descărcarea ambarcaţiunilor, apoi Ciuikov l-a tras pe Tkacenko deoparte: „De ce aveţi atât de puţină infanterie?" l-a întrebat el preocupat. „Tovarăşe comandant, nu vă faceţi griji, i-a răspuns Tkacenko, am încărcat ambarcaţiunile mai mult cu muniţie şi provizii,

infanteria traversează pe podul de pontoane”. Divizia 37 Gardă folosea punctul alternativ de traversare a Volgăi, cunoscut sub numele de *portul de traversare al Armatei a 62-a*, care avea locul de debarcare în spatele Fabricii Octombrie Roşu. Portul era dublat de un pod de pontoane care traversa fluviul prin insula Zaiţevski. După ce nemţii scoseseră din funcţiune portul central de traversare, aceasta era legătura de supravieţuire cu malul de est al Volgăi. Ciuikov a rămas o clipă tăcut, evident impresionat. Apoi i-a zâmbit: „Haide, mişcaţi-vă iute, eu nu vă mai încurc, căpitane. Văd că vă descurcaţi minunat. Întăriţi poziţiile de apărare din colonia muncitorilor de la fabrica de tractoare”.

Astfel de descrieri ne spun multe despre felul în care funcţiona Armata a 62-a. Aşa cum am prezentat deja, cu o zi înainte, comanda armatei fusese la un pas de a fi incinerată, atunci când cartierul general situat în apropierea rezervoarelor de combustibil din spatele Fabricii Octombrie Roşu a fost înghiţit de flăcări. Nemţii reperaseră postul de comandă şi lansaseră un raid de bombardament împotriva acestuia, făcând să explodeze rezervoarele de combustibil care erau pe jumătate pline. Ciuikov remarcase simplu: „Înconjuraţi de foc, am rămas unde ne aflam şi am continuat să conducem armata. Focul a durat câteva zile, dar nu aveam un post de comandă de urgenţă. Toate unităţile noastre, inclusiv cele de pionieri, erau angajate în luptă, aşa că am hotărât să muncim mai departe în adăposturi şi tranşee, gropi de obuze, sub incendiul acela. Nu dormeam deloc”.

Era un adevărat iad. Cei din comanda Frontului Stalingrad îi chemau disperaţi prin radio şi voiau să ştie dacă mai exista cartier general în oraş. „Unde sunteţi?” întrebau ei încontinuu.

În cele din urmă, Ciuikov şi Krîlov le-au răspuns în acelaşi timp: „Unde-s mai multe flăcări şi fum”. În mijlocul acelui haos, încă mai ţineau frâiele armatei în mână, se întâlneau cu nou-sosiţii din Divizia 37 Gardă, dădeau

ordine şi făceau glume cu soldaţii.

Generalul Joludev şi-a stabilit postul de comandă al Diviziei 37 Gardă, în colonia muncitorilor de la fabrica de tractoare. Era periculos de aproape de liniile germane, iar Ciuikov şi Krîlov au încercat să-l convingă să se mute mai aproape de faleza Volgăi. Joludev a refuzat: voia să stea lângă oamenii lui.

Multe depindeau acum de Joludev. Aleksandr Rakitki îşi amintea: „Era un tip deştept, cu un fel de autoritate înnăscută, iar ofiţerii lui încercau să-l imite. Nu striga şi nici nu-şi înjura oamenii, dar dacă ceva nu mergea cum trebuie, era întotdeauna direct şi fără echivoc. Avea şi el un tic anume: îl chema pe cel vinovat, făcându-i semn cu degetul, şi-i spunea aproape în şoaptă: *Nu este bine, trebuie să stăm de vorbă*. Nu umilea niciodată pe nimeni în faţa celorlalţi, iar soldaţii noştri îl respectau pentru aceasta. Dar nu tolera decât lucrul foarte bine făcut. Era reţinut, dar emana o putere de necrezut".

Curând, Divizia 37 Gardă a intrat în acţiune împotriva inamicului. Pe 7 octombrie, ziua în care a căzut poziţia de pe promontoriul Orlovka, divizia a respins un asalt german asupra fabricii de tractoare. O combinaţie între o apărare hotărâtă şi un suport de artilerie foarte precis de pe malul opus, a dejucat ofensiva inamicului. Coşurile de fum ale fabricii au fost utilizate ca ascunzişuri pentru observatorii de artilerie. Rachete Katiuşa montate pe camioane au fost aduse în apropierea liniei frontului şi şi-au fixat tirul pe locul de grupare a trupelor germane. Una dintre salve a anihilat complet un batalion întreg. Mark Ivanikin, colonel în Regimentul 79 de lansatoare Katiuşa, povestea cum s-au petrecut lucrurile: „Fiecare comandant de divizie şi regiment dorea să aibă o unitate de Katiuşe, foarte îndrăgite de trupe. Era cu adevărat spectaculos să urmăreşti cum pleacă rachetele, le ridica moralul soldaţilor. Dar, în octombrie, nu aveam prea multe Katiuşe în oraş şi ştia toată lumea că tirul lor nu era niciodată prea precis. Pe 7 octombrie, o unitate de

recunoaştere a observat un batalion german care aştepta semnalul să pornească un atac împotriva fabricii de tractoare. Ne temeam foarte tare să nu ratăm ţinta cu totul. Aveam cinci unităţi Katiuşa care şi-au reglat tirul din diferite poziţii ale liniei frontului, asupra acelui batalion, iar din fericire, una dintre salvele noastre a nimerit exact unde trebuia”.

În noaptea următoare, Ciuikov a vizitat cartierul general al diviziei. Rakitki îşi aminteşte momentul: „Ne-a sfătuit să mai ajustăm linia frontului şi să cucerim câteva bastioane-cheie. Ne-a îndemnat să folosim grupele de asalt şi ne-a împărtăşit câteva şiretlicuri ale luptei cu grenadele. Dar, cel mai important lucru, a ţinut să ne explice ideea apărării active. Încă îmi mai amintesc ce ne spunea: *Inamicul încearcă să cucerească acum colonia muncitorilor şi să ajungă la Volga, pe un culoar între fabrica de tractoare şi Fabrica Baricada, să rupă Armata a 62-a şi să ne distrugă bucată cu bucată. Misiunea voastră este să-l împiedicaţi să ajungă la Volga, folosind metodele apărării active, continuaţi contraatacurile. Faceţi inamicul să sângereze. Vă doresc succes*”.

Aici vedem diferenţa de abordare a celor două părţi: nemţii perseverau în tacticile lor de înconjurare, dorind să rupă forţa inamicului în mai multe bucăţi, pe care apoi să le izoleze şi să le distrugă separat. Ruşii au adoptat un răspuns mai flexibil, bazându-se pe contraatacuri în grupe restrânse, încercând să slăbească astfel atacatorii. Dar, deşi planul lui Paulus era uşor de bănuit, el era sprijinit de o forţă enormă: „Ştiam dinainte ce voia să facă Paulus, sublinia Mereşko, dar raportul de forţe era net în dezavantajul nostru. Noi speraserăm să avem parte de mai multe întăriri şi muniţie. Dar, aşa cum stăteau lucrurile, nu eram niciodată siguri că aveam forţa de a rezista”. Timp de câteva zile, a urmat o acalmie stânjenitoare la Stalingrad. Ciuikov a revenit la postul de comandă al lui Joludev, vizibil îngrijorat. Rakitki a continuat: „Când s-a întors Ciuikov, tensiunea plutea în aer. I-a spus lui Joludev că după

informaţiile ultimelor recunoaşteri, Paulus era pregătit să arunce în asalt toate forţele de care dispunea, că nemţii erau gata să atace Stalingradul fără întârziere. Iar lovitura principală va fi îndreptată împotriva fabricii de tractoare. Dacă reuşeau pătrunderea aceasta, aveau să pornească precum un tăvălug peste frontul nostru, lovind spre sud, de-a lungul malului Volgăi. În acest scop fusese constituit un grup de şoc format din cinci divizii. Pentru ofensiva plănuită, la Stalingrad sosise un efectiv de 30.000 de trupe proaspete. Ciuikov ne-a mai spus că lovitura era pregătită pentru 14 octombrie. După care s-a oprit, s-a uitat la noi toţi şi ne-a spus simplu, din inimă: *Nu mi-au mai rămas tiiciun fel de rezerve*. *V-am dat tot ce am*. *Folosiţi şi detaşamentele de geniu ca să vă suplimentaţi forţele*. *Liniile voastre de apărare trebuie să reziste*".

Şi, într-adevăr, în noaptea aceea, Ciuikov a trimis Diviziei 37 Gardă tot ce a putut. A ordonat o regrupare a forţelor, de-a lungul acestei linii, slăbind în mod periculos alte poziţii, pentru ca să-i dea lui Joludev cât mai multe şanse de a rezista. În flancul stâng al diviziei lui Joludev, a mai trimis un regiment (90) din Divizia 95 a lui Gorişnîi. În flancul drept, un alt regiment (117) din Divizia 39 a lui Guriev. Ambele erau serios slăbite ca efective. Conducerea armatei a fost de acord ca detaşamentele de muncitori de la fabrică să fie încorporate ca formaţiuni ale

Armatei a 62-a, într-un ultim efort de a mai suplimenta numărul apărătorilor. Dar aceste unităţi nu erau pe măsura infanteriei germane şi a tancurilor inamicului. Rakitki îşi amintea agitaţia provocată de aceste pregătiri: „Următoarele două zile am muncit fără răgaz. Cu toţii înţeleseserăm că acesta era momentul decisiv. La sfaturile lui Ciuikov, Joludev a împins linia frontului nostru cât mai aproape de liniile germane. Am îngropat mine, am pregătit grămezi de explozibili, am găurit zidurile pentru armele antitanc. Pe fiecare stradă, am ridicat baricade, cu tot felul de obstacole, pentru a stânjeni înaintarea tancurilor. Toate tunurile de care dispuneam au fost

pregătite să tragă de aproape, direct. Şi am săpat peste tot gropi individuale pe care le-am numit *cuiburi de rândunică*: gropile aveau cam 2 m adâncime, 1 m lăţime, la gură şi O, 5 m la fund; înăuntru erau şi câteva trepte pe o latură – ideea era să îngăduie soldaţilor noştri să sară în ele şi să iasă repede de acolo, dar şi să le ofere un fel de adăpost împotriva bombardamentelor germane”.

Atacul sălbatic

Mereşko îşi amintea: „În dimineaţa de 14 octombrie, nu se mai vedea soarele, ci doar un cerc maroniu, încercând să răzbată prin nori. Jeturi de pământ, flăcări şi fum ţâşneau de jur-împrejurul nostru. Nu puteai să mai distingi nici sunetul împuşcăturilor individuale, peste noi se prăvălea un zid de vuiete, trăsnete, bubuituri. Când stăteai ghemuit în tranşee, în mijlocul acestui vacarm, simţeai că nimeni nu mai putea supravieţui, nici în faţă, nici în spatele tău, că totul va fi strivit de acel bombardament îngrozitor”.

Întâi aviaţia inamică a bombardat poziţiile ruseşti, valuri-valuri, apoi artileria şi mortierele şi-au reglat tirul asupra lor. „De fapt, era o zi cu soare, îşi amintea Ciuikov, dar fumul şi praful nu te lăsau să vezi decât până la 100 m. Adăposturile noastre se cutremurau şi se prăbuşeau ca un castel din cărţi de joc”.

Avea să fie ultimul teren de încercare al bătăliei. John Erickson descria începutul acelei zile cumplite: „Asaltul care a mobilizat cea mai puternică demonstraţie de forţe pe care a văzut-o Stalingradul, a pornit la ora 8.00 dimineaţa, în ziua de luni, 14 octombrie 1942. Cinci divizii germane, trei de infanterie şi două de Panzere, 300 de tancuri sprijinite de o forţă aeriană puternică, toate s-au mişcat ca un singur talaz uriaş de oţel şi foc, pentru a distruge zona fabricilor şi pentru a pătrunde până la Volga în plină forţă, să şteargă Armata a 62-a rusă de pe faţa pământului, o dată pentru totdeauna”.

Rakitki spunea: „Îmi amintesc atmosfera de la cartierul general al diviziei. Toată noaptea ne

pregătiserăm. Soldaţii îşi făcuseră lângă ei grămezi de grenade, cocteiluri Molotov, îşi ascuţeau pumnalele. Joludev ne-a spus: Am înaintat cu linia frontului cât mai aproape de inamic, la numai 150 m depoziţiile sale. Dar o să fie o luptă foarte încinsă şi ar trebui să ne apropiem şi mai mult. Am pregătit poziţii avansate, la numai 50 m de nemţi. Când va începe bombardamentul, voi ordona regimentelor noastre să înainteze din nou. La distanţa aceasta nu ne vor bombarda şi nici supune tirului artileriei, de teamă să nu-şi lovească propriile trupe. Trebuie să ne protejăm oamenii cât putem".

Aceasta era tactica lui Ciuikov, ca trupele să se apropie cât mai mult de nemţi. „Principiul nostru era să ne înfigem ghearele în beregata inamicului, spunea Mereşko, şi să-l ţinem cât mai aproape. Doar aşa puteam să rămânem în viaţă". Dar când a început bombardamentul, nemţii au folosit şi ei o tactică îmbunătăţită. Avioanele au pornit un bombardament de mare precizie asupra obiectivelor ruseşti, cu deosebită exactitate şi efecte devastatoare. Maiorul Hozzel, comandantul forţelor aeriene Stuka, avioanele de bombardament atât de temute, descria noua lor abordare: „Trebuia să executăm un bombardament de precizie, pentru a evita să ne lovim trupele adăpostite în tranşee, foarte aproape de inamic. Nu puteam risca să executăm bombardamente în picaj de la 4.000 m, din pricina posibilităţii dispersiei bombelor pe o rază mare. Trebuia să atacam în pantă coborâtoare, plasând bombele *drept pe acoperiş*. Împingem bombele în ţinte aşa cum se bagă pâinea în cuptor, avioanele venind unul după celălalt".

Nemţii au folosit bombe grele speciale, cu capete de penetrare pentru blindaje şi focoase cu acţiune întârziată, pentru a pătrunde prin acoperişurile clădirilor şi buncărelor. Hozzel descria impactul acestei tactici: „Ca într-un şirag de mărgele, un avion venea după celălalt, la interval de câteva secunde, lansând bombele asupra ţintelor, pe un coridor exact stabilit de noi. Toate avioanele

şi-au atins ţinta”.

Această tactică s-a dovedit eficientă. Mereşko spunea: „Bombardamentul german asupra fabricilor a fost absolut devastator. Tot ce mai rămăsese în picioare de la 100 m distanţă de linia frontului, a fost spulberat. A produs un adevărat haos în poziţiile noastre. Peste tot erau aruncate cărămizi, grinzi, bucăţi de cale ferată”.

După o oră şi jumătate de bombardament îngrozitor, se pregăteau să intre în mişcare tancurile şi infanteria germană. „La scurt timp, înainte de ora 8.00, am primit un telefon de la cartierul general al armatei, îşi amintea Rakitki. La telefon era Mereşko. Ne avertiza că inamicul masa trupe în apropierea poziţiilor noastre, că atacul era iminent”.

În mijlocul acestui bombardament cumplit, exista o hotărâre extraordinară de a rezista inamicului. „Şi pietrele crăpau şi explodau din pricina căldurii foarte mari declanşate de bombardament, a continuat Rakitki. Şi fierul se topea. Pretutindeni în jurul nostru nu era decât foc şi moarte. Nemţii nu credeau că după toate acestea mai putea supravieţui cineva. Dar când inamicul a pornit înaintarea, oamenii noştri au ieşit din gropi şi adăposturi, au început să arunce cocteiluri Molotov şi să tragă din *cuiburile de rândunică*”.

A fost un moment extraordinar. Comunicaţiile de-a lungul liniei frontului erau distruse, cablurile telefoanelor se dezintegraseră, transmiţătoarele radio nu mai funcţionau, din pricina vibraţiilor prea puternice ale exploziilor. Dar, în mod cu totul neaşteptat, cei care reuşiseră să supravieţuiască au început să lupte cu îndârjire. „Se părea că apărarea noastră fusese anihilată, a adăugat Mereşko, dar în momentul în care tancurile şi infanteria lor s-au pus în mişcare, fiecare piatră, ruină, râpă parcă au prins viaţă. Începuserăm crâncena luptă pentru fabrica de tractoare”.

Hozzel a fost şocat. Aviaţia lui distrusese liniile ruseşti, dar infanteria germană se confrunta cu un

„contraatac nemilos, de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat mai înainte, ca şi cum am fi lansat petarde de jucărie şi nu bombe adevărate”.

Primul asalt a fost respins. Nemţii s-au regrupat şi cu puţin înainte de ora 10.00, au atacat din nou. De data aceasta au venit cu artileria grea. „Şi forţau, forţau, forţau, încercând să-şi dea seama unde erau punctele slabe ale liniilor noastre”, îşi amintea Rakitki. Apoi a urmat străpungerea: puncte de comandă au fost cucerite, tranşeele infanteriei călcate cu tancurile. Mitraliorii germani s-au infiltrat în spatele poziţiilor ruseşti. Forţa atacului a fost prea copleşitoare. Posturi de comandă de regiment au fost înconjurate de inamic, unităţi întregi au continuat să lupte, deşi erau încercuite.

Istoricii militari au analizat acest asalt în termenii brutali ai unor tactici ale loviturilor de berbec. Numai că nemţii pregătiseră şi nişte fineţuri mortale, ţintind posturile de comandă ale diviziilor şi cartierul general al armatei, din spatele liniilor frontului. Şi acest lucru a fost posibil prin interceptarea foarte precisă a semnalelor radio ale ruşilor. Nemţii erau cu mult înaintea acestora, în ceea ce priveşte pregătirea specialiştilor în domeniu. Comandantul comunicaţiilor din Armata a 6-a germană, colonelul Wilhelm Arnold, avea un grup de interceptare foarte bine echipat. „Foloseam aparate de recepţie foarte puternice, cu ajutorul cărora căutam frecvenţele radio ale ruşilor, spunea Arnold. Odată ce le găseam, puteam monitoriza canalele de comandă ale armatei lor”.

Mereşko spunea: „Ne temeam să folosim comunicaţiile radio pentru timp mai îndelungat. Nemţii erau capabili să stabilească poziţia aparatelor noastre de transmisie şi apoi să îndrepte loviturile de artilerie sau aviaţia împotriva lor. Dar pe 14 octombrie, n-am avut de ales. Cablurile telefonice se topiseră de la temperatura ridicată cauzată de bombardamente şi făcea imposibilă deplasarea ofiţerilor de legătură de-a lungul liniilor”.

Apărătorii pregătiseră un sistem de rezervă, pentru a

menţine legătura cu forţele lor risipite: „Liniile telefonice dintre unităţile noastre au căzut, se nota în jurnalul de război al Armatei a 62-a, aşa că am trecut la legăturile radio”. În dimineaţa aceea, a fost pus în funcţiune un serviciu radio de urgenţă, operat de pe malul stâng al Volgăi. „Transmiteam ordinele prin sistemul radio, spunea Ciuikov, iar acesta le retransmitea către unităţile de pe malul vestic”. Nemţii anticipaseră un astfel de moment. „A fost pentru prima dată în această bătălie când nemţii au folosit bombe de o tonă, spunea Mereşko. Intenţionau să le utilizeze împotriva celor mai importante posturi de comandă”.

Imediat după prânz, inamicul a lovit. Cartierul general al Diviziei 38, al colonelului Gurtiev din Fabrica Baricada, a fost supus unui tir german intens, foarte precis, de mortiere grele cu multiple ţevi. Buncărul s-a prăbuşit cu totul. 13 sau 14 ofiţeri de Stat-Major au fost ucişi, Gurtiev a fost salvat. La ora 12.30, avioane în picaj au atacat postul de comandă al lui Joludev de lângă fabrica de tractoare.

Rakitki descria ce s-a întâmplat: „Postul de comandă al diviziei noastre era foarte bine protejat: se afla într-o râpă îngustă şi nu puteai ajunge la el decât printr-un tunel săpat adânc, care răspundea într-un alt tunel, la 20 m adâncime, pe care-l săpaseră geniştii noştri. Acolo aveam tot ce ne trebuia: încăperea pentru comunicaţii, biroul meu de operaţiuni şi mai adânc, postul de comandă al lui Joludev. Era foarte bine camuflat împotriva recunoaşterilor aeriene. Brusc, legăturile noastre telefonice au căzut şi am trecut pe comunicaţii radio. Atunci au apărut bombardierele în picaj Stuka, venind drept spre noi şi atacându-ne cu precizie. Ultima mea amintire a fost imaginea acelei bombe imense ricoşând din malul râpei şi o explozie asurzitoare”. Rakitki a fost îngropat în tunel. „După ce a trecut şocul, mi-am revenit. Din fericire, purtam cască în momentul exploziei, aveam şi o lopată lângă mine, la fel şi celălalt tovarăş şi ne-am apucat să ne

croim drum spre suprafaţă. Auzeam sunetul unor lopeţi care săpau de cealaltă parte şi după o jumătate de oră, am fost scoşi de acolo. Dar Joludev fusese îngropat şi mai adânc, peste buncărul său era un munte de pământ. Acolo, dedesubt, se mai aflau cinci oameni şi auzeam sunete care indicau că erau încă vii. Cineva a făcut rost de o ţeavă şi am bătut-o cu ciocanul în pământ, să aibă aer să respire. Apoi ne-am apucat cu toţii de săpat”.

Când a auzit că Joludev fusese îngropat de viu, Ciuikov a trimis o echipă de ofiţeri de la cartierul general, să ajute la salvarea sa. Unul dintre ei era Mereşko: „Ciuikov i-a trimis pe toţi care mai erau disponibili să ajute, inclusiv ostaşii săi de securitate. Nemţii deja începuseră să bombardeze cartierul general al armatei. Nu mai rămăsese nimeni care să-l protejeze, dacă mitraliorii inamici ar fi reuşit să ajungă acolo”.

După cele cinci zile de iad sub combustibilul aprins al rezervoarelor, Ciuikov reuşise să încropească o alternativă pentru cartierul general, ceva mai la nord, în spatele Fabricii Baricada. Era protejat de digul Volgăi, dar artileria şi aviaţia germană îşi căutau acum ţintele. La ora 13.10, în jurnalul de război al Armatei a 62-a, se nota: „Două buncăre ale postului de comandă al armatei s-au prăbuşit. Un ofiţer este îngropat în grămada de pământ, cu picioarele în aer, îl putem scoate cu lopata”. Ciuikov îşi amintea şi el acel tablou groaznic: „Punctul de comandă al regimentului şi posturi de observaţie au fost aruncate în aer de proiectile şi bombe. 30 de oameni au fost ucişi în postul de comandă al armatei noastre. Garda cartierului general n-a reuşit să dezgroape oamenii din adăposturile distruse”. Capacitatea de comandă şi control a Armatei a 62-a se dezintegra. În aceste momente de criză, Ciuikov şi-a trimis şi garda pe care o mai avea, la cartier, pentru a-l ajuta pe Joludev.

Aleksandr Ciuikov vorbea şi el despre acele momente groaznice: „Tatăl meu îşi amintea episoade sfâşietoare din acea zi, cu un fel de umor similar cu al celor condamnaţi la

spânzurătoare. Tensiunea era pur şi simplu de nesuportat. La un moment dat, o bombă de o tonă a căzut lângă buncărul său. Explozia a avut atâta forţă, încât l-a lăsat inconştient. Când şi-a venit în simţiri, o vreme n-a putut să vadă nimic. Îşi dădea seama că era pe jumătate îngropat în pământ şi simţea miros de fum. Primul lui gând a fost: *Sunt încă în viaţă*. Al doilea: *Undeva pe aici trebuie să fie o sticlă de votcă*. A început să pipăie în jur, în căutarea ei. Deodată, a auzit o voce: *Ce căutaţi*? Era vocea lui Krîlov. *Ei, caut şi eu ceva*. Krîlov a insistat: *Căutaţi sticla de votcă*. Şeful său de Stat-Major a continuat: *N-o mai căutaţi. Tocmai am terminat-o eu*!”

Puţin după ora 15.00, Joludev, comisarul său, Şcerbina, şi ofiţerul politic al diviziei au fost scoşi de sub pământ. Rakitki relata: „Era o minune că-i văd în viaţă. Pe Şcerbina îl cunoşteam foarte bine, aşa că l-am întrebat cum a fost. Avea un deosebit simţ al umorului şi întotdeauna se străduia să înveselească oamenii. Dar acolo, sub pământ, pe jumătate îngropat şi înconjurat numai de dărâmături, chiar şi pentru el a fost o încercare dificilă. Joludev începuse să se cam resimtă: *Nu m-am gândit niciodată să mor în chipul acesta*, a spus el, *îngropat în propriul meu buncăr*. Şcerbina a încercat să-i mai ridice moralul: *N-avem timp de îngropăciune, luptăm mai departe*. Remarca lui n-a avut niciun ecou. Atunci Şcerbina a avut un moment de fericită inspiraţie. S-a întors spre neajutoratul ofiţer politic: *Ar trebui să fii fericit acum. În ultimele două săptămâni m-am străduit din răsputeri să scap de prelegerile tale nenorocite. Ei bine, acum te bucuri de audienţă, că tot suntem prizonieri aici*. Am izbucnit cu toţii în râs. *Şi în momentul acela*, spunea Şcerbina mai departe, *ne-am hotărât să nu ne lăsăm sufocaţi, să rezistăm, şi am început să cântăm*:

Fraţilor, este lucru mare să trăieşti şi când generalul e cu noi Este păcat să te-ntristezi!

Şi tocmai ecoul acelui cântec ne-a făcut să ne dăm seama că cei de dedesubt erau încă vii”.

Bucuria că i-au scos pe Joludev şi pe camarazii săi din buncărul prăbuşit n-a ţinut prea mult. Rakitki a continuat: „Tocmai vorbeam cu Şcerbina de câteva clipe, când am auzit răpăitul unor focuri de automat. Câţiva nemţi au apărut pe buza râpei. Inamicul venea să ne termine. S-a stârnit un adevărat infern: răniţii se târau după tufişuri să se adăpostească, alţii se căţărau în patru labe pe pantele râpei să-i lichideze pe invadatori. Am auzit un strigăt de avertisment: *Vin şi alţii*! *Joludev, încă oarecum şocat, m-a strigat*: *Rakitki, ia-l pe Suferin* (*şeful Statului-Major*), *formează o grupă de asalt şi termină cu ei. Trebuiesă-i lichidezi*!”.

Era ora 15.25. Din ofiţerii Statului-Major al diviziei şi oamenii din securitatea cartierului general al armatei s-a format o grupă. „Am ajuns pe buza râpei exact la timp, relata mai departe Rakitki. Nemţii se aflau la doar vreo 30 m distanţă. Erau trei grupe: vreo 20 în mijloc şi câte cinci pe flancuri. Suferin ne-a ordonat imediat: *Trageţi din mers, gardă înainte*! Ne-am concentrat focul pe flancuri, apoi ne-am repezit la cei din centru, izbindu-ne de ei din mers. Îmi amintesc că Suferin, aflat lângă mine, a smuls o armă din mâna unui soldat, a străpuns un neamţ cu baioneta şi apoi l-a aruncat în spate. A urmat o luptă aprigă, dar am reuşit să-i lichidăm pe toţi”.

Suferin a fost grav rănit. „L-au dus înapoi în râpă şi personalul nostru medical a încercat să-l salveze, îşi amintea Rakitki, dar fără niciun rezultat. Pe când zăcea pe moarte, părea să plece departe. *Tovarăşi, a murmurat el, vă doresc fericire*!”

De fapt, apărarea ruşilor nu mai era coordonată în niciun fel. După ce Joludev fusese îngropat în buncăr şi întregul său echipament de comunicaţii scos din funcţiune, Cartierul general al armatei a încercat să ia legătura cu unităţile risipite ale diviziei sale, dar era o misiune aproape fără speranţă. Pentru scurt timp, a fost reluată legătura telefonică şi astfel Ciuikov a putut să contacteze unul dintre regimentele vecine: îşi pierduseră

comandantul, dar continuau să lupte. Ciuikov a reuşit să comunice cu ofiţerul care era acum la comandă. Rostea cuvintele rar, subliniind fiecare vorbă. Ştia că nu mai exista niciun fel de rezerve şi nu putea să le ofere niciun ajutor, dar voia să ajungă la sufletul oamenilor săi. Mesajul lui simplu de încurajare nu a fost uitat: „Ai reuşit să rezişti atacului lor. Acum comanzi regimentul în nişte condiţii de iad, cum nu s-au mai pomenit. Mulţumesc, prietene. Te îmbrăţişez şi îţi urez mult noroc!”

Soldaţii care nu fuseseră înconjuraţi s-au retras spre curtea din faţă a fabricii de tractoare. Nu primiseră niciun ordin să facă aceasta, era o reacţie pur şi simplu instinctivă. Oamenii Diviziei 112, care luptau alături de Divizia Gardă a lui Joludev, s-au grupat în faţa fabricii. Aleksandr Fortov îşi amintea: „Mai aveam puţine arme antitanc. Ştiam că în interiorul fabricii de tractoare nu exista nicio linie de apărare şi nemţii aveau să încerce să pătrundă cu ajutorul tancurilor. Trebuia să-i oprim. Ne-am instalat artileria chiar în porţile fabricii”.

Curând, lui Fortov i s-au alăturat şi alţii şi a început cea mai groaznică luptă de rezistenţă. „Divizia noastră a primit întăriri şi acum eram vreo 2000 de oameni, ceea ce pentru standardul de la Stalingrad era un adevărat lux, dar cei mai mulţi au murit acolo, în faţa fabricii de tractoare. Am respins primul atac. Am trăit acolo un moment pe care o să mi-l amintesc mereu. Printre noi se aciuase şi un puşti, un orfan, Vania, pe care noi l-am poreclit Gavroche al Stalingradului, pentru că ne amintea de haimanaua lui Victor Hugo. Vania împlinea misiuni de recunoaştere sau ne ajuta să cărăm muniţia. Într-un moment de acalmie a luptelor, a venit la comandantul nostru, locotenentul Ocikin, şi i-a făcut cadou ceva care-i atrăsese lui atenţia printre dărâmăturile luptelor. Era o oglindă laterală metalică, lucioasă, care căzuse de la vreun tanc german, iar lui Vania i se păruse nespus de frumoasă. Ocikin şi-a pus-o distrat în buzunarul de la piept. Puştiul nostru a murit la următorul atac, iar Ocikin a fost şi el lovit de un

glonţ, dar a ricoşat în bucata aceea de oţel, din buzunarul de la piept. Cadoul acela a salvat viaţa comandantului nostru”.

La ora 16.20, tancurile germane şi mitraliorii au pătruns în fabrica de tractoare.

Consiliul de război

Cei care supravieţuiseră din cartierul general al lui Joludev s-au regrupat în jurul râpei. Din nişte buncăre au fost recuperate mai multe piese şi a putut fi stabilită o legătură telefonică cu cartierul general al armatei. Rakitki spunea: „Eram lângă Joludev, când Ciuikov a răspuns. Îmi amintesc uşurarea din vocea sa. *Ei, băieţi, ce mai faceţi*? a întrebat. El şi Joludev au discutat preţ de câtva minute. *Vino şi raportează*, i-a spus Ciuikov. *Lăsaţi-mă întâi să văd care este situaţia*... după *acea vin*, *i*-a răspuns Joludev. Dar verificarea situaţiei nu era o misiune foarte uşoară. Habar nu aveam ce era cu oamenii noştri. La început, n-am primit răspuns de la niciunul dintre regimente, a continuat Rakitki. Unul dintre trofeele noastre era un aparat de transmisiuni radio capturat de la nemţi. Acum îl foloseam, căutând pe diferite frecvenţe, încercând să stabilim un contact. Eu stăteam cu o hartă în mână lângă Joludev, să marchez poziţiile unităţilor, dacă reuşeam să le găsim. Căutam pe oricine puteam găsi, batalioane, chiar companii care încă mai rezistau. N-am mai folosit sistemul de mesaje cifrate, ci pur şi simplu întrebam: Unde *sunteţi? Unde sunteţi? Şi* asta încontinuu. Şi am început să primim şi răspunsuri. Primul a fost de la Regimentul 108. Postul lor de comandă fusese împins înapoi până la o clădire cunoscută sub numele de Casele profesorilor. Erau înconjuraţi din toate părţile şi germanii aduseseră acum tancuri... toată lumea lupta. Apoi a intrat Regimentul 118: Suntem î*ncercuiţi în fabrica de pâine*. C*omand*an*tul de regi*m*en*t *luptă a*lături *de oame*nii *lui în* p*rim*a *linie.* A*poi a*m auzit că Regimentul 114 încă mai lupta undeva lângă fabrica de silicaţi. Şi pe aceştia îi înconjuraseră nemţii”.

Divizia 37 Gardă suferise pierderi cutremurătoare.

Inamicul reuşise să-i străpungă liniile şi nu mai existau rezerve pentru a astupa breşele. Unul dintre regimentele şubrezite – Regimentul 524 – fusese în aşteptare pe o linie de apărare de rezervă, dar acum era angajat în lupta om la om, pe străzile coloniei muncitorilor. La ora 17.00, a fost lansat un contraatac disperat dinspre fabrica de tractoare. Nu mai erau valizi decât 80 de oameni pentru misiunea aceasta, iar ei nu reuşeau deloc să înainteze: au fost bombardaţi şi mitraliaţi imediat de aviaţia germană. Infanteria şi tancurile inamice erau deja în interiorul fabricii de tractoare. Unităţile lui Joludev fuseseră frânte şi izolate, dar continuau să lupte.

În seara aceea, devreme, Joludev şi Rakitki au reuşit să-şi croiască drum spre cartierul general al armatei. În timp ce se deplasau de-a lungul malului Volgăi, bombardamentele şi tirurile artileriei continuau fără milă. L-au găsit pe Ciuikov refugiat într-un adăpost improvizat. Joludev a fost chemat înăuntru, Rakitki a rămas la uşă, care era de fapt o simplă foaie de cort: putea vedea şi auzi totul, a fost astfel martor la cel mai important consiliu de război al armatei, din toată bătălia.

„Ciuikov era la o măsuţă, relata Rakitki. Krîlov şi Gurov stăteau de o parte şi de alta. Ciuikov l-a chemat pe Joludev înăuntru şi i-a cerut să raporteze. Acesta a desfăcut o hartă şi a indicat diferite poziţii ale trupelor noastre. *Am verificat ce am putut*, a spus el în încheiere. *Oamenii noştri sunt antrenaţi să lupte în încercuire*. *Vor continua să reziste*. *Regula a rămas aceeaşi*: *niciun pas înapoi*! Ciuikov s-a uitat la el: *Care este situaţia la fabrica de tractoare*? l-a întrebat. *Nemţii au cucerit-o sau* nur

Fabrica de tractoare avea două niveluri. Germanii striviseră apărarea disperată de jos, de la porţile fabricii şi apoi se repeziseră spre nivelul superior. „Inamicul se află în interior, i-a răspuns Joludev. Luptele continuă”. Dar în fabrică nu mai erau decât vreo câteva unităţi, o mână de oameni din Regimentul 524, un grup restrâns de la NKVD şi un batalion de muncitori şubrezit şi acela. Nemţii

îngrămădiseră acolo peste 100 de tancuri urmate de infanterie şi forţele lor înaintau sprijinite de avioane de bombardament Stuka zburau la joasă înălţime. Era limpede că aveau să ajungă la malul Volgăi şi să despartă Armata a 62-a în două. Joludev şi-a terminat raportul şi s-a lăsat linişte timp de câteva momente. Soldaţii săi luptau cu un curaj uimitor, dar confruntarea era copleşitoare. Divizia 37 fusese strivită de forţa atacului german. Şi totuşi oamenii săi încă mai rezistau.

„Emoţia din acel adăpost era aproape materială, îşi amintea Rakitki. Apoi Gurov n-a mai putut să se abţină. Adânc mişcat, s-a apropiat de Joludev şi l-a îmbrăţişat: *Buni băieţi, buni băieţi*! repeta întruna. O *divizie împotriva a cinci divizii*. *Toată armata numai* despre *asta vorbeşte*. Brusc, Ciuikov s-a ridicat de la masă, i-a dat pe Gurov şi Krîlov deoparte, şi l-a îmbrăţişat şi el pe Joludev: *Am crezut într-adevăr în divizia dumitale*, i-a spus el. *Ştiam că o să fiţi nemaipomeniţi*

Apoi au venit veştile care confirmau temerile tuturor. În jurnalul de război al Armatei a 62-a se consemna scurt: „Inamicul a atins Volga în apropierea fabricii de tractoare. Frontul armatei este rupt”. Toţi s-au înghesuit în jurul hărţii oraşului. Ciuikov a întrebat: „Ce crezi că va face inamicul mai departe?” Joludev a arătat spre cartierul Spartanovka: „Cred că va trimite nişte forţe în nord, de-a lungul Volgăi, ştie că acolo unităţile noastre sunt slabe, reduse ca efectiv. Speră să poată anihila grupul lui Gorohov. Dar grosul forţelor sale le va împinge spre sud, pentru a pătrunde spre Fabrica Baricada”. Ciuikov asculta cu atenţie: „Cred că vor folosi două divizii Panzere – Diviziile 16 şi 24 – sprijinite de infanteria Diviziei 305. Vor încerca să ne anihileze cu totul”. Ciuikov s-a uitat apoi la Joludev: „Ai dreptate, bine gândit, i-a spus el. Trebuie să-i împiedicăm să pătrundă în Fabrica Baricada”. S-a întors apoi spre Krîlov: „Putem să organizăm o linie de apărare undeva în zonă?” Krîlov a cercetat atent harta şi apoi a indicat nişte linii de cale ferată care treceau printre cele

două fabrici: „Dacă nemţii îşi continuă atacul în noaptea aceasta, nu vom avea timp să săpăm tranşee, a spus el. Tragem un şir de vagoane pe calea ferată şi încercăm să adunăm nişte trupe în jurul lor. Altceva nu mai putem face”.

Aceste măsuri improvizate în grabă nu aveau să oprească o ofensivă germană în forţă. La ora 21.00, s-a auzit deodată un vuiet care creştea continuu: începuse un baraj de artilerie, urmat de bombardamente. Inamicul relua ofensiva. Ciuikov a privit în jur la fiecare: „Credeţi că va aduce încă o divizie?” Paulus avea o divizie proaspătă, Divizia 79, pe care n-o aruncase încă în luptă. Armata a 62-a nu mai avea niciun fel de rezerve să oprească atacul.

„Brusc, ne-a cuprins pe toţi disperarea, îşi amintea Rakitki. Nu ne dădeam seama cum am mai fi putut rezista. Cele mai multe unităţi ale Diviziei 37 Gardă erau înconjurate. Mai aveam un batalion de amestecătură care lupta cu nemţii la parterul fabricii de tractoare. Aceasta era situaţia: rezerve nu mai aveam şi linia noastră de apărare era în întregime supusă presiunii intense a inamicului. Dacă încercam să retragem vreo unitate, toată lina cădea şi inamicul ar fi putut pătrunde prin altă parte. Lui Ciuikov şi Krîlov nu le mai rămăseseră la dispoziţie decât un mic batalion de marinari, cu efectiv mult redus. Disperare curată”.

Ciuikov s-a întors spre Joludev: „Vă cer, i-a spus el simplu, vă rog, vă rog încercaţi să creaţi un fel de linie de apărare. Nu-i lăsaţi să ajungă la Baricada. O să vă trimit tot ce mai am”. Rakitki a fost izbit de o nuanţă anume din aceste cuvinte de rugăminte: „Ciuikov folosea acum persoana a doua plural, îşi amintea Rakitki. Parcă nu mai vorbea ca un comandant de armată, ci ca un frate, ca un prieten”. Joludev s-a îndreptat spre uşă: „Iau un automat şi mă duc să organizez linia de apărare, a răspuns, şi chiar a făcut şi o glumă. Sunt un tip înalt, aşa că oamenii o să se strângă uşor în jurul meu”. Ciuikov s-a arătat surprins, a făcut un pas înainte şi l-a îmbrăţişat şi sărutat pe Joludev:

„Vă cred”, i-a spus el râzând. Rakitki îşi amintea: „Şi în toată disperarea care ne cuprinsese, acesta a fost un moment minunat”.

Dar după plecarea lui Joludev şi Rakitki, situaţia s-a deteriorat şi mai mult. „Am primit veşti rele despre regimentele noastre, spunea Rakitki. Speraserăm ca unii dintre ai noştri să reuşească să spargă încercuirea, la adăpostul întunericului, şi să ni se alăture. Dar erau pe cale de a fi copleşiţi cu totul de inamic. Şi, în plus, se părea că batalionul de marinari nu răspundea ordinelor cartierului general. Nu puteam încropi împreună cu ei o linie de apărare”.

În cele din urmă, jurnalul de război al Armatei a 62-a consemnează sporadice legături cu regimentele lui Joludev, puţin după ora 21.00. Regimentul 118 rezista în clădirea unei şcoli: se lupta cu 12 tancuri germane şi mai multe companii de infanterie, deşi nu mai rămăseseră decât 20 de oameni din tot efectivul. Nemţii pătrunseseră în postul de comandă al Regimentului 109 şi ofiţerii cartierului general al acestuia luptau acum om la om. Regimentul 114 nu era de găsit. În jurnal se nota, în concluzie: „Bombardamentele nu s-au oprit la lăsarea nopţii. Inamicul introduce forţe noi şi-şi dezvoltă ofensiva spre sud. Linia noastră şi poziţiile din spate se află sub un bombardament şi tir de artilerie continuu”.

Acum s-a ivit o situaţie de criză care n-a apărut în nicio relatare a bătăliei. Apărarea Stalingradului avea o lege: Ciuikov a stat pe malul de vest al Volgăi, prezenţa cartierului general acolo era o dovadă vitală că armata va rămâne pe poziţii şi va rezista. Un veteran, Anatoli Kozlov, spunea: „Era interzis să traversezi Volga fără aprobare, pentru că a rămâne pe malul de vest devenise un simbol al hotărârii de a apăra oraşul. A traversa pe malul celălalt însemna capitulare”.

Era o atitudine atât de sensibilă încât, într-o împrejurare, Ciuikov a refuzat chiar şi el să traverseze fluviul, deşi cartierul general ardea de la rezervoarele de

combustibil aprinse, aşa cum a refuzat o atât de râvnită baie sau să-şi schimbe hainele: „Tentaţia era foarte mare, dar am refuzat, mărturisea chiar Ciuikov. Ce-ar fi gândit soldaţii văzându-l pe comandantul armatei plecând spre malul stâng, în astfel de momente dificile?”

Dar acum tensiunea acumulată începea să-şi spună cuvântul. „Trăiam de la o oră la alta, de la un minut la altul”, i-a mărturisit Ciuikov lui Grossman. Se chinuia să comunice cu unităţile armatei sale şi să organizeze apărarea în condiţii cu adevărat disperate. Ciuikov i-a recunoscut lui Grossman cât de neajutorat se simţise în calitate de comandant, când cablurile de legătură telefonică fuseseră distruse de tirul artileriei, când ofiţerii de legătură era doborâţi, dar şi cohorta de frustrări şi temeri care-l copleşeau: „O senzaţie care te zdrobeşte. În jurul tău, rafale şi trăsnete. Trimiţi un ofiţer de legătură să afli ce se întâmplă şi acela este ucis. Atunci începi de încordare să te cutremuri din toate mădularele… Momentele cele mai groaznice erau când stăteai acolo ca un idiot şi luptele clocoteau în jurul tău, iar tu nu puteai să faci nimic”.

La ora 21.40, Ciuikov a trimis un comunicat urgent către conducerea Frontului Stalingrad. Conţinutul cu totul remarcabil al acestui mesaj abia acum poate fi dezvăluit: „Armata este împărţită în două. Cartierul general este la 800 m de inamic.

Controlul asupra luptelor este menţinut doar cu ajutorul legăturilor radio de pe malul stâng (de est) al fluviului. Cele telefonice continuă să fie întrerupte. Sistemul nostru de comunicaţii se destramă. Vă cer permisiunea să mă mut la postul de comandă de urgenţă de pe malul stâng (de est), în această noapte, altfel comanda (armatei) este imposibilă”.

Cererea i-a fost refuzată, scurt: „Ordinul şefului Marelui Stat-Major al cartierului general al frontului: comandantul frontului ordonă comandantului Armatei a 62-a să rămână pe malul de vest (malul drept) al Volgăi”.

Mai târziu, în aceeaşi noapte, Ciuikov a primit un telefon de la Hruşciov. El şi Eriomenko îl numiseră comandant, cu condiţia să apere oraşul sau să-şi dea viaţa încercând s-o facă. Hruşciov mai telefonase o dată la cartierul general al armatei, în alt moment critic al bătăliei, în seara de 27 septembrie. Acum, pe 14 octombrie, conform relatărilor lui Ciuikov, au avut o discuţie despre ameninţarea germană asupra poziţiilor de la fabrica de tractoare, după care Hruşciov a subliniat din nou importanţa strategică şi militară a Stalingradului, insistând că trebuia apărat cu orice preţ. Ciuikov i-a spus despre lipsa cronică a muniţiilor şi „s-a plâns de dificultăţile de a coordona armata, când liniile telefonice luaseră foc, iar echipamentul radio fusese distrus odată cu posturile de comandă”.

În memoriile scrise ale lui Ciuikov, discuţia telefonică s-a încheiat cu un fel de înţelegere reciprocă: Hruşciov a acceptat ideea că Ciuikov nu avea mijloacele de a recuceri partea ocupată de nemţi a fabricii de tractoare şi a promis să trimită muniţie şi apărători. Este interesant de reţinut că Ciuikov a amintit discuţia telefonică, drept dovadă că STAVKA – Înaltul Comandament Sovietic – era îngrijorat de situaţia apărării din oraş. Telefonul lui Hruşciov fusese prezentat ca o misiune de a afla care era situaţia, ca răspuns la îngrijorarea superiorilor săi. Dar acum reiese că cererea disperată a lui Ciuikov adresată Frontului Stalingrad – prin care solicita transferarea cartierului său general pe malul de est al Volgăi – a fost, de fapt, motivul telefonului lui Hruşciov. Probabil că discuţia s-a purtat în cu totul alţi termeni decât cei consemnaţi în relatarea oficială. Ţinând seama de temperamentul lui Ciuikov şi de tensiunea sub care trăia acum, este uşor de imaginat schimbul fără ocolişuri de opinii, în vreme ce Hruşciov repeta întruna că în situaţia dată, comandamentul armatei trebuia să rămână în oraş, iar Ciuikov repetând cu tărie că deteriorarea rapidă a situaţiei făcea imposibilă coordonarea armatei, dacă nu se muta cartierul general pe

celălalt mal.

Pe 15 octombrie, la ora 1.00, în jurnalul de război al Armatei a 62-a este consemnat Ordinul Militar 205. Acesta dădea instrucţiuni diferitelor divizii ale armatei, instrucţiuni care luaseră o formă coerentă. Întotdeauna aceste ordine erau emise sub autoritatea consiliului armatei – Ciuikov, în calitate de comandant al Armatei a 62-a, Krîlov, ca şef al Statului-Major, şi Gurov, comisar. Această procedură era standard. Totuşi, Ordinul 205 n-a fost emis sub semnătura lui Ciuikov, Krîlov şi Gurov, ci, în mod cu totul excepţional, sub semnătura lui Krîlov şi a doi dintre ofiţerii operaţionali ai Statului-Major, Eliseev şi Zaliziuk.

Era unul dintre cele mai importante ordine ale întregii bătălii. El indica amplasamentul pentru constituirea unei linii de apărare la sud de fabrica de tractoare, de-a lungul căii ferate şi specifica chiar şi unităţile care vor fi poziţionate pentru apărarea acestei linii a frontului. Îi obliga pe toţi comandanţii de divizii la alertă maximă, pentru respingerea unei ofensive germane majore pe la ora 5.00. Este de neconceput ca un astfel de ordin să nu fie emis sub autoritatea lui Ciuikov, dacă mai era comandant al armatei.

Ordinul 205 indică un şir de evenimente remarcabile care n-au fost dezvăluite, au avut loc după convorbirea telefonică: Hruşciov şi Eriomenko au hotărât demiterea lui Ciuikov din funcţia de comandant al Armatei a 62-a şi l-au înlocuit cu Krîlov. O astfel de decizie parcă oglindeşte soarta predecesorului lui Ciuikov, Lopatin, care a fost, de asemenea, înlăturat, în cursul luptelor, de conducerea Frontului Stalingrad, pentru că încercase o retragere neautorizată, pe motiv că acţiunea era mai avantajoasă din punct de vedere militar (pe 6 septembrie 1942) şi atunci a fost înlocuit de Krîlov.

Probabil că nu vom afla niciodată întreaga poveste a ceea ce s-a întâmplat pe 14 octombrie 1942. Aceste noi dezvăluiri indică faptul că la capătul celei mai îngrozitoare

zile din istoria bătăliei Stalingradului, în situaţia în care apărătorii erau în faţa unui asalt total al forţelor germane, comandantul care i-a însufleţit tot timpul a fost pentru scurtă vreme demis.

Ziua hotărâtoare în dimineaţa de 15 octombrie, nemţii au reluat asaltul. Aveau trei obiective: să menţină presiunea asupra Grupului lui Gorohov, în Spartanovka, să cureţe fabrica de tractoare de ultimii apărători şi, cel mai important, să dezvolte ofensiva lor spre sud, de-a lungul Volgăi, spre baricada. Paulus venise acum la Stalingrad, se întâlnea cu şefii diviziilor sale şi urmărea personal asaltul.

În dimineaţa aceea, Ciuikov era din nou comandant al Armatei a 62-a. Acceptând posibilitatea de a fi fost demis cu numai câteva ore înainte, pare o extraordinară răsturnare de situaţie. S-ar putea ca Hruşciov şi Eriomenko să fi reconsiderat lucrurile, la lumina zilei, şi să fi hotărât că în acea situaţie de criză, nu era cel mai nimerit moment pentru a înlătura comandantul trupelor de apărare. Dar mai există şi o altă explicaţie mult mai dramatică: s-ar putea ca decizia lor să fi fost contramandată de înaltul Comandament al lui Stalin.

La 13 octombrie, ziua de dinaintea marii ofensive germane, Stalin a fost foarte alarmat de situaţia de la Stalingrad. Îşi însuşise punctul de vedere, imediat ce devenise evident, că acum continuarea rezistenţei în oraş era vitală pentru ca plănuita contraofensivă sovietică să aibă vreo şansă reală de succes. Şi socotea că fusese decisiv faptul că Eriomenko greşise atunci când nu-i oferise lui Ciuikov suficient sprijin şi întăririle necesare. John Erickson ne oferă un tablou vital al situaţiei: „Cu acest prilej, Stalin şi-a descărcat furia asupra lui Eriomenko pe care l-a socotit vinovat de a nu-şi fi îndeplinit îndatoririle aşa cum trebuia: în loc să-i ofere lui Ciuikov tot ajutorul de care dispunea, Eriomenko a reţinut pe malul de est trupe pe care Stalin le desemnase anume pentru apărarea oraşului. El i-a dat dispoziţii lui Vasilievski să-i ordone lui Eriomenko, *în numele STAVKA* (Înaltul

Comandament Sovietic), să se ducă personal la cartierul general al lui Ciuikov să investigheze *adevărata situaţie* şi să decidă ce ajutor îi trebuia lui Ciuikov să reziste, în acele zone ale Stalingradului pe care trupele sovietice le mai deţineau încă".

Erickson mai adaugă că Eriomenko, îmboldit de Stalin, a fost în cele din urmă de acord să facă o inspecţie pe 15 octombrie, deşi, din pricina intenselor bombardamente şi tiruri de artilerie, n-a traversat cu adevărat Volga decât în noaptea de 16. Vasilievski i-a dezvăluit în mod confidenţial scriitorului Konstantin Simonov care se afla la Stalingrad în acea perioadă, elemente care îl sprijineau pe Ciuikov şi erau foarte critice la adresa lui Eriomenko: „Atunci apărarea noastră trecea printr-o perioadă foarte grea, Ciuikov se agăţase la propriu de buza oraşului, iar Stalin hotărâse că era vital ca Eriomenko să se ducă personal la Ciuikov. Eriomenko s-a străduit două zile întregi să găsească o soluţie ca să evite împlinirea acelui ordin".

Dacă intervenţia lui Stalin dusese la anularea destituirii – şi Hruşciov trebuia să informeze cartierul general al Armatei a 62-a asupra acestei noi situaţii –, atunci înseamnă că relatarea scrisă a lui Ciuikov, despre conversaţia telefonică şi despre presupusa *înţelegere reciprocă*, a fost de fapt o încercare foarte diplomatică de a prezenta un eveniment care ar fi declanşat un adevărat cutremur dacă ar fi devenit cunoscut. Se pare că Ciuikov a înţeles ceea ce se întâmpla, într-o măsură remarcabilă, atunci când comenta: „Din acea discuţie era clar că STAVKA era îngrijorată de situaţia din oraş şi a cerut Consiliului frontului, lui Nikita Hruşciov în particular, să limpezească lucrurile".

În această vreme, situaţia Armatei a 62-a era incredibil de critică. Fuseseră introduse în luptă noi efective germane, iar atacul lor evolua de-a lungul Volgăi. Liniile de apărare ce protejau cartierul general erau foarte şubrede. Rakitki a fost sincer în legătură cu încercarea de

a muta marinarii Brigăzii 92 – una dintre cele mai slabe unităţi ale armatei – în linia de apărare a Baricadei, stabilită prin Ordinul 205: „Am descoperit că şi comandantul brigăzii a refuzat să se supună ordinului. A trebuit să fie arestat, iar ofiţerul politic, Nikitin, l-a înlocuit, pentru ca, în cele din urmă, marinarii să se poziţioneze pe linia stabilită. Nu aveam prea multe speranţe că vor reuşi să-i oprească pe nemţi”.

Acum Ciuikov a făcut încă o încercare de a obţine aprobarea pentru transferul cartierului său general pe malul de est al Volgăi. Este relevant să comparăm ce s-a întâmplat, de fapt, cu versiunea evenimentelor din memoriile sale despre bătălie: „Pe 15 octombrie, inamicul a aruncat noi efective în luptă şi a continuat să-şi îndrepte atacul în forţă, spre nord şi sud, de-a lungul Volgăi… Grupul Nord, sub comanda colonelului Gorohov, fusese înconjurat şi lupta împotriva unui inamic superior numeric… Divizia lui Joludev (37), care suferise lovitura principală a ofensivei, era frântă în mai multe secţiuni, luptând în garnizoane separate în colonia fabricii de tractoare şi în vecinătatea străzii Minusinskaia. Divizia lui Gorişnîi (95) suferise şi ea pierderi grele… Inamicul care înainta spre sud ameninţa să apară în spatele diviziei lui Gorişnîi şi să ajungă la postul de comandă al armatei. Prin breşele create între unităţi, se strecuraseră germani cu automate: garda cartierului general a intrat în acţiune”.

Ciuikov a arătat şi el foarte clar cât de fragilă era situaţia sa atunci: „În aceste lungi ore de lupte, Paulus n-a mai avut niciun batalion de rezervă să năvălească pe cei 300 m care mai rămăseseră şi să ajungă la postul de comandă al armatei. Doar 300 m, dar noi nu aveam de gând să ne retragem…” Apoi se face referire la o altă cerere adresată Frontului Stalingrad: „Am cerut comandamentului frontului permisiunea de a trimite mai multe secţii ale cartierului general spre postul de comandă de urgenţă, de pe malul stâng, în condiţiile în care întregul consiliu rămânea în oraş, pentru cazul în care postul de

comandă al armatei avea să fie distrus. Şi am primit răspuns: Nu a*pro*b*ăm ace*a *stă cer*e*rer*.

Acum avem posibilitatea de a dezvălui conţinutul real al celei de-a doua cereri către Frontul Stalingrad, la 15 octombrie 1942, ca şi răspunsul la aceasta: „Inamicul introduce noi forţe de infanterie şi tancuri şi se apropie de Grupul Nord al lui Gorohov. În acelaşi timp, germanii îşi dezvoltă lovitura spre sud, ajungând la Minusinsk. Diviziile 37 şi 95, cu un efectiv total de 200 de oameni, nu pot împiedica inamicul să înainteze spre sud şi să ajungă la cartierul general al armatei şi în spatele Diviziei 308. Situaţia s-a înrăutăţit. Nu mai este posibil să rămânem la postul nostru de comandă. Permiteţi transferul acestuia pe malul stâng, de est, nu mai avem unde ne retrage”.

„Hotărârea comandantului frontului, Eriomenko, către tovarăşul Ciuikov: Cererea se respinge. Cartierului general al comandantului trebuie să rămână la Stalingrad. Se întreprind măsuri pentru transportarea întăririlor – Divizia 138 – pentru sprijinirea trupelor care luptă pe malul drept, de vest, al Volgăi. De îndeplinit în noaptea de 15 octombrie”.

Acum era disponibilă pentru Stalingrad o nouă divizie, Divizia 138 a lui Liudnikov. Era o recunoaştere tacită că Eriomenko greşise neoferindu-i lui Ciuikov mai mulţi oameni înainte de ofensiva germană. Dar numai un singur regiment era pregătit să traverseze Volga în noaptea de 15 octombrie. Restul diviziei urma să ajungă în oraş cu 24 de ore mai târziu. Sosirea acesteia coincidea cu întârziata vizită a lui Eriomenko la cartierul general al Armatei a 62-a. Dar până atunci Ciuikov trebuia să reziste. Este fascinant să compari memoriile lui Ciuikov cu adevărul faptelor reale. Ar fi fost foarte dureros pentru el să recunoască public – indiferent pentru cât de scurt timp şi oricât de lesne de înţeles ar fi fost pentru situaţia de atunci – că îşi pierduse încrederea că apărarea oraşului va rezista. În perioada sovietică toate memoriile militare au fost cenzurate şi rescrise şi nu se permitea nimănui să

recunoască deschis că Stalingradul ar fi putut să cadă în mâinile inamicului, dar, în intimitatea familiei şi în faţa tovarăşilor săi veterani, Ciuikov a fost cinstit şi a recunoscut disperarea sa şi a supravieţuitorilor cartierului său general: „Ne aşteptam cu toţii să murim”, a mărturisit Mereşko simplu. Cartierul general pierduse legătura cu restul armatei: „Nu mai exista niciun fel de sistem de apărare organizată”, a continuat Mereşko. Jurnalul de război al Armatei a 62-a consemna sumbru: „Postul de comandă este acum ţinta directă a artileriei şi bombelor. Mulţi ucişi şi răniţi. Nu se ştiu pierderile armatei noastre, nu pot fi numărate”. Mai târziu, în acea după-amiază de 15 octombrie, Ciuikov l-a chemat pe fratele său mai mic, Fiodor, care lucra în Statul-Major al cartierului general. Comandantul Stalingradului era hotărât să moară apărând oraşul: „Următoarele 24 de ore vor fi critice”, a început Ciuikov să-i spună aproape în şoaptă, apoi s-a oprit o clipă. Cei doi s-au privit în ochi. Apoi tonul vocii i s-a schimbat şi îi vorbea ca de la frate la frate: „Fiodor, unul dintre noi doi trebuie să scape cu viaţă. Când nemţii vor pătrunde şi aici, am să iau automatul şi o să opun o ultimă rezistenţă pe marginea Volgăi. N-o să mă predau niciodată, o să mor luptând. N-o să părăsesc niciodată oraşul”.

A urmat o pauză. Ciuikov a început să caute ceva şi, în cele din urmă, a scos la iveală un plic: „Să-i dai asta Valentinei (soţia lui, Valentina, locuia la Kuibîşev), i-a spus Ciuikov. O scrisoare în care-i spun la revedere”. A urmat o altă pauză: „Fiodor, a adăugat el, după ce traversezi fluviul stai şi aşteaptă. Nemţii ne vor ataca din nou înainte să ajungă întăririle la noi. Uită-te mâine-dimineaţă dacă mai suntem aici. Dacă ne mai vezi, întoarce-te şi distruge scrisoarea”. Era un moment al disperării. Dar Ciuikov a zâmbit deodată şi s-a uitat gânditor la Fiodor: „Dacă mai suntem aici şi mâine-dimineaţă, înseamnă că învingem”.

A fost săpată o linie de tranşee şi adăposturi, într-o disperată încercare de a întârzia înaintarea nemţilor. Ofiţerul de informaţii al Diviziei 24 Panzere raporta că cele

mai multe dintre trupele inamicului care asigurau apărarea acestei poziţii erau formate din oameni din serviciile auxiliare ale ariergărzii, fără prea multă instrucţie.

Observatorul de artilerie, Mihail Rabinovici, a fost chemat la cartierul general al lui Ciuikov, în acea seară. Bateria sa, de pe insula Zaiţevski, era vestită pentru acurateţea tirurilor sale. Unul dintre primele sale succese fusese distrugerea unei poziţii de mortiere de pe Kurganul lui Mamai. Ciuikov l-a salutat la intrare şi apoi a trecut direct la subiect: „Ne aşteptăm ca infanteria germană să pătrundă poziţia noastră şi să cucerească apoi cartierul general”. Rabinovici n-a scos un cuvânt. Ciuikov l-a condus în buncăr: „Ţi-am pregătit un loc aici. Ai la dispoziţie un operator radio. Iei legătura cu bateria ta, le dai coordonatele noastre şi-i pui în stare de alertă. Când nemţii vor pătrunde aici, cere-le o lovitură de artilerie asupra postului nostru de comandă. Corectează-le tirul… tot ce e aici trebuie distrus”.

Rabinovici a fost şocat de calmul ciudat al lui Ciuikov. În seara aceea, după ce s-au restabilit un fel de legături de comunicaţii, au început să vină mesaje de la diviziile şi regimentele risipite ale armatei. „Probabil că încearcă să vadă dacă mai există comanda Armatei a 62-a, spunea Ciuikov. Le-am trimis un răspuns scurt, limpede: *Luptaţi cu tot ce aveţi, dar nu vă clintiţi din locr*

Germanii n-au rupt liniile ruseşti. În dimineaţa de 16 octombrie, Mihail Rabinovici s-a întors la postul său de observaţie din Fabrica Octombrie Roşu, Fiodor Ciuikov la cartierul general, iar scrisoarea de adio a fratelui său către soţia sa, Valentina, a fost distrusă. Primul regiment al lui Liudnikov şi-a ocupat poziţiile defensive la nord de Fabrica Baricada.

Dincolo de Volga nu mai avem ce căuta

Armata a 62-a a folosit numeroase lozinci. *Niciunpas înapoi*! şi *Fiecare om este o redută*! erau două dintre cele mai vestite. Dar una a ocupat un loc aparte în inimile

apărătorilor Stalingradului:

Dincolo de Volga nu mai avem ce căuta. Pentru a simţi puterea remarcabilă a acestor cuvinte, trebuie să amintim împrejurările extraordinare care le-au dat naştere.

În dimineaţa de 16 octombrie, Vasili Zaiţev îşi croia drum spre cartierul general al lui Ciuikov. Încă nu-şi începuse cariera de lunetist, dar primise o medalie pentru curajul dovedit în luptele de stradă din oraş. Iată relatarea lui: „Îmi amintesc întâlnirea mea cu comandantul armatei, generalul Vasili Ciuikov. Ne-a invitat pe câţiva în buncărul său, pentru a ne înmâna medalii. Ne-a privit. Era un bărbat nu prea înalt, brunet, păr cârlionţat şi o privire foarte intensă. Ne-a vorbit în dimineaţa aceea cu un calm uluitor: *Apărând Stalingradul, îl legăm pe inamic de mâini şi de picioare*. *Soarta acestui război, ca şi aceea a milioane de cetăţeni sovietici, taţii noştri, mamele noastre, femei şi copii, depinde de hotărârea noastră de a lupta până la capăt*. Mi-a pus în mână o medalie pe care scria: *pentru curaj*. Comandantul a continuat: *Hotărârea noastră de a lupta printre ruinele Stalingradului, sub lozinca Niciun pas înapoi*! *este un ordin al poporului nostru*. *Cum am mai putea să ne privim concetăţenii în ochi, dacă ne retragem de aici*? Mi s-a părut că generalul mi-a adresat mie această întrebare. Ştia că mă născusem în Urali, iar toţi ai mei, bunicul, tata, mama şi o mulţime de tovarăşi, erau acolo. Nu, nu aş fi putut să mă înfăţişez dinaintea lor, cu priviri pline de ruşine şi dezonorat, dacă aveam să cedăm Stalingradul. Şi i-am răspuns generalului: *Nu mai avem unde ne retrage*. *Dincolo de Volga nu mai avem ce căuta*. Dintr-un motiv anume, cuvintele acestea i-au reţinut atenţia lui Ciuikov”.

Acum, după ce am întrezărit propria-i luptă cu disperarea, putem să înţelegem mai bine de ce această simplă declaraţie de credinţă a unui soldat a avut o rezonanţă atât de puternică în sufletul comandantului său. Ciuikov oferise armatei tot ce avea.

Crease un sistem tactic prin care să zădărnicească înaintarea germană şi să încurajeze o atmosferă de egalitate şi mândrie în rândul apărătorilor oraşului. Dar, mai presus de toate, fusese hotărât să aibă încredere în soldatul de rând şi a încercat să reînvie sentimentele lor de speranţă şi încredere în propriile forţe. În perioada crizei din 14 – 15 octombrie, a ajuns chiar şi el la capătul puterilor sale interioare şi, pentru scurtă vreme, a simţit că nu mai are pe ce se sprijini. Dar acum, soldaţii armatei sale l-au ajutat să-şi recapete încrederea.

„Am discutat mult despre acele zile critice, spunea Mereşko. Am simţit că, în mod ciudat, nemţii au ratat ocazia de a cuceri Stalingradul. Dar a fost remarcabilă tăria luptătorilor noştri în momente atât de dificile. În acele câteva zile n-a exista niciun sistem organizat de apărare a oraşului. Soldaţi izolaţi sau grupuri de soldaţi, rupţi de tovarăşii lor, au continuat să lupte. A fost ca şi cum nimeni – unii răniţi, alţii muribunzi – nu s-au clintit din tranşee, au rezistat mai departe. Am constatat că de multe ori, chiar grupuri mici de soldaţi, îngropaţi în ruine, i-au împiedicat pe nemţi să străpungă liniile şi să-şi aducă tancurile în spatele poziţiilor noastre. Aceşti oameni, puţini câţi au fost, prin propria lor iniţiativă, au oferit armatei noastre şansa de a rezista pe poziţii”.

Aceasta a fost forţa din deviza lui Ciuikov: „Fiecare soldat este propriul său comandant”. Şi n-a fost niciodată mai adevărată ca în cazul luptelor date de oamenii lui Joludev printre ruinele fabricii de tractoare.

„Pe 15 octombrie, nu aveam destui oameni ca să formăm o linie de apărare, spunea Rakitki. Dar ne-am folosit de sistemul lui Ciuikov de apărare activă, într-o încercare de a-i descumpăni pe nemţii în ofensivă. Inamicului îi plăcea să avanseze metodic, eliminând luptătorii noştri din fiecare caroiaj al hărţii. Aşa că ne-am hotărât să-i încurcăm socotelile foarte precise. Am folosit labirintul de tuneluri de sub fabrică, am trimis grupe restrânse de luptători, uneori doi-trei oameni, în spatele

liniilor germane, pentru a crea confuzie, sperând că, în felul acesta, le împiedicam înaintarea. Am lăsat apoi totul la iniţiativa şi imaginaţia oamenilor noştri. Şi au reacţionat minunat – la un moment dat, grupuri de luptători de-ai noştri s-au iţit din câte şapte locuri deodată, care fuseseră cucerite de inamic”.

Ciuikov şi luptătorii lui au găsit un izvor adânc care le-a dat putere. Aşa cum scria Ilia Ehrenburg, în ziarul „Steaua Roşie”: „Dacă cineva ne spune că numai un miracol mai poate salva Stalingradul, noi o să-i răspundem: inamicul încă nu a aflat ce poate face un rus atunci când îşi apără pământul său natal, patria lui. Soldat, pământul de sub picioarele tale este sfânt, nu-l lăsa! Nu-i permite neamţului să pună piciorul pe el! La Stalingrad noi apărăm Maica Rusie! Sărută pământul acesta! Pune în gură o fărâmă din acest pământ! Jură în numele acestui pământ, în numele patriei tale imense: Pentru Stalingrad, pentru Volga, pentru Rusia!”

În toiul luptelor, în vreme ce apărătorii se clătinau pe marginea prăpastiei, aceste cuvinte au fost călite într-un adevăr puternic. Chiar pe 16 octombrie, când Ciuikov şi oamenii lui au fost împinşi până la limita rezistenţei omeneşti, acesta a făcut un apel către armata sa: „Mesajul foarte simplu a fost transmis prin toate mijloacele posibile, spunea Mereşko. Comandantul nostru îşi recăpătase încrederea şi asta i-a emoţionat pe toţi: *Soldaţi şi ofiţeri ai Armatei a 62-a, dincolo de Volga nu mai avem ce căuta*. În acest moment, ne-am hotărât să rezistăm la Stalingrad până la moarte, a continuat Mereşko. Nu mai luptam doar pentru un oraş, ci pentru tot pământul rusesc. Fiecare bucată de pământ, fiecare tufiş, râu sau copac devenise preţios pentru noi”.

Pe ostaşii armatei i-a uns la inimă faptul că această lozincă a fost gândită de un soldat de-al lor şi popularizată de comandant.

„Mesajul a trecut de la unitate la unitate, prin viu grai, spunea Serghei Zaharov, din aceeaşi divizie cu Zaiţev

– Divizia 284 a lui Batiuk. S-a transmis prin *telegraful fără fir* al soldaţilor. Aţi auzit, băieţi, ce-a rostit Zaiţev? Cică dincolo de Volga nu mai avem ce căuta. Ciuikov a preluat cuvintele lui Zaiţev şi le-a transformat în credinţă”.

Luptele din 16 octombrie au devenit şi mai aprige. Se născuse o nouă hotărâre de a nu-l lăsa pe inamic să treacă. Au apărut aruncătoarele de flăcări, tancurile din care nu mai rămăseseră decât turelele au fost trase pe linia de apărare. „În acele momente, comandantul nostru de tancuri, Weinrub, a dovedit o inventivitate şi un curaj ieşite din comun, spunea Mereşko. A făcut adevărate minuni cu foarte puţine mijloace la îndemână”.

Nemţii au fost respinşi la Fabrica Baricada. În acea noapte, restul diviziei lui Liudnikov a traversat fluviul şi şi-a ocupat poziţiile, blocând înaintarea nemţilor spre sud, de-a lungul Volgăi. Armata a 62-a supravieţuise.

„Acum dispuneam de două sisteme defensive, spunea Mark Ivanikin, tranşeele, adăposturile şi buncărele, pe de-o parte şi încredere din inimile noastre, pe de altă parte. Pământul devenise sunt pentru noi şi aveam să ne luptăm pentru fiecare metru”.

Vasili Ciuikov a surprins această extraordinară transformare care avusese loc în el şi în armata lui: „Ca fost comandant al Armatei a 62-a, spun că inamicul ar fi putut cuceri Stalingradul cu o singură condiţie: dacă i-ar fi ucis pe toţi apărătorii săi. Niciunul dintre ei n-ar mai fi trecut vreodată pe malul stâng al fluviului Volga. Juraserăm să luptăm până la ultima picătură de sânge. Şi numai moartea ne putea absolvi de acest jurământ. Nu am acţionat numai din pricina situaţiei strategice şi a necesităţii de a păstra oraşul, prin toate mijloacele. Ne-am ascultat chemarea inimii”.

Dincolo de Volga nu mai avem ce căuta nu a fost numai o lozincă, ci o convingere sfântă.

CAPITOLUL ZECE O armată a eroismului

După o luptă fără milă pentru fabrica de tractoare, nemţii au reuşit să cucerească întregul complex. Apoi s-au

regrupat şi au înaintat spre sud, spre baricada. Această zonă din spatele fabricii, continuând până la Volga, era apărată de Divizia 138 a lui Liudnikov. Divizia 308 a lui Gurtiev ocupa colonia muncitorilor şi clădirea fabricii. Aceste două divizii suportau acum lovitura principală a atacului german.

În linia întâi a atacului

Ziaristul Vasili Grossman evoca viaţa şi moartea în Divizia lui Gurtiev, în faimosul său articol *în linia întâi a atacului*. Într-un memorabil pasaj, descria momentul în care trupele lui Gurtiev se instalau pe poziţie, pregătite să facă faţă ofensivei inamice: „Înfăţişarea întunecată, copleşitoare a clădirilor atelierelor, lucirea umedă a şinelor de cale ferată, deja atinse de pete de rugină, haosul vagoanelor noi distruse, grămezile de grinzi de oţel împrăştiate într-un haos total prin curtea fabricii mare cât un cartier, movilele de cărbune şi zgură roşie, uriaşele coşuri de fum găurite în multe locuri de proiectilele nemţeşti… Divizia primise ordin să nu se clintească din faţa acestei fabrici, în spatele ei curgea apa întunecată, îngheţată a Volgăi”.

Nemţii concentraseră un arsenal impresionant, ca să radă de pe faţa pământului această zonă destul de redusă ca mărime:

tancuri aruncătoare de flăcări, mortiere cu şase ţevi, bombardiere în picaj, bombe cu fragmentaţie şi proiectile incendiare. La baza acestei concentrări exista un singur principiu: fiinţele omeneşti nu pot rezista forţei unui astfel de atac violent.

Ciuikov avea dreptate când spunea că dacă laşitatea este contagioasă, la fel este şi curajul. Rezistenţa uluitoare a Diviziei 13 Gardă a lui Rodimţev, împinsă până la digul Volgăi, şi a Diviziei 37 a lui Joludev, în fabrica de tractoare, au devenit un fenomen. Nemţii încă mai credeau că o divizie îşi pierdea voinţa de a mai rezista atunci când nu mai putea să folosească mijloacele de comunicaţie, iar unităţile sale erau izolate şi înconjurate. Strategia se

dovedise valabilă în numeroase bătălii. Dar, aşa cum relata Vasili Grossman, acest adevăr nu era valabil la Stalingrad: „Nemţii au reuşit să pătrundă până la fabrici, tancurile lor mugeau sub zidurile atelierelor, au rupt liniile de apărare şi au izolat posturile de comandă de divizie şi regimente de poziţiile înaintate. Lipsită de conducerea comandanţilor, divizia trebuie să-şi piardă capacitatea de rezistenţă, iar postul de comandă, sub directa lovitură a inamicului, va fi distrus. Dar, în chip cu totul uimitor, fiecare tranşee, fiecare amplasament de mitralieră, groapă individuală, fiecare dărâmătură s-au transformat într-o redută cu propriul său sistem de comandă şi comunicaţii. Sergenţii şi soldaţii de rând au luat locul ofiţerilor scoşi din luptă şi au respins inamicul cu pricepere şi eficient. Comandanţi şi ofiţeri de Stat-Major au transformat cartierele generale în fortăreţe şi au respins atacurile ca orice soldat”.

Cenzura militară l-a împiedicat pe Grossman să intre în anumite detalii, dar, folosind jurnalul de luptă al Diviziei 308 şi noile consemnări ale unor martori oculari, avem posibilitatea de a reconstitui evenimentele pe care le descrie. Pe 17 octombrie, nemţii reuşiseră să încercuiască două regimente în colonia muncitorilor de la Fabrica Baricada. În jurnalul diviziei se nota: „Inamicul a distrus legăturile posturilor de comandă cu trupele. Unităţile încercuite sunt angajate în lupte grele. În cursul nopţii, nici soldaţii, nici ofiţerii nu şi-au părăsit poziţiile, au distrus nazişti, fără să-şi cruţe viaţa”. Dar pe 18 octombrie, cei mai mulţi dintre aceştia erau morţi. Nemţii răzbiseră acum în Fabrica Baricada, cu o forţă copleşitoare. În calea lor a fost împins un batalion mixt format din câteva sute de muncitori şi ostaşi NKVD, dar, în doar câteva ore, mai rămăseseră doar cinci supravieţuitori. Inamicul îşi concentrase forţele pentru un ultim asalt, pentru a cuceri fabrica.

Strategia germană de pe 19 octombrie urma să înceapă cu un bombardament sălbatic, atât pentru a distruge toată zona, cât şi pentru a-i descuraja şi îngrozi

pe supravieţuitorii care ar mai fi rămas, încât să facă imposibilă orice rezistenţă. Tactica ar fi cel mai bine descrisă drept *şoc şi groază*, sperând ca fabrica să poată fi cucerită rapid. Numai că nişte apărători ai regimentului au sărit brusc din adăposturi şi gropi şi au contraatacat. Luaţi prin surprindere, nemţii au dat înapoi. Cuvintele lui Grossman despre aceşti oameni au ajuns pe bună dreptate vestite şi au fost scrise într-un memorial al tuturor apărătorilor de pe Kurganul lui Mamai: „O grindină de gloanţe i-a biciuit peste faţă, dar au continuat să înainteze. Iar inamicul a fost cuprins de o spaimă superstiţioasă. Luptătorii aceştia sunt fiinţe omeneşti, muritori ca toţi muritorii? Da, eram muritori. Şi puţini dintre ai noştri au supravieţuit bătăliei. Dar cu toţii ne-am îndeplinit datoria sfântă faţă de patria-mamă”.

După plănuita lor capturare a Fabricii Baricada, nemţii aveau ca obiectiv să lovească la punctul de joncţiune dintre diviziile lui Smehotvorov şi Liudnikov şi să se infiltreze prin linia de apărare a ruşilor. Dar apărătorii au venit ca un val, au recucerit trei ateliere ale fabricii, au avansat 1 km şi au stăvilit avântul asaltului german. Grossman remarca: „Numai aici, la Stalingrad, oamenii au învăţat ce înseamnă cu adevărat fiecare kilometru. Înseamnă 1.000 m, adică 100.000 cm”. S-au luptat înverşunat pentru fiecare bucăţică de pământ. Un astfel de efort final pare cu adevărat un miracol. Cum s-a putut împlini? în noaptea de 18 octombrie, în vreme ce inamicul îşi aduna toate forţele pentru un asalt total, comandantul de divizie Gurtiev împreună cu Ciuikov au apărut la postul de comandă al liniei întâi. Konstantin Kazarin, comandant de companie în Regimentul 339, îşi amintea că i-a găsit acolo, când a venit să-şi prezinte raportul: „Ciuikov era aici, în picioare, cu o manta simplă, neagră, însoţit de doi oameni din garda de corp. În iadul acela, comandantul nostru era lângă noi!”

Kazarin şi-a prezentat raportul şi Gurtiev l-a întrebat care era situaţia companiei de mitraliere, cum era moralul

oamenilor şi câtă muniţie mai aveau. Kazarin a continuat: „Îl respectam cu adevărat pe colonelul Leonti Gurtiev. Era întotdeauna atent la oameni, ştia şi punctele tari şi cele slabe ale ofiţerilor, iar talentul său deosebit era acela că se pricepea să împartă responsabilităţile: toată lumea avea ceva de făcut şi ştia cum să facă. Îmi era foarte greu să mă arăt optimist în raportul meu, nu mai rămăsese mare lucru din structura de comandă, cea mai mare parte a oamenilor din regiment fusese ucisă, iar cei care mai rămăseserăm eram la capătul puterilor”.

Atunci a intervenit Ciuikov: „Mai întâi mi-a dat un sfat soldăţesc. Noi eram conştienţi de superioritatea tehnologică a nemţilor, precizia bombardamentelor, a tirurilor de artilerie, a atacului cu tancuri şi toate acestea îi sfârşea de puteri pe oamenii noştri. Ciuikov mi-a zis, atunci: *Încearcă şi aşază-ţi mitralierele grele pe o poziţie de unde să poţi vedea inamicul, să vezi ce pierderi le provoci. Şi o să observi cum se schimbă şi moralul oamenilor tăi, când o să-i privească pe inamici murind*”.

Apoi Ciuikov le-a vorbit despre propria filosofie, în calitate de comandant: Întotdeauna încerc să intru în mintea inamicului, să-mi închipui ce gândeşte, ce simte şi la ce se aşteaptă cel mai puţin. Chiar în clipa aceasta este pregătit să te înlăture de pe ultima ta linie de apărare. Ultimul lucru la care se aşteaptă este un contraatac. Şi ţie ţi se pare imposibil în starea în care se află oamenii tăi. Dar am descoperit mereu, de fiecare dată, că atunci când soldaţii încep să ajungă la disperare, un contraatac le poate cu adevărat ridica moralul.

Ciuikov s-a uitat direct la Kazarin: Să le oferim nenorociţilor de nazişti şansa de a gusta din propria lor doctorie. Adu-ţi aminte că, oricât de puternici ţi s-au părut, se tem de lupta om la om. Dacă simţi că oameni tăi nu mai pot rezista, aminteşte-le ce ne-au făcut bandiţii ăştia şi apoi dă-le misiunea. Şi Ciuikov şi-a încleştat pumnul cu o îndârjire extraordinară: O să le arătăm noi ticăloşilor!

Kazarin a continuat: „M-am întors la regimentul meu

şi le-am spus oamenilor că acum comandantul era cu noi Apoi le-am împărtăşit toate cele spuse de el. Imediat, câţiva băieţi s-au oferit să plece în misiune de recunoaştere a poziţiilor inamicului. Am ticluit împreună un plan de contraatac pentru a doua zi”.

Pe 19 octombrie, la ora 4.00 dimineaţa, oamenii Regimentului 339 au pornit la atac. Nemţii au fost cu totul luaţi prin surprindere. Trei ateliere au fost recucerite – 3, 21 şi 26. Înainte de a se retrage, inamicul a incendiat unele zone ale fabricii cu substanţe inflamabile, dar ruşii au continuat să înainteze chiar şi prin flăcări. Compania lui Kazarin şi-a instalat mitralierele în atelierul numărul 3. „Mi-am amintit sugestia lui Ciuikov, a continuat Kazarin. Aşa că ne-am căţărat pe grămezile de ruine şi ne-am instalat mitralierele mai sus, la etajele doi şi trei ale clădirii. Şi a avut dreptate: îi vedeam pe nemţi în timp ce-i seceram. Inamicul şi-a aruncat tancurile şi infanteria împotriva noastră, iar oamenii mei au izbucnit în urale, când au văzut că îi respingem. La un moment dat, un tanc a venit spre noi şi a tras cu foc direct, dar nu ne-a ajuns, nu şi-a putut ridica tunurile mai sus, suficient de mult pentru a lovi poziţia noastră protejată şi de zidul gros de cărămidă”.

După-amiază târziu, germanii au adus artileria grea şi au distrus zidul de sub amplasamentul de mitralieră al lui Kazarin. Acesta s-a prăbuşit printre dărâmături, dar a putut să se târască înapoi la poziţiile ruseşti.

Oamenii Regimentului 339 n-au putut să se menţină pe terenul pe care rezistaseră atât de mult. La ora 17.00, tancuri germane şi mitraliori s-au concentrat asupra poziţiei lor. Cei mai mulţi din acea forţă de oameni curajoşi au fost anihilaţi, au supravieţuit doar câţiva care au reuşit să se retragă în cursul nopţii. Dar, din punct de vedere psihologic, atacul lor cu totul remarcabil reprezintă un moment emblematic pentru această bătălie.

Eroismul a ajutat Armata Roşie să câştige timp preţios. Inamicul era convins că va înainta dincolo de

Fabrica Baricada, pe 19 octombrie, dar au avut nevoie de încă patru zile să învingă Divizia 308. Aproape niciunul dintre oamenii ei n-a dat un pas înapoi şi au luptat. Pe 23 octombrie, când cea mai mare parte a diviziei fusese anihilată, batalionul ei de instrucţie a întreprins o ultimă acţiune disperată de ariergardă, respingând zece atacuri germane înainte de a fi înconjurată. Doar trei soldaţi şi un ofiţer au supravieţuit.

Aceasta este istoria din spatele titlului *în linia întâi a atacului*. „Eroismul devenise parte a vieţii obişnuite, a stilului şi a obiceiurilor acestei divizii, scria Grossman. Eroismul s-a născut din schimbarea fundamentală a relaţiei dintre comandanţii armatei şi soldaţi. Când ofiţerii ruşi le-au întins oamenilor lor o mână de prietenie şi încredere, aceştia din urmă le-au oferit în schimb loialitate şi curaj. Ziaristul de război, Aleksandr Werth, spunea pe bună dreptate despre curajul pe care-l comemora Grossman: „Fără îndoială au fost şi momente de spaimă şi disperare despre care, la vremea respectivă, Grossman n-a putut vorbi. Dar dacă acestea ar fi fost sentimentele dominante, rezultatele ar fi fost altele”.

Camaraderie

Grossman descrie legăturile extraordinare de camaraderie dintre apărătorii Baricadei şi modificările psihologice care apar atunci când oamenii îi pun pe ceilalţi mai presus de ei înşişi, „în armată, apucăturile proaste încep de sus şi apoi îi contaminează pe toţi ceilalţi, spunea Mereşko. Aveam noi un proverb: peştele de la cap se împute. Dar la fel de adevărat este şi reversul. Oamenii nu îi judecă pe comandanţii lor după ce spun, ci după ce fac. Şi s-a adeverit mai ales la Stalingrad”. Kazarin spunea: „Şi asta se vede în lucrurile mărunte. Ca ofiţer, aveam o raţie suplimentară, aşa că îmi luam mâncarea şi o împărţeam cu oamenii mei. Gestul era apreciat cu adevărat. Odată am adus nişte hering sărat. Am fost şocat să văd cât de mult s-au chinuit soldaţii mei să împartă peştele acela la exact numărul celor care eram acolo. În mijlocul tuturor acelor

grozăvii şi haosului, oamenii acordau atât de multă atenţie detaliilor”.

Din momente ca acesta s-a născut adevărata camaraderie în luptă. Unul dintre cei mai mari ostaşi ai Uniunii Sovietice, Konstantin Rokossovski, a vizitat Armata a 62-a la Stalingrad şi spunea despre apărătorii săi: „Lupta în oraş este o clasă aparte şi cere mult curaj, rezistenţă, spirit întreprinzător şi iniţiativă, atât din partea oamenilor, cât şi a comandanţilor şi, mai presus de toate, un spirit adevărat de camaraderie, până la a deveni sacrificiu de sine. Porunca lui Suvorov – *mori*, *dacă este nevoie*, *dar salvează-ţi camaradul* – a fost lege aici. Doar mulţumită acestui lucru au reuşit să reziste pe o fâşie îngustă de-a lungul Volgăi”.

Spiritul de camaraderie a înflorit în rândul apărătorilor Armatei Roşii, pe măsură ce luptele se apropiau de apogeul lor. A început cu un gest memorabil al generalului Stepan Guriev, comandantul Diviziei 39 Gardă, după cum aminteşte Mereşko: „Sosirea trupelor lui Guriev în Fabrica Octombrie Roşu, la începutul lui octombrie, a marcat un moment psihologic important. Până atunci, armata noastră arăta dezolant. E drept că în cursul lunii septembrie, avuseseră loc lupte permanent. Dar ne obişnuiserăm să arătăm neglijent şi neîngrijit: doar supravieţuiam de la o zi la alta. Apoi au apărut luptătorii lui Guriev, în *uniformele lor siberiene*, cu mantale albe groase. Aceşti soldaţi tenace au ieşit mereu în evidenţă, aveau grijă să fie îngrijiţi, se bărbiereau şi se spălau chiar şi în mijlocul celor mai crâncene lupte. Oamenii din divizia lui Joludev erau la fel. Şi asta parcă ne-a dat şi nouă un imbold, oamenii au început să aibă din nou grijă de felul în care arătau”.

Aşa că, la începutul lui octombrie, soldaţii Armatei Roşii au început din nou să se spele şi să se bărbierească şi, pe cât posibil, să poarte uniforme curate. Astfel de detalii mărunte pot spune foarte multe despre moralul unei armate. Spre sfârşitul lui octombrie, soldaţii germani au

încetat ei să se mai îngrijească.

Ziaristul Aleksandr Werth amintea o discuţie avută cu locotenentul Luţenko care luptase recent în una dintre Diviziile Gardă de la Stalingrad, despre condiţiile din oraş, la începutul lui noiembrie 1942: „Am băgat de seamă o deosebire ciudată între noi şi nemţi. Noi ne bărbieream aproape în fiecare dimineaţă, în vreme ce ei erau mai toţi nebărbieriţi şi neîngrijiţi. În adăposturile noastre aveam şi oarecare mobilier, priciuri de dormit şi uneori chiar şi instrumente muzicale… Pe lina frontului, aflată de obicei la 200 – 300 m, duceam mâncare caldă şi săptămânal, indiferent cât de grele erau luptele, fiecare soldat se ducea la baie şi primea lenjerie curată. Dar nemţii nu se spălau, nu se bărbiereau şi asta era o mare diferenţă”.

Guriev a dat semnalul începerii petrecerilor. „A devenit maestrul nostru de ceremonii, spunea Mereşko. Imediat după ce a sosit la Stalingrad, i-a invitat pe toţi comandanţii de divizii, din vecinătate, la o cină. Guriev avea cu el propriul său bucătar, specialitatea acestuia erau găluştele siberiene. Invitaţilor nu le venea să creadă: generali şi colonei, copleşiţi de stresul luptelor, s-au trezit invitaţi la un eveniment monden şi invitaţia a fost brusc refuzată: *în mijlocul acelui haos*, *tipii ăia stau şi fac găluşte*! *La naiba*, *avem lucruri mai bune de făcut*. Dar Guriev a insistat. Şi, în ciuda bombănelilor, toţi s-au strecurat prin bezna oraşului şi s-au prezentat la buncărul său. După cina aceasta, ceva s-a schimbat în armată”.

Guriev i-a încurajat pe toţi să-şi mai aranjeze puţin buncărele şi adăposturile. „A stârnit chiar şi o competiţie între noi, a continuat Mereşko. Şi-a făcut rost de nişte uşi la intrarea în adăpostul său şi habar nu am de unde le-a luat, poate de la clădirea administraţiei, dar erau din stejar, foarte zdravene şi impresionante. Şi Guriev mai şi făcea glume: *Ei bine*, *fie lupta cât de grea*, *avem cel mai tare adăpost din toată armata*. Până atunci nimănui nu-i păsa cum arăta adăpostul lui, dar viziunea aceasta s-a schimbat. Ca să nu fie mai prejos, Batiuk a găsit nişte uşi

de stejar şi mai minunate pentru buncărul Diviziei 284. Şi, brusc, toată lumea a devenit preocupată de asta. Iar când uşile lui Guriev au fost distruse de o explozie – şi omul a fost foarte supărat din pricina aceasta –, s-a dat un comunicat în armată în care se deplângea această pierdere”.

Vasili Grossman a surprins aceste schimbări şi zeflemeaua care le-a însoţit: „Probabil că nicăieri în lume nu a fost luată mai în serios decât la Stalingrad preocuparea pentru cum arăta cartierul general… Când se discuta despre cineva, menţionai de obicei şi cum arăta buncărul lui: Batiuk a făcut o treabă pe cinste cu mortierele lui pe Kurganul lui Mamai. Apropo, are un buncăr minunat: nişte uşi de stejar exact ca la clădirea Senatului. Da, este un om cu capul pe umeri. Iar despre un altul auzeai spunându-se: Ei bine, nu ştii nimic, a fost nevoit să se retragă în cursul nopţii. Nu mai avea nicio legătură cu unităţile sale şi a pierdut o poziţie-cheie… Cât despre postul lui de comandă, ce să zic, se vedea limpede din aer. Şi în loc de uşă avea o pelerină soldăţească, să nu intre muştele, bănuiesc. Nimic de capul lui, am auzit că înainte de război l-a lăsat şi nevasta”.

„Cuvintele acestea aparţineau generalului Guriev, spunea Mereşko, şi cam aşa bârfea el cu oamenii”. Indiferent cât de mult ar fi avut de suferit divizia lui în cursul luptelor din timpul zilei, noaptea, Guriev îi suna pe ceilalţi comandanţi să afle cum s-au descurcat oamenii şi apoi stătea la bârfa cu ei. Era un luptător dur şi hotărât, genul de om care, după cum remarca Ciuikov, „este greu de clintit de inamic” şi îşi educase subordonaţii în acelaşi spirit, dar reuşise să creeze şi o atmosferă de intimitate în competiţia aceea. Ciuikov amintea că „Guriev nu şi-a părăsit postul de comandă nici când nemţii erau la uşă cu puştile mitraliere”. Mereşko şi ceilalţi din Statul-Major au trebuit să intervină imediat să-l salveze pe acest comandant atât de iubit. „Soldaţii inamici aruncau grenade în tranşeea sa de comunicaţii, când am ajuns noi la el,

amintea Mereşko. Doar nu era să rămânem fără găluşte siberiene”.

Vasili Grossman a schiţat un portret minunat al lui Stepan Guriev: „Nimeni nu avea atât de puţini oameni ca el, între şase şi opt în fiecare companie. Şi niciunul nu a rămas atât de izolat de liniile din spate. Când i s-au trimis întăriri, o treime din oameni au ajuns răniţi. Nimeni, poate cu excepţia lui Gorohov, nu se putea măsura cu el”.

Dar niciodată nu a lăsat să se vadă vreo umbră de superioritate. Seara târziu, îşi scotea tunica, îşi ştergea sudoarea de pe faţa înroşită şi începea partea mondenă: „Cu aceeaşi voce aspră îţi oferea nişte votcă, striga comenzi către comandanţii lui de batalioane, îl certa pe bucătar că n-a pregătit ca lumea găluştele, apoi îl suna pe vecin, pe Batiuk, şi-l întreba dacă mai jucau domino, acolo, pe Kurgan”.

Guriev era foarte mândru de comandanţii din jurul lui: „Da’ ştiu că avem nişte oameni de ispravă aici, obişnuia el să spună. O echipă pe cinste. Batiuk e om cu capul pe umeri. Generalul Joludev, de la fabrica de tractoare, mi-e prieten vechi. Şi mai este şi colonelul Gurtiev de la Baricada… acesta e cam călugăr, nu bea niciodată o votcă. Mare greşeală”.

Toată lumea ştia ce lupte grele se dădeau în zona lui Guriev. „Când se apuca să sune pe toată lumea, în fiecare noapte, toţi erau mişcaţi de gest şi începeau să-i răspundă, amintea Mereşko. Oamenii noştri erau împinşi înapoi spre Volga. Fluviul era plin de sturioni şi, din pricina forţei bombardamentelor, peşti morţi pluteau la suprafaţa apei. Înainte, peisajul acesta era deprimant. Dar acum, Guriev a primit o invitaţie de la un alt comandant: *Deci aşa, ai un bucătar care ştie să gătească găluşte siberiene minunate. Noi avem o reţetă nemaipomenită de sturion. În noaptea aceasta, la ora 22.00, eşti invitatul nostru*”.

Iar glumele acestea cu iz de zeflemea erau molipsitoare. Comandanţii de divizii de la Stalingrad aveau legături telefonice între ei şi în momente dificile se

contactau. Joludev şi Leonti Gurtiev, comandantul Diviziei 308, au fost vecini în cursul cumplitei bătălii pentru fabrica de tractoare. Gurtiev era şi el sub presiunea atacului german şi nu putea să-i trimită întăriri lui Joludev, dar voia să-i ofere măcar sprijin moral. Mereşko relata: „Gurtiev i-a telefonat lui Joludev şi i-a spus: *Curaj, n-am cum să te ajut*! *Rezistă*! Când acesta din urmă a primit ordin să se deplaseze pe malul stâng (adică să se retragă din luptă), i-a spus lui Gurtiev: *Rezistă, bătrâne*! *Curaj*! şi amândoi au râs. Şi comandanţii de regimente au intrat în jocul acesta, a continuat Mereşko. Unul se lăuda: *Stau la 200 m de nemţi, căţărat pe faleza Volgăi, aşa că în adăpost avem baie de aburi, ne mai lipsesc crengile de mesteacăn*! Altul îi răspundea: *Ei bine, eu stau într-un cuptor unde se făcea oţel* (cuptoare Martin, în Fabrica Octombrie Roşu), *aşa că aş avea mare nevoie de baia aia, arăt ca un nespălat*! Un altul se băga în vorbă: *Voi, băieţi, o duceţi minunat. Eu sunt băgat într-un fel de conductă industrială. Este un curent aici, că nici 100 de grame* (de votcă) *nu ajută*!”

Nici soldaţii nu s-au lăsat mai prejos. Încântaţi de vorbele de duh ale comandanţilor lor, au început să inventeze porecle pentru armele mortale ale Stalingradului: în bătaie de joc, numeau mortierele cu şase ţevi *proastele alea*, avioanele de bombardament în picaj – *scripcarii* sau *cântăreţi*, grenadelor de diferite tipuri le ziceau *cârnaţi* sau *ananas*. Ciuikov folosea un limbaj foarte familiar, când vorbea cu oamenii lui: un bombardament de artilerie devenea *o porţie de lapte fierbinte*, iar primirea pe care i-o făcea comandantul unuia care nu rezistase pe linia de apărare era *o porţie de scrob*, expresii care intraseră în limbajul comun al întregii armate.

În mod cu totul remarcabil, jargonul acesta era folosit chiar şi pentru a transmite comenzi. Folosirea codificării mesajelor radio era greoaie, mulţi operatori nici nu erau bine pregătiţi, aşa că numele de cod şi instrucţiunile erau individualizate după felul lemnului

folosit pentru uşile de la adăposturi şi, pe un ton rău prevestitor, le promiteau inamicilor că vor avea parte de *ospitalitatea rusească*. *Pe 11 noiembrie, comandantul adjunct al Diviziei 45, Bakanov, îl avertiza pe comandantul de regiment, Serkov, asupra unui iminent asalt german asupra Fabricii Octombrie Roşu*: „. Ar*ţ*arule, Ar*ţ*arule, ai*ci S*tejarul, St*ejarul. Vo*n Schwerin (*co*mandantul D*iviziei 7*9 germane)* vr*ea s*ă *b*ea a*pă d*in f*luviu.* Te *r*o*g a*i *g*rijă *d*e *o*aspeţii”. Se*rkov i-a r*ăspuns: „St*ejarule,* ni*cio g*rijă,* îi *p*rimesc c*um s*e c*uvine,* da*r m*ai *b*ine s*ă n*u *s*e *b*azeze *p*e *a*p*a V*olgăi,* es*te f*oarte *r*ece *z*ilele *a*sta,* o *s*ă-*i d*oară în *g*ât.1”.

„Pe la sfârşitul lui octombrie, a continuat Mereşko, în ciuda tuturor problemelor pe care le aveam, fiindcă eram într-o situaţie cu adevărat disperată, umorul acesta molipsitor schimba cu totul atmosfera. Parcă mai aducea puţină omenie la Stalingrad şi armata părea din nou unită”.

Ritualuri

Ritualurile au devenit parte a vieţii de fiecare zi a Armatei a 62-a. Cel mai important era jurământul de a nu preda Stalingradul inamicului, cu îndărătnicul slogan Dincolo de Volga nu avem ce căuta. După 17 octombrie, toţi recruţii depuneau jurământul acesta, când ajungeau pe fâşia îngustă de pământ pe care o mai deţineau apărătorii: Nemţii au distrus bulevardele şi au dărâmat fabricile, dar Stalingradul este de neînvins. Casele sale făcute scrum, ruinele, fiecare piatră sunt sfinte pentru noi. Jurăm să apărăm Stalingradul până la ultima picătură de sânge, până la ultima suflare, până la ultima bătaie a inimii şi să nu lăsăm inamicul să ajungă la Volga. Jurăm să nu întinăm gloria armatei ruse şi să luptăm până la capăt.

Acest angajament a fost inclus în *Jurământul apărătorilor Stalingradului* care i-a fost trimis lui Stalin, cu prilejul aniversării Revoluţiei din Octombrie, la 7 noiembrie 1942: „Vă scriem în momentul de vârf al marii bătălii, în mijlocul bubuiturilor neîncetate ale canonadei,

urletelor avioanelor şi văpăilor roşii ale incendiilor. Suntem aici, pe malurile abrupte ale Volgăi, marele fluviu rusesc, şi vă scriem să vă spunem că spiritul nostru este mai puternic ca oricând, că voinţa noastră este tare ca oţelul şi că braţele nu ne-au obosit să-l lovim pe inamic. Hotărârea noastră este să nu ne clintim, să rezistăm până la ultimul om la Stalingrad”.

Aleksandr Rakitki amintea cum a fost redactat *Jurământul apărătorilor Stalingradului*: „La începutul lui noiembrie, a fost convocat un mare consiliu al armatei. Am jurat atunci să apărăm Stalingradul şi ofiţerii noştri politici au găsit cuvintele nimerite. Ne-am gândit să îl facem să circule pe la toţi cei din consiliu şi să mai fie semnat şi de câţiva soldaţi de-ai noştri, înainte de a i-l trimite lui Stalin. Dar Ciuikov s-a opus şi în loc să-l semneze el, l-a împins peste masă: *Joludev merită să-l semneze primul, nu eu. El a rămas ferm pe poziţie, când eu îmi pierdusem speranţa*, a spus el simplu”.

Însă acum Ciuikov îşi recăpătase încrederea. „Decizia lui de a apăra Stalingradul până la moarte s-a transmis şi apărătorilor noştri, toţi au simţit puterea voinţei lui Ciuikov şi hotărârea lui, spunea Mereşko. În vorbele lui era concentrat ceva mult mai mare, ceva surprins în cuvintele lui Ilia Ehrenburg: *La Stalingrad, noi apărăm Maica Rusie, pământul* nostruf

Anatoli Kozlov îşi amintea că jurământul „însemna şi să înghiţi o bucată din pământul Stalingradului. Prin acest gest, oamenii jurau să-şi împlinească misiunea cu orice sacrificiu, inclusiv cu preţul vieţii”.

Acest ritual a dat naştere şi altora. „N-au fost impuse de comisari, ci au apărut din iniţiativa unor grupuri de combatanţi, a continuat Kozlov. În timpul luptelor, soldaţii noştri şi-au creat propriile lor ritualuri”. Uneori, un grup jura pe trupul unui camarad ucis să se răzbune pe nemţi. Acest gest era deosebit de puternic pentru apărători, creând un sentiment de sfidare absolută, cazuri la care Vasili Grossman a fost martor: „Era ca şi cum cei morţi şi-

ar fi trecut puterea asupra supravieţuitorilor şi au fost situaţii când zece baionete hotărâte au apărat cu succes o zonă care ar fi avut nevoie de un batalion”.

În felul acesta a putut fi apărată zona fabricilor: „Părea de necrezut că cineva mai putea să reziste, spunea Mereşko, dar când o divizie de mii de soldaţi era redusă la câteva sute, aceştia se opuneau inamicului, în numele prietenilor lor ucişi”.

O mulţime de ritualuri, sublinia Mereşko, s-au născut dintr-un sentiment de solidaritate cu ceilalţi camarazi. „Speranţa de supravieţuire era foarte scurtă, spunea el. Într-o clipă îţi puteai pierde viaţa. Trăiai numai pentru prezent. Nu ştiai niciodată dacă în următoarele câteva minute vei fi viu sau mort”. Unul dintre ritualuri era numit *dă-mi şi mie 40*! însemna să împarţi ţigara cu celălalt. „Muniţia era pe locul al doilea, între lucrurile cele mai de valoare, alături de votcă, spunea Mereşko. Cel mai important era tutunul. Luam o bucată de ziar şi puneam nişte tutun în ea, o răsuceam formând un tub, îl îndoiam la un capăt şi apoi trăgeam din el ca din pipă. Era regulă să împarţi ţigara cu altul. Orice soldat putea să ceară altuia, chiar şi unui ofiţer: *dă-mi şi mie 40*! Proprietarul ţigării fuma el 60% din ţigară şi oferea celuilalt restul de 40 de procente. Iar când îţi primeai partea, bineînţeles că o fumai până la capăt, până când îţi ardea buza”.

De cea mai mare popularitate se bucura ritualul *schimbă fără să te uiţi* „Te puteai duce la oricare, spunea Mereşko, îţi atingeai buzunarul şi spuneai: *schimbă fără să te uiţi*! apoi aveai voie să arăţi spre oricare buzunar al persoanei cu care voiai să faci schimb: de la pantaloni, tunică sau manta. Acest fel de schimb avea loc între soldaţi, dar şi între soldaţi şi ofiţeri şi trebuia să te conformezi. Şi puteai să descoperi că ai schimbat ceasul cu al camaradului sau să pierzi bani şi să te alegi cu un chiştoc de ţigară sau să câştigi ceva cu totul valoros, cum ar fi un pistol”.

Mereşko a adăugat: „Era ca o joacă de copii, dar

avea o însemnătate foarte puternică. Bunurile convenţionale nu mai aveau nicio valoare reală la Stalingrad. În fiecare clipă, în jurul tău explodau bombe şi proiectile. Vieţile noastre nu se măsurau nici măcar în zile sau în ore, ci în minute şi chiar secunde. Aşa că nimănui nu-i păsa de câştigă sau pierde, puteai să-ţi iroseşti tot salariul şi să râzi. Jocul în sine era valoros. În jurul nostru moartea era peste tot, dar ceva prindea viaţă. Fuseserăm împinşi cu spatele la buza Volgăi, dar atmosfera care dăinuia între noi era incredibilă”.

Un sat pe Volga

Era sfârşitul lui octombrie 1942. La Stalingrad, Armata Roşie ocupa doar o limbă îngustă de pământ, la mai puţin de 200 m de apele Volgăi. „Ca să ajungi la Baricada sau la Fabrica Octombrie Roşu, trebuia să mergi chiar de-a lungul Volgăi, spunea Mereşko. Pe mal erau adunaţi răniţii în vederea evacuării, de aici ne aprovizionam cu muniţie şi mâncare, aici era poziţionat cartierul general. Şi tot aici, printr-o mulţime de buncăre şi adăposturi, care arătau ca nişte cuiburi de lăstuni săpate în faleza fluviului, îi vedeai pe soldaţii noştri reparând ceasuri, cârpind cizme, meşterind tot felul de lucruri: în mijlocul tuturor acelor lupte, aici parcă te aflai într-o piaţă”.

Noaptea, după ce se mai oprea ofensiva germană, piaţa aceasta prindea viaţă. „La numai câţiva metri de linia frontului, puteai să vezi cum arată viaţa de fiecare zi a armatei noastre, a continuat Mereşko. Sub malul Volgăi, soldaţii noştri ştiau unde era adăpostul în care găseai un ceasornicar bun sau un cizmar, unde puteai asculta un gramofon, unde îţi ascuţeai pumnalul. Dacă doborai un avion german, acesta nu era numai un trofeu. Reciclam orice. La mare preţ era parbrizul de plastic al coclitului, din el făceai un mâner de cuţit sau alte lucruri. De-a lungul Volgăi se înfiinţase un mic sat”.

Muzica era cea care refăcea cel mai bine moralul soldaţilor extenuaţi de luptele de peste zi. Mereşko

spunea: „Când ne retrăgeam prin oraş, printre apartamentele părăsite care zăceau cu uşile distruse, toţi voiau să găsească plăci de gramofon. Plăcile acestea erau aur pentru noi. Nu prea aveam multe instrumente muzicale la care să cântăm, am fi vrut noi nişte acordeoane, dar şi nemţii aveau destul de puţine, aşa că era foarte greu să le capturăm. La Stalingrad, gramofonul era rege. Şi cel mai căutat articol, în piaţa noastră de pe Volga, era acul de gramofon, acele acestea erau nepreţuite. Trebuiau ascuţite cu mare grijă”.

Cântatul în cor a dat viaţă Armatei Roşii şi chiar şi nemţii, ale căror linii erau la doar câteva sute de metri, deveniseră curioşi. „Dacă aveai un gramofon şi o placă cu melodia noastră favorită, *Katiuşa*, o vreme puteai uita de bombardamentul inamicului, a adăugat Mereşko zâmbind. Uneori erau şi răgazuri scurte între lupte. Odată, nemţii, în loc să urle ameninţările lor obişnuite că o să ne înece în Volga, ne-au strigat cu totul altceva: *Rus, cantat Katiuşa*! Era greu în condiţiile acelea să iei în serios o astfel de cerere muzicală, dar unul dintre soldaţi a pus totuşi placa respectivă şi mulţi dintre oamenii noştri s-au apucat şi ei să cânte. Împuşcăturile au încetat cu totul şi până şi nemţii stăteau şi ascultau. Apoi, când s-a terminat placa, a început din nou balamucul”.

Pierderea punctului de traversare al Armatei a 62-a

La 26 octombrie 1942, ultima punte de legătură cu malul opus al Volgăi – punctul de trecere al Armatei a 62-a – a fost supus unui tir susţinut din partea inamicului. Germanii, înaintând dinspre Baricada spre Fabrica Octombrie Roşu, ajunseseră la 400 m de traversare. Când au văzut aceasta, au izbucnit în urale. Erau convinşi că acum, când şi ultima posibilitate de traversare a fluviului era anulată, Armata a 62-a nu mai avea cum să reziste şi deci bătălia avea să ia sfârşit.

Numai că aceasta i-a determinat pe apărători să facă încă un ultim şi extraordinar efort. „Când am pierdut şi punctul de traversare al Armatei a 62-a şi nu mai puteam

folosi nici ambarcaţiuni, nici podul de pontoane, aceasta însemna imposibilitatea de aprovizionare pentru armata noastră, spunea Mereşko. Nemţii nu credeau că vom mai putea rezista de-acum. Dar, în situaţia aceasta, fiecare divizie îşi organiza propria *grupă de traversare* şi oamenii aceştia curajoşi întreprindeau riscantul periplu, de două sau chiar de trei ori pe noapte, doar cu nişte bărci mici, pentru a aduce muniţie şi mâncare. Acele ambarcaţiuni mici ne-au ajutat să rezistăm. Când inamicul şi-a dat seama ce facem, a încercat din răsputeri să ni le distrugă cu bombardamente de aviaţie, dar ziua le ascundeam, îngropându-le în nisipul Volgăi, iar noaptea le dezgropam".

Situaţia Armatei Roşii părea cu adevărat disperată, dar apărătorii erau hotărâţi să reziste. Adolescenţi, adoptaţi de armată ca nişte *copii ai regimentului*, treceau fluviul înot, împingând plutele pe care erau provizii. Acum era însă foarte greu de evacuat răniţii din oraş. „Îmi amintesc de una dintre infirmierele – Vera Zavolovskaia – care ducea soldaţi răniţi pe malul Volgăi, spunea Konstantin Kazarin. Când s-au apropiat nemţii, i s-a ordonat să se adăpostească, era prea periculos. Dar a rămas la punctul de evacuare, în mijlocul acelui bombardament groaznic, îngrijind răniţii. Ciuikov a auzit de isprava ei şi a venit acolo: *Ţi-am ordonat să treci la adăpost*, s-a răstit el. *De ce ai nesocotit ordinul*? Ea i-a răspuns: *Tovarăşe comandant, răniţii noştri mor aici, vreau să ajut*. Ciuikov s-a uitat la ea o vreme, a făcut un pas şi a îmbrăţişat-o. *Ai dreptate*, i-a spus el. *Trebuie să încercăm să rezistăm*".

Nu mai era mare lucru de făcut. Mereşko îşi amintea: „Le-am acordat un rudimentar prim-ajutor celor care zăceau pe cheiuri, dar trebuiau să aştepte zile în şir, nu mai existau ambarcaţiuni care să-i traverseze peste Volga. Pe unii i-am legat de plute şi buşteni şi le-am dat drumul pur şi simplu la vale, pe apele fluviului, în speranţa că cineva îi va ajuta, dar cei mai mulţi au murit pe malul apei. Nu mai aveam timp să le încropim şi nişte cruci, am săpat

pur şi simplu o groapă şi i-am pus pe toţi acolo”.

Dar suferinţele lor şi cumplitele pierderi de vieţi n-au făcut decât să sporească hotărârea apărătorilor. Şi în Armata Roşie a fost introdus un nou ritual pentru a cinsti memoria camarazilor morţi: salve de armă „nu în aer, ci spre nemţi”.

Aşa se căleşte oţelul

Fabrica Octombrie Roşu era martora celor mai aprige lupte. Mereşko nota: „Acolo, bătăliile au fost foarte intense. Comandantul unui regiment îşi stabilise cartierul general într-un furnal de topitorie, exact pe linia frontului. Ieşea de aici, cu o armă de 120 mm, trăgea, apoi lua telefonul şi întreba: *Am ţintit bine*? Soldaţi, comandanţi de batalioane şi regimente, toţi laolaltă participau efectiv la lupte”.

Pe 23 octombrie, când a început atacul asupra Fabricii Octombrie Roşu, Paulus a băgat în luptă ultima divizei care-i mai rămăsese, Divizia 79 Infanterie. Momentul ales este totdeauna decisiv, iar această hotărâre părea cu totul derutantă. De ce n-o introdusese mai devreme? Cu mai multe zile înainte, pe 15 octombrie, Ciuikov se temuse că divizia va primi ordin să înainteze, ştiind bine că dacă aşa avea să se întâmple, ar fi fost fără îndoială copleşit. Dar Paulus a ţinut divizia în rezervă, iar evenimentele din acele câteva zile au avut un impact enorm asupra încrederii în sine şi moralului ambelor părţi.

Dacă Paulus ar fi aruncat noua divizie în lupta care se dădea pentru fabrica de tractoare, este foarte probabil că în octombrie 1942, victoria ar fi fost de partea sa. Ciuikov ştia foarte bine aceasta. Dar abordarea prudentă şi metodică a comandantului german îi impunea ca trupe noi să fie ţinute în rezervă şi să fie folosite apoi pentru consolidarea poziţiilor, abia după ce fabrica de tractoare avea să fie anihilată. Modul sistematic de acţiune are părţile sale bune. Dar în acest caz, a însemnat o amânare până când momentul adevărului trecuse.

Un ofiţer german din Divizia 79, locotenent-colonelul

Richard Wolf, a criticat nemilos stilul de comandă minuţios, dar extrem de rigid al lui Paulus: „Orice modificare a planului, cum ar fi continuarea înaintării după atingerea unui obiectiv, fusese interzisă trupelor combatante… Mi-am exprimat opoziţia faţă de aceste restricţii. Părerea mea bazată pe experienţă este că avântul unui atac, dacă este încununat de succes, nu trebuie stăvilit de un plan fixat dinainte. Dacă inamicul se dovedeşte slab şi se retrage, nu trebuie să i se dea timp să se reorganizeze. Nimic nu încurajează mai mult moralul ruşilor decât răgazul oferit de a-şi trage răsuflarea, pe care ei îl socotesc un semn de slăbiciune. Această părere s-a dovedit corectă în multe lupte împotriva lor”.

Abordarea mai flexibilă a Armatei Roşii, în mod deosebit prin folosirea grupelor de asalt şi mişcare tot mai amplă a lunetiştilor, a început să-şi spună cuvântul în faţa adversarilor. La sfârşitul lunii, luptele au scăzut în intensitate şi o ultimă divizie, Divizia 45 a lui Sokolov, a venit să întărească apărarea

Fabricii Octombrie Roşu. În acest moment, linia frontului trecea chiar prin fabrică, grupuri de nemţi deţineau poziţii într-o parte a acesteia, ruşii agăţându-se cu îndârjire de altele. Aceştia din urmă nu mai aveau unde se retrage. Chiar şi atunci când germanii au adus trupe specializate, batalioane de genişti antrenate pentru lupta în oraş, pentru un ultim asalt la 11 noiembrie, atacul a fost respins.

Sokolov şi oamenii lui au rezistat pe poziţii, la fel ca şi restul apărătorilor Stalingradului. În scurtele răgazuri dintre lupte, comandantul a mâncat împreună cu oamenii lui, s-a ţinut de glume şi a sporovăit cu ei. „Nu mai era nicio diferenţă de grade între noi, spunea Mark Slavin. Comandanţii stăteau laolaltă cu soldaţii. Acum conta fiecare om. Nu mai aveam spaţiu de manevră şi bombardamentul german nu mai contenea, dar ne transmiteam ordinele de la o groapă individuală la alta, prin viu grai. La un moment dat, l-am văzut pe Sokolov în

spatele unui furnal, chiar în faţa liniei noastre. Eu fredonam un cântec de luptă, cât puteam de tare şi foarte fals, încercând să mai însufleţesc curajul, iar el mi-a strigat, râzând, că doreşte ca în seara aceea să dau un recital ca lumea. Eram hotărâţi să ţinem cu dinţii de fâşia aceea îngustă de pământ”.

Nemţii foloseau tactici psihologice de intimidare, în încercarea de a frânge voinţa apărătorilor. Leonid Pohudnia, un comandant de companie din Divizia 45, a fost uimit de tactica aceasta: „Îşi ambalau motoarele tancurilor, apoi sirenele începeau să urle, avioanele lor lansau asupra noastră butoaie goale perforate, care făceau un zgomot infernal de-ţi spărgeau urechile. Aruncau chiar şi cai morţi, putreziţi, asupra noastră. Apoi începeau bombardamentele şi tirurile de artilerie, iar avioanele veneau în picaj asupra noastră, unele după altele, ca pe bandă rulantă”.

În mijlocul acestui iad, două infirmiere, Sima Merzaliakova şi Olga Vlaseva, s-au târât să-l salveze pe comandantul de batalion care fusese rănit. Când au ajuns la el, nemţii au deschis foc de automate. Fetele au murit, protejându-l cu trupurile lor. Când soldaţii Armatei Roşii au ajuns la ele, au recuperat geanta Simei şi în ea au găsit o carte: era romanul lui Nikolai Ostrovski, *Aşa s-a călit oţelul*, iar câteva pasaje din carte erau subliniate. Unul dintre ele era următorul: „Învaţă să mergi mai departe, chiar şi atunci când condiţiile ţi se par de nesuportat, când totul în jur îţi pare groaznic şi Eră speranţă. Poţi supravieţui acestor neajunsuri dacă îi ajuţi şi pe alţii. Adevărata teroare este să-ţi piezi valorile”.

Mai era subliniat şi un alt pasaj: „Bunul cel mai de preţ pe care-l ai este viaţa ta. Nu îţi este dăruită decât o singură dată. Şi trebuie să o laşi în urma ta, Eră să-ţi fie ruşine pentru ce eşti şi ce însemni în viaţa aceasta”. Eroul cărţii este un muncitor în construcţii, Pavel Korceaghin. Lucra la căile ferate şi îl chinuiau nişte dureri cumplite. Korceaghin socotea că adevărata bătălie este în interiorul fiecăruia. Când lucrurile ajung să fie foarte grele şi ţi se

pare că nu mai poţi merge înainte, trebuie să-ţi tragi seva dintr-o cauză mai înaltă. Korceaghin întruchipa dragostea adâncă faţă de patria-mamă. La sfârşitul cărţii, Sima scrisese: „Eu şi Olga am citit cartea până la ultima pagină. Acum ni se pare că suntem trei: noi două şi Korceaghin care ne sprijină în aceste momente grele. Ne-am hotărât să fim ca el şi o s-o scoatem la capăt”.

Sima şi Olga n-au scos-o la capăt. Dar cartea lor a trecut de la soldat la soldat, ca un talisman. O lună mai târziu, a fost găsită sub centura unui rănit, cu o mulţime de semnături şi comentarii în ea: „Dragile mele Sima şi Olga, sunt alături de voi. Şi eu o să încerc să fiu precum Korceaghin”. „Sunt alături de voi, vin şi eu între luptătorii de pe această linie”. „Jur să-mi slujesc patria, precum Korceaghin”. Cartea aceasta a parcurs tot drumul până la Berlin.

CAPITOLUL UNSPREZECE Parada victoriei

La 19 noiembrie 1942, ruşii au pornit ofensiva împotriva celor care atacau Stalingradul. Acest contraatac avea numele de cod Operaţiunea Uranus. Prima lovitură a fost îndreptată împotriva flancului de nord al Grupului de Armate B de pe fluviul Don. A doua lovitură, două zile mai târziu, împotriva flancului de sud de pe stepele calmuce. Armatele române, aliate ale nemţilor, care apărau aceste poziţii, s-au dezintegrat într-un haos deplin. Pe la 23 noiembrie, ambele braţe ale cleştelui de învăluire s-au închis în spatele poziţiilor inamice. Armata a 6-a germană era prinsă în capcană. Câteva dintre diviziile sale au format o nouă linie defensivă în stepă, între Volga şi Don, iar altele au rămas în Stalingrad.

Generalul Smehotvorov, comandant al Diviziei 193, scria: „La mijlocul lui noiembrie, atacurile inamicului au încetat brusc. Ne-am dat seama că nemţii – cei din oraşul pe care tocmai îl devastaseră – pierduseră nu numai sute de tancuri şi zeci de mii de oameni, dar şi încrederea în propriile forţe. Când a început contraofensiva noastră, în dimineaţa de 19 noiembrie, am înţeles că avuseserăm

dreptate atunci când ne hotărâserăm să nu ne clintim şi să ne luptăm pentru Stalingrad, iar victoria avea să fie a noastră”.

Pe 19 noiembrie, Armata a 62-a era frântă în trei sectoare care încă mai rezistau pe buza Volgăi. Grupul de Nord al lui Gorohov rezista în Spartanovka; Divizia 138 a lui Liudnikov era complet înconjurată de nemţi, în spatele Fabricii Baricada;

Iar grupul central al armatei încă mai rezista, pe o limbă de teren – în unele locuri mai îngustă de 200 m, de-a lungul Volgăi, de la Fabrica Octombrie Roşu până la cartierele mărginaşe ale Stalingradului. Când prin *telegraful fără fir* al ostaşilor a trecut vestea începerii contraofensivei, uşurarea a fost imensă. „Am ieşit cu toţii din găurile pe unde ne adăposteam să auzim vuietul contraatacului, îşi amintea Mereşko. Dar era mult prea departe spre nord, nu auzeam nimic. Însă două zile mai târziu, când am simţit bubuitul atacului la sud, am trăit un sentiment incredibil. De-acum nu mai eram singuri”.

Când Valentina, soţia lui Ciuikov, a auzit veştile, i-a trimis o carte poştală de felicitare. A fost citită şi de alţii şi aceştia au fost atât de impresionaţi încât l-au rugat pe Ciuikov să fie de acord să o transforme într-un simbol pentru bucuria fiecărei neveste de soldat. Comandantul a fost de acord. Iată textul: „Te felicit pentru victorie şi îţi urez succese şi mai mari. Răzbună-ne pentru toate câte ne-au făcut, pentru umilinţa şi pierderile imense. Mergi înainte, nu te opri. Ucide şerpii aceştia. În numele întregii familii, îţi mulţumim pentru victorie – spre bucuria noastră a tuturor – şi pentru tot ce ai făcut. Să nu fii îngrijorat pentru noi, toţi suntem bine, sănătoşi. Ia-ţi de pe inimă piatra aceasta grea, respiră adânc, simte libertatea şi mergi înainte spre victoria finală. La revedere, dragul meu”.

Ciuikov se putea bucura acum de luxul de a sta liniştit în postul său de comandă, situat pe malul Volgăi, între Fabrica Octombrie Roşu şi Kurganul lui Mamai. Se

mutase pe 17 octombrie şi a rămas acolo până la sfârşitul bătăliei Stalingradului. Mereşko descria punctul de comandă astfel: „Ultimul adăpost al cartierului nostru general era aproape confortabil. La intrare, era protejat de o tranşee de comunicaţii în zigzag, să împiedice orice explozii de bombe. Postul de comandă era săpat la adâncime mare, în faleza Volgăi. Întâi era un tunel de trecere, apoi o sală de consiliu. La dreapta se afla camera lui Ciuikov, la stânga ce a lui Gurov. Mai era o încăpere mică de primire şi o cameră pentru Statul-Major. Exista încă un culoar de trecere, întărit cu scânduri şi placaje, care ducea la camera lui Krîlov la biroul de comunicaţii. În spate, mai erau două-trei cămăruţe cu priciuri, unde te puteai retrage să mai aţipeşti. Aveam şi un fel de mobilier primitiv, mese şi priciuri de dormit, acestea din urmă erau din lut. Ne bucuram şi de o baie, un fel de peşteră de vreo 2 m adâncime, unde se putea face focul şi îţi scoteai hainele. Aveai şi două găleţi mai mari cu apă fierbinte, una pentru tine, cealaltă pentru haine. Te ştergeai cu o cârpă fierbinte, după care îţi spălai şi *călcâi* hainele cu nişte pietre fierbinţi, ca să scapi de păduchi”.

La 31 decembrie 1942, cartierul general a avut un oaspete de vază. Divizia colonelului Ivan Liudnikov reuşise, în cele din urmă, să-şi croiască drum prin luptă, prin liniile germane şi să se alipească grupului principal al armatei. Liudnikov a venit să-şi prezinte raportul.

Insula lui Liudnikov

Divizia lui Liudnikov fusese înconjurată de nemţi, în cursul ultimei ofensive de pe 11 noiembrie. „La acel moment, armata noastră era tăiată bucăţi-bucăţele, ca un salam, spunea Mereşko. Noi numeam poziţia defensivă ocupată de Divizia 138, *Insula lui Liudnikov*, pentru că nemţii se aflau şi în faţa ei, şi la stânga, şi la dreapta, iar în spate curgea Volga. Pentru noi, era un nume deosebit de simbolic, pentru că fuseseră împinşi pe o bucată redusă de teren, de 500 pe 500 m, cu doar câteva ruine de clădiri. Erau disperaţi din lipsă de muniţie şi hrană şi totuşi au

continuat să reziste”.

Jonathan Bastable, în cartea sa *Voicestrom Stalingrad*, scria: „Încercarea grea prin care trecea Liudnikov a fost, într-un anume sens, o imagine a bătăliei Stalingradului. Ruşii ştiau bine că Divizia 138 lupta mai departe, iar rezistenţa lor avea să fie privită ca una dintre confruntările simbolice – precum Casa Pavlov sau fabrica de cuie care pentru ei constituia un fel de definiţie a bătăliei şi caracteriza, într-un mod dur, lupta lor ca un act de dreptate. Ca şi în cazul altor înfruntări izolate, soldaţii au dat şi nume acestui teren de bătălie: a fost botezat *Insula lui Liudnikov* şi astfel a ajuns să facă parte din geografia şi viitoarele mituri despre Stalingrad”.

Gheorghi Ivanov, comandant de pluton în Divizia 138, mărturisea: „Pierderile noastre erau groaznice, nemţii atacau continuu. Avioanele ne bombardau unul după altul. Rezistam în spatele Fabricii Baricada, iar postul nostru de comandă ajunsese chiar pe malul Volgăi. Germanii lansau şi fluturaşi în care era prezentată o schiţă cu poziţia noastră care se redusese acum la o porţiune foarte mică, înconjuraţi de tancurile lor şi în care spuneau: *Sunteţi încercuiţi*. *Predaţi-vă*! Eram împinşi în apele Volgăi, dar eram hotărâţi să rezistăm”.

Şi au ţinut piept inamicului în mod extraordinar. Pe 13 noiembrie, nemţii au străpuns linia lor de apărare, dar au fost respinşi într-o luptă corp la corp, în care s-au implicat şi Liudnikov şi Statul-Major. A doua zi, supravieţuitorii diviziei au rămas fără provizii. Au continuat să lupte folosind muniţia capturată de la inamic. Liudnikov le-a ordonat tuturor celor din detaşamentul de stopare al NKVD şi celor din garda sa de securitate să treacă în linia întâi. Acum toată lumea lupta.

După contraofensiva sovietică, provizii vitale au ajuns la apărătorii aflaţi sub asediu şi au început să-şi croiască, încet-încet, drum spre restul armatei. Avuseseră pierderi foarte grele şi, drept urmare, înaintau destul de încet. Armata a 62-a rămăsese şi ea cu atât de puţini oameni

încât principala metodă de luptă era aceea cu grupe de asalt. Pe 18 decembrie, Liudnikov şi-a reorganizat trupele, în vederea unei încercări de a trece prin liniile germane, ca să ajungă la Divizia 95 a lui Gorişnîi. A creat un grup mai mare de asalt, cu un vârf de atac şi câteva grupe de consolidare şi rezervă. Aceasta devenise formula clasică de luptă a grupelor de asalt.

Dar rezistenţa ruşilor la Stalingrad nu poate fi explicată numai prin formule tactice, indiferent cât de importante au fost acestea. La 31 decembrie 1942, după ce comunicaţiile fuseseră în sfârşit restabilite, Liudnikov a reuşit să ajungă la cartierul general al armatei. Îl aştepta o primire simplă, dar emoţionantă. Ciuikov, Krîlov şi Gurov se strânseseră împreună cu toţi comandanţii de divizii. Ciuikov l-a invitat pe Liudnikov la masă, s-a turnat votcă şi s-a ţinut un toast: „Pentru vitejii soldaţi ai Diviziei 138”. Apoi s-a întors spre el şi i-a zis: „Ei, şi acum ia spune-ne cum aţi luptat şi ce aţi făcut”.

Liudnikov rezistase în nişte condiţii imposibile, „cu nemţii izbindu-se de poziţia sa, precum valurile de o stâncă”, cum mărturiseşte el poetic în jurnalul de luptă, dar la invitaţia lui Ciuikov, tot talentul lui s-a evaporat şi a spus, oarecum intimidat: „Am fost înconjurat de comandanţi cu experienţă care nici n-au clipit, indiferent ce s-a întâmplat. Le-am spus doar atât, că Divizia 138 a hărţuit inamicul fără să-i dea o clipă de răgaz şi că din pricina aceasta nici n-am băgat de seamă că a venit iarna peste noi. Dar vorbele mele n-au avut ecou”. Ciuikov s-a uita la el cu un fel de reproş, apoi privind în jurul mesei, a zâmbit: „Hm, că bine le-a mai mers ăstora acolo!”

Batiuk antiglonţ în decembrie 1942, Armata a 62-a a decis să-şi reîntregească linia de apărare, să folosească grupe de asalt pentru a smulge de la inamic zone mici ale oraşului. Divizia 13 Gardă a lui Rodimţev a recucerit fortăreţele nemţilor aflate de-a lungul Volgăi: Casa muncitorilor de la căile ferate, casa în formă de L, Casa inginerilor. Divizia 45 a lui Sokolov şi-a croit drum prin

lupte, prin Fabrica Octombrie Roşu, iar Divizia 284 a lui Batiuk a început încet-încet să recâştige Kurganul lui Mamai. Armata a 6-a germană asediată avea acum de suferit cumplit. Uniformele lor nu se potriveau deloc cu vremea de iarnă, nu mai aveau mâncare suficientă, muniţie şi combustibil. Manstein a încercat să facă o străpungere până la armata înconjurată, folosind forţe proaspete ale Wehrmachtului, dar a fost respins la 24 decembrie 1942. Nemţii aflaţi în Stalingrad şi în împrejurimi erau aprovizionaţi pe calea aerului, dar şi resursele lor fuseseră mult prea solicitate şi prea puţine mai ajungeau la asediaţi. Ziua de 10 ianuarie 1943 a fost deosebită pentru apărători. Armatele sovietice de învăluire au lansat acum Operaţiunea Cercul, pentru a zdrobi Armata a 6-a aflată în încercuire, într-o bătălie de anihilare. Primejdia încercuirii şi distrugerii care atârnase deasupra capetelor apărătorilor Stalingradului, atât de îndelungă vreme, acum se abătea pe capul adversarilor lor.

La 11 ianuarie 1943, două dintre simbolurile majore ale rezistenţei Stalingradului au fost recapturate de Armata a 62-a. Fabrica Octombrie Roşu a fost curăţată cu totul de nemţi şi steagul roşu a fluturat din nou triumfător de pe culmea Kurganului lui Mamai. Divizia 284 a colonelului Nikolai Batiuk s-a ţinut cu dinţii de pantele de nord-est ale Kurganului, cea mai mare parte a bătăliei, iar acum Batiuk şi-a condus oamenii înapoi pe culme.

Comandantul era deosebit de iubit în armată. Dur, netolerant, cerea mult de la oamenii săi, dar şi mai mult de la sine. „Soldaţii noştri îl numiseră *Batiuk antighnţ* pentru că părea cu adevărat imun la primejdie, spunea Serghei Zaharov. Om deosebit de curajos şi, la fel ca Ciuikov, se descurca foarte bine în luptele de oraş”.

La 11 ianuarie, jurnalul de luptă al Diviziei 284 consemna; „Comandantul nostru şi Statul-Major s-au dus la regimentele din prima linie, printre luptători, dându-le sfaturi practice despre cum să-şi îndeplinească mai bine îndatoririle”. Toate regimentele – mult reduse acum ca

număr – au fost reorganizate ca grupe de asalt şi Batiuk le conducea împotriva inamicului. „Comandantul diviziei a apărut pe câmpul de luptă, încurajând trupele care se reuniseră prin curajul său”, consemna cu mândrie jurnalul. Aceasta a fost adevărata istorie a Stalingradului.

Capitularea nemţilor

Operaţiunea Cercul a atins curând punctul culminant. Armate noi au început înaintarea spre Stalingrad, dinspre vest, după ce zdrobiseră apărarea germană, în stepă. La 26 ianuarie 1943, aceste noi forţe au făcut joncţiunea cu apărătorii Stalingradului. La începutul lui septembrie 1942, nemţii izolaseră Armata a 62-a care rămăsese să înfrunte singură greul ofensivei. Cinci luni mai târziu, această izolare lua sfârşit.

La 31 ianuarie 1943, Paulus s-a predat ruşilor, dar nu Armatei a 62-a cu care se confruntase cel mai mult pe parcursul luptelor pentru oraş, ci armatei vecine, de la sud, Armatei a 64-a. S-ar putea să ni se pară un detaliu nesemnificativ, dar pentru apărătorii Stalingradului a însemnat foarte mult. Ei au purtat greul apărării oraşului şi s-au simţit jefuiţi de prada care li se cuvenea. „Soldaţii noştri au fost cu adevărat supăraţi că Paulus nu s-a predat lui Ciuikov, mărturisea Mereşko. Ultimul sediu al cartierului general al lui Paulus a fost în magazinul universal din centrul Stalingradului şi se afla în zona noastră de influenţă, dar noi ne îndreptaserăm forţele spre nord, să distrugem bastioanele germane din zona fabricilor. Armata a 64-a înainta dinspre sud, iar centrul Stalingradului devenise un fel de *ţară a nimănui*, între cele două armate şi aşa s-a întâmplat că soldaţii din Armata a 64-a au fost cei care au ajuns primii la cartierul general al Armatei a 6-a germane”.

La 2 februarie, forţele germane care mai luptau în partea de nord a oraşului au fost înconjurate. Ciuikov a venit personal să supravegheze un baraj de artilerie masiv asupra poziţiilor acestora şi cu un gest simbolic a ajutat la armarea unuia dintre tunurile ruseşti. La amiază, inamicul

s-a predat, un act de capitulare care marca sfârşitul bătăliei pentru Stalingrad.

Mereşko amintea: „Brusca tăcere care s-a lăsat era copleşitoare şi unii dintre soldaţii noştri obişnuiţi cu permanentul vuiet al luptei, au simţit că nu mai pot suporta. Singura dată când se lăsa liniştea, în cursul bătăliei, era exact înaintea unui atac al inamicului. Apoi oamenii au început să tragă cu armele, să arunce grenade, tocmai pentru a-şi descătuşa încordarea”.

În acea după-amiază, o coloană de prizonieri germani era mânată spre Volga. Mark Slavin a fost martor la acest spectacol: „Ştiam că inamicul intenţionase să facă o paradă a victoriei pe malurile Volgăi, după ce avea să cucerească oraşul. Fuseseră atât de încrezători încât – aşa cum era tipic pentru ei – întocmiseră şi un plan detaliat al acestei parade. Aşa că am hotărât să le facem pe plac. I-am rânduit în formaţie militară cum se cuvine şi un grup mare de soldaţi de-ai noştri s-a adunat să privească. Câteva momente s-a lăsat o linişte desăvârşită”.

Şi Aleksandr Fortov îşi amintea acest moment: „Pe gheaţa aceea erau mii de nemţi. Şi doar vreo zece ostaşi de-ai noştri îi supravegheau. Nu ne venea să credem că o forţă atât de mare putuse fi redusă la grămada aceea de oameni zdrenţăroşi. Parcă nu mai aveau nimic omenesc în ei”.

Ceata aceea de nemţi neîngrijiţi a primit ordinul *Marş*! în vreme ce armata învinsă a început să se mişte, împiedicându-se şi alunecând pe gheaţă, s-au auzit cuvinte de batjocură şi fluierături. „Apoi, după cum îşi amintea Mark Slavin, ostaşii noştri au început să cânte. Am cântat melodiile ruseşti care ne ajutaseră când lucrurile păreau fără speranţă. Mi-am scos carnetul de notiţe – voiam să scriu câteva rânduri pentru jurnalul nostru de divizie. Dar n-am reuşit să descriu scena din faţa ochilor mei. Însă m-am trezit că scriam încontinuu aceeaşi şi aceeaşi frază: *Gloriosul Stalingrad este* eliberatf

ÎNCHEIERE

Kurganul lui Mamai

La două luni de la victoria de la Stalingrad, supravieţuitorii Armatei a 62-a au fost reorganizaţi în Armata a 8-a Gardă. Sub conducerea lui Ciuikov, au continuat să lupte împotriva nemţilor, împingându-i înapoi până la Berlin. La 2 mai 1945, soldaţii acestei armate au ajuns la Reichstag – simbolul regimului lui Hitler. „Am ratat capitularea lui Paulus, aşa că a fost de importanţă imensă momentul în care armata noastră a primit capitularea Berlinului", spunea Mereşko. El s-a aflat chiar în încăperea unde a avut loc capitularea naziştilor.

Stalingradul a fost terenul de încercare al unei armate remarcabile. Tactica luptelor de stradă pe care aceasta a inaugurat-o şi a perfecţionat-o este studiată acum peste tot în lume. Dar ceea ce au reuşit să înfăptuiască apărătorii săi depăşeşte orice explicaţie. După toate analizele militare consacrate, ruşilor le-ar fi fost imposibil să reziste în oraş. „A fost ceva supranatural" spunea Mereşko, direct şi simplu. „După ce bătălia s-a încheiat, oamenii din compania mea s-au întors la Biblie, spunea Aleksandr Fortov. Am început să ne citim unii altora pasaje din Vechiul Testament. Eram comunişti şi atei cu toţii, dar pasajele acelea ne spuneau ceva anume. Era ca şi cum cineva ar fi înţeles cu adevărat prin ce trecuserăm".

S-a estimat că până în a doua parte a lunii octombrie 1942, mai bine de 75% din apărătorii Stalingradului – adică echivalentul a noua divizii – au fost nimiciţi, dar supravieţuitorii au continuat să reziste. Richard Overy, în *Russia's War*, o spune mai simplu: „Felul în care a reuşit Armata Roşie să supravieţuiască sfidează orice explicaţie". Iar Geoffrey Roberts sublinia în *Victory at Stalingrad*: „Dincolo de tactică, putere de foc şi raport de forţe, au contat rolul jucat de starea moralului, psihologia şi spiritul uman al apărătorilor".

În miezul acestei poveşti se află capacitatea de însufleţire a comandantului: „Stalingradul a fost locul din

care s-au născut comandanţi, spunea Mereşko, şi mulţi dintre cei care s-au evidenţiat în luptă au ajuns să conducă armate”. Astăzi, mulţi dintre acei comandanţi sunt îngropaţi pe Kurganul lui Mamai, colina care a dominat bătălia din oraş. Comandantul acesteia, Vasili Ciuikov, a fost cel dintâi care şi l-a ales drept loc de veşnică odihnă. Pe 27 iulie 1981, în timp ce zăcea bolnav, şi-a modificat testamentul, declarând: „Doresc să fiu îngropat pe Kurganul lui Mamai, acolo unde mi-am organizat primul post de comandă. Acolo unde poţi să auzi vuietul valurilor Volgăi, bubuitul tunurilor şi să simţi agonia ruinelor Stalingradului. Aici zac mulţi dintre soldaţii pe care i-am condus. Luptători ai Uniunii Sovietice, urmaţi exemplul apărătorilor Stalingradului şi victoria va fi a voastră”.

Într-un fel uimitor, în iadul de flăcări al Stalingradului, Ciuikov a creat o armată în stare să reziste în faţa oricăror forţe aruncate asupra lor de nemţi. Iar povestea ei uluitoare s-a chinuit din greu să iasă la lumină, prinsă între clişeele propagandei statului comunist – care susţineau că toţi cei de la Stalingrad au fost eroi şi că oraşul n-ar fi căzut niciodată în mâinile duşmanului – şi cinismul occidental care crede că eroismul Armatei Roşii s-a născut deodată. Niciuna dintre aceste explicaţii nu este suficientă. Lupta lor cumplită l-a dus pe Ciuikov şi trupele sale până la limitele puterii omeneşti, iar mărturiile supravieţuitorilor au o semnificaţie şi o putere universală.

Soldaţii aceia au trecut dincolo de cea mai adâncă disperare şi îndoială de sine, iar acolo au descoperit o putere şi o rezistenţă aproape de neînvins. Credinţa lor a fost călită în focul bătăliei şi şi-au apărat pământul până la ultima linie de luptă, la 200 m de Volga, dincolo de care nu mai aveau ce căuta.

„Îmi amintesc că puneam în ordine hârtiile tatii, după decesul său, spunea Aleksandr Ciuikov. Şi am dat peste o rugăciune scrisă de mână pe un petic de hârtie şi i-am recunoscut imediat scrisul. Era o bucată de hârtie îngălbenită de vreme şi mototolită, iar cerneala palidă.

Peticul acela fusese probabil împăturit şi păstrat drept talisman. Tatăl meu – comunist convins – n-a pomenit niciodată de hârtia aceea. Dar ştiam, din spusele familiei, că a purtat-o cu el tot războiul”.

Rugăciunea sună aşa: „O tu, Atotputernicule! Cel care poate face din noapte zi, din pământul sterp o grădină de flori. Meneşte-mi, Doamne, greutatea să-mi fie uşoară şi miluieşte-mă!” Aleksandr Ciuikov s-a uitat la mine şi mi-a spus: „Aşa am apărat noi Stalingradul”.

Ceţuri peste Volga
Stau pe malul abrupt.
Ceţuri se-ngrămădesc pe Volga Precum fumul gros.
Iar prin fumul acesta.
Fluviul de un verde adânc şi albastru. Se uită la mine.
Pământul strămoşilor mei a fost bun cu mine.
Dar în minte îmi vine începutul de drum.
Aici şi acum, viu şi tulburător.
Se ridică fumul de la focul ostaşilor şi ceaţa însăşi devine fum.
Cândva, fumul acesta era al meu.
Se înălţa drept prin mine şi a rămas acolo Tot restul vieţii.
Iată-mă acum
Pe buza acestui mal fragil.
De parcă aş fi de timp îndoit iar prin ceaţa aceasta.
Fluviul de un verde adânc şi albastru. Se uită la mine.

Mihail Borisov (citat cu permisiunea autorului, din antologia *Imaginea patriei-mamă*)

Ordinea de bătălie a Armatei a 62-a 1 noiembrie 1942

Comandant al Armatei a 62-a: general-locotenent Vasili Ciuikov Şef al Statului-Major: general-maior Nikolai Krîlov

Divizii de infanterie

Divizia 13 Gardă: general Aleksandr Rodimţev Divizia

35 Gardă: colonel Dubiański Divizia 37 Gardă: general Victor Joludev Divizia 39 Gardă: general-maior Stepan Guriev Divizia 45: locotenent-colonel Vasili Sokolov Divizia 95: colonel Vasili Gorişnîi Divizia 112: colonel Ermolkin Divizia 138: colonel Ivan Liudnikov Divizia 193: general Fiodor Smehotvorov Divizia 284: colonel Nikolai Batiuk Divizia 308: colonel Leonti Gurtiev

Brigada Infanterie Marină

Brigada 92, încorporând supravieţuitorii Brigăzii 42: comisar Nikitin (colonelul Tarasov a abandonat brigada pe 22 septembrie şi a fost deferit curţii marţiale; maiorul Samodai – deferit curţii marţiale pentru că n-a reuşit să constituie o linie defensivă de urgenţă, în noaptea de 14 octombrie).

Grupul Nord ai lui Gorohov locotenent-colonel brigăzi speciale

Brigada 115: colonel K.M. Andriuşenko Brigada 124: colonel Serghei Gorohov

Brigada 149: locotenent-colonel V.A. Bolvinov (ucis pe 2 noiembrie 1942), maior I. Durnev

Supravieţuitori ai brigăzilor de tancuri: locotenent-colonel M.G. Weinrub

Lista veteranilor

Mărturiile veteranilor Armatei Roşii formează bază acestei cărţi. Ele trebuie utilizate cu grijă, pentru că unele relatări ale martorilor oculari nu sunt credibile, iar în anumite cazuri chiar pure închipuiri. Am colaborat îndeaproape cu asociaţii ale veteranilor, pentru a selecta acei martori care simt demni de încredere, iar acolo unde a fost posibil, am comparat detaliile ieşite din comun cu jurnalele de luptă ale diviziilor. Dar nu există nimic care să înlocuiască experienţa personală a acestor soldaţi remarcabili, iar lista prezintă detalii privindu-i pe cei intervievaţi. M-am concentrat în mod deosebit asupra Armatei a 62-a, într-un efort de a recrea spiritul apărătorilor Stalingradului. Mulţi dintre veterani şi-au sacrificat zile întregi pentru realizarea acestui proiect şi

mi-au permis accesul la articole şi materiale despre istoria unităţilor. A fost o experienţă rară şi stimulativă să lucrez cu aceşti bărbaţi şi femei extraordinari. Cu fiecare an care trece, sunt tot mai puţini şi mai puţini martori ai evenimentelor. Respect curajul lor.

Barîkin Ivan, comandant de batalion în Brigada 154 Infanterie Marină, a luptat în apărarea de pe râul Aksai, în august

1942. L-a văzut pe Ciuikov înmânând primele medalii ale Ordinului Aleksandr Nevski, recent reinstituit.

Belitkaia Evdokia, infirmieră în Armata a 64-a, a fost de două ori remarcată de generalul Şumilov pentru curajul ei. A fost martoră la momentul în care Paulus şi Armata a 6-a germană s-au predat la cartierul general al Armatei a 64-a, la 31 ianuarie

1943. Evdokia a făcut parte din echipa de prim-ajutor alcătuită din 40 de cadre medicale, gata de a interveni, pentru că exista teama că nemţii ar putea lansa un atac aerian asupra cartierului general, cu scopul de a împiedica Armata Roşie să-l captureze viu pe Paulus.

Borcev Mihail a comandat o imitate Katiuşa la Stalingrad, la vârsta de 19 ani. Fratele său mai mare făcea parte din Statul-Major al lui Ciuikov. Katiuşele lui Borcev, instalate pe tancuri, au fost folosite pentru apărarea zonei fabricilor, aflându-se adesea la mai puţin de 800 m de liniile germane. A înaintat repede în ierarhia Armatei Roşii, devenind expert în folosirea rachetelor, pensionat mai târziu cu gradul de general-maior.

Borisov Mihail a fost comandant al unei unităţi de artilerie, în timpul retragerii de la Harkov, apoi a luptat la capul de pod de pe Don. În 1943 a primit titlul de erou al Uniunii Sovietice pentru curajul dovedit în bătălia de la Kursk. Mihail, fiind şi poet de război, mi-a îngăduit cu amabilitate să citez din antologia sa *Imaginea patriei-mamă*.

Dallakian Hamlet a făcut parte din Statul-Major al Frontului Stalingrad, sub comanda lui Eriomenko şi avea

misiunea de a aşeza cablurile telefonice în vederea menţinerii comunicaţiilor cu Armata a 62-a. La sfârşitul lui septembrie 1942, a fost rănit la Stalingrad. La spital a stat lângă Viktor Nekrasov. Cei doi au devenit prieteni şi Dallakian l-a ajutat pe Nekrasov să-şi publice romanul *Linia Fontului Stalingrad*. (Nekrasov a fost comandant de companie în Divizia 284 a lui Batiuk şi a scris despre extraordinara camaraderie care s-a legat între apărătorii Stalingradului. Veteranii socotesc *Linia Fontului Stalingrad* drept cartea care evocă cel mai bine spiritul care a dăinuit atunci în armată.)

Faustova Mana, operatoare radio în Divizia 131 (parte a Armatei 1 Tancuri, cea urmărită de nenorociri), în timpul retragerii de pe Don. Unitatea sa de comunicaţii a fost încorporată în Armata a 62-a, la 12 septembrie 1942. A doua zi, liniile de comunicaţii au fost cu totul distruse şi l-a văzut pe Ciuikov, plin de nestăpânită frustrare, lovind un ofiţer NKVD. Maria este secretară a Consiliului Veteranilor Armatei a 62-a, căsătorită cu veteranul de la Stalingrad, Aleksandr Voronov.

Fortov Aleksandr, comandant de artilerie în Divizia 112, a luptat în stepă, pe Kurganul lui Mamai, şi apoi la porţile fabricii de tractoare, înainte de a fi transferat în Stepanovka, la punctul de comandă al lui Gorohov. „La Stalingrad, soldaţii noştri au învăţat cum să facă faţă inamicului, spunea Fortov. Adesea, batalioane sau unităţi chiar mai mici erau încercuite în oraş, incapabile să mai primească ordine de luptă. Nemţii se aşteptau ca acestea să nu mai aibă puterea de a rezista, dar noi ne numeam imediat propriii noştri comandanţi şi plănuiam mai departe ce era de făcut. Un principiu devenise lege la noi: nu dăm înapoi”.

Gorohov Vasili a luptat pe Kurganul lui Mamai, alături de Divizia 284 a lui Batiuk. „Bombardamentele erau groaznice, îşi amintea el, colina era permanent învăluită în fum. Dar vedeam cu toţii cartierul general al lui Ciuikov – acolo dăinuia un nor gros de fum de la combustibilul care

ardea. Când am auzit, spre uluirea noastră, că nu-şi părăsise nici în condiţiile acestea poziţia, soldaţii noştri au făcut jurământ: nu abandonăm Kurganul, indiferent ce se întâmplă”.

Gurevici Leonid, ofiţer de comunicaţii în Regimentul 34 al Diviziei 13 Gardă, şi-a amintit vulnerabilitatea extraordinară a cablurilor telefonice în luptele din oraş: „Ori de câte ori inamicul pornea la atac, cablurile noastre erau făcute zdrenţe, la fel de repede cum ai tăia tăiţei la bucătărie”.

Isaevna Liubov, una dintre infirmierele responsabile de organizarea evacuării răniţilor de la punctul de traversare a Armatei a 62-a, în octombrie 1942. Crede că a fost vital ca atunci cartierul general al Armatei a 62-a să rămână în mijlocul luptelor şi, la fel ca mulţi alţii, a vorbit despre sentimentul extraordinar de egalitate în rândul apărătorilor Stalingradului.

Ivanikin Mark, colonel, comandant al unei unităţi Katiuşa la Stalingrad.

Ivanov Gheorghi, sublocotenent şi comandant de pluton în Regimentul 334 al Diviziei 138 a lui Liudnikov. Când trupele lui Liudnikov au fost pulverizate de bombardamentele la joasă altitudine, Ivanov a fost unul dintre soldaţii Armatei Roşii care au adaptat un lansator antitanc montat pe o roată, într-o încercare de a doborî avioane inamice. Lui Ciuikov i-a plăcut invenţia aceasta, dar era cu adevărat o măsură disperată. „Cheia succesului era să anticipezi când pilotul ajungea la capătul picajului, spunea Ivanov, trebuia să ghiceşti şi să tragi”.

Kalmîkova Tamara, ofiţer de comunicaţii în Armata a 64-a, la sud de Stalingrad, rănită în noiembrie 1942.

Kazarin Konstantin, comandant de companie în Regimentul 339 al Diviziei 308 a lui Gurtiev, care apăra Fabrica Baricada în octombrie 1942: „Nemţii aduseseră tancuri aruncătoare de flăcări şi trăgeau direct în tine. Dar am reuşit cumva să continuăm să luptăm”. După părerea lui Kazarin, îţi trebuiau luni de zile ca să te obişnuieşti cu

iadul acela: „Îmi aduc aminte că la Briansk, în august 1943, am ajuns la o casă în flăcări şi o femeie striga: *Copilul meu e înăuntru*! Soldaţii se uitau încremeniţi, incapabili să facă ceva: dogoarea focului era mult prea puternică. Dar un grup de-ai noştri, veterani de la Baricada, ne-am aruncat în flăcări şi am salvat fetiţa. După aceea, m-am uitat la camarazii mei: uniformele noastre fumegau încă şi toţi ne aleseserăm cu arsuri. Abia atunci mi-am dat seama: acesta era spiritul Stalingradului”.

Kiseliov Vladimir, comandant de companie în Regimentul 39 al Diviziei 13 Gardă, a participat la asaltul asupra Kurganului lui Mamai, pe 16 septembrie 1942: „Au trecut o mulţime de ani de atunci şi tot mi-e groază să-mi amintesc, spunea Kiseliov. Înaintam printr-un perete de foc, chinuindu-ne să respirăm în fumul acela ce nu se mai împrăştia niciodată. Mai apoi, când am fost rănit şi dus la un spital, mi-au trebuit luni de zile ca să scot din mine funinginea de la Stalingrad”.

Kozlov Anatoli a luptat în Armata 1 Tancuri, în timpul retragerii din vara anului 1942 şi a fost apoi transferat la Divizia 13 Gardă, în timpul luptelor din oraş. Anatoli este acum preşedinte al Asociaţiei Veteranilor din Volgograd.

Europatov Evgheni, locotenent în Divizia 196 a Armatei a 62-a, însărcinat cu aprovizionarea. În august 1942, a reuşit să iasă din încercuire, luptând cu arma în mână şi a fost trimis în centrul comercial, înainte de a fi transferat, în septembrie, la Grupul Nord al lui Gorohov. Divizia, redusă la doar câteva sute de oameni, a fost în cele din urmă retrasă de pe front. Evgheni este acum şeful Consiliului Veteranilor Armatei a 62-a.

Mereşko Anatoli, ca tânăr locotenent de 20 de ani, a condus o companie de elevi militari, în timpul retragerii din vara lui 1942 şi, în consecinţă, a fost promovat la cartierul general al Armatei a 62-a, devenind ofiţer cu misiuni speciale, lucrând sub coordonarea directă a lui Ciuikov şi Krîlov. A luptat până la Berlin şi a fost martor la predarea oraşului pe 2 mai 1945. După război, a avansat în

grad, devenind general-colonel şi adjunct al comandantului Pactului de la Varşovia. Anatoli Mereşko m-a însoţit la Stalingrad pe la toate punctele unde s-au dat lupte, iar mărturiile lui, cu totul remarcabile, formează coloana vertebrală a acestei cărţi.

Mikoian Stepan, fiul lui Anastas Mikoian, membru al Biroului Politic al PCUS, a crescut în zona de locuinţe din Kremlin, împreună cu copiii lui Stalin şi a urmat şcoala de aviaţie alături de fiul acestuia, Vasili. A fost responsabil cu protecţia câmpurilor petrolifere de la Baku, în vara lui 1942. La vremea când nemţii înaintau spre Stalingrad, a întreprins misiuni secrete de recunoaştere aeriană asupra mişcărilor de mobilizare ale armatei turceşti şi de infiltrare a acestora peste graniţele Uniunii

Sovietice, raportând direct lui Molotov. Atât Stalin, cât şi Molotov erau convinşi că Turcia avea să intre în război ca aliat al Germaniei, dacă Stalingradul ar fi căzut.

Mirzoian Suren a fost soldat în Divizia 33 Gardă a Armatei a 62-a, în timpul retragerii spre Stalingrad, apoi a ajuns în Divizia 13 Gardă, ca luptător în grupele de asalt din oraş. Suren îşi aminteşte şi acum cu emoţie îndârjirea luptelor corp la corp: „După Stalingrad, nu mai mi-e frică de nimic”, spunea el.

Poliodina Leonid, comandant de companie în Regimentul 253 al Diviziei 45 Gardă, a luptat în Fabrica Octombrie Roşu, unde a şi fost rănit în ianuarie 1943. Despre ultimul asalt disperat al nemţilor, din 11 noiembrie 1942, spunea: „În minte aveam un singur gând: nu-i vom lăsa pe nemţi să ajungă la Volga”.

Potański Gheorghi, observator de artilerie şi de recunoaştere în Divizia 13 Gardă, este unul dintre cei doi supravieţuitori ai echipei care a luptat în Casa Pavlov. Despre Pavlov spunea: „A fost tovarăşul meu de luptă, curajos, cinstit, dintr-o bucată, dar erau mulţi la fel ca el, în garnizoana noastră, care n-au ajuns în cărţile de istorie. Spiritul de camaraderie a fost cel care ne-a dat forţa aceea nemaipomenită”.

Pstigo Ivan, locotenent în Escadrila 8 a Armatei Roşii. Ciuikov i-a ordonat să asigure protecţia aeriană pentru trecerea pe timp de zi a fluviului, la 14 septembrie 1942. După război, Pstigo a devenit mareşal al aerului şi adjunct al comandantului forţelor aeriene sovietice.

Rabinovici Mihail, comandant al unei unităţi de artilerie de pe insula Zaiţevski, a ajuns observator de artilerie în Divizia 193 a lui Smehotvorov, în timpul luptelor din colonia muncitorilor de la Fabrica Octombrie Roşu, la începutul lui octombrie 1942. Pe 13 octombrie, a fost chemat la cartierul general al Armatei a 62-a şi Ciuikov i-a ordonat să solicite lovitură de artilerie asupra postului de comandă, în eventualitatea că nemţii vor ajunge acolo.

Rakitki Aleksandr, şeful operaţiunilor speciale în Divizia 37 Gardă. Este singurul martor supravieţuitor al reuniunii cruciale a consiliului de pe 14 octombrie 1942.

Scilaev Ivan, comandant de artilerie în Regimentul 39 al Diviziei 13 Gardă, în timpul luptelor de la Stalingrad, după care a ajuns istoric şi fondator al Muzeului Diviziei 13 Gardă. Despre luptele din septembrie spunea: „Dârzenia acestora a fost de neînchipuit, atacurile germane erau ca nişte valuri ce nu mai conteneau, izbindu-se de noi: fum, praf, urlet permanent şi un soare pe care nu prea îl vedeai”.

Serebriakov Mihail, ofiţer de recunoaştere în Armata a 57-a, a luptat în sudul Stalingradului, în ianuarie 1943 şi a fost martor la capturarea silozului.

Şatravko Fiodor, comandant al Batalionului 21 Tancuri, un batalion de instrucţie, staţionat la Stalingrad în august 1942. A fost transferat în Brigada 124 a lui Gorohov, la Spartanovka, la începutul lui septembrie, apoi a fost rănit într-o confruntare de tancuri la Latoşinka.

Mark Slavin, soldat de 19 ani în Divizia 45 a lui Sokolov, a luptat la Stalingrad, de la începutul lui noiembrie 1942, până la sfârşitul bătăliei. Colaborator permanent al ziarului diviziei, Slavin a fost deosebit de

interesat de eroismul ostaşilor Armatei Roşii, în cursul bătăliei. Apoi a devenit ziarist de război, călătorind alături de Vasili Grossman.

Spiridonov Konstantin, comandant al unei unităţi antiaeriene la Stalingrad, în timpul raidului de bombardament german din 23 august 1942, după care a fost transferat la Regimentul 1078 de artilerie al Armatei a 62-a. A fost martor la traversarea pe timp de zi a detaşamentelor din fruntea Diviziei 13 Gardă, pe 14 septembrie.

Turov Vladimir, comandant de batalion în Brigada 115 a lui Andriuşenko, de pe promontoriul Orlovka.

Voronov Aleksandr, comandant al Regimentului 617 Artilerie, încorporat în Divizia 13 Gardă. Aleksandr şi soţia sa, Maria Faustova, au devenit apoi prieteni apropiaţi ai generalului Aleksandr Rodimţev.

Zaharov Serghei, comandant de companie în Regimentul 1045 al Diviziei 284 a lui Batiuk. Un iscusit luptător în grupele de asalt, a perfecţionat tehnica de pătrundere la nivelele superioare ale clădirilor, când inamicul ocupa casa scărilor, folosind explozibili. Tehnica aceasta a devenit standard în toată Armata a 62-a şi astfel, iniţiatorul ei a fost remarcat de Ciuikov. Acesta i-a cerut să-i instruiască pe ofiţerii politici în luptele de stradă şi cei doi au devenit prieteni în anii următori.

Zolotovţev Gheorghi, cartograf la cartierul general al Diviziei 13 Gardă, a fost martor când nemţii au inundat canalul de scurgere, pe 22 septembrie 1942. În decembrie a găsit un sistem de a trece pe hartă punctele puternice ale inamicului, care a devenit standard în unităţile de recunoaştere ale Armatei a 62-a, în vederea unor acţiuni ale grupelor de asalt.

Alte mărturii ale veteranilor

De mare ajutor în ceea ce priveşte interviurile cu veteranii mi-au fost Laurence Rees şi producătorul său pentru filmul *Războiul secolului*, Martina Balazova, care mi-au pus la dispoziţie întregul material al seriei lor de

interviuri. Pe acesta m-am bazat foarte mult în cazul lui Albert Burkovski care a fost adoptat la 14 ani ca *fiu al regimentului* de Divizia 13 Gardă, dar care acum era prea bolnav pentru a-l intervieva. Mi-a fost foarte util acest material şi în cazul Tamarei Kalmîkova, Valentinei Krutova şi a lui Suren Mirzokian, dar şi ca un cadru de referinţă pentru interviurile cu Anatoli Mereşko.

Artiom Drabkin, cel care a adunat mărturii ale veteranilor Armatei Roşii în colecţia prestigioasă *îmi amintesc*, mi-a oferit material suplimentar despre Gheorghi Potański. Acelaşi lucru l-a făcut translatoarea mea, Lena Iakovleva, pentru Aleksei Voloşin, Leonid Gurevici şi Vladimir Kiseliov. Alte mărturii utile au fost găsite pe site-ul *Vocea Rusiei*: www.vor. ru/Stalingrad.

Arhiva Ministerului Apărării, Podolsk

Sunt îndatorat lui Serghei Petrunin pentru ajutorul pe care mi l-a acordat ca să cercetez următoarele:

Jurnalul de război al Armatei a 62-a

Jurnalele de luptă ale diviziilor: 13 Gardă, 37 Gardă, Brigada 42 Specială, Divizia 112, Divizia 138, Divizia 284, Divizia 308

Jurnalele de luptă ale regimentelor: 883 din Divizia 193 Hărţile de luptă şi instrucţiunile unităţilor: Divizia 13 Gardă, Divizia 37 Gardă, Divizia 39 Gardă, Divizia 45, Divizia 95, Divizia 112, Divizia 284.

Material german

Sunt îndatorat lui Jason Mark pentru cercetările întreprinse în Jurnalul de luptă al Armatei a 6-a germane şi consemnările din arhivele diviziilor. Despre adversarul lunetistului Zaiţev, Jason a declarat foarte convins: „Arhiva pierderilor germane de ofiţeri nu consemnează niciun König sau colonel SS, Thorwald, iar moartea unui ofiţer de rang atât de înalt ar fi fost consemnată”. De asemenea, Jason confirmă că Divizia 79 Infanterie, care de pe 14 octombrie aştepta pe Don pregătită să pătrundă în Stalingrad, n-a primit ordin de la Paulus să intre în oraş până la 17 octombrie. Ezitarea caracteristică a

comandantului german a lăsat să-i scape o ocazie extraordinară de a încheia bătălia.

NOTE

Introducere

Semnificaţia Stalingradului ca moment de cotitură al istoriei rămâne o discuţie mai mult academică, dar Vasili Grossman, care a fost chiar acolo în acea perioadă, scria în *Viaţă şi destin*: „Fiecare epocă îşi are propria capitală care întruchipează viaţa şi sufletul ei. Timp de mai multe luni de zile, în cel de-al Doilea Război Mondial, acesta a fost Stalingradul. Gândurile şi pasiunile umanităţii au fost concentrate acolo". Introducerea, care încearcă să transmită experienţa deosebită a Armatei a 62-a ruse, în cursul bătăliei, se bazează pe mărturii ale veteranilor, în mod deosebit pe arhivele personale ale lui Anatoli Mereşko, fotografii şi memorii puse la dispoziţie cu amabilitate de fiul său, Aleksandr. Lui Albert Axell îi datorez citatul din Mao Zedong. Exemple de eroism şi laşitate sunt luate din lucrarea lui Serghei Koziakin, *Numele lor trăiesc în amintirea noastră* (Moscova, 1995).

Capitolul întâi

Datorez site-ului www.feldgrau. net traducerea originalului articol din 1956, *Armata a 6-a în drumul ei spre catastrofă*. Grozăviile retragerii au fost furnizate de cartea lui Viktor Nekrasov, *Front-Line Stalingrad*. Detaliile militare au fost preluate din articolul lui Anatoli Mereşko despre *Armata a 62-a* (*a 8-a Gardă*), Moscova, 2003, apărut în *Soldaţi ai secolului al XX-lea* (Moscova, 2003). Documente importante ale NKVD, scrisori şi alte materiale importante au fost adunate în *Epoca Stalingrad*: *Documente declasificate* de *Securitate* (Moscova, 2000). Îi simt dator lui Anatoli Kozlov pentru că mi-a atras atenţia asupra acestei surse şi a discutat-o cu mine. Kozlov împreună cu mulţi alţi veterani au subliniat efectul psihologic al retragerii constante şi disperarea resimţită de mulţi soldaţi de rând: „Astăzi oamenii nu-şi pot imagina cum a fost atunci. Am crezut că eram cu toţii condamnaţi

la moarte. Pe când ne apropiam de Stalingrad, am crezut că nu mai aveam decât trei opţiuni: să fim ucişi, să fim capturaţi sau să înnebunim". Alte materiale au fost găsite în lucrarea lui Aleksandr Fortov, *Memoriile unui comandant de artilerie*, în *Memorii ale Brigăzii 149* (Tomsk, 2002). O excelentă discuţie despre Ordinul 227 al lui Stalin, vezi Geoffrey Roberts, *Victory at Stalingrad* (Londra, 2002).

Capitolul doi

Pentru o imagine a oraşului, înainte, în timpul şi după conflagraţie, vezi excelenta colecţie de fotografii şi comentarii din *Ţariţîn – Stalingrad – Volgograd* (Volgograd, 2000). Suferinţele îndurate de oraş şi de populaţia sa este unul dintre subiectele neglijate care acum a fost atent cercetat de Sean Kearney, în cartea sa în curs de apariţie *City of Tears*. Sistemul de apărare necorespunzător al oraşului reiese limpede din lucrarea lui Mereşko, *Armata a 62-a* (*a 8-a Gardă*), din mărturiile veteranilor şi materialul recent publicat în *Epoca Stalingrad*. Descrierile lui Hamlet Dallakian asupra stării de spirit a comandamentului Frontului Stalingrad au fost extrase din articolul său, *Sistemul de comunicaţii de la Stalingrad*, apărut în ediţia lui B.S. Abalihin, *Bătălia de la Stalingrad* (Volgograd, 1994) şi din memoriile personale din 2001.

Capitolul trei

La creionarea portretului comandantului extraordinar al Armatei a 62-a au fost folosite sugestiile lui Anatoli Mereşko, articolul său despre Ciuikov din *Soldaţi ai secolului al XX-lea*, precum şi documentele puse cu amabilitate la dispoziţie de

Aleksandr Ciuikov, care au fost folosite împreună cu memoriile scrise ale lui Vasili Ciuikov, *The Begining of the Road* (MĂCGibbon & Kee, 1963). Nu sunt de aceeaşi părere cu Richard Woff privind evaluarea carierei militare a lui Ciuikov, din ediţia H Shukman, *Stalins Generals* (Weidenfeld and Nicolson, 1993) care, în mod greşit, îl plasează la comanda Armatei a 9-a, la începutul campaniei

împotriva Finlandei. Antony Beevor, în *Stalingrad*, îi face lui Ciuikov un portret de general brutal, care sacrifică fără sens vieţile oamenilor săi. În contrast, am încercat să evoc părerile veteranilor: „Ciuikov era dur, dar se bucura de respectul nostru. Soldaţii îţi pot spune imediat dacă o pedeapsă este cuvenită sau nu şi dacă un comandant ia decizii greşite sau nu şi sacrifică fără justificare vieţile oamenilor”. Există o ediţie nouă excelentă a lucrării lui Ciuikov, *Mission to China* (East Bridge, 2004) de David P. Barrett.

Capitolul patru în acest capitol am fost sprijinit foarte mult de Ivan Scilaev care mi-a furnizat mărturiile inestimabile ale ofiţerului Ivan Erofeev. Materiale suplimentare mi-au fost furnizate de Aleksandr Ciuikov, Natalia Rodimţeva şi Anatoli Mereşko. Detaliile sunt extrase din jurnalul de război al Armatei a 62-a şi jurnalul de luptă al Brigăzii 42. Pentru comentariile lui Grossman, vezi *Un scriitor în război*: *Vasili Grossman şi Armata Roşie 1941 – 1945*, Antony Beevor şi Luba Vinogradova (Harvill, 2005).

Capitolul cinci

Şi de data aceasta, Ivan Scilaev a contribuit la configurarea acestui capitol, oferindu-mi cu generozitate materiale din propriile sale cercetări, inclusiv o transcriere a interviului cu Anton Dragan. Alte informaţii au fost culese din jurnalul de luptă al Diviziei 13 Gardă, istoria diviziei consemnată de Samciuk (oferită în traducere de Jason Mark) şi lucrarea lui Mereşko.

Armata a 62-a (*a 8-a Gardă*). Natalia Rodimţeva mi-a înlesnit cu amabilitate contactul cu alţi veterani ai Diviziei 13 Gardă.

Capitolul şase

Gheorghi Potański, unul dintre ultimii supravieţuitori din Casa Pavlov, a petrecut multe ore cu mine, în cursul cărora mi-a împărtăşit experienţa adevărată a acestei remarcabile garnizoane. Sunt îndatorat lui Artiom Drabkin pentru site-ul *Terenurile de bătălie ale ruşilor*, pentru că

m-a pus în legătură cu Potański. Ivan Scilaev şi Natalia Rodimţeva mi-au furnizat material auxiliar.

Capitolul şapte

Acest capitol s-a bazat pe experienţa lui Anatoli Mereşko care a discutat despre gestul de eroism al lui Panikaha cu generalul Fiodor Smehotvorov, în cursul bătăliei, iar materialele scrise de Smehotvorov personal mi-au fost puse la dispoziţie cu amabilitate de Jason Mark. Documentul a fost extras din jurnalul de luptă al Regimentului 883. Mărturii ale veteranilor Diviziei 193 sunt rare, dar relatarea lui Victor Kartaşev despre luptele din Fabrica Octombrie Roşu pot fi găsite acum în lucrarea lui Jonathan Bastable *Voicestrom Stalingrad*.

Capitolul opt îi datorez amabilităţii Svetlanei Novikova, curator al Muzeului Armatei a 62-a, Leninstev, Moscova, şansa de a-l descoperi pe Aleksandr Kalentiev şi de a avea acces la scrisoarea lui şi la alte materiale suplimentare. *Banca răzbunării* se bazează pe interviurile lui Serghei Koziakin cu lunetiştii, reproduse în Koziakin, *Numele lor trăiesc în amintirea noastră*. Mereşko mi-a subliniat limpede rolul lui Ciuikov în încurajarea acestei mişcări de masă. În lucrarea lui David M. Glantz şi Jonathan House, *When Titans Clashed*. *How the Red Army Stopped Hitler*, se indică numărul relativ redus al soldaţilor Armatei Roşii care erau membri ai partidului comunist. Interviul original din 1942 al lui Zaiţev se află în ediţia din 2003 a lucrării *Notele unui lunetist*. Detalii suplimentare despre felul în care a proliferat mişcarea lunetiştilor, sunt luate din jurnalele de luptă ale Diviziei

13 Gardă şi Diviziei 284.

Capitolul nouă

Importanţa luptelor de pe poziţiile de la Orlovka este dezvăluită în mărturia remarcabilă a lui Vladimir Turov. Aleksandr Rakitki mi-a fost ghid prin atacul de la fabrica de tractoare şi, de asemenea, mi-a atras atenţia asupra materialului suplimentar despre Divizia 37 Gardă din articolul său *Am rezistat până la moarte* şi din noua

compilaţie a mărturiilor veteranilor *Ne-am ţinut jurământul* (Moscova, 2005). Materiale suplimentare au fost găsite în jurnalul de război al Armatei a 62-a şi jurnalul de luptă al Diviziei 37 Gardă, iar Jason Mark mi-a trimis extrase din istoria diviziei. Tactica devastatoare a nemţilor este descrisă de Joel Hayward în *Stopped at Stalingrad*: *The Luftwaffe and Hitler's Defeat in the east, 1942 – 1943*. Aleksandr Fortov a avut amabilitatea de a mă conduce să văd ultima linie de rezistenţă a Diviziei 112. Mărturiile sale împreună cu jurnalul de luptă al Diviziei 112 au fost folosite în acest capitol. Jason Mark mi-a pus la dispoziţie transcrierea recent tipărită a cererilor uluitoare ale lui Ciuikov adresate Frontului Stalingrad, din

14 şi 15 octombrie 1942. Discuţia lui Vasili Ciuikov cu fratele său Fiodor mi-a fost relatată de Aleksandr Ciuikov, iar mărturia lui Mihail Rabinovici coroborează acest moment disperat din cursul apărării Stalingradului.

Capitolul zece

Cea mai mare parte a lucrări lui Grossman, *In the Line of the Main Attach*, a fost publicată de Aleksandr Werth în *The Year of Stalingrad*, (Hamish Hamilton, 1946), dar extrase ale notelor lui Grossman pot fi acum găsite în *Un scriitor în război*: *Vasili Grossman şi Armata Roşie*. Mărturiile lui Kazarin au fost completate cu materiale din jurnalul de luptă al Diviziei 308. Miezul acestui capitol este inspirat de amintirile despre viaţa de zi cu zi din armată ale lui Anatoli Mereşko. Materialele despre apărarea Fabricii Octombrie Roşu sunt extrase din lucrarea lui Serghei Koziakin, *Numele lor trăiesc în amintirea noastră*.

Capitolul unsprezece

Lui Aleksandr Ciuikov îi datorez cercetarea cărţii poştale de felicitare a Valentinei. Liudnikov a descris primirea de care vorbim în *Două sute de zile de foc*. Primul succes major al grupei sale de asalt a fost pe 3 decembrie 1942, când au fost recucerite de la nemţi Casa muncitorilor feroviari şi clădirea în formă de L. „A trebuit să ne luptăm pentru fiecare încăpere", se spune simplu în

jurnalul de luptă al Diviziei 13 Gardă. Mărturii excelente despre atacul asupra clădirii în formă de L au fost adunate în lucrarea lui Jonathan Bastable, *Voicestrom Stalingrad*. Celelalte detalii militare sunt luate din jurnalele de luptă ale Diviziilor 138 şi 284.

Încheiere

Materialul despre ultimul testament al lui Ciuikov şi rugăciunea-talisman mi-au fost furnizate de Aleksandr Ciuikov. Au mai rămas puţini supravieţuitori ai Armatei a 62-a. Vizita lui Mereşko, Europatov şi a altor veterani la Kurganul lui Mamai, din 2 februarie 2006, a fost prezentată într-un articol din „Moscova seara": „General-colonelul Mereşko s-a apropiat de mormântul mareşalului Ciuikov înmormântat pe Kurganul lui Mamai, din Volgograd şi şi-a plecat capul în semn de omagiu. Camarazii săi de luptă i-au urmat exemplul şi au păstrat im moment de reculegere. Apoi Mereşko a rostit simplu: „Salut, comandant al armatei. Luptătorii tăi sunt alături de tine!"

Bibliografie

Albert Axell, *Russia's Heroes* (Constable, 2001)

Jonathan Bastable, *Voices from Stalingrad* (David 8 c Charles, 2006)

Anthony Beevor, *Stalingrad* (Penguin, 1998)

Anthony Beevor, Luba Vinogradova, *A writer at War*: *Vasily Grossman with the Red Army, 1941 – 1945* (Harvill, 2005) Vasily Chuikov, *The Begining of the Road* (MĂCGibbon & Kee, 1963)

Alan Clark, *Barbarossa* (Cassell, 1965)

William Craig, *Enemy or the Gates* (Penguin, 1973)

John Erickson, *The Road to Stalingrad* (Weidenfeld 8 c Nicolson, 1975)

Will Fowler, *Stalingrad*: *The Vital Seven Days* (Spellmont, 2005) David M Glantz, Jonathan House, *When Titans Clashed*: *How the Red Army Stopped Hitler* (University of Kansas, 1995) Vasily Grossman, *Life and Fate* (Harvill, 1980)

Joel Hayward, Stopped at Stalingrad: The Luftwaffe and Hitlers Defeat in the east (University of Kansas, 1998)

Eric von Manstein, *Lost Victories* (Zenith Press, 2004)

Jason D Mark, *Island of Fire* (Southwood Press, 2006) Catherine Merridale, *Ivan's War*: *The Red Army 1939 – 1945* (Faber 8 c Faber, 2005)

Viktor Nekrasov, *Front-Line Stalingrad* (Fontana, 1964)

Richar Overy, *Russia's War* (Penguin, 1997)

Laurence Rees, *War of the Century* (BBC Worldwide, 1999) Geoffrey Roberts, *Victory at Stalingrad* (Longman, 2002)

200 de zile de foc: Explicaţii şi mărturisiri ale participanţilor de pe câmpul de luptă de la Stalingrad (Moscow, Progress Publishers, 1970)

Stephen Walsh, Stalingrad 1942 – 1943: The Infernal Cauldron (Simon 8 c Schuster, 2000)

Alexander Werth, *The Year of Stalingrad* (Hamish Hamilton, 1946)

Hans J. Wijers, Stalingrad: The Battle of the Factories (Brummen, 2003)

Vasily Zaitsev, *Notes of a Sniper* (Press Inc., 2003)

Index

Academia Militară Frunze 141, 172 Afanasiev, Ivan, locotenent 237238, 244

Aksai, râul 36, 112, 146, 148, 367 Albgardişti 138 – 139 Aleksandrov, locotenent-major 19, 294

Andriuşa (nume dat unei rachete militare) 93

Andriuşenko, K.M., colonel 39, 293, 297 – 299, 375 Armata Extremului Orient 141 Armata maghiară 300 Arnold, Wilhelm, colonel 312 Averin, Dmitri 80

Baku, câmpuri petrolifere 74, 101, 103, 380

Banca 38, 237 – 240 Baricada, Fabrica 39 – 41, 57 101, 161, 163, 301, 306, 313 – 314, 321, 322, 327, 333, 336, 338, 340, 343, 348, 354, 355, 362, 364, 379

Barikin, Ivan 112, 376 Barrett, David 127 Bastable,

Jonathan 364, 389, 391 Batiuk, colonel 20, 24, 39, 42, 175, 215, 216, 219, 223, 231, 232, 260, 261, 276 – 278, 287, 336, 346 – 348, 366, 367, 374, 377, 378, 383 Băile, Vâlceaua 261

Beevor, Antony 25 – 27, 126, 127, 200, 205, 244, 256, 277, 292 Belitkaia, Evdokia 97, 376 Beria, Lavrenti 37, 119, 133 „Berliner Borsenzeitung” (ziar) 50 Bielorusia 89, 141, 142 Bogolubov, soldat 76 Boloto, Petr 109, 110 Bolşevici 72, 100, 110, 138, 140, 141 Bondarev, Iuri, *Coliba de gheaţă* 154

Borcev, Ivan 153 Borchev, Mihail 93, 149, 153, 377 Borisov, Mihail 64, 73, 89, 111, 237, 373, 377

Burkovski, Albert 173 – 174, 186, 192 – 193, 216, 226, 228, 383 Burlakov, Ivan 57

Cale ferată 53, 102, 118, 206, 226, 279, 310, 321, 338 Casa muncitorilor feroviari 41, 240, 252, 366

Casa inginerilor 186, 240 – 241, 261 Casa laptelui, 245, 249 Casa Pavlov (Dom Pavlova) 39, 90, 154, 235 – 237, 241 – 247, 253, 255, 257, 364, 381 Caucaz 44, 66 – 71, 95, 97, 169 Cavalerii teutoni 110 – 111, 121 – 123, 293 – 294, 296 – 297, 383

Cazaci 138

Cehov, Anatoli, sergent 280 – 284 Cerkasov, Nikolai 111 Ciuikov, Aleksandr 20, 28, 48, 143, 152, 314, 372

Ciuikov, Vasili Ivanovici, generallocotenent apărarea promontoriului Orlovka 292 – 298

aprecieri pentru Smehotvorov 172

calităţile personale 124, 149 cererea de relocare a cartierului general şi consecinţe 212217, 324 – 326, 330 comparaţia cu Paulus 94 – 95, 166 – 169

critici din Occident 125 – 128, 148 decizia de a apăra silozul 197202

demiterea (temporară) 39 – 40, 326 – 327

disciplina 135, 153 – 155, 220, 339

familia, cariera militară 136 – 142 filosofia sa 65, 126 – 127, 150, 155 – 158, 162 – 164, 257, 274, 309, 334, 342

Importanţa moralului 89, 147 îşi manifestă respectul

faţă de Rodimţev 144, 182, 187, 234 misiune în China, carte 128, 388 momente de pierdere a cumpătului 184, 194, 222 – 225, 261263, 301, 307, 324, 331 – 332, 351
nemţii la Stalingrad 64
nominalizarea lui Ţibulin pentru Ordinul Aleksandr Nevski 124
ordinul de a apăra Stalingradul sau a muri acolo 127, 130, 264 ordinul de atac asupra Kurganului lui Mamai 107, 184, 210 – 218
parteneriatul cu Krîlov 92 – 93, 198, 164 – 166
părerile despre comandanţii Armatei Roşii 58, 93 planul de recapturare a gării 38 portretul 125 – 126, 131, 147, 151 – 153, 213, 276 propunerea de a-i conferi Ordinul Alexandr Nevski lui Ruban 112
raporturile cu soldaţii 126, 128, 133 – 134, 149, 153, 159 – 161 reclamă lipsa muniţiei 85, 208, 301
relaţiile cu Krîlov 58, 129, 364365
relaţiile cu NKVD 133, 176 – 179 scena bastonului 135, 144, 152 serviciul diplomatic în China 141, 143, 153
sistemul defensiv activ integrat 250, 253, 270
sprijină mişcarea lunetiştilor 283 – 286
stilul de comunicare 55, 349 stilul de conducere 57, 65, 127, 136, 142, 145 – 146 tactica sa 109, 126, 251, 254 Ciuikova, Valentina 331, 333, 362 Clark, Alan 204, 224
Clădirea în formă de L 41, 240242, 366
Coliba de gheaţă (film) 154 Comisariatul Poporului pentru Apărare 79, 384 Comsomol 286 – 287 Consiliul Militar al Armatei 284 Coridor terestru german 36, 121123, 170, 197, 293 Craig, William 151 Crimeea 64, 69 „Daily Telegraph” 65 Dallakian, Hamlet 47, 72, 116117, 123, 131 – 132, 193 – 194, 377
Danilin, Konstantin 152 Danilov, Nikolai 194 Derganov, Iakov 63 – 64 Dilenko, ofiţer politic 207 Doerr, Hans, general 49, 53 Donbas 20, 74, 97 Donul 24, 36, 41, 58, 64, 67 – 68, 70 – 72, 74 – 78, 80, 89 – 90, 9297, 104, 106, 108 – 109, 113, 115, 122, 129, 132, 147, 166, 170 – 171, 300, 362, 377, 385 Dragan, Anton, locotenent, mai

apoi căpitan 203 – 204, 206 – 209, 246 250, 252
Dubiański, colonel 224, 374
Ehrenburg, Ilia 335, 351 Erickson, John 26, 204, 244, 293, 309, 327, 328
Erou al Uniunii Sovietice (titlul) 110, 140, 172, 245, 256, 277, 377
Fabrica de cuie 29, 204 – 207, 223, 246, 364
Fabrica de pâine 319
Fabrica de silicaţi 319 Fabrica Octombrie Roşu 39 – 42, 63, 113, 201, 212, 243, 246, 258, 261 – 263, 265, 271 – 272, 285, 287, 301, 304, 332, 345, 349 – 350, 353, 355, 356 – 358, 362, 366, 381 – 382, 389 Fabrica de tractoare 19, 39, 92, 122 – 124, 153, 156, 292 – 293, 298, 301, 303 – 307, 311, 313, 317 – 321, 324 – 326, 329, 335, 338 – 339, 348 – 349, 357, 378 Farul, Casa Pavlov 251 Faustova, Maria 19, 87, 152, 377, 383
Feodseiev 206 – 207 Finlanda 142 – 143 Formaţiuni ale Armatei Germane şi ale Aliaţilor *Grupuri de Armate* Grupul A 67
Grupul B 67, 68, 70 – 71, 300, 361
Armate
Armata 1 Panzere 67 Armata a 3-a română 300 Armata a 4-a română 300 Armata a 4-a Panzere 67 – 69, 169, 300 – 301
Armata a 6-a germană 25, 29, 36, 37, 41, 51 – 52, 67 – 70, 77, 80 – 81, 88, 131, 144, 148, 166, 168 – 169, 171, 183, 204, 221 – 222, 243, 291, 300, 312, 361, 366, 368, 376, 384, 386 Armata 14 Panzere: 221
Divizii
Divizia 16 Panzere: 321 Divizia 24 Panzere: 321, 332 Divizia 71: 180 Divizia 79: 40, 321, 350, 357, 385 Divizia 295: 180, 300 Divizia 305: 321
Formaţiuni ale Armatei Ruse *Grupuri de armate*
Grupul Nord: 37, 79, 85, 123189, 329, 361, 375, 380 Grupul Sud: 41, 146
Armate
Armata 1 Tancuri: 78, 380 Armata a 4-a Tancuri: 78

Armata a 9-a: 142 – 143, 388 Armata a 62-a: 17 – 19, 21, 24, 26 – 27, 29, 36 – 44, 48, 51 – 52, 54, 58, 60 – 61, 64 – 65, 75 – 79, 84 – 85, 89 – 90, 93 – 94, 102, 105, 116, 124, 126 – 134, 136, 144, 147, 152, 154, 156, 159, 167, 170 – 171, 173, 175 – 182, 184, 187, 196 – 197, 200 – 201, 210, 217, 220 – 224, 231, 236, 244, 246, 260 – 261, 277, 283, 290, 299, 301 – 304, 306, 308309, 312, 314, 320 – 322, 324328, 330 – 333, 336 – 337, 344, 350, 355, 362, 365, 367, 370, 374, 376 – 378, 380 – 384, 386390, 392

Corpuri de armate Corpul 5 Infanterie: 141

Divizii

Divizia 10NKVD: 36, 112, 176, 265

Divizia 13 Gardă: 20, 24, 29, 38 – 39, 42, 83, 88 – 89, 170, 172 – 173, 176 – 177, 179, 182189, 193, 202 – 204, 209 – 210/” 216, 220 – 221, 224 – 226, 228, 230 – 233, 235, 237, 240, 246, 248, 280, 284 – 285, 301, 339, 366, 374, 378 – 384 Divizia 33 Gardă: 79, 109, 180, 381

Divizia 37 Gardă: 29, 39, 156, 298, 301 – 305, 307, 319 – 321, 329 – 330, 339, 374, 382, 384 Divizia 39 Gardă: 39 – 40, 164, 301, 307, 345, 374, 379, 384 Divizia 45: 41 – 42, 62, 350, 358, 366, 374, 381 – 382, 384 Divizia 87 Puşcaşi: 172 Divizia 95 Puşcaşi: 38, 175, 215 – 216, 224, 260, 307, 329330, 365, 374, 384 Divizia 112: 77, 134, 180, 211212, 317, 374, 378, 384 Divizia 138: 21, 40, 330, 338, 362, 363 – 365, 374, 379, 384 Divizia 181: 79, 116 Divizia 184: 79 Divizia 192: 79

Divizia 193 Puşcaşi: 260, 261263, 265, 269, 272, 301, 362, 374, 381, 384 Divizia 196: 79, 295, 380 Divizia 284 Puşcaşi: 20, 24, 39, 42, 153, 175, 215 – 216, 219.

223, 231 – 232, 260 – 261.

277 – 278, 284 – 286, 336, 346, 366 – 367, 374, 377 – 378, 383384

Divizia 308: 39 – 40, 163, 301, 308, 330, 339, 343, 349, 374, 379, 384

Brigăzi

Brigada 23 Tancuri (Blindate): 37, 82, 92, 131, 301 Brigada 42 Infanterie Marină: 42, 374, 384

Brigada 92 Infanterie Marină: 200, 224 – 225, 328, 374 Brigada 115: 39, 293, 375, 383 Brigada 124: 123 – 124, 375, 382
Brigada 154 Infanterie Marină: 112, 259, 376
Regimente
Regimentul 34: 211, 227 – 228, 230, 231, 378
Regimentul 39: 38, 211, 225, 232, 379, 382 Regimentul 40: 139 Regimentul 42: 38, 210, 211 Regimentul 43: 139 Regimentul 79 Katiuşa: 306 Regimentul 90: 307 Regimentul 109: 303, 322 Regimentul 114: 319, 322 Regimentul 117: 307 Regimentul 339: 40, 341 – 343, 379
Regimentul 524 NKVD: 319320
Regimentul 883: 261, 266 – 268, 271, 274 – 275, 384, 289 Fortov, Aleksandr, locotenent 77, 92, 103, 113 – 114, 134, 180, 317, 269, 371, 378, 387 Frunze, Mihail 140
Gara 37 – 38, 177, 202 – 206, 211, 233, 236, 246 Golubinskaia 166 Gorişnîi, Vasili, colonel 38, 175, 215, 224, 260, 307, 329, 365, 374
Gorohov, Serghei, colonel 37, 123 – 124, 292, 293, 295 – 296, 321, 326, 329 – 330, 248, 361, 375, 278, 380, 382 Gorohov, Vasili 216, 276 – 277, 378 Grascenkova, Praskovia 72, 97 Grossman, Vasili 39, 60 – 61, 130, 178, 189, 192, 218, 220, 250, 275, 291, 323, 338341, 343344, 347 – 348, 382, 386 Groznîi 95
Grup, grupe de asalt 38 – 41, 54, 70, 151, 156 – 157, 160, 176, 187, 236, 243, 254, 287, 306, 316, 358, 365 – 367, 381, 383, 391 Gurevici, Leonid 88, 215 – 217, 229, 378, 384
Guriev, Stepan, general-maior 39 – 40, 164 – 165, 301, 307, 345348, 374
Gurov, comisar 166, 177, 260, 303, 319 – 320, 325, 363, 365 Gurtiev, Leonti, colonel 39 – 40, 163, 175, 301, 313, 338, 341, 348 – 349, 374
Harkov 46 – 47, 64, 66 – 68, 72 – 73, 75, 104, 377 Hart, Basil Liddell 53 Hitler, Adolf 18, 24, 43, 66 – 71, 101, 113, 169, 292, 300, 302, 371

Hozzel, maior 310 – 311 Hruşciov, Nikita 19, 47, 117, BOBI, 324 – 328
Ibarruri, Dolores 275 Ibarruri, Ruben 275
Eliseev, Nikolai, comandant Brigada 59
Eriomenko, Andrei (comandantul Frontului Stalingrad) 24, 47, 104, 115 – 117, 130 – 131, 175176, 178, 182, 324, 326 – 328, 330, 377
Erofeev, Ivan 187 – 189, 194
Insula Golodnîi 91, 199, 201 Insula lui Liudnikov 363 Isaievna, Liubov 161, 378 Italieni 70
Ivanikin, Mark, colonel 306, 336, 379
Ivanov, Gheorghi 364, 379 Ivanov, Vasili 123
Înaltul Comandament German 18, 71
Înaltul Comandament Sovietic 170, 325, 327
Joludev, Viktor, general 39, 156, 175, 298, 301 – 303, 305, 307 – 309.
313 – 322, 329, 335, 339, 345, 348 – 349, 351, 374 Jukov, Gheorghi, general 104, 169 – 170
Juravliov, colonel 79
Kalaci 41, 68, 77 Kalentiev, Aleksandr 278, 285 – 286, 288 – 290
Kalmîkova, Tamara 76, 81, 97, 107, 379, 384 Kaplanov, Ilia 54, 164 Kasin, colonel 92 Kataşev, Viktor 261, 265 *Katiuşa* (cântec) 255 Katiuşa (rachete) 149, 188, 305 – 306, 354, 377, 379
Kazarin, Konstantin 163, 341 – 344, 356, 379 Kiev 79, 173
Kiseliov, Vladimir 89, 212, 214, 218, 379 – 380, 384 Kletk 109 – 110
Koleganov, locotenent 29, 204, 206 – 207, 209
Kolesnikov (funcţionar de regiment) 75
Kolpakci, Vladimir (general-maior) 37, 93, 129, 131 Korciaghin, Pavel 359 – 360 Koziainov, Andrei, locotenent 197 – 198, 204
Koziakin, Serghei 62 – 63, 390 – 391 Kozlov, Anatoli 18, 71, 78 – 79, 89, 95, 98, 103 – 104, 107, 128, 154, 185, 193, 209, 245, 253, 323, 351 – 352

Krasnopiterskaia, Strada 208 Krîlov, Nikolai, general-maior, apoi mareşal, 24, 58 – 61, 105, 108, 129, 154, 164 – 166, 235, 257, 260, 303, 305, 315, 320321, 325 – 326, 363, 365, 374, 380

Kronstadt, baza navală 73 Krutoi, vâlceaua 232 Krutova, Valentina 100, 120, 384 Kuban 74 Kuibîşev 137, 331 Kuporosnoie 37, 147 Europatov, Evgheni 72, 79, 123124, 129 – 130, 295 Kurganul lui Mamai 37 – 38, 42, 45, 57 – 58, 85, 104, 106, 134, 153, 177 – 182, 184, 210 – 211, 215219, 224 – 226, 230, 233, 260, 276 – 278, 289, 332, 340, 347, 362, 366, 370 – 371, 378 – 379 Kuzneţova, Tamara 108

Lenin, Ordinul 110 Leninsk 102, 273 Lincoln, Bruce 140 Liudnikov, Ivan, colonel 21, 40 – 41, 58, 175, 330, 333, 336, 338, 341, 362 – 365, 374 Lopatin, general 37, 93 – 94, 129132, 326

Lunetist, lunetişti, trăgători de elită 53, 58, 87, 174, 188, 207, 230, 276 – 290, 333, 358, 384 Luţenko, Dmitri, locotenent 243, 345

Magazinul universal 205 – 207, 368

Malenkov, Gheorghi 104, 121 – 122 Malko, Viktor 229 Manstein, Erich von, feldmareşal 41, 69 – 71, 300, 366 Martinov, căpitan 267 Matveiev, general 158 Mazniţa, Nikolai 216 Mecetka, pârâu, vâlcea 293 Mereşko, Anatoli, locotenent 19, 43 – 44, 55, 57 – 61, 64, 67 – 68, 73, 75 – 76, 82 – 88, 90 – 92, 94, 98, 102, 105 – 108, 110, 123, 126, 132, 136, 139, 145, 147, 149, 151, 153, 158 – 159, 162168, 174 – 176, 181, 184 – 186, 197 – 199, 203, 205, 219 – 220, 229, 232, 235 – 236, 239, 241245, 251, 259 – 260, 264, 266, 268 – 270, 276, 283, 291 – 292, 298, 301, 303, 306, 308, 310315, 331, 334, 336, 344 – 356, 362 – 363, 368 – 371, 380, 384 Merzaliakova, Sima 359 Mikoian, Stepan 101, 380 Minusinskaia, strada 329 Mirociński, Hans 300 Miroşnicenko, locotenent 243 – 244 Mirzoian, Suren 44, 109, 113, 180 – 181, 237 – 238, 240, 381 Moara, 38, 194, 246, 251, 253 Molotov, cocteil 39, 112, 239, 258 – 259, 265 – 266, 271 – 273.

309, 311, 381 Morozov, sergent 286 Moscova 19, 22, 45 – 46, 75, 104, 133, 137, 169, 288, 290, 386387
Naşteko, Maxim, căpitan 261 – 262, 267
Nekrasov, Viktor 25, 38, 56, 253, 259
Nevski Aleksandr, Ordinul 36, 110 – 113, 124, 376 Nikolaev (ofiţer de comunicaţii) 261 – 262
NKVD 36 – 37, 75, 82, 84, 92, 98, 118 – 119, 122 – 123, 127 – 128, 133, 142, 152, 171, 176 – 179, 187, 195, 265, 287, 320, 340, 364, 378
Ocikin, locotenent 317 – 318 Odesa 165 – 166 Operaţiunea Albastră 66, 69 Operaţiunea Cercul 41, 336, 367 Ordin 227: 36 – 37, 95 – 100, 110, 113, 127 – 128, 131, 217 – 218, 387
Orlov, Nikolai 87 Orlovka, promontoriul 39, 45, 93, 199, 256
Osiko, locotenent 267 – 268 Ostrovski, Nikolai 240 Overy, Richard 89, 126, 183, 371
Panikaha, Mihail 39, 113, 258260, 264, 266 – 270, 272 – 275 Panşcin, locotenent-colonel 267 Paulus, Friedrich, feldmareşal 25, 37, 40 – 42, 77, 80, 88, 166 – 169, 186, 195 – 196, 221, 229, 233, 292, 298 – 302, 307, 321, 327, 329, 357, 367 – 368, 370, 376377, 385
Pavlov, Iakov, sergent 39, 241245, 247, 249, 252, 254, 256.
277, 286, 381 Pavlov, Ivan, soldat 256 Penzenskaia, strada 246 Piaţa 9 Ianuarie 245 251 Pojarski, general-maior 159, 202 Polonia 141
Portul (punctul, zona) de traversare 38, 40, 181, 186, 188 – 190, 195, 197, 222, 223, 231, 233, 240, 261, 304 – 305, 355, 378, 383
Potański, Gheorghi 174, 217 – 218, 241 – 242, 245 – 249, 251 – 255, 257, 381, 384, 389 Prognimak, Vasili 219 Protodiaconu (tunar) 150 Pstigo, Ivan, locotenent 190 – 191, 381
PTRF (armă antitanc de 145 mm) 264
Rabinovici, Mihail 271, 332, 381, 391
Rakitki, Aleksandr 156 – 157, 163, 168, 305 – 311,

313, 315 – 316, 318 – 322, 328, 335, 351, 382 Reduta lui Joludev 302 Revoluţia din Octombrie 280, 285, 351
Richthofen, Wolfram von, general 167
Rânok 36, 87, 105 – 106, 124, 147, 170
Robbins, David 288 Roberts, Geoffrey 21, 25, 371
Rodimţev, Aleksandr, general 20, 24, 38 – 39, 58, 170, 172 – 176, 179, 182, 184 – 187, 189 – 194, 202, 208, 213, 215, 224 – 235, 238, 240 – 241, 251, 255, 260, 339, 366, 374, 383 Rodimţeva, Natalia 26, 388 – 389 Rokossovski, Konstantin, mareşal 24, 49, 344
Român, române 41, 52, 70, 171, 300, 362
Rommel, Erwin, feldmareşal 168 Rostov 68, 95, 97 Ruban, Ivan 112 Rubinicik, laşa 175
Samciuk, I.A. 203 – 204, 206, 209 Saraev, colonel 36, 118, 122 – 123, 176 – 179
Saratov 102, 115, 273 Sarkisian, Nikolai 247 – 248 Scerbina, Piotr 315 Schumacher, K.H., locotenent-major 299
Schwerin, von (comandant al Diviziei 79 germane) 350 Scilaev, Ivan 177, 179, 182, 184, 187, 189 – 190, 192 – 193, 202, 205 – 206, 209 – 212, 214 – 215, 224 – 226, 230, 246, 248 – 250, 257, 382
Selejniova, Ksenia 257 Selle, Herbert 53, 67 – 68, 77, 80, 106, 221 – 222
Serebriakov, Mihail 56, 148, 196, 199, 382
Serghie, mănăstirea (înainte, Zagorsk) 256 – 257
Sevastapol 21, 93 Sevastopol 69, 97, 165 Siberia 17, 102, 138, 140, 268, 280 Silozul 38, 196 – 201, 223, 225, 236, 382
Silvanova, Ludmila 116 Simonov, Konstantin 248, 328 Slavin, Mark 62, 287, 358, 368369, 382
Smehotvorov, Fiodor, general 39, 58, 175, 261 – 264, 268 – 272, 274 – 275.
301, 340, 362, 374, 381, 381 Smolensk 45
Sokolov, Vasili, locotenent-colonel 41 – 42, 175, 358, 366, 374, 382
Spartanovka 46, 85, 124, 292, 295, 298, 320, 326,

361, 382 Spiridonov, Valentin 115, 132, 191, 383
Stalin, Iosif 18, 24, 36, 40, 95, 98, 100 – 104, 107, 109 – 110, 117, 121, 128, 132, 137, 143152, 169 – 170, 218, 287, 327 – 328, 351, 380 – 381, 387 – 388 Stavka (Înaltul Comandament Sovietic) 40, 78, 107, 132, 325, 327 – 328
Steagul Roşu (medalia) 140, 281 „Steaua Roşie” (ziarul) 232, 299, 335
Suferin (şeful de Stat-Major al lui Joludev) 316
Suvorov, Aleksandr, feldmareşal 36, 57, 110, 299, 345
Şastakov, soldat 272 – 273 Şatravko, Fiodor 46 – 47, 85, 152, 382
Şcoala de lunetişti 288 – 289 Şustova, Katia 62
Tătar, tătari 89, 104 – 105, 248, 297 Temiuk, Viktor 282 Timofeev, locotenent 214 Timoşenko, mareşal Semion 72, 104 Tkacenko, căpitan 303 – 304 Transsiberianul, cale ferată 102 Tuia 45, 136
Turcia, turci 101, 190, 381 Turov, Vladimir 45 – 46, 51, 56, 99
Ţariţa, râul 116 – 117, 177 – 178, 182, 187, 196, 200 – 201, 208, 224 Ţariţîn (vechiul nume al Stalingradului) 100, 118 Ţibulin, căpitan 124 Ţigankov, Aleksandr, soldat 116
Ucraina, ucraineni 24, 45, 66, 74, 89, 103, 138, 169, 244 Unguri 70
Urali, munţii 20, 98, 103, 277, 333 Uranus, Operaţiunea 41, 362 Ustinov 48
Uzbekistan, uzbeci 89 – 90, 244, 248
Vasilievski, general-colonel 78, 86, 104, 169 – 170, 327 – 328 Vătui, lunetiştii lui Zaiţev 277 Vemigora, Stepan 285
Viniţa (cartierul general al lui Hitler) 169
Vlaseva, Olga 359 Volkoński, colonel 92 Voloşin, Aleksei 265, 384 Voronin, Aleksandr 37, 118, 133 Voronov, Aleksandr 83, 173, 378, 383
Voronov, Ilia 255, 249, 257 Voroşilov, Kliment E., mareşal 142

Walsh, Stephen 25, 302 Wehrmacht 25 – 26, 52, 80, 205, 277, 300, 366
Weinrub, M.G., locotenent-colonel 58, 142, 202, 336, 375 Werth, Alexandr 344 – 345 Wolf, Richard, locotenent-colonel 357
Zabolodnev, Casa 251 Zaharov, Serghei 119, 153, 161, 287, 336, 367, 383 Zaiţev, Vasili 40, 58, 276 – 280, 284 – 286, 288 – 290, 333, 336, 381, 384
Zaiţevski, insula 91, 156, 304.
332, 381
Zavolovskaia, Vera 356 Ziua morţii (22 September 1942) 38, 220 – 224, 233, 239 Zolotovţev, Gheorghi 172 – 175, 181, 219, 221, 227 – 228, 383 Zuievskaia, strada 261
Pentru comenzi şi informaţii, adresaţi-vă la:
Editura CORINT – Difuzare şi Clubul Cărţii Calea Plevnei nr. 145, sector 6, Bucureşti, Cod poştal 060012 Tel.: 021.319.88.22, 021.319.88.33, 0748.808.083, 0758.225.443 Fax: 021.319.88.66, 021.310.15.30 E-mail: vânzărieditura@corint.ro Magazin virtual: www.grupulcorint.ro